HAZIRLAYAN

HALDUN BAYRI

CİHADCILIK

EFSANELER GERÇEKLER

Scott Atran ■ Jean-Marc Lafon ■ Ruşen Çakır ■ Olivier Roy
Haoues Seniguer ■ David Thomson ■ Pierre-Jean Luizard
Samuel Grzybowski ■ Fethi Benslama ■ Jean-Luc Nancy ■ Kamel Daoud
Farhad Khosrokhavar ■ Peter Harling ■ Gilles Kepel ■ Alain Bertho
Cécile Daumas ■ Jean-Pierre Filiu ■ Bernard Rougier ■ Rashid Khalidi
Joseph Samaha ■ Raşid Gannuşi ■ Saba Mahmood ■ Etienne Balibar
Alain Badiou ■ Régis Debray ■ Bertrand Badie
Edgar Morin ■ Giorgio Agamben

metis | siyahbeyaz

Hazırlayan ve Çeviren:
Haldun Bayrı

Cihadcılık
Efsaneler Gerçekler

Haldun Bayrı 1961'de İstanbul'da doğdu. 1981'de Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Metis Yayınları'nda editör olarak çalıştı. Claude Lévi-Strauss, Daryush Shayegan, E. M. Cioran başta olmak üzere Fransızcadan çok sayıda çeviri yaptı. Türkçeden Fransızcaya yaptığı çeviriler arasında ise Ahmet Hamdi Tanpınar, Hrant Dink ve Takuhi Tovmasyan'ın kitapları var.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Metis Siyahbeyaz Dizisi
Cihadcılık: Efsaneler Gerçekler
Hazırlayan: Haldun Bayrı

© Metis Yayınları, 2016
Derleme ve Çeviri Eser © Haldun Bayrı, 2016

İlk Basım: Mart 2017

Bu kitapta yer alan yazı ve söyleşiler Haldun Bayrı tarafından Türkçeye çevrilmiş ve ilk kez 2015-16'da medyascope tv'de yayınlanmıştır.

Yayıma Hazırlayanlar: Eylem Can, Semih Sökmen
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-605-316-078-6

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiğinden suç oluşturmaktadır.

HAZIRLAYAN VE ÇEVİREN
HALDUN BAYRI

CİHADCILIK
EFSANELER GERÇEKLER

metis | siyahbeyaz

İÇİNDEKİLER

Haldun Bayrı
Sunuş: Cihadcılığın Esbâb-ı Câzibesi 11

Scott Atran
IŞİD Bir Devrimdir 15

Jean-Marc Lafon
IŞİD'in Uzun Vadeli Hedefleri Üzerine
Ayrıntılı Bir İnceleme 49

Jean-Marc Lafon
Suriye'deki Diğer Tehdit: El Nusra Cephesi 61

Ruşen Çakır
El Kaide'den IŞİD'e Türkiye'de Selefi Cihadcılık 70

Olivier Roy
Namaz ya da Dua Umurlarında Değil 83

Olivier Roy
Cihadcılık Kuşağa Özgü
Nihilist Bir İsyandır 94

Olivier Roy ve Haoues Seniguer
İslam Nasıl Yeryüzünün Lanetlilerinin
İdeolojisi Haline Geldi? 101

David Thomson
IŞİD'e Katılan Fransız Cihadcılar 108

Pierre-Jean Luizard
IŞİD Fransa'da Ne Yapmaya Çalışıyor? 111

Olivier Roy
IŞİD'in En Beter Düşmanı Kendisi 115

Olivier Roy
Laiklik Terörizme Bir Cevap Değildir 119

Samuel Grzybowski
Müslümanlardan IŞİD'i Desteklemediklerini Göstermeleri Niçin İstenemez? 126

Fethi Benslama, Olivier Roy
Dindarlığa Dönüş Diye Bir Şey Yok 135

Jean-Luc Nancy
Ulusötesi Bir Hadiseyle Karşı Karşıyayız 142

Kamel Daoud
Suudi Arabistan IŞİD'in Başarılı Olanıdır 150

Farhad Khosrokhavar
Avrupa Cihadcılığı: Ufukları Kapanmış Gençlerin "Kurtuluş" Arayışı 153

Peter Harling
Paris Saldırıları: Ötekiyi Öldürmek, Kendini Öldürmek 165

Gilles Kepel
Cihadcılığın Yazılımı Değişti 165

Alain Bertho
Umutsuz Öfkeden Şehitliğe, Radikalizmin İslamileşmesi 170

Cécile Daumas
İslam mı Radikalleşti, Radikalizm mi İslamileşti? 180

Alain Bertho
Umutsuz Öfkeden Şehitliğe:
Cihadcılık Karmaşasını Düşünmek 190

Scott Atran
IŞİD'le Mücadele Etmek İçin Onun
Cezbetme Gücünü Kavramak Gerek 194

Scott Atran
IŞİD'in Yakında Biteceğini Sanmak
Bir Yanılsamadır 199

Jean-Pierre Filiu
IŞİD Propagandasının Yarattığı Büyülenmeyi
Aşmak Gerek 206

Bernard Rougier
Cihadcılık Bir Toplumsal Öç Alma Aracı
Haline Geldi 210

Olivier Roy
Ölüm, Cihadcı Tasarının Bir Parçası 214

Alain Bertho
Bir Âhir Zaman Cihadı 220

Rashid Khalidi
Sykes-Picot'nun Yüzüncü Yılında
Ortadoğu Sınırları Yanıyor 223

Nicolas Dot-Pouillard
Joseph Samaha'nın Gözünden
Arap Milliyetçiliği ve İslam 231

Jean-Pierre Filiu
Modern Memlûklar, Güvenlikçi
ve Cihadcı Mafyalar 242

Raşid Gannuşi
Müslüman Demokrasisine Girmek İçin
Siyasi İslamdan Çıkıyoruz 249

Farhad Khosrokhavar
Fransa'nın Sakin ve Huzurlu Bir
Laikliğe Dönmesi Lazım 253

Saba Mahmood
Dinî Olanı Tekrar Düşünmek
Laikliği de Tekrar Düşünmektir 258

Etienne Balibar
Laiklik mi, Kimlik mi? 269

Alain Badiou
Batı'ya Duyulan Arzunun Hüsrana Uğraması
Ölüm İçgüdüsüne Alan Açıyor 273

Régis Debray
Dinlerin Evrensel Birliği Her Yerde Krizde 279

Bertrand Badie
Batı, Dünyanın Artık Kendi Tekelinde Olmadığını
Unutmamalı 285

Edgar Morin
Hiç Kimse Fanatik Doğmaz 290

Giorgio Agamben
Hukuk Devletinden Güvenlik Devletine 295

SUNUŞ: CİHADCILIĞIN ESBÂB-I CAZİBESİ

ŞU SON BİR YIL İÇİNDE dünyada olup bitenler ve küreselleşmenin yeryüzü sâkinlerine çıkardığı dertler, eski içe dönük memleketlerini aratır bir hal aldı. Gündelik hayhuy içinde ve kuru gürültüyü andıran medyatik bombardıman altında, bırakın olaylara mesafeli bakabilmeyi, hafıza yitimi müsekkinine sığınır olundu.

Yine de henüz tamamen bunamadığımızı umarak, şu 2017 yılı başında en can alıcı "küresel dert"lerimizden biri olan "cihadcılık" meselesi hakkında 2015'in Ağustos ayından beri Fransızca basından okuyup çevirdiğim, düzenli bir şekilde *medyascope.tv* sitesinde yayınlanan 120 makale ve söyleşinin arasından, Türkçe düşünenlerin zihninde mesele üzerine anlamlı sorular uyandırması muhtemel ve kaydadeğer olanları bu kitapta topladım.

İranlı düşünür Daryush Shayegan, Lila Azam Zanganeh ile yaptığı, insanı zaman ve anlam katmanlarında gezindiren söyleşisinde,

• eskatolojiden –ahiret bilgisinden– tarihselciliğe geçilerek *zamanın mitolojiden arındırıldığını*;

• uygarlık olarak dinin kültürel anlamından katiyetle lafzî ve akaide uygunluğu gözeten bir anlama doğru kayıldığını;

• bu yer değiştirmeyle tarihinin tüm zenginliği elinden alınan dinin korkunç biçimde yoksullaştığını;

• manevi İslam'ın ideali olan kâmil insandan radikal devrimciye doğru kayılırken insanın *kutsalını yitirdiğini*;

• âyetlerin okunmasında, kutsal kitabın içerdiği rahmeti ve bağışlayıcılığı tamamen es geçen söylemsel bir yer değiştirmeyle – Kur'an âyetlerinin sadece otuzda biri yasal buyruklar (şer'i hükümler) iken– *şiddetin kutsandığını* söyler.[1]

Bu kitaba önce, IŞİD'in –Irak Şam İslam Devleti'nin– sadece askeri operasyonlarla yok edilemeyeceğini her fırsatta tekrarlayan, BM Güvenlik Konseyi'ne bu konuda bir sunum da yapmış Amerikalı-Fransız antropolog Scott Atran'ın yazısıyla giriyoruz.

Sahanın tozu dumanı, kanı dehşeti, fakat aynı zamanda dünyanın dört bucağından gönüllü çeken karakterini gösteren yazılardan sonra, 2013'ten itibaren Türkiye'nin bu sorun karşısındaki aymaz tutumunun riskleri hususunda uyarmaya çalışan Ruşen Çakır'ın yazılarından bölümler geliyor. Bölge dışından Suriye ve Irak'a giden çoğunluğu Avrupalı gençler üzerine araştırmacıların (özellikle de Olivier Roy, Alain Bertho ve Ferhad Hüsrevhaver) yazı ve söyleşileri, IŞİD'in ve El Nusra'nın savaşçı havuzunun nasıl değişik kanallardan beslendiğini gösterirken Batı toplumlarındaki bir-arada-varolma bunalımını da barizleştiriyor.

Sykes-Picot anlaşmasının yüzüncü yılında Ortadoğu'yu anlamamıza destek olabilecek Rashid Khalidi ve Joseph Samaha söyleşilerinden sonra, Alain Badiou ve Edgar Morin gibi düşünürlerin toplum ve laiklik konusuna daha felsefi yaklaşımlarıyla bitiriyoruz.

Sonsöz niyetine koyduğumuz filozof Agamben'in yazısı "Hukuk Devletinden Güvenlik Devletine" ise, terör meselesinin sadece askeri ve polisiye yöntemlerle halledilmek istenmesinin hem Türkiye'de hem Batı'da (örneğin Fransa ve Türkiye'deki olağanüstü hallerin tuhaf eşzamanlılığı) toplumlarımıza yaşattığı demokrasi kaybının kusursuz bir teşhis belgesi gibi.

1. Bkz. medyascope.tv/2015/08/21/seraplar-diyari-daryush-shayegan-ile-soylesi/

Kitabı bitirdiğinizde, Shayegan'ın sözünü ettiği zaman ve anlam katmanlarında faydalı bir seyran vesilesi bulmuş olacağınızı umuyoruz.

Böyle bir mecranın mümkün olabileceğini bana gösteren arkadaşım Ruşen Çakır'a ve çevirilerime destek olan Fransız Kültür Merkezi'ne teşekkür ediyorum.

Haldun Bayrı
27 Ocak 2017, İstanbul

Scott Atran, Fransız-Amerikalı antropolog. Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi CNRS'te araştırma yöneticiliği ve Oxford Üniversitesi ile Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapıyor. Sadece askeri seçeneklere odaklanarak IŞİD'in çekim yeteneğine gözünü kapatan Batı'nın büyük bir stratejik hata işlediğini anlatan bu yazısı, ilk olarak Amerikan *Aeon* sitesinde, 2 Şubat 2016 tarihinde de *Le Nouvel Observateur*'da yayımlanmıştır.

SCOTT ATRAN: **IŞİD BİR DEVRİMDİR**

Erdemsiz terör uğursuzdur; terörsüz erdem güçsüzdür.
Acil, katı, bükülmez adaletten başka bir şey değildir terör;
dolayısıyla erdemden sâdır olur.

MAXIMILIEN ROBESPIERRE
Sur les principes de la moralité politique
Siyasi Ahlakın İlkeleri Üzerine, 1794

MERMİLERİN, bombaların ve patlamaların ortasında, merkezi önemdeki bir olguyu unutmak kolay: Radikal İslamcılığı durdurmayı beceremediğimiz gibi, görüldüğü kadarıyla, alt etme çabalarımız onu daha da harlandırıyor.

"Terörizme karşı savaş"taki başarısızlığımız, kargaşayı daha da artıran öfke ve intikam tepkilerimizde başlıyor ve Sünni Arap dünyasında ilerleme kateden radikal hareketin ayırt edici özelliği olan devrimci dinamizmi kırmayı asla beceremiyor.

Kılıçların gölgesindeki cennet

Tarihi boyuttaki bu küresel hareketin taşıyıcılığını bugün IŞİD (İslam Devleti) yapıyor. İki yıldan az bir zamanda milyonlarca kişinin yaşadığı yüz binlerce kilometrekarelik bir toprak parçasını işgal etti. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri gönüllülerden oluşan en büyük ve en çeşitli askeri gücü elinde bulunduruyor.

Uluslararası camianın anlamdan yoksun hunharlıklar diye telakki ettiği şey, IŞİD militanlarının kafasında, feda edilen kurbanlar ve intihar eylemleri üzerinden coşkun bir arınma seferi: "Cennet kılıçların gölgesindedir" der bir hadis, *Kur'an*'dan sonra en güvenilir hadis kitabı telakki edilen *Sahih El Buhari*'de. IŞİD savaşçılarının en sevdikleri slogan haline gelen bu hadis, kendini İslam Devleti'nin halifesi ilan eden Ebubekir El Bağdadî'nin "cihad volkanları"na yaptığı çağrıda çizdiği kasti şiddet planını özetliyor: Halihazırdaki dünyayı yıkıp yerine Peygamber'in sancağı altında yeni/eski bir adalet ve barış dünyası inşa etmek için, sonunda birleşecek olan küresel cihadcı takımadalar kurulması söz konusu.

Buna varmak için, tüm dünyadan sempatizanları şiddete doğru çekmekten ibaret bir taktik anahtarı var: Elinizden geleni yapın; neyle istiyorsanız onunla yapın; neredeyseniz orada, mümkün olur olmaz yapın...

Bu devrimi anlamak için araştırma ekibim Paris, Londra ve Barselona'dan gençlerle, aynı zamanda da Irak'ta yakalanmış IŞİD savaşçıları ve El Nusra Cephesi (El Kaide'nin Suriye kolu) üyeleriyle bir düzineye yakın derinlemesine görüşme ve davranış incelemesi gerçekleştirdi. Aynı zamanda, cihadcıların eleman tedarik ettikleri kaynaklar olarak değerlendirilen, Paris banliyösünde Clichy-sous-Bois ya da Épinay-sur-Seine, ya da Fas'taki Sidi Moumen (Kazablanka) ya da Jamaa Mezuak (Tetuan) gibi yoksul mahallelere de ilgimizi yoğunlaştırdık.

Çok sayıda yorumcunun radikal İslamı basit bir "nihilizm"e indirgemelerine karşın, çalışmalarımız çok daha tehditkâr bir hadiseyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

Dünyayı değiştirmeyi ve kurtarmayı hedefleyen çekici bir tasarı

Batı inkâra kaptırmış kendini: Böyle bir tasarının varlığı ciddiye alınmıyor. Parlak ve incelik sahibi bir düşünür diye bildiğimiz Olivier Roy'ya göre (bkz. ilgili yazı s. 94) Paris saldırılarının failleri, tıpkı IŞİD'e katılmaya giden gençler gibi dini ya da jeopolitik sorunlardan habersiz, gerçek tarihi hınçlardan yoksun marjinallermiş. Sözümona nihilizmlerini dışavurmak için radikal İslam dalgasına atlıyorlarmış; zira önlerindeki en büyük ve en amansız karşı-kültür hareketi buymuş. Aralık ayı başında Kaliforniya San Bernardino'daki gibi bir annenin bebeğini terk edip kendisine hiçbir şey yapmamış olan masumları katletmeye gitmesi başka türlü nasıl açıklanırmış? Oysa söz konusu IŞİD devrimini sabıkalı marjinallerin basit bir sığınağından ibaret görmek büyük bir yanılgı olur.

Her taraftan, iç ve dış düşmanların saldırısına uğramasına rağmen İslam Devleti hakiki anlamda zayıflamış değil: Denetlediği topraklarda daha derinlemesine kök saldı ve nüfuz alanını Avrasya veya Afrika'daki başka bölgelere doğru genişletti.

Beyaz Saray'dan yapılan açıklamalara rağmen, Amerikan istihbaratı IŞİD'in gerilemediğini bildiriyor bize. Sahadaki herkes de bunu teyit ediyor. Sadece Kürt savaşçıları ve İranlıların yönetimi altındaki bazı güçler kimi yerlerde IŞİD'in yayılmasını durdurmayı başardılar; ama bu sırada Fransız ya da Amerikan hava kuvvetlerinden önemli bir yardım almışlardı.

IŞİD'e karşı, haklı olarak, onu sapık, yağmacı ve zalim olarak sunan propaganda kampanyamız, bu örgütün aynı zamanda gerçek bir çekim yeteneği olduğunu, hatta kendisine katılanlara sevinç bile sunabildiğini söylemeyi unutuyor. Özellikle ölümüne savaşmaya hazır genç kimseler olan bu katılımcılar, muzaffer bir dava için yoldaşlarıyla kaynaştıklarında sevinç hissederler; öfkeleri yatışınca ve intikama susamışlıklarını giderince artan bir sevinçtir bu (bilimin bize öğrettiğine göre beyne ve bedene diğer mutluluk biçimlerindekine benzer bir rahatlama sağlayabilmektedir).

Bölgede de, IŞİD'in ölümcül şiddetini elbette kabul etmeyen, fakat İslam hilafetinin tekrar doğuşuna ve eski büyük güçlerin ulusdevletler ilkesi üzerinden dayattıkları düzenin çöküşüne tanık olmaktan memnuniyet duyan bazı bölge sakinlerinde de bir tür sevinç tespit etmek mümkün. Onların gözünde ABD, Rusya ve müttefikleri, bütün mutsuzluklarının kökeni gibi telakki ettikleri o yıkılmış düzeni tekrar diriltmeyi deniyorlar.

Bununla birlikte IŞİD'in yürüttüğü devrimi sadece Ortaçağ geçmişine basit bir geri dönüş gibi görmek yanılgı olur. ABD'deki Tea Party'nin (Çay Partisi) 1776'ya dönmek istediğini ileri sürmek kadar anlamsız bir fikirdir bu... "İnsanları güvercinlerle haber uçurulan zamanlara döndürmüyoruz" diye yorumluyor IŞİD'in Rakka'daki basın müşaviri Ebu Musa. "Aksine, yeni gelişmelerden yararlanacağız. Fakat dine aykırı olmayan bir yönde." Halifelik, bugünün kültürünü zemin alan yeni bir düzen arayışında.

Gözlerimizi açıp bu gerçekliği ve bu özlemleri görmezsek, bunlara askeri güçten başka bir yolla yanaşmayı reddedersek, muhtemelen bu tutkuları harlandıracağız ve yeni bir kuşak daha savaşı, hatta daha da beterini yaşayacak.

"Saçmalığın ayrıcalığı"

IŞİD'i terörizmin ya da aşırılıkçı şiddetin basit bir sapmasına indirgemek, onun temsil ettiği asıl tehdidi maskelemektir. Bütün yeni gelişmeler kendilerinden öncekiler nazarında "aşırılıkçı"dırlar. Tarih nazarında önemli olan, bu hareketlerin rekabete direnerek ayakta kalıp kalamayacaklarıdır.

Hemcinsini avlayan türümüz için başarının yolu çoğu zaman kan dökmekten geçmiştir; kendi insanlarının kanı da dahildir buna; sadece bir aile ya da bir kabile, para ya da makam adına dökülmez bu kan; bizi aşan bir dava için de dökülür bazen.

İki bin yıldan fazla bir zaman önceki Eksenler Dönemi'nden*

* Eksenler Dönemi: Mihver Çağ diye de adlandırılan Karl Jaspers'in kavramı. MÖ 800-200 yılları arasına tekabül eder. Büyük uygarlıklar ile büyük olayların (bölgesel kültürlerin etkileşimi, yazılı geleneğin oluşumu, mali mübadelenin olu-

itibaren özellikle doğru olmuştur bu. O dönemde güçlü tanrıların himayesi altında büyük ölçekli uygarlıklar ortaya çıkmış ve ahlakı ihlal edenleri acımadan cezalandırmıştır – böylelikle çokkavimli imparatorluklardaki herkesin, yabancıların bile itaatini temin etmiş ve onları yekvücut haline getirerek çalıştırmış ve dövüştürmüştür.

Bunu "Tanrı" diye, ya da başka şekilde adlandırabilirsiniz – laik bir ideolojide "izm"li kelimeler tercih edilecektir: koloniyalizm, sosyalizm, komünizm, faşizm, anarşizm, liberalizm gibi.

Thomas Hobbes *Leviathan*'da (1651) aşkın bir ülkü adına kurbanın feda edilişini zikrederken, "insandan başka hiçbir mahlûkun tabi olmadığı bir saçmalığın ayrıcalığı"ndan söz eder. İnsan, yaşamına anlam veriyor görünen fikirleri eyleme koymak söz konusu olduğunda, iyi anlamda olsun, kötü anlamda olsun, en büyük enerjiyi sarf etmektedir.

Özünde kaotik olan bu dünyada, ölümün kaçınılmaz olduğunu sadece insanlar bilir: Dolayısıyla onları bu bilgiye bağlı "bilişsel trajedi"yi aşmaya iten bastırılmaz bir psikolojik atılım vardır. "Neden varım?" "Biz neredeyiz?" gibi sorulara cevap vermek için uğraşırlar.

İnsanın Türeyişi'nde (1871) Charles Darwin, "ahlaklılık... vatanseverlik ruhu, sadakat, itaat, cesaret ve merhamet"i işleyen grupların hayatta kalmak ve hükmetmek için daha iyi donanmış olduklarını gösterir. Maddi mübadeleye girmeyen kutsal değerlerdir bunlar; insanları da daha sıkı bağlar birbirlerine. Her kültürde, bir akrabaya ya da aynı dini veya siyasi topluluğun bir üyesine ihanet etmek, genellikle asla aşmadığımız çizgidir. Bu değerlere bağlılık ise tasavvur edilebileceğinden çok daha göz alıcı başarılara götürebilir.

İnançlara bağlı bu değerler ("Allah büyüktür, cisimsizdir, ama güçlüdür", ya da "serbest piyasa daima haklıdır"... gibi) Tanrı'nın inayetine ya da tabiata atfedilir. Yerindelikleri hiçbir zaman ampirik yöntemlerle doğrulanamaz; dolayısıyla anlamlarını tam olarak kav-

---

şumu, yaratıcılık türü eserlerin ortaya çıkışı, İbrani peygamberlerin görüşlerini dile getirmeleri, Ortadoğu'nun kendine has geleneklerinin başlaması, vb.) oluşumu bu süreçte gerçekleşmiştir. –*ç.n.*

ramak imkânsızdır. "Kutsal değerler" terimi "kutsal" topraktan söz edildiğindeki gibi bir dini iman fikrini verir, ama "laik kutsal değerler" de vardır: Gettysburg* kutsal savaş meydanına yapılan ziyaretleri düşünün, ya da New York'ta 11 Eylül 2001 saldırılarının *ground zero*** sit alanına yapılan ziyaretleri... "izm"li büyük ideolojileri kuran inançlar, neredeyse dinî olan ulus fikri gibi, marşlarla, şarkılarla, törenlerle ve kendini feda etme fikri içinde ritüelleştirilmişlerdir.

Terörün oksijeni

"İnsani olan hiçbir şey bana yabancı değildir," demişti Romalı köle iken oyun yazarı olan Terentius; antropolojik çalışmalarıma sağlam bir ilke sağlayan bir cümle bu. Bizimkinden çok uzak bir kültürden gelenlerle empati içinde olmak söz konusudur – ki sempati duymak anlamına gelmez bu. Anlamak görevimizdir. Normal görünen insan varlıklarının hiç kimseye kötülük yapmamış bir yığın başka insanı öldürerek adına ölmeye hazır oldukları nedenleri kavramayı becerirsek, başka ölümlerden kaçınma imkânımız olabilir. Bizim liberal demokrasilerimizde kitle katliamları bugün mutlak kötülüğü, yolundan sapmış bir insan doğasının dışavurumunu temsil etmektedir. Oysa halkların ve kültürlerin çoğunun tarihinde, başka gruplara karşı yürütülen şiddetin erdemli eylemler safına yerleştirildiği olmuştur.

Terörün hedefi düşmanların ve kararsızların yüreklerine korku salmaktır.

Kürt liderlerin araştırma ekibime anlattıklarına göre, IŞİD'in 350 ila 400 savaşçısı, 80 araçlık bir konvoyla Sünni mahpusları kurtarmak (ve bu arada 600 Şii mahpusu katletmek) için Musul'daki Baduşpur Cezaevi'ne doğru yola koyulduğunda, Amerikalılar tarafından yetiştirilmiş subayların (başkomutanları da dahil olmak üzere) komutası altındaki 18 bin kişilik nispeten iyi donanımlı Irak ordusu

* Gettysburg Muharebesi, Amerikan İç Savaşı sırasında 1 Temmuz-3 Temmuz 1863 tarihleri arasında, Gettysburg, Pensilvanya yakınlarında gerçekleşen savaştır. Genelde Amerikan İç Savaşı'nın dönüm noktası olarak adlandırılır. Birlik Kuvvetleri'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. –*ç.n.*

** Sıfır noktası. –*ç.n.*

bir anda ortadan kayboluvermiştir. Musul-Erbil cephesindeki Peşmerge güçlerinin yanında silah altına alınmış bir Sünni Arap askerine, o askerlerin neden kaçtıklarını sorduğumda, "Kellelerini kurtarma derdindeydiler," diye cevaplamıştı.

Paris saldırılarının ya da 2013'te Boston'daki maraton koşucularının geçişi sırasındaki saldırının peşinden Brüksel'in ablukaya alınması aynı korkuya cevap veriyordu ve kendi toplumlarımıza ve değerlerimize inançsızlığımızın kanıtlanmasına katkıda bulundu. Terörist saldırıların hedeflerinden biri tam da bunu kanıtlamaktı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, en güçlü olduğu dönemdeki Alman Hava Kuvvetleri bile Britanya hükümetinin ve Londra halkının gözünü korkutmayı başaramamıştı. Bugün ise IŞİD'in bir video kaydında New York'a bir saldırının sözü geçse, yetkililer halkı sükûnete çağırmak için koşuşturuyorlar.

Medyada sergilenenler dönemimizde terörün oksijenidir; sadece tehlikenin algılanışını büyütmez, kolektif bir histeriye de yol açarak toplumun istikrarsızlaştırılması tehdidini gerçek kılar. Medya organlarının haber vermekten ziyade kamuoyunda heyecan yaratma sanatında uzmanlaştığı bugünlerde bu daha da doğru. IŞİD'in bizim --dünyadaki en güçlü– propaganda mekanizmamızı kendi avantajına çevirmesi çocuk oyuncağı haline gelmiştir. Böyle bir ju-jitsu hamlesi, yeni ve güçlü bir asimetrik savaş biçimini temsil etmektedir. Sade, sorumlu ve olgusal bir haberciliği gözeterek rahatlıkla önünü alabiliriz bunun, ama böyle yapmıyoruz.

Mesaj savaştır

Durum hem tehlikeli hem de matrak. ABD Adalet Bakanlığı, Kongre'nin ve medyanın desteğini alarak bir teröristin elindeki basit bir düdüklü tencereyi bile artık bir "kitle imha silahı" telakki ediyor.

Otomatı olan bir pişiriciyle onun milyarlarca katı büyüklükte imha gücü olan termonükleer bir bombayı aynı düzeye koymak düpedüz gülünç. Hakiki kitle imha silahlarını sıradanlaştırmanın ve kullanılmalarını daha tasarlanabilir kılmanın bir şekli bu.

Günümüz dünyasında herhangi bir mesajın ulaştırılması savaşı başka yollarla yapmanın bir şekli. Medyamızın IŞİD tarafından ma-

nipüle edilmesi kamuoyunun gerçekte mümkün olmayan kitle imhalarından çekinmesine yol açarken, aynı zamanda gerçek tehdit algısını karartıyor.

Toplumsal düzenin istikrarını bozmak için gösteri amaçlı cinayetleri kapsayan asimetrik operasyonlar dünya kadar eski bir taktiktir. Şiddet yanlısı siyasi ya da dini gruplar, aşırı tepki vermeleri, tercihen de hunharlıklara kalkışmaları için düşmanlarını düzenli olarak kışkırtmışlardır.

Romalılar Hz. İsa'nın ölümünden sonra Yahudiye'yi işgal ettiklerinde ilk isyanlara karışanlar taş atan genç Yahudiler olmuştu. Zelotlar, bilhassa da onların en şiddetli türleri olan *Sicarii* ("hançer taşıyanlar") resmi törenler sırasında Romalı askerlere ve onların Yunan astlarına saldırdıkları intihar eylemlerine girişmek suretiyle gerginliği azdırmış, böylelikle de misilleme ve intikam döngüsünü başlatmışlardı. Vaktiyle kıyı bölgelerini işgal etmiş olan Filistîlerin anısıyla tanınan ve ismi *Syria Palaestina* diye değiştirilen Yahudiye'deki Yahudilerin Roma tarafından kovulmasıyla isyanlar durmuştu. Ama Yahudi diasporası tektanrıcı imanını dünyanın en ücra köşelerine yaymış, hem Hıristiyanlığın hem İslamın misyonerlerine zemin hazırlamıştı.

Yücelik arayışı

IŞİD'in şiddeti, aynen öncesindeki başkalarının devrimci şiddeti gibi, Edmund Burke'ün "yüce" diye adlandırdığıyla belirginleştirilebilir: Tutkulu bir "enfes terör", iktidar duygusu, alınyazısı peşinde; mutlağın ve ifade edilemeyenin arayışı.

"Hiçbir tutku, zihnin tüm eyleme geçme ve uslamlama yetilerini korku kadar etkisiz hale getirmez" diye yazar Burke, *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*'da* (1756). Zira "korku acı veya ölüm endişesi olduğu için, gerçek acıya benzer bir biçimde etki yapar. Bu nedenle, görüntü olarak korkunç olan her şey, boyutları bakımından azametli olsun ya da olmasın, yücedir..."

* Çev. M. Barış Gümüşbağ, Bilgesu, 2008, s. 61. –*ç.n.*

Ama terörün kutsal ile yücenin hizmetinde başarıyla taçlanması için, "belirsizlik genellikle gerekli gibi görünmektedir," diye sürdürüyor Burke. "İnsanların tutkuları, esas olarak da korku tutkusu üzerine inşa edilmiş olan zorba yönetimler, yöneticilerini mümkün olduğunca kamunun gözünden uzak tutarlar."

"Müminlerin Emiri" Bağdadî bu tanımı karşılamaktadır. Daha genel olarak, Charles de Gaulle'ün de 1932'de kaydettiği gibi, "saygınlık gizemsiz olmaz, zira fazlasıyla bildiğimize az saygı gösteririz"; dolayısıyla da "Hakiki şefler müdahalelerini özenle idare ederler"; tüm çabalarını da insanlar kendi kendilerini aşsın ve muzaffer bir dava uğruna harekete geçsinler diye ruhlarını çekmeye yoğunlaştırırlar.

"Yüce" aynı zamanda yoğun biçimde fiziki ve içseldir, her birimizin duygulanımında ve özdeşliğinde kök salmıştır. Ona bağlı her akıl yürütme, tutkularının efendisi değil kölesidir. Beyin yıkama diye bir şey yoktur: Kore Savaşı sırasında anlatılan ve müttefik askerlerinin Çinli büyücüler tarafından psikolojik manipülasyona maruz bırakılarak Pavlov'un köpekleri gibi döküldüklerinin söylendiği uydurma bir haberdir.

Kavgam'da (*Mein Kampf*, 1925) Adolf Hitler şöyle ilan ediyordu: "Bütün büyük hareketler halk hareketleridir; ya sefalet denen o zalim tanrıça tarafından, ya da kitlelerin bağrına atılan bir sözün meşalesiyle ayaklandırılan insani tutkuların ve haletiruhiyelerin volkanik patlamalarıdır."

Ama söz, yücenin gösteri sahnesinde oynanmalıdır. Charlie Chaplin ile René Clair New York Museum of Modern Art'taki bir film gösteriminde Leni Riefenstahl'ın bir nasyonal-sosyalizm methiyesi olan "İradenin Zaferi"ni (*Triumph des Willens*, 1935) seyrettiklerinde Chaplin gülmüştü, Clair ise dehşete kapılmıştı; film daha geniş ölçekte dağıtılırsa Batı'nın dengesini yitirip çökmesinden korkuyordu.

"Ey İslam Devleti askerleri, ordu toplamaya devam edin" diye haykırıyordu Bağdadî 2014'te, "cihad volkanları her tarafta infilak etsin" ve "Yahudiler ile Haçlıların" tasmasıyla bağlı "tefecilik üzerine kurulu küresel sistem"den insanlığı kurtarmak amacıyla "grup

da olsa birey de olsa düşmanları paramparça etsin" – diğerleriyle birlikte yankılanan ve bütün o korkunçlukları akla getiren bir çağrı.

Devrimin yakıtı kutsal değerler

Ağustos 2014 tarihli bir ICM yoklaması Fransa'da 18-24 yaş arasında her inanıştan gençlerin dörtte birinin IŞİD hakkında olumlu kanaat bildirdiği izlenimi uyandırmıştı. Böyle bir sonuca ulaşan başka hiçbir yoklama yapılmadı, ama 2015'in Ocak ayındaki *Charlie Hebdo* saldırılarından sonra, araştırma ekibimizle Fransa ile İspanya'da IŞİD'in ifade ettiği değerlere ve bunların tam aksi değerlere desteği yoklamayı denedik. Mesela bir tarafta katı şeriat uygulaması, diğer tarafta ise demokrasilerdeki dinlerarası eşitlik ve farklı fikirlere hoşgörü vardı.

Mahrumiyet bölgelerinde ya da Paris banliyölerindeki sitelerde yaşayan gençler arasında, IŞİD'in değerlerinin, onun adına yürütülen şiddet eylemleri de dahil olmak üzere, epey geniş bir destek gördüğüne tanık olduk. İspanya'da, geniş bir nüfus örnekleminde, saldırılara karşı demokratik değerleri savunmak için dövüşme iradesinin çok zayıf olduğunu saptadık.

Etkin azınlıklar ve kutsal değerler

J. M. Berger'nin kasım ayında *The Atlantic*'te "IŞİD'in ideolojik sempatizanlarının dünya nüfusunun yüzde 1'inden az olduğunu [ve] hilafet tasarısının faal militanlarının da kesinlikle binde 1'den azı temsil ettiğini" yazması önemli değil. Dünya nüfusunun önemli bir bölümünü, hatta kendi köklerinin bulunduğu bölgedeki halkların desteğini çekerek işe başlayıp başarılar kazanmış devrimci öncüler olmuşsa bile çok seyrek görülmüştür.

Irak'a Amerikan birliklerinin yerleşmesi sırasında El Kaide'nin IŞİD'e dönüşecek olan yerel kolunun saflarındaki savaşçıların dörtte üçü etkisiz hale getirilmiş ve on beş ay boyunca her ay ortalama bir düzine "yüksek değerli hedef" (hareketin lideri Ebu Musab El Zer-

kavi de dahil) yok edilmişti. Bununla birlikte örgüt ayakta kaldı. Suriye'deki iç savaşın kargaşasında ve Irak'taki çeşitli hizipleşmelerin ortasında, tüm beklentileri boşa çıkartarak büyümeye devam etti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, devrimci hareketler bir ateş gücüyle karşılarındaki devlet güçlerinin elindekinin onda biri mevcutla zaferler kazanmışlardı.

Çatışma bölgelerinde yapılan davranış incelemeleri –ulusal kurtuluş gibi, Tanrı gibi, Halifelik gibi– kutsal değerlere başvurulmasının, peşinen gücü önemsenmez olan grupları ölçüsüz oranda galeyana getirme olanağı sağladığını göstermektedir. Malzeme ve mevcut bakımından çok daha iyi donatılmış olan ve teşvik maksadıyla para, terfi ve cezalandırma tehditlerine başvuran ordulara direnebilmekte, hatta onları yenebilmektedirler.

Tarihin ve ampirik araştırmaların gösterdiğine göre devrimci başarılarda önemli olan davaya bağlılık ve yoldaşlık mefhumudur. Başlangıçtaki başarısızlıklardan ve bazen felaketi andıran bozgunlardan sonra bile bağlılık ve yoldaşlık mefhumları, bariz dezavantajların altından kalkma ve üstünlüğü ele geçirme olanağı verebilmektedir.

Dün ve bugün liberal değerler

1776'da Amerikalı koloni yerleşimcilerini hüsrana uğratan ekonomi değildi; Thomas Jefferson'ın kullandığı kelimeleri tekrarlarsak, bağımsızlık bildirgesinin yazılışı sırasındaki "kutsal ve inkâr edilemez hakikatler"in horgörüldüğü algısıydı. Dünyanın en güçlü imparatorluğuna karşı "canlarını, servetlerini ve kutsal onurlarını" feda etmeye hazırdılar. Büyük Britanya yirmi bin nüfuslu bir şehir olan New York'ta doğmakta olan devrime karşı otuz bin askerlik bir deniz gücü gönderdi. George Washington'ın ordusu neredeyse ezilmişti. Sömürge ordusunun son askerleri afallamış bir halde yuvalarına dönüyorlardı ki, Washington kendi ordusuna esin dolu bir çağrıda bulundu: "Özgürlük davasına bu hizmeti yapmalısınız... muhtemelen bunu başka hiçbir koşulda yapamazsınız."

Bunun üzerine ordu, Valley Forge'un sert kışında her türlü husumete kafa tutmaya hazır bir biçimde kaynaştı.

Fakat Amerikan devriminin başlattığı liberal demokrasi biçimi, dini ya da etnik parçalanma karşısında hiçbir zaman kendini kabul ettiremedi; özellikle de bu parçalanmanın bir kabile geçmişiyle kök salmış olduğu Ortadoğu ve Orta Asya'da. Demokrasinin kökleri, dünyadaki en yüksek yaşam düzeyine sahip olan ve Yerliler'le Afrikalı köleler haricindeki halkların potansiyel olarak sınırsız servet yapma gibi bir tarihi fırsatı ellerinde buldukları, nispeten de düşlerini gerçekleştirmede özgür oldukları Amerika'daki Britanya kolonilerinde atıldı.

Batı Avrupa'da demokrasi tüm 19. yüzyıl boyunca otoriter rejimlerin vesayeti altında tedrici olarak gelişti. III. Napolyon'un Fransası, Napolyon Bonapart tarafından başlatılmış laiklik teşvikini ve dini çoğulculuğa hoşgörüyü sürdürmekle yetinmedi, aynı zamanda siyasi bir muhalefetin varlığına izin verdi ve grev hakkını yasallaştırdı.

Avrupa'da "çitle çevirme" hareketi (hiçbir şey bölünmez değildir) insanları atadan kalma ortak mülkiyetten ve komünal kimlikten kopardı ve onları sanayi devriminin kent merkezlerinde çalışmaya sevk etti; bu çalışma üzerinden ve savaş üzerinden kurulan bağlar yeni bir ulusal kimlik biçimine yol açtı.

Bu ortamda liberal kurumlar gelişmeye başladı; böylelikle de birbirini tanımayan ve ismi bilinmeyen kimselere birlikte çalışma, gerekirse de birlikte dövüşme olanağı sağladı. Bu kurumlar herkese ücretsiz eğitimi, çok sayıda habere ve fikre açık bir basını, yurttaşların yasa önünde eşitliklerini (en azından ilkesel olarak), ötekilere, bilhassa da azınlıklara hoşgörü kültürünü içerir.

Bu ulusal kimlik, bu liberal değerler ve onları destekleyen kurumlar olmadığında, halkın tercihi ve seçimler bir çoğunluk zorbalığına yöneltir; hem kadim Atina'da hem de Saddam-sonrası Irak'ta gördüğümüz gibi.

Arap-Müslüman dünyası, Hıristiyan Batı: İki farklı tarih

Ayrı yönlerde ilerleyen tarihi güzergâhlar bu değerler arasındaki uçurumu büyütür. Batı ile Arap ve Müslüman dünyası uzun süre boyunca zamanlarının çoğunu birbirinden ayrı ve birbirine paralel tarihler yaşayarak geçirmişlerdir. Batı'da insanlar genel olarak tarihin Hz. İsa'dan önce 26. yüzyılda Sümer uygarlığıyla başladığına inanırlar. Modern Irak'ın güney bölümünde yer alan Sümer, yazılı yasanın ve edebiyatın, Hz. İbrahim'in ve onun tektanrıcı dininin beşiğidir. Uygarlık daha sonra batıya doğru Yunanistan'a ve Roma'ya kaymıştır. Sonra da sırasıyla Roma'nın düşüşü, Ortaçağ, Rönesans, Aydınlanma, ilk siyasi devrimler, sanayi devrimi, dünya savaşları ve soğuk savaş gelmiştir. İnsan hakları ile demokrasi kazanmış ve göründüğü kadarıyla kaçınılmazlaşmışlardır.

Arap-Müslüman dünya da Sümer'le başlar, fakat dünya savaşlarına kadar başka bir güzergâh izlemiştir: Roma, Yunanistan ve tüm diğerleri çevresel dönemlerdir.

Hıristiyan Avrupa o sırada karanlık kıtaydı; Müslüman kahramanları, mitosları, efsaneleri ve göndermeleri Batı'ya nazaran temelden farklıydı. Elbette orada da karşımıza Hz. Musa, İskender ve Hz. İsa çıkar; fakat onların İslamdaki şahsiyetleri farklıdır: Hz. Musa'nın yaşamı Hz. Muhammed'inkiyle paraleldir ve peygamberin gelişini haber vermektedir; İskender, namıdiğer Zülkarneyn, Allah'ın büyük bir gücü ve kaos ile kötülükten uzak tutmak için bir uygarlık duvarı inşa etme yeteneğini bağışladığı dini bir çehredir.

Nihayet Hz. İsa da Allah'ın en iyi elçisidir, ama oğlu değildir ve çarmıhta ölmemiştir, Hz. Muhammed gibi miraca davet edilmiştir.

Milliyetçilik de dahil olmak üzere Avrupa'dan siyaset alanında ithal edilenlerin bütünü Ortadoğu'da acıklı bir başarısızlığa uğramıştır (ulusal kimlikten ziyade etnisite ve inanç üzerine inşa edilmiş oldukları için Türkiye, Mısır ve İran dışında belki).

İnsanlar kendilerine tarihlerinin, geleneklerinin, kahramanlarının ve örflerinin hatırlatılmasını istemektedir; Batı'nın gözünde, ama Arap-Müslümanların da çoğunun gözünde gaddar ve tiksinç de

olsa, IŞİD'in cephesel bir biçimde yaptığı budur. Oysa ABD ve diğer Batılı güçler bunu kabul etmiyor gibi.

Dolayısıyla IŞİD'le mücadele etmek için, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı galipler (Büyük Britanya ile Fransa) tarafından dayatılmış ulus-devletler sisteminin onarılmasına yönelik yorgun çağrıdan, serüvene, zafere, ideallere ve önemli olmaya susamış gençlerin gözünde sonsuza uzanan bir AVM'ler dizisi kadar çekici olabilecek bir "ılımlı İslam"ın teşvikine varıncaya kadar, cılkı çıkmış çözümler ileri sürmektedir.

İslam ile Batı arasındaki popüler "uygarlıklar çatışması" mefhumu korkunç aldatıcıdır. Aşırılıkçı şiddet geleneksel kültürlerin hortladıklarının değil, bilakis çöktüklerinin belirtisidir; binyıllık geleneklerin prangasından kurtulan genç insanlar, sabırsızlık içinde, yaşamlarına anlam ve şanlı bir yazgı sağlayacak bir toplumsal kimliği aramaktadır.

Küreselleşmenin kara yüzüdür bu. Bireyler düzleşen bir dünyada sağlam bir kimlik bulmak maksadıyla radikalleşmektedir. Bu yeni gerçeklikte, kuşaklar arasındaki dikey iletişim kanallarının yerini, denkler arası bağlar, tüm yeryüzünü kateden bağlar almıştır.

Şan kazanmaya ve akranlar arasında kabul görmeye susamışlık

Geçen ilkbahar BM Güvenlik Konseyi'nde dile getirdiğim gibi, günümüz dünyasında en çok ölüm saçan savaşçının ilham kaynağı, Kur'an ya da dini imandan ziyade, şan kazanma ve akranları tarafından kabul görme beklentisidir.

IŞİD'in saflarına katılan yabancı gönüllüler çoğu zaman bir geçiş dönemi yaşamakta olan genç kimselerdir – göçmen işçiler, öğrenciler, iki iş arasında kalmış çalışanlar, henüz ruh eşini bulamamış bekârlar. Ebeveynlerinin evinden ayrılmışlardır, arkadaşları ve yola beraber koyuldukları kimseler sayesinde yaşamlarına bir anlam bulacakları yeni bir aile aramaktadırlar.

Fransa'da, İslama Bağlı Sekter Sapmaları Önleme Merkezi (*le Centre de Prévention contre les dérives sectaires liées à l'islam*)

bunların yüzde 80'inin dindar olmayan ailelerden geldiğini tahmin etmektedir; *West Point's Center for Combating Terrorism*'e göre, yaş ortalamaları yirmi beştir. Çoğu geleneksel bir dini eğitim almamıştır ve dini ileri yaşlarda, *born again*'ler (birdenbire dindarlaşanlar) gibi cihad aracılığıyla keşfetmiştir.

Yaklaşık dörtte biri, çoğu zaman en acımasızları, din değiştirmiş olanlardır. Kendini arayan bu genç kimseler yollarını cihadla bulmuşlardır ve özel toplantılarda ya da internet üzerinden görüşmektedirler. Bunların bazıları alkollü kutlamalar ya da cinsel maceralarla arası iyi olmayan veya ebeveynlerinin işverenleri ya da yetkililer tarafından aşağılandığını ya da başı örtülü olduğu için kız kardeşlerinin hakarete uğradığını görmüş kimselerdir. Çoğu işi cihada katılmaya vardırmaz, ama bazıları vardırır. IŞİD'e katılımların yüzde 80'inden fazlası ikili ilişkiler üzerinden gelişir, burada aracı esasen arkadaş, bazen de aile üyeleridir. Çok azı camiler ya da yakın çevreden olmayan kimseler aracılığıyla yaşanır.

Bilindiği kadarıyla Paris teröristleri bu profile uymaktadır. 2004'te Madrid ya da 2005'te Londra metrosu saldırılarının düzenleyicileri de. Ocak ve Kasım aylarındaki Paris saldırılarının düzenleyicilerinin çoğu bir süre aynı mahallede yaşamıştır; bazıları arkadaş ya da akrabadır, diğerleri de suç şebekesine dışarıdan ya da hapishanede tanıştıktan sonra katılmıştır.

Kendi ülkelerinde marjinaller, ama hepsi değil

Fransa'da ve Avrupa'nın başka yerlerindeki bu gençlerin çoğu, hem yaşadıkları ülke hem de kökenlerinin geldiği ülke tarafından dışlanmış hissetmektedir kendilerini. Avrupa, ABD'den farklı olarak, göçmenleri ağırlamak için tasarlanmamıştır. ABD'de Müslüman göçmenler ilk kuşaktan itibaren ortalama Amerikalının yaşam ya da eğitim düzeyine ulaşırlar (hatta bunu aşarlar).

Avrupa'da ise ortalamadan daha yoksul kalmaları ihtimali ikinci kuşaktan sonra bile hayli yüksektir: Sömürgelerin bağımsızlıklarına ulaşmaları sırasında ele alınıp ilgilenilmediği için zehirleyici hale gelmiş bir mirastır bu.

Fransa'da nüfusun %7 ila 8'i Müslümandır, Avrupa Birliği'ndeki en yüksek orandır; ama hapishane nüfusunun neredeyse %70'i Müslüman kültürdendir,[1] radikalleşmeye amade bir alt-sınıfın beslenmesine katkıda bulunmaktadır bu.

Suriye'deki El Nusra Cephesi'ne katılmış olan 24 yaşındaki bir genç Almanya'daki tecrübesini şöyle anlatıyor:

"Güzel arabalar ve güzel giysiler satın almak için sıkı çalışmayı öğretiyorlar bize; ama mutluluk bu değil. Üçüncü sınıf bir insandım çünkü çürümüş sistemle bütünleşmemiştim. Ama bir sabıkalı haline gelmek istemiyordum. Bu yüzden arkadaşlarımla birlikte insanları somut olarak İslama davet etmek için etrafımızda girişimlerde bulunma kararı aldık. Şehirdeki diğer Müslüman gruplar konuşmakla yetiniyorlar, hakikaten Müslüman olan bir devletin dövüşmeden gökten ineceğini zannediyor onlar."

Avrupalıların çoğunun El Nusra'dan ziyade IŞİD'e katılması, "Halifeliğin bugün artık varolduğuna ve onu görmek için yarını beklemek gerekmediğine inanmaları"ndandır. Üstelik çok sayıda IŞİD gönüllüsü kendi ülkelerinde marjinal değildir. Bir aile hekiminin bana 2015'te şu yazdığının da gösterdiği gibi:

"Birkaç aydır Tıp Fakültesi'nden (Sudan'daki Hartum Tıp ve Teknoloji Bilimleri) iki öğrenci grubu IŞİD'e katılmaya gitti. Bu öğrencilerin aileleri bu kaybı kabullenmekte güçlük çekiyor. Onlar için bir matem gibiydi bu. Üniversiteden ayrılan öğrenciler mali olarak ailelerinden destek alıyorlardı. Bu zeki ve iyi düzeydeki öğrencileri IŞİD'e yönlendiren etkenleri teşhis etmekte zorlanıyorum. Acaba bir kimlik arayışından gelebilir mi bu? Acaba üniversitenin mi kusuru var? Acaba ailelerinin etki noksanlığına mı bağlı?"

Musullu bir bankacı ise şöyle diyor:

"IŞİD savaşçıları bankaya girdiklerinde personelimiz dehşete kapılmıştı. Bize yardımcı olabileceklerini söylediler. 25 yaş civarında kibar bir Cezayirli, bilgisayarlarımızı görmek istedi sadece. Çok çabuk bir biçimde, bankanın bütün işlemleri üzerine bilgileri indir-

1. blogs.mediapart.fr/lucasmartin/blog/190215/jacklang23desprisonniersson tmusulmans.

di. Bilgisayar öğrenimi sırasında edindiği bilgileri doğru kullanmak için IŞİD'e gelmiş olduğunu anlattı bize."

Seferber eden efsane: Halifelik

Halifelik bu genç kimseleri mıknatıs gibi çekiyor, onlara anlam ve özgürlük sağlıyor, içinde sadece kötülük ve yapmacıklık gördükleri maddiyat dünyasının hükmünden kurtarıyor onları. IŞİD'in Peygambere ilk bağlananların (selef = "atalar") saf yaklaşımına tekabül ettiği varsayılıyor. Saldırgan bir cihad gerektiren bir girişim, hatta Dar-ül İslamdan olan herkesin küffara karşı yürütmesi gereken bir kutsal savaş bu. Saf Halifeliğin yandaşları, içsel bir manevi savaş anlamına gelen "büyük cihad" fikrine şiddetle karşı çıkıyorlar.

Abbasi Halifeliği'nin sonunda gelişen, taşıyıcılığını Sûfi dalaletinin yaptığı, Arap halifeliğinin saflığını bozan ve onu gerileyerek yıkılmaya iten yanlış bir cihad anlayışının söz konusu olduğunu düşünüyorlar.

Nisan 2015'te Singapur'daki Güneydoğu Asya Zirvesi sırasında Batılı hükümetlerin temsilcileri Halifeliğin klasik siyasi iktidar ilişkilerini maskeleyen bir efsaneden başka bir şey olmadığını vurgulamışlardı. Halbuki bizim Avrupa ve Kuzey Afrika'daki araştırmamız tehlikeli bir yanlış anlamanın söz konusu olduğunu gösteriyor. Halifelik çok sayıda Müslümanın zihninde harekete geçirici bir sebep olarak tekrar belirmiş, hatta dünya çapında bir işbirliğinden yana olan Müslümanları bile cezbetmiştir.

"El Kaide'nin ve IŞİD'in şiddetine karşıyım," diye beyan ediyor, Barselona'da Hıristiyanlar ve Yahudilerle diyalog üzerine çalışmış olan bir imam, "ama zor durumumuza ışık tuttular. Önceden, biz yokmuşuz gibi yapılıyordu sadece. Halifeliğe gelince... Yahudilerin uzun süre boyunca Sion'u düşlemeleri gibi biz de bunu düşlüyoruz. Belki bir Müslüman halklar federasyonu haline gelebilir, Avrupa Birliği modelindeki gibi. Halifelik burada, gönüllerimizde, sonunda hangi biçimi alacağını bilmesek bile."

Bürüneceği biçim ne olursa olsun, Batılı ülkelerde değil ama, Arap halklarının tarihi ve kültüründe kök salacağından emin oluna-

bilir. Bu tarih, Avrupa'daki sanayi devrimine kadar Avrasya üzerindeki Müslüman hâkimiyetini ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra dayatılan Batılı dünya düzeninin, hem liberal demokrasinin hem sosyalizmin reddedilmesini kapsamaktadır.

Belki de IŞİD'in en öncelikli hedefi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap vilayetlerine Britanyalılarla Fransızların dayattıkları yeni-sömürgeci düzen olan Sykes-Picot'ya son noktayı koymaktır. 2014 İlkbaharı sırasında IŞİD buldozerlerle Irak-Suriye sınırındaki karakolları yıktığı zaman, bölgede ve ötesinde bir kurtuluş ve sevinç ürpertisine yol açmıştı.

ABD'den ve Rusya ya da Çin de dahil olmak üzere diğer büyük güçlerden farklı olarak, halihazırdaki kaosu, her ne pahasına olursa olsun yaşatmak ve güçlendirmek gereken çöküş halindeki devletlerin sonucu gibi görmeyenler çok bölgede; onlara göre bu devletlerin teşekkülüne yön veren kurgulardır kaosun sebebi.

Devrimler ve ahlak

Geçmişteki ve halihazırdaki devrimler ahlak zeminine yerleşmektedirler. Ekonomik ve toplumsal koşulların bozulması ya da hızlı dönüşümü, bir siyasi bunalıma götüren zincirleme olayların kökenini oluşturabilir. Ama bu olaylar, eylemlerde ancak yeni bir ahlak düzeni saiki varsa ve devlet iktidarının alınması bu düzeni tanımlayan "kutsal değerler"in hayata geçirilmesine olanak tanıyorsa eski düzenin devrimci bir sorgulanmasıyla sonuçlanır.

Mısır'da, partiye dönüşen İslami hareket Müslüman Kardeşler'in etkisi Arap Baharı'ndan hayli önce ilerleme kaydetmiştir. Her ne kadar Müslüman Kardeşler iktidarda yer almayı ilk başta reddetmiş de olsalar, laik partiler arasındaki bölünmeler sayesinde kendilerini kabul ettirme ve bu devrimi izleyen "ahlaki boşluğu" doldurma imkânı bulmuşlardır.

Ama iktidara gelir gelmez orduda tasfiyelere giderken çarşının (kentteki tüccar sınıfının) denetimini ele alan, bir yandan da kırsal ve dindar nüfusun içinde kök salan İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucularından farklı olan Mısırlı liderler, kamusal yayın organlarının

ve Enformasyon Bakanlığı'nın denetimini Müslüman Kardeşler ele geçirir geçirmez, ordunun, iş dünyasının ve kamuoyunun kendiliğinden teslim olacağını zannediyorlardı.

Bunun tersine IŞİD, Ortadoğu savaşının kasıp kavurduğu bu topraklarda Sünni Araplara yeni/eski etiğini dayatmak için çabuk ve acımasızca hareket etmiştir. İranlıların, Şiilerin ve onları destekleyen herkesin (ABD, müttefikleri ve Rusya dahil) "şeytani" ahlakına karşı bütünsel bir savaş; İslama ve ahir dünyaya kavuşmak için, insanlığı kurtarmak için ölümüne bir savaş vaat etmişlerdir.

Bir devrimi başarılı kılan şey

Tarihi benzetmelerin daima sınırlı bir yararı vardır, ama yeni olanın bilincine varmamızın, veya en azından gerçek yeniliklerin nerede başladığını ayırt etmenin de tek yoludur bu benzetmeler.

Maximilien Robespierre tarafından yönetilen Jakobenler'in "terör" politikasını getirmelerinden ve giyotinle kafa kesmelerinden bu yana modern devrimlerin tarihinde çarpıcı paralellikler vardır. Demokrasinin savunulması adına girişilmiş bu ölçüsüz önlem, şiddetin tanrısal bir biçimi gibi telakki edilmiştir. 18. yüzyıl sonunda Fransız Devrimi on yıl boyunca bir yandan kendisini devirmeye uğraşan büyük güçlerin hırçın koalisyonuna karşı dövüşürken, bir yandan da bir havuzda birbirini parçalayan yaralı köpekbalıkları gibi birbirini yemekle vakit geçirmiştir.

Bununla birlikte ayakta kalmıştır. İnsanlığı kurtarmak için –izleyen tüm devrimlerin de beyan ettiği niyettir bu– eşsiz bir misyon içinde birleşip dönüşüme uğramış olan devrimci güçler, İmparatorluğun nihayet çökmesinden önce neredeyse tüm Avrupa'yı fethetmişlerdir. Bunun akabinde, neredeyse bütün devrimlerin ilham kaynağı, ahlaki, manevi ve boyun eğdirilemez bir gücün hizmetinde "bütünsel bir savaş"a girişmek olmuştur.

1848'de bir toplumsal eşitlik ve evrensel kardeşlik anlayışından esinlenen bir dizi devrim Avrupa'yı önüne katıp sürüklemiştir. Bunların başarısızlığı ile Batılı yorumcuların kötü adlandırmasıyla "Arap Baharı" arasında çok sayıda paralellik bulunabilir.

Hareket Ocak 1848'de Sicilya'da başlamış ve zincirleme bir biçimde Avrupa boyunca ilerleyerek mart ve nisan aylarında Danimarka'dan Rusya sınırlarına varmıştır. Devrim insan ağları üzerinden ve geniş ölçüde kulaktan kulağa hızlı bir biçimde yayılmıştır; tıpkı Arap Baharı'nın sosyal ağlar ve ticari medya aracılığıyla yayılması gibi.

Tıpkı Arap Baharı'nı yönlendiren laik güçler gibi, 1848 Devrimi'ndeki güçler de her devrimin başarısının dayandığı o siyasi birliği ve yeni bir ahlak düzeni yaratma becerisini gösterememişlerdir.

Kilise'yle ağız birliği eden gerici seçkinler bu çatlağa yüklenmiş, yeni bir milliyetçi ahlak yaratmış; bayraklardan, seremonilerden, marşlardan, geçit törenlerinden oluşan neredeyse dini bir yığın yaratmışlardır; kan, toprak ve kavim gibi ortak köklerden, insanlar arasındaki hayali akrabalıktan ise daha söz etmedik.

Bu yeni siyasi ahlak, köylüleri ve çalışanları, evrensel kardeşlik adına toplumsal hiyerarşileri ve siyasi sınırları ortadan kaldırma eğiliminden uzaklaştırmayı hedefliyordu. Geleneksel seçkinlere bağlılıklarını temin etmeyi hedefliyordu.

Anarşistler ve Bolşevikler

20. yüzyılda faşizmle komünizmi karşı karşıya getiren devasa kavga bu mirasın parçasıdır. Arap Baharı'nın başarısızlığından geriye nasıl bir miras kalacağını söylemek için ise hayli erken.

Halihazırda El Kaide ile IŞİD arasındaki rekabet, anarşistlerle Bolşevikler'i karşı karşıya getirmiş olan rekabetin yansıması gibi. Rusya'da 1870'lerde devlete ve sermayeye karşı çıkarak büyük bir gelişme göstermiş olan anarşist hareket, Avrupa'da ve hatta ABD'de yayılmıştı. 1881 ile 1900 arasında, anarşist hareketle yakın bağları olan caniler Rusya Çarını, Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'yu, İtalya Kralını ve Avusturya İmparatoriçesini öldürdüler; Eylül 1901'de ise anarşist Leon Czolgosz Amerikan Başkanı William McKinley'yi katletti.

Büyük güçler o sırada anarşizmi, siyasi ve ekonomik düzen ile iç istikrar üzerinde en çok ağırlığı hissedilen baş tehdit telakki etmekteydiler. Paris'te burjuva kafelerine ya da tiyatrolara yapılan

anarşist saldırıların tekrarı karşısında, Fransız yetkililer ve popüler basın, bizzat uygarlığı tehdit eden bu afetle baş etmek için "teyakkuzda ve birlik içinde kalma"ya çağırıyordu Fransızları. Modern terörün bu ilk dalgasının siyasi (büyük ölçüde toplumsal ve ekonomik de) sonuçları, 11 Eylül saldırılarının sonuçlarıyla kolaylıkla karşılaştırılabilir. Teddy Roosevelt anarşizmin yenilgiye uğratılmasını hükümetinin bir numaralı görevi haline getirmişti: "Anarşinin kökünün kazınmasıyla karşılaştırıldığında, bütün diğer sorunlar önemsizdir. Anarşist insanlığın düşmanıdır, insan türünün düşmanıdır; bütün diğerlerinden yüksek bir suçluluk derecesine varmıştır."

Ama Roosevelt terörizme karşı savaşı sadece anarşistlere karşı savaşla sınırlı tutmadı. Kötücül bir yabancı güce karşı savunmak ya da kaostan korumak maksadıyla tüm dünyada herhangi bir ülkeye müdahale etme gibi bir imparatorluk misyonu üstlendi.

"Müzmin adaletsizlik ya da uygar bir toplumun kurallarında umumi bir gevşemenin sonucunda oluşan güçsüzlük, eninde sonunda, Amerika'da ya da başka yerde, uygar bir ulusun müdahalesini gerektirebilir ... istemese de ABD'yi, bariz adaletsizlik ve güçsüzlük vakalarında, bir uluslararası polis gücünü kullanmaya itebilir."

Anarşiye karşı savaş ve terör böylelikle Filipinler'de ABD'nin hâkimiyetine karşı Müslüman bir kavmin ayaklanmasının haşince bastırılmasına bahane teşkil etmiştir (Moro ayaklanması).

Siyasetteki ve halk arasındaki inanışın aksine hiçbir "anarşist merkez komitesi" gerçekte var olmamıştır. El Kaide gibi, anarşist hareket de geniş ölçüde adem-i merkeziyetçiydi, iyi eğitimli ve sağlığı yerinde kimselerin yönlendirdiği militanlardan oluşuyordu (fiiliyatta anarşist hareketten beri devrimleri başlatanlar tıp öğrencileri, hekimler, mühendisler olmuştur; şimdi bunlara, somut olarak tasarıları hayatı geçirme ve karşılığını zaman içinde alacakları eylemlere girişme sanatında uzmanlaşmış bilgisayar mühendisleri de katılmıştır).

Anarşist hareketi sonunda jeopolitik hareket olarak öldüren şey Bolşevikler'in ortaya çıkışı olmuştur; çünkü onlar siyasi bir hırsı operasyonel ve askeri bakımdan ve ülke düzeyinde idare etmeyi daha iyi bilmekteydiler. Bütünde de daha haşin olmuşlardır.

Kısa süre önce Suriye'de Halep ve Dera bölgelerinde üslenen savaşçılarla yapılan bir dizi görüşme, tıpkı Bolşevikler'in anarşistleri kendi içinde eritip pratik olarak yok etmesi gibi IŞİD'in de El Kaide' yi yemekte olduğunu açıkça göstermektedir. Nusra savaşçıları bile bu duyguyu paylaşmakta ve IŞİD'in yönetiminin ve ikmalinin daha iyi olduğunu, bir araziye kök saldığını ve şiddet eylemine geçmek söz konusu olduğunda daha az tereddüt gösterdiğini teslim etmektedirler. Bir El Nusra savaşçısının buruk tespiti: "IŞİD iktidarımızı ve mali kaynaklarımızı elimizden aldı, onların medyaları daha güçlü... Sudan çıkmış balık gibi kaldık."

Nazizm ve İslam Devleti

Alman İşçileri Nasyonal-Sosyalist Partisi'nin muhalifleri, Nazilerin "ne bir işçi partisi, ne de bir sosyalist parti" olduğunu ileri sürüyorlardı. Bugün ise İslam Devleti'nin "ne bir devlet, ne de İslam" olduğu ve "İslam Devleti" dediğimiz anda onun değirmenine su taşıdığımız bıkmadan usanmadan tekrarlanıyor. Aslında bunun tam tersi: Ona "İslam Devleti" demeyerek gayrimeşrulaştırabileceğimizi zannetmemiz anlamsız. Ona verilen isim ne olursa olsun, gül ne ise odur, tıpkı bir nasyonal-sosyalist gibi.

Nazi hareketi ile İslam Devleti arasında, daha önce kaydetmiş olduğum gibi derin bir bağlantı var. George Orwell daha önce alıntılanan *Kavgam*'ı eleştirirken meselenin özünü şöyle tasvir etmişti: "Hitler insanların sadece konforu, güvenliği, daha az çalışma saatini ve daha iyi bir sağlığı... ve genel olarak aklıselimi arzulamadıklarını biliyor; arada bir kavga ve fedakârlık da istediklerini. ... Sosyalizm ve hatta --daha istemeye istemeye de olsa– kapitalizm insanlara şunu dedi: 'Gününüzü gün edeceksiniz.' Hitler ise şöyle dedi: 'Size mücadele, tehlike ve ölüm sunuyorum' – bunun sonucunda bütün bir ulus ayaklarına kapandı."

Alman ordusu eşit mevcutla bütün müttefik ordularından güçlüydü. Klasik askeri doktrinde, bir muharip biriminde yaklaşık yüzde otuzluk bir zayiat genel olarak bütün düzenin dağılmasına yol açar. Bu zayiat derecesi teyit olduğunda, hedef değiştirmek kazanan ordunun çıkarınadır (İsrail ordusu 1967'deki Altı Gün Savaşı'nı esas

olarak bu şekilde yürütmüştür). Fakat Alman birliklerinde yüzde elliden fazla zayiat verildiği halde savaşçılar gözükara biçimde, çoğu zaman öleceklerini bilerek, tutkuyla inandıkları bir davayı savunmak için çarpışmayı sürdürmüşlerdi; bu dava ne kadar tiksinç olursa olsun. Savaştan sonra yapılan sosyo-psikolojik incelemeler, Alman askerinin yaptığına inandığını ve hem bir dava hem yoldaşları için dövüştüğünü göstermektedir; buna karşılık Hollywood ve Sovyet yapımı propagandaya rağmen müttefik askerlerinin saflarındaki askerlerin demokrasiyi ya da komünizmi savunmak için dövüştüklerini kanıtlayan hiçbir şey yoktur. Alman ordusunun hakkından gelinmesini sağlayan şey, yoğun Amerikan ateş gücü ile yoğun Sovyet mevcutlarıdır (ölüme gönderilen yirmi milyondan fazla insan). Belki IŞİD'in hakkından da böyle gelinecektir. Bu arada, bu devrimci dinamizmi kırmak için başvurulan yöntemler zayıf görünmektedir; ABD'nin böbürlenerek tumturaklı biçimde "IŞİD-karşıtı koalisyon" diye adlandırdığı ise, birbirini sırtından hançerlemeye hazır üyelerden oluşmuş, ufacık ve kırılgan bir şey gibi görünmektedir.

Kendini bir davaya adamak, bir grubun bağrında kaynaşmak

Tabii ki "savaşlar maddi dünyada kazanılır" diye tespit ediyor Berger *The Atlantic*'te; fakat diğer tüm durumlar sabitken, davanın ve yoldaşların manen benimsenmesi büyük bir avantaj sağlar. 14. yüzyılda yaşamış tarihçi İbn-i Haldun'un Kuzey Afrika'daki Müslüman hanedanlıkları aynı büyüklükteki başka askeri güçlerle karşılaştırırken kaydetmiş olduğu gibi, iki tarafta da başarının anahtarı "dine" ve "grubun birbirine tutkunluğuna (*asabiyye*'ye) bağlıdır; bu tutkunlukta bireysel arzular birleşerek öyle bir uyum içine girerler ki, işbirliği ve karşılıklı destek pekişir."

2014'te yaptığı bir konuşmada ABD Başkanı Barack Obama, "Vietkong'u küçümsediğimiz gibi IŞİD'i de küçümsedik ve Irak ordusunun kapasitesini gözümüzde büyüttük..." diyerek, "aslında her şey dövüşme iradesine bağlıdır, ki onu da öngörmek imkânsızdır," diyen İstihbarat Servisi Başkanı'nın verdiği hükmü desteklemiştir.

Bizim araştırmalarımız tersini telkin etmektedir: Dövüşme iradesinin birinde bulunup diğerinde niçin bulunmadığını bilimsel olarak öngörmek tamamen mümkündür. Nitekim, kısa süre önce Kürt Peşmergeler ve PKK savaşçıları, esir alınmış IŞİD savaşçıları ve ayrıca Suriye'deki El Nusra savaşçılarının cephelerinde yaptığımız görüşmeler ve psikolojik deneylerden yola çıkarak, dövüşme iradesinin ilk belirtilerini iyice saptadık. Bedeli ağır olan fedakârlıklarda (hapishane, ölüm, ailelerin çektikleri...) bulunma eğilimini öngörmek için birlikte hareket halindeki başlıca iki etkene dikkat göstermek gerekmektedir.

Birinci etken bir grubun düşmanı nazarında kendini kutsal bir davaya adamasıdır. Davranışsal deneyler aracılığıyla ölçülebilir ve nöronal görüntülemeyle izlenebilir bu; böylelikle ortaya dört unsur çıkar:

• İster havuç olsun (davaya ihanet karşılığı para teklifi) ister sopa olsun (davayı savunmak için cezalar) maddi tekliflerin ve teşviklerin horgörülmesi. Bu yöntemler işe yaramaz ve hatta bazen tam tersi sonuçlara yol açar.

• Durumlarından çıkabilmek için stratejiler (ne şekilde akla yakın olabilecekleri önemsiz) tahayyül edememe: Bu kişiler kutsal değerlerinden vazgeçme imkânını tasarlayamazlar ya da davaya bağlılıkları hususunda daha fazla esneklik gösteremezler.

• Toplumsal baskıya duyarsızlık (kutsal değerler basit kaideler değildir): Bu kişiler kutsal değerlerine kaç kişinin karşı çıktığını umursamazlar; ya da başka konularda sizin onlara yakın olup olmadığınızı.

• "Güncelleştirme/Fiilileştirme"ye duyarsızlık (uzaklık/yakınlık): Gündelik yaşantıdaki işlerin çoğunda, bir sorun ya da bir nesne ne kadar yakınsa (zamanda veya mekânda) o kadar önem kazanır. Fakat kutsal değerlere bağlı konularda bu yasa işlemez: Zamanda ve mekândaki uzaklıkları ne olursa olsun çok önemlidirler.

Dövüşme iradesini önceden belirlemek için ikinci etken, arkadaşlarıyla ortakyaşarlık derecesidir.

İki çember düşünün: Biri "ben"i, daha geniş diğeri ise "grup"u temsil etsin. Bir deneyde, katılımcıların beş mümkün yatkınlık biçi-

mi arasından birini tercih etmelerini istedik:

İlkinde "ben" ile "grup" birbirine dokunmaz; ikincide, dokunurlar; üçüncüde biraz birbirlerinin üzerine çıkarlar; dördüncüde yarı yarıya üst üstedirler; beşinci çemberde ise "ben" çemberi "grup" çemberinin içinde yer alır.

Beşinci yatkınlık biçimini seçen kişiler diğer herhangi bir seçeneği işaretleyenlerden kökten farklı bir düşünme tarzı ve davranışlar sergilemektedir. Kendi kimlikleri ("benim ne olduğum") ile kolektif bir kimliği ("bizim ne olduğumuz") birbirine karıştırarak, sosyal psikologların "kimlik kaynaşması" diye adlandırdığı şeyi yaşamaktadırlar. Böyle bütünsel bir kaynaşma, kolektif yenilmezlik ihsasına ve gruptaki bireylerin her birini grubun diğer üyeleri için kendini feda etme iradesine yöneltir.

Bir kutsal davanın hizmetine buna benzer bir bağlanmayı ve diğer savaşçılarla böyle bir kaynaşmayı sadece Kürtlerde bulduk – bu durumda bağlanma konusu "Kürtlük"tü (bunu onlar böyle tanımlıyor).

Yerel ve yabancı savaşçılar

Dövüşme ve kendini feda etme iradesi ile savaş alanında kendini fiziken üstün güçte hissetmek, daha önemlisi de manevi kuvvet duygusuna sahip olmak arasında da bir bağ var.

Araştırma grubum El Nusra savaşçılarının İran'ı (bu ismi vermekle aslında Hizbullah'ı kastetmektedirler) hem fiziki hem manevi kuvvet anlamında Suriye'deki en amansız düşmanları gibi gördüklerini keşfetmişlerdir; fakat IŞİD'in onları bu iki bakımdan da yakaladığını düşünmektedirler. Bu El Kaide savaşçıları Amerikalıların fazla etkileyici olmadıklarını ve Suriye ile Irak ordularının fiziki bakımdan nispeten zayıf, manevi bakımdan ise hiçbir kuvvete sahip olmadıkları, dolayısıyla da düşmanlarının uzun vadede büyük önem arz etmediği hükmüne varmışlardır.

Açıkçası, IŞİD saflarında savaşanların hepsi sofu değildir. Irak'ta mahpus olan IŞİD savaşçılarına "İslam nedir?" diye sorduğumuzda "Hayatım" diye cevaplıyorlardı. Fakat Kur'an ya da hadisler üze-

rine çok az bilgileri vardı; İslam tarihini ise hiç bilmiyorlardı. Dini, her kâfiri öldüren ya da ona boyun eğdiren Halifelik anlayışlarıyla bütünleştirmişlerdi; ama bütünsel bir benimseme yoktu. Kürtler tarafından idam edilmekten kurtulmak için çoğu geri adım atmaya hazırdı.

Bir Kürt telsizi tarafından yakalanan bir konuşmada, yerel şiveyle konuşan bir savaşçı yardım istiyordu: "Kardeşimi öldürdüler, etrafım sarıldı. Yardım edin de naaşını götürelim!" Cevap: "Mükemmel, yakında cennete gideceksin." Savaşçı: "Gelip beni alın. Cennet falan istemiyorum." IŞİD gerileyenleri ve topraklarından kaçmaya kalkışanları infaz eder.

Yerel olarak, IŞİD tarafından önerilen destek şartlara bağlanabilir, ama onun isteklerine şart koşulamaz. IŞİD'in savaşçıları yerel bir şeyhe, "Bize yirmi genç ver, yoksa köyünü yağmalarız," diyebilirler. Üç oğlu olan bir babaya: "Birini bize ver, yoksa kızını alıp adamlarımıza nişanlarız." Geçen mart ayında on beş yaşında bir kızın, IŞİD'in bir savaşçı birliğiyle geçirdiği tek bir gecede on beş kere "evlendirildiği"ni ve "boşandırıldığı"nı öğrendik (Şeriat'ın bazı yorumlarına göre boşanmak için üç kere "Boş ol" demek yeterlidir; bu da bir tecavüzü "evlilik" gibi göstermeyi kolaylaştırmaktadır).

Böyle bir haşinlik karşısında, IŞİD'in müstereddit taraftarları Kürtlerle müttefik olan bir Sünni Arap gücüne katılmaya yönelebilmektedir; yabancı savaşçılar ise, ne olursa olsun yerlerinden kıpırdamamaktadır. Kerkük polis şefi şöyle diyor: "Yabancı savaşçılar daha tehlikeliler ve daha az korkuyorlar. Kazanmak için ve ölmek için savaşıyorlar. Yaptıklarına inanıyorlar ve teslim olmuyorlar."

Önce IŞİD'e katılan, ama "masum sivilleri patlatmak"tan bezmiş olan yirmi beş yaşında bir El Nusra savaşçısı, Kürt polis şefinin her şeyden çok dövüşmeyi ve kendini feda etmeyi arzulayan yabancı gönüllüler hakkında dediklerini doğruluyor: "Ergenlikte, sadece futbol ve video oyunları oynamak istiyordum. Romanlar okuyordum. Şimdi tekrar düşündüğümde, okumak, iyi bir meslek sahibi olmak, arkadaşlar edinmek, eğlenmek, bir aile kurmak gibi itibari konularla fazla meşgul olmuşum ve dalgınlaşmışım gibi geliyor. Cihad kavramı o dönemde ürkütücü bir şeydi; fedakârlığı, imtihanları, geri dö-

nüşsüz yolu çağrıştıran bir şeydi. Sonra şehadet mefhumu üzerine bilgi sahibi oldum... Düz ve açık bir arazide savaşan iki ordu görüntüsü derhal zihnimden silindi. Kılıçlarını çekip harikulade atlara binen savaşçılarla, Allah için ve şehadet için dövüşlerle doldu zihnim. İnternetteki cihadcı propagandaya pek bakmamıştım ve İngiltere'den gelen iki kardeşle birlikte Suriye'ye gidip toplumu çok sayıda kötülükten kurtarmak ve yeryüzüne tekrar her şeyi aşan Tanrı'nın yasasının hükmedeceği bir saflık getirmek için öyle sabırsızdım ki, Allah'ın yolunu açma mücadelesinde öldürülmüş olan kardeşlerimi kıskanıyordum."

IŞİD'in elkitabı

Her ne kadar siyasi sorumlular ya da danışmanları bununla pek ilgilenir görünmese de, IŞİD'in taraftarlarını çekmek ve hasımlarını istikrarsızlaştırmak için kullandığı temel strateji pek esrarengiz değil. İslam Devleti'nin emirlerine (dini, siyasi ya da askeri sorumlularına) dağıtılan bir elkitabı, bir eylem manifestosu, vahşetin ve kaosun idaresini tasvir ediyor.*

On yıldan fazla bir zaman önce Ebubekir Naci takma adını kullanan biri tarafından El Kaide'nin daha sonra IŞİD'e dönüşecek olan Mezopotamya kolu için yazılmış. Kısa süre önceki Paris, Ankara, Beyrut ya da Bamako katliamları bu kitaptaki önermelerin bazılarına tamamen denk düşüyor.

Kolay hedefleri vurmak: "Müslüman dünyanın her yerinde, hatta mümkünse dışında da, düşman ittifakının çabalarını dağıtmak ve onu azami tüketmek maksadıyla Haçlı-Siyonist düşmana karşı bozucu darbeleri çeşitlendirmek ve yaymak."

Halk toplulukları içindeki korkuyu azamiye çıkarmak ve ekonomilerini zayıflatmak maksadıyla potansiyel kurbanları teyakkuzu azalttıkları zaman vurmak: "Haçlıların gittikleri bir turistik merkez vurulursa..., dünyanın tüm turistik merkezleri normal zamandakinin iki misli silahlı takviye güçlerle korunmak zorunda kalacaktır ve

* Ayrıca bkz. bu kitapta Jean-Marc Lafon'un "IŞİD'in Uzun Vadeli Hedefleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yazısı (s. 49). –*ç.n.*

harcamalar muazzam artacaktır."

Sersemler tarafından ılımlı olup riskten yüz çevirmeye teşvik edilen gençlikteki başkaldırı eğilimini, enerjileri, idealizmi ve kendini feda etme heveslerini yönlendirmek: "Kitlelerin içinden çıkan grupları, özellikle de gençleri denetimimiz altındaki bölgelere gitmeye teşvik etmek... [zira] bir ulusun gençleri, cansız Müslüman gruplarının içlerindeki [bastırmaktan başka şey düşünmedikleri] isyan yüzünden [insanın] doğuştaki tabiatına daha yakındır."

Batı'yı mümkün olduğunca derinlemesine ve etkin bir biçimde savaş batağına sürüklemek: "Amerika'nın merkezi iktidarının zayıflığını ortaya çıkarın; bu ülkeyi medyatik psikolojik savaştan ve araya başkasını sokarak savaşmaktan vazgeçerek doğrudan dövüşmeye zorlayın. Amerika'nın müttefiklerine de aynen yapın."

"Gri bölgenin yok olması"

"Gri bölgenin yok olması", IŞİD'in internetteki dergisi "Dabık"ın (*Dabiq*)* 2015 yılı başında yayımladığı on iki sayfalık bir makaledir. Müslümanların çoğunun iştigal ettikleri bölgeyi, aydınlık ile karanlık, hayır ile şer arasında, başka deyişle hilafet ile küffar âlemi arasında tasvir eder; "11 Eylül'deki mukaddes harekâtlar"ın görünürleştirdiği bir bölgedir bu.

Makalede IŞİD'in hakiki mirasçısı olduğu Usame Bin Ladin'den alıntı yapılır: "Dünya bugün ikiye bölünmüştür. 'Ya bizimle berabersiniz, ya da teröristlerle' derken Bush haklıydı; ama gerçek teröristler Batılı Haçlılar'dır. Dünyayı bölüp gri bölgeyi yok edebilecek yeni bir olay yaratmanın zamanı gelmiştir şimdi."

Bu olay Avrupa'da, kaos yaratmayı hedefleyen Paris'teki 13 Kasım saldırıları biçimini almıştır; Türkiye ve Lübnan'daki saldırılar ise Ortadoğu'ya daha fazla vahşet ve kaos götürmeyi hedeflemekteydi.

* Dabık (Arapça: دابق), Suriye'nin kuzeybatısında Halep iline bağlı Azez ilçesinde bir kasaba. Diğer adı Mercidabık'tır. Amik Ovası ile beraber, gerçekleşeceğine inanılan III. Dünya Savaşı/Melhame-i Kübra (Armageddon) savaşının hadislerde geçen muhtemel yerlerinden biridir. –*ç.n.*

Suriyeli mültecilerin cömertçe ağırlanması bu stratejiye etkili bir cevap oluşturabilirdi; aksine mültecilerin genel olarak reddi ise bir kaybeden cevabıdır. "Gri bölge"deki çeşitliliği ve hoşgörüyü yüceltmek çıkarımıza olurdu; ama Avrupa'da hem siyasi seçkinlerdeki hem halk arasındaki genel eğilim bu "gri bölge"nin yok edilmesi için anlaşmaktır.

Avrupa'da radikal İslamın yükselişi yabancı düşmanı ve milliyetçi hareketlerin atılımıyla çakışmıştır. Bu iki hadise kısmen Avrupa'daki düşük doğum oranından (çift başına 1,6 çocuk) kaynaklanır; her liberal demokrasinin temel direği olan orta sınıfa iyi bir yaşam düzeyi sağlanması ve bir işgücünün ayakta tutulması maksadıyla göçmen işçi ihtiyacı yaratır. Yabancı işçi göçüne hiç görülmemiş düzeyde hoşgörüsüz bakılan bir dönemde, hiçbir zaman olmadığı kadar göçmen işçi ihtiyacı vardır.

IŞİD'in denetimi altındaki bölgelerde ya da komşu bölgelerde, halk toplulukları IŞİD'i de Batı'yı da (şimdi Rusya'yı da) desteklememektedir. Fanatik ya da savaşçı değillerdir; şehit olma meraklısı da değillerdir. IŞİD bunu bilir ve düşmanlarını denetimi altındaki kent merkezlerindeki halka saldırtmaya uğraşır. Her halükârda hedef alınabilecek çok az altyapı vardır: Rejim yarı-göçebedir, sabit sınırı yoktur; IŞİD ise çok seyyar olan askeri malzemelerine ve birliklerine durmadan yer değiştirtmektedir.

Dolayısıyla ceremeyi bilhassa yerel halk toplulukları çekmektedir. Çok sayıda insan, ellerine fırsat geçse, hem IŞİD'den hem de düşman bombalarından kaçarlardı; fakat sıkışıp kalmışlardır ve korunmaları için kara sancağa bağımlıdırlar. "Gri bölge"de olabileceklerini gösteren en ufak belirtide ölümle cezalandırılmaktadırlar. Ama tarih, hava bombardımanlarının, içinde yaşanan genel rejim ne olursa olsun ülkedeki kamuoyunu bombardımanı yapan ülkelere karşı sertleştirdiğini göstermektedir.

Suriye'de ve Irak'ın büyük bir bölümünde artık "gri bölge" neredeyse kalmamıştır; özellikle de zorla şu veya bu savaşçı grubu tarafından devşirilerek yuvalarından koparılan, ya da mültecilere dönüşüp belirsizliğe doğru sürgüne giden bir gençlik için...

IŞİD'in yakında çökeceği üzerine yanılsamalar

Batı'da IŞİD'in çöküşünün elikulağında olduğu beklentisine fazla bel bağlandı. IŞİD'in, kısmen "üç cephede dövüşmekle uğraşan ve umutsuzluk derecesinde yoksul olan bir ulus"a hükmettiği için, kısmen de *Politico* dergisinde yayımlanan bir makaleyi yazan iki akademisyenin sözcüklerini kullanırsak, "zararlı bir ideolojik yönetişim yaklaşımı" olduğu için, kendiliğinden yıkılacağı açıklandı bize.

Bu makalenin yazarları, Kaliforniya Üniversitesi'nden (San Diego) ekonomist Eli Berman ile Princeton Üniversitesi'nden siyasetbilimci Jacob Shapiro, Zimbabwe devletinin lanetli yazgısından ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden dem vuruyorlar.

Ama tarihteki öncüller ve bugün sahada görebildiklerimiz onların tahlillerinin lehine değil. Yoksulluk, birçok cephede savaş, aşırı ve dogmatik ideolojiler, bir devrimin zaferine de yol açabilirler; ya da en azından, Fransız Devrimi veya İran İslam Cumhuriyeti örneklerinin sergiledikleri gibi büyük direnişlere yol açabilirler. İki yazar, SSCB komünizm için ne anlama gelmişse IŞİD'in de cihadcılık için o anlama geldiğini söylemekte belki haksız değiller, ama IŞİD'in iç çelişkileri onu "tarihin çöplüğü"ne göndermeden önce, köprülerin altından ıstırap selleri akabilir... Devrimci coşku sönene kadar ise, geçtiği yerlerde hayli zayiata yol açabilir ve sadece bölgeyi değil, dünyanın epey bir bölümünü allak bullak edebilir.

11 Eylül saldırılarının gerçekleştirilmesinin maliyeti 400 ila 500 bin dolardır; oysa sadece ABD'nin düzenlediği güvenlikçi ve askeri karşılık bu tutarın 10 milyon katıdır. Sırf maliyet/kâr hesabına göre, bu saldırılar Bin Ladin'in umabileceği her şeyin ötesinde başarıyla taçlanmıştır. Ju-jitsu tipinde asimetrik savaşın kazanabildiği önem üzerine bir fikir var burada. 11 Eylül öncesinden daha iyi bir durumda olduğumuzu, ya da dünya çapında tehlikenin azaldığını kim iddia edebilir? Sadece bu örnek bile IŞİD saldırılarına verdiğimiz karşılıkta köklü bir yaklaşım değişikliğine gitmeye itmeli bizi. Gerçekte, tıpkı "Aynı hataları tekrarlarken farklı sonuçlar ummak deliliktir," diyen atasözünün tanımındaki gibi, bizim cenah neredeyse sa-

dece güvenlik ve askeri karşılıklar üzerine yoğunlaşmayı sürdürüyor. Irak ve Afgan ordularına ya da Özgür Suriye Ordusu'na dayanan cevaplar gibi; bu cevapların da bazılarının bütünüyle etkisiz oldukları derhal ortaya çıktı.

Fakat aksine, psikolojik ve toplumsal sorunlara çok az dikkat gösteriyoruz.

Yetmiş bin Twitter ve Facebook hesabı

Sorunları potansiyel cihadcılara daha iyi işler sunarak çözebileceğimizi telkin etmiyorum. Müşterisi olan hükümetlerin hoşnutsuzluğa kapılmalarına yol açma korkusuyla Dünya Bankası'nın yayımlamadığı bir rapor, istihdamdaki arz ile şiddetin azalması arasında hiçbir anlamlı bağıntı olmadığını gösteriyor. Şayet insanlar hayatlarını feda etmeye hazır iseler, maddi avantajlar teklif ederek onları durdurma şansı az.

Buna karşılık, psikolojik ihtiyaçlarına ve özlemlerine cevap vermeliyiz.

Nasıl başarısızlığa uğradığımızı gösteren bir örnek: Amerikan Dışişleri Bakanlığı, doğrudan IŞİD'i hedeflemeden, etkisiz bir *Think Again, Turn Away* ("Tekrar düşün, o yoldan dön") kampanyası çerçevesinde IŞİD-karşıtı Twitter mesajları göndermeyi sürdürüyor. Bu yöntemler, tek bir bireyi devşirmek için yüzlerce saat ayırabilen militanları olan IŞİD'in yöntemleriyle karşılaştırılsın. IŞİD, sosyal ağları üzerinden, kişisel hüsranların ve hınçların nasıl Müslümanlara yapılan zulümler diye evrensel bir başlık altına yerleştirilebildiğini, sonra da bu öfkenin ve tatminsizliklerin nasıl ahlaki rezalete çevrilebildiğini öğreniyor. Bazı değerlendirmelere göre IŞİD yetmiş bin Twitter ve Facebook hesabı açmıştır, yüz binlerce takipçisi vardır ve her gün doksan bin mesaj yollamaktadır. IŞİD ayrıca gençler arasında en revaçta olan şarkıları, video-klipleri, hareketli filmleri ve televizyon programlarını da yakından takip edip bunları kendi mesajlarının ince işçiliğinde kullanmaktadır.

Amerikan yönetiminin ise, sorun haline gelmelerinden önce gençlerle tartışmakla görevli çok az elemanı vardır. FBI, önleyici

tedbirler denen pis işten kurtulma telaşındadır ve cinayet soruşturmalarıyla yetinmeyi tercih etmektedir. "Bütün bunlarla uğraşma işini hiç kimse üstüne almak istemiyor" demişti bize, US National Counterterrorism Center'daki (ABD Kontr-Terörizm Ulusal Merkezi) bir grup ajan.

"Kamu diplomasisi" ile uğraşanlar ise, klasik "itidal" çağrılarının ne denli güme gittiğini anlamıyorlar; zira hitap ettikleri gençler ateşli ve idealist; maceraya, zafere ve anlama susamış. Ürdün'de IŞİD'le eski yol arkadaşı olan bir imam şöyle diyordu bize: "Bize gelen gençlere sanki beyinsizlermiş gibi söylevler çekmemek lazımdı. Genellikle düşünme ve merhamet etme kapasitesi olan gençler bunlar; fakat kötü rehberlik ediliyor kendilerine. Onlara daha iyi bir mesaj vermeliyiz; ama rekabete dayanabilecek olumlu bir mesaj olmalı bu. Aksi takdirde bu gençleri kaybedeceğiz ve IŞİD'in eline düşecekler."

Sahadaki insanların girişimiyle başlatılan yerel yaklaşımların bu gençleri IŞİD'e götüren yoldan uzaklaştırma şansları daha fazla. Mesela United Network of Young Peacebuilders (unoy.org/) Pakistan'daki genç Talibanları, düşmanlarıyla da dost olabileceklerine ikna etme ve ikna olmuş olanları diğerlerini iknaya teşvik etme konusunda dikkat çekici sonuçlara ulaşmıştır.

Entelektüellerin sessizliği

Bu girişimler IŞİD'in seksen ulusun gençlerine yönelik olarak başlattığı ve yaşamlarının neredeyse tüm alanlarını hedefleyen iddialı eylemleriyle rekabet edebilmekten uzaktır. Bu STK'ların başarıları, kaynaşmalarını kolaylaştırması gereken hükümetle paylaşılmalıdır. İçinde bulunduğumuz safhada bu tipte hiçbir girişim başlatılmamıştır ve iyi fikirleri olan gençlerin elinde bu fikirleri geliştirecek çok az mecra vardır.

Gençlikten iyi fikirler su yüzüne çıkabilse ve hayata geçirilmeleri için kurumsal bir destek bulabilse bile bu yetmemektedir: Kamuoyuna kendilerini kabul ettirebilmeleri için entelektüel bir aracılığa ihtiyaçları var. Bu rolü oynamaya hazır entelektüeller nerede

öyleyse? Dünyanın her tarafında sorular sorduğum Müslüman yetkililer, "ideolojinin, hınçların ve grup dinamizminin önemi"ni şişirerek PowerPoint sunumları yapıyorlar; bütün bu mefhumlar "terörizm uzmanları"nın ve Batılı *think-tank*'lerin muhayyilesinden çıkma. "Sizin kendi halkınızdan gelen fikir nedir?" diye sorduğum zaman dürüst cevaplar almaktayım. Geçenlerde Singapur'da şu söylenen gibi: "Yeni fikrimiz çok yok ve kafamızdaki fikirlerde de anlaşamıyoruz."

Günümüz kuşağında ya da gelecek kuşakta, ahlaki ilkelerimiz, motivasyonlarımız ve bataktan çıkmaya olanak tanıyacak toplum eylemleri üzerinde etkisi olabilecek entelektüellerimiz nerede? Üniversite ve araştırma dünyasında bu işe girişmeye hazır olan bazıları vardır elbette, ama iktidar alanını bütünüyle eleştirdiklerine bırakarak meşruluklarını sorumsuzca mahvetmektedirler. Bunun sonucu olarak da, politikacılar onlara çok az dikkat göstermekte, kamuoyu ise onlardan yüz çevirmektedir.

Mesela 11 Eylül saldırılarından hemen sonra benim alanım olan antropolojideki çok sayıda araştırmacı tüm zamanlarını imparatorluk eleştirisiyle geçirdiler: "Acaba ABD klasik bir imparatorluk mudur, yoksa 'light' bir imparatorluk mudur?" diye. Bunu ilginç bir akademik alıştırma, belki de uzun vadede yararlı bir düşünce gibi telakki edebiliriz; fakat beraberinde gelen tüm endişe ve ıstıraplarla birlikte cebren sınırsız bir savaşa doğru ilerleyen bir ülkenin bağlamında çok az yararı vardır bunun.

Siyasi alanda sorumlu entelektüellerin müdahalesi vaktiyle kamusal yaşamımızın heyecan verici bir parçasıydı. Hitler'i destekleyen Martin Heidegger'in yazdığı gibi "berrak ve güçlü" bir eylemi teşvik etmek için değil; incelenmeye layık makul yollar ve senaryolar tahayyül etmek için. Bugün bu alan ak-karacı vaizlere ve blog yazarlarına, radyo programcılarına ve televizyon havarilerine terk edilmiştir. Bu kişiler işlerini nadiren entelektüellerden beklenebilecek derinlikte yapmaktadır.

"Entelektüel," diye yazıyordu altmış yıl önce Raymond Aron, "muarızının gerekçelerini de, gelecek belirsizliğini de, dostlarının kabahatlerini de, çarpışanların gizli kardeşliğini de hiçbir zaman

unutmama çabası gösterendir."

Uygarlıklar, sadece maddi varlıklarının ağırlığı uyarınca değil, kültürel ideallerinin diriliği uyarınca yükselir ve çökerler.

Tarih bize toplumların çoğunun, adına halklarının tutkuyla dövüşmeye, ciddi kayıpları ve hatta taviz vermek yerine ölümü göze almaya hazır oldukları kutsal değerler işlediklerini öğretir.

Araştırmamız, IŞİD'e katılanlar ve cephe hattında onlara karşı duran çok sayıda Kürt için de bunun geçerli olduğunu telkin etmektedir. Ama şimdiye kadar, Batı demokrasilerindeki gençlerin çoğunluğunda bununla karşılaştırılabilir hiçbir irade bulamıyoruz. Faşizmin ve komünizmin yenilgisinden sonra, konfor ve güvenlik arayışı yaşamlarını doldurmaya yetmez gibidir. Bu arayış, kazanılmış olduğunu düşündüğümüz ve dünyanın üzerlerine kurulduğu kanaatinde olduğumuz değerlerin –zaferini olmasa da– ayakta kalmasını temin etmeye yeter mi? Cihadcıların hissettirdiği tehditten de fazla, açık toplumlarımızdaki asıl varoluşsal meseleyi bu sorular temsil ediyor.

Jean-Marc Lafon, Montpellier III, Paul-Valéry Üniversitesi'nde tarih araştırmacısıdır. Lafon'a göre IŞİD'in vahşeti, eylemlerinin bir yan ürünü değil, kendi başına kasıtlı ve stratejik bir araç. Okuyacağınız 21 Şubat 2015 tarihli makalesi yazarın kurultay.org adlı sitesinden alınmıştır.

JEAN-MARC LAFON: IŞİD'İN UZUN VADELİ HEDEFLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Vahşetin idaresi

Bugün "cihad"ın farklı çeşitlemeleri üzerimize çığ gibi, son derece sarsıcı görüntüler –fotoğraflar ve videolar– yağdırıyor. Bu görüntüler, bir halkın bombardımana tutulmasının sonuçları da olabiliyor; çarpışmada paramparça edilerek öldürülmüş düşman bedenlerinin kamyonlardan toplu mezarlara boşaltılması da; kafası kesilmiş, diri diri yakılmış, taşa tutulmuş kimselerin bina tepelerinden aşağı atılması da.

Savaş insanın idrak alanına giren bir şey – şiddet kullanımıyla siyasi amaçlara ulaşmaya yönelik bir araç. Tutkulardan ileri gelen görünmez sebeplerle de harlandırılıyor aynı zamanda – şiddetin tutku olmaksızın kudurganlaşması tasavvur edilebilir mi?

Cihad: Bir savaş, bir strateji, referanslar

Cihad yararına stratejik bir başvuru çalışması

Savaş sanatına hâkim olmak, onun görünmeyen tutkusal ve akılcı sebeplerinin ustalıkla ve dengeli bir biçimde kullanılmasına bağlı.

Bu da cihad yararına teorileştirilmiş durumda. El Kaide şebekesi üyesi Ebubekir Naci[1] 2004'te internette Arapça olarak, "Vahşetin İdaresi: Ümmet'in Önündeki En Kritik Aşama" (*İdare üt-tevhiş**) başlıklı bir kitap yayımladı. Bu kitap William Mc Cants tarafından Harvard Üniversitesi'ndeki John M. Olin'in Stratejik Araştırmalar Enstitüsü için İngilizceye çevrildi. İşbu makale o çeviriyi temel almaktadır. Onu okurken bazen, Suriye'deki El Nusra Cephesi'nin yayılma öğretilerini okur gibi oluyoruz, oysa daha önce yazılmış... Ebu Musab El Zerkavi ya da örgütün günümüzdeki karar alıcıları gibi kimselerin vücut verdiği teorileri keşfediyoruz burada.

İdare edilmesi söz konusu olan "vahşet", esirlerin yakılması ya da kafalarının kesilmesinden ibaret olan vahşet değil katiyetle. Daha önsözüyle birlikte ve bütün yazdıkları boyunca Ebubekir Naci, söz konusu "vahşet"i, "Bir siyasi rejimin çöküşünden sonra ve hukukun hükmünü sürdürmek için eşdeğer nüfuz sahibi hiçbir kurumsal otorite biçimi onun yerini almadığında geçerli olan durum" diye tanımlıyor. Netice itibariyle bir nevi orman kanunu bu. Kitabının her tarafı yöntemli bir biçimde Sünnet'e göndermelerle dolu olan bu inanmış cihadcı, dikkat çekici bir pragmatizmle, yasası Şeriat olan İslami bir hilafetin kurulduğu toplumun şekillendirilebileceği bir durum, bir kaynak gibi telakki ediyor "vahşet"i. *Vahşetin İdaresi*, bilişsel ve duygusal sebeplerin din esaslı bir siyasi amaç yararına eşgüdümlü biçimde kullanılışını incelikli bir şekilde teorileştiren bir strateji derlemesi. Bu derlemenin okunması, cihadın aktörlerini insan varlığına özgü incelikleri anlamaktan âciz akıl hastaları ya da ilkel varlıklar yerine koyma eğilimindeki yorumları marjinalleştiriyor. Bir savaşçının başvurduğu literatüre göz atmaya tenezzül edilmediği vakit onun ne kadar yanlış anlaşıldığı bariz hale geliyor. Zira günümüzde kendini gösterdiği haliyle cihadın mekanizmaları, bu

* Ürkmenin Arapçası "vahşet"ten, ürkütme (Tevhiş). –*ç.n.*

1. Al Arabiya televizyon kanalına bağlı enstitü araştırmacılarının dediğine göre, Mısırlı Ebubekir Naci'nin gerçek adı Muhammed Hasan El Hakim'dir. El Kaide kadrosu olarak kullandığı ad ise Ebu Cihad Al-Masri'dir. 1961'de doğmuş ve 31 Ekim 2008'de Pakistan'ın Kuzey Veziristan bölgesinde bir Amerikan insansız hava aracı tarafından öldürülmüştür.

işe vakfedilmiş bu strateji literatüründe açıkça ortaya seriliyor. Bu yazı, size bunun bazı ana hatlarını sunacak. Tüm sebeplerini az çok kavramak için o kitabı okumaya zaman ayırmaya davet ediyorum sizi.

Kitabın kurucu paradigması[2]

Daha sonraki akıl yürütmeyi temellendiren dünya düzeni anlayışı, önsözde uzun uzun sergileniyor. Sykes-Picot Anlaşması sonrasındaki Ortadoğu'da eski hilafet, iktidarlarını sadece silahlı güce dayandıran bağımsız devletler mozaiğine dönüşerek dağılır. Bu devletler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'e ve Ebubekir Naci'nin o dönemde Birleşmiş Milletler'in özü olarak tanımladığı yapıya katılmışlardır: Amerikan ve Sovyet süper-güçleri arasındaki rekabet etrafında örgütlenmiş iki-kutuplu bir dünyaya. Hilafetin dağılmasıyla doğan devletler, kimi ABD'nin kimi de SSCB'nin olmak üzere uydular haline gelmişlerdir dolayısıyla. Sadece yönetici sınıfların çıkarı doğrultusunda iş görerek, Amerikan ya da Sovyet velinimetlerinin çıkarına, yönettikleri ülkelerin ve halkların kaynaklarını yağmalar ve israf ederler. Bu yönetici sınıflar, halkları kendilerine karşı birleştirebileceğine hükmettikleri Akide'ye karşı çıkmaktadır. Halkın ve ordunun içinde bulunan fazilet sahibi kişiler devleti devirip bir İslami yönetim kurmayı başarsalar bile, Birleşmiş Milletler yeni devleti yaptırımlara çarptırmakta, sonra da yok edene kadar onunla savaşmak için içeride ve dışarıda silahlı gruplara mali kaynak sağlamaktadır.[3] Bunun sonucunda en fazilet sahibi kimseler bile yılgınlığa ve kaderciliğe düşmekte, yolsuzluğa batmış devletlerin bir alternatifi olmadığını düşünmeye başlamaktadır. Bu dekoru kurduktan sonra, Ebubekir Naci ABD'nin ve SSCB'nin gücünü, ya da daha ziyade güç yanılsamasını ve merkeziliklerini tahlil ediyor. Naci'ye göre, bu süper-güçler uydularının ortasına ordugâh

2. Her ne kadar gerek olmasa da yanlış anlaşılmaması için belirteyim ki, söz konusu düşünceler Ebubekir Naci'ye aittir.

3. Ebubekir Naci Afgan Taliban hükümetinin devrilmesini böyle bir mekanizmaya isnat ediyor ve 11 Eylül 2001'deki New York saldırıları düzenlenmeden bunun zaten öngörülmüş olduğunu ileri sürüyor.

kurmuşlardır. Ama merkezden coğrafi olarak uzaklaşıldıkça gerçek güçleri silikleşmektedir ve bu gücün en ücra yerlerde icra edilebilmesi için:

1. Uydulardaki hükümetlerin onlarla ağız birliği etmesi;

2. "Aldatıcı" diye nitelenen küresel bir medya dokusu tarafından onların süper-güç oldukları yanılsamasının, ama aynı zamanda diğerkâm hislerle dolu evrensel velinimetler oldukları yanılsamasının da, ayakta tutulması lazımdır.

Netice itibariyle ABD ve SSCB bütün dünyaya tanrılık taslamaktadır. Hatta Ebubekir Naci'ye göre iki süper-güç sonunda kendi "aldatıcı medyaları"na kendileri de inanmaya başlamış ve kendilerini küresel ölçekte kadirimutlak zannetmeye başlamıştır. Netice itibariyle Tanrı zannetmeye.

Afganistan'da SSCB'ye karşı savaş: Stratejik kopuş

Böylece SSCB, ezici gücüne güvenerek, Afganistan'da kendi isteğini dayatmaya kalkışmıştır. Uzun yıllar sonra, bozguna uğratılmış, morali bozulmuş ve infilak noktasında çekilmiştir. Ebubekir Naci Afganistan'da Sovyetler'e karşı savaşı, modern muzaffer cihadın kurucu olayı ve Sovyet İmparatorluğu'nun infilakında barutu ateşleyen kıvılcım olarak tasvir ediyor. Şu dünyadaki yaşama ve nimetlerine bağlanmış materyalist savaşçıların, cennete doğru yol aldıkları için kaybedecek hiçbir şeyi olmayan iman ehli karşısındaki manevi bozgununu cisimleştiren ilk çatışmayı görüyor burada. Yolsuzluğa karşı faziletin zaferi olan bu savaşın SSCB için teşkil ettiği mali yıkım ve, esas unsur, maruz kalınması gereken onarılmaz itibar kaybı sonucunda, *yenilmezlik efsanesi çökmekteydi*. Bu son veçhe, Ebubekir Naci tarafından, dünya gözünde itibarını yitirmiş bir Sovyet imparatorluğunun çöküşünün ve bizzat eski SSCB'deki bazı cumhuriyetlerin bağrında cihadcı hareketlerin doğuşunun temeli olarak yorumlanıyor. Doğu ile Batı arasındaki silahlanma yarışının Sovyet ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisinin Ebubekir Naci tarafından düpedüz es geçildiğini kaydedelim.

ABD süper-güç rolünü tek başına üstlenerek SSCB'nin de yerini

almıştır. Artık bir geçmişten güç almakta olan hilafet yanlıları için bunun sonuçları nedir? Müthiş bir fırsattır, zira Ebubekir Naci'ye göre ABD ordusu ve müttefiklerinin orduları eski SSCB ordusuna nazaran hayli yumuşaktır ve sadece aldatıcı bir medyatik hâlenin ardına gizlenen bir "efeminelik"le *(metinde aynen böyle)* malûldür. Onlara Afganistan'daki Sovyet kayıplarının ve Çeçenistan'daki Rus kayıplarının onda biri verdirilebilse, çarpışma iradeleri ortadan kalkacaktır. Üstelik ABD'nin coğrafi uzaklığı, Cihad'ın yaşandığı bölgelerde güç göstermesini hayli masraflı kılmaktadır. Dolayısıyla ABD'yi de SSCB ile aynı hatayı yapmaya itmek gerekmektedir: *Aracılar üzerinden karışması yerine, onu mümkün mertebe doğrudan müdahaleye yöneltmek*; böylelikle de SSCB'nin hakkından gelmiş olduğuna hükmedilen sürecin aynısını tekrarlatıp onu sahada alt ederek her-şeye-kadir olduğu görüntüsünü ortadan kaldırmak.

Bir İslam devleti kurmak: Yer tespiti ve safhalandırma

Harekâtlara sahne olacak yerlerin seçimi

Girişimdeki nihai siyasi amaç, siyasete ve toplumsal düzene Şeriat'la yönetilecek sürdürülebilir bir İslami hilafeti yerleştirmektir. Seçilebilecek tüm alanlar kâfir devletler tarafından tutulduğuna göre, ancak savaşla (Cihad'la) mümkündür bu. Bu amaçla Ebubekir Naci, öncelik sırasına göre harekât sahalarının seçiminden başlamak üzere yöntemli bir yaklaşımı teşvik ediyor. Öncelik ise pragmatik kıstaslar uyarınca belirleniyor.

1. Arazi coğrafi derinlik arz etmeli ve izlenecek yol ve yönteme elverişli bir topografyaya sahip olmalı.

2. Devlet otoritesi çevrede, hatta çok kalabalık kentlerin varoşlarında hissedilir ölçüde azalmış olmalı.

3. Sahada önceden cihadcı bir kalıntı mevcut olmalı.

4. Ahali kültürel ve dini bakımlardan tebliğe açık olmalı.

5. Kesin engeller bulunmaksızın silah kaçakçılığı mümkün olmalı.

Ebubekir Naci ilk olarak aşağıdaki listenin çıkarıldığını teyit ediyor: Ürdün, Mağrip ülkeleri, Pakistan, Yemen, Suudi Arabistan

ve Nijerya. Bu listenin hazırlık niteliğinde olduğunu, dolayısıyla zenginleştirilebileceğini belirtiyor. 2001'deki 11 Eylül New York saldırılarının akabinde, yürütülmekte olan harekâtlar düşünülerek Nijerya ile Suudi Arabistan'ın listeden çıkarıldığını ekliyor.

(*Önemli Not 1*: Kitabın yayın tarihini gözden kaçırmayın: 2004.

Önemli Not 2: Cihadcı felsefe, ulusları ve sınırlarını öz itibariyle kâfirlik telakki ettiğinden, bu ülke adlarını coğrafi bölgeler olarak anmaktadır.)

Öncelikli olmayan bölgeler de her şeye rağmen "nitelikli" harekâtlara maruz bırakılmalıdır; bu harekâtlarda illaki bir yüksek komuta düzeni[4] sağlanması gerekmez; düşmanın itibarına halel getirerek *gençleri cihada çeken* bir etki yaratırlar – saldırı düpedüz bir adam devşirme aracı gibi telakki edilmektedir. Örnek olarak Endonezya'da Bali (12 Ekim 2002, 202 ölü), Tunus'ta Cerbe (11 Nisan 2002, 19 ölü) ve Suudi Arabistan'da Riyad saldırıları (12 Mayıs 2003, 39 ölü ve 8 Kasım, 17 ölü) zikredilmektedir.

Eylemin planlanması ve safhalandırılması

Ebubekir Naci, önceden açıklanan siyasi hedefe ulaşmak amacıyla harekât planında hayata geçirilecek başlıca üç perdeyi ayırt etmektedir. Sabır bir meziyet telakki edildiğinden, çabuk bir sonucun peşinden gitmek asla söz konusu değildir; önemli olan, sürecin sonunda arzu edilen çıkışın gelmesidir. Söz konusu üç perde aşağıdaki şekilde gösterilir:

Moral bozma ve bitkin düşürme > Vahşetin idaresi
> İslam devletinin kurulması

Birinci perde, "moral bozma ve bitkin düşürme", bazı fiili durumlardan yararlanacaktır.

4. Ebubekir Naci, sahadaki aktörlerin yerel "idareciler" sıfatıyla büyük bir özerkliği ellerinde tutmalarını tavsiye ediyor. El Kaide'den sık sık bir "nebula" olarak bahsedilir. Ben şahsen bunu noktaların yüksek düzeyde özerkliğe sahip olduğu bir şebeke/ağ gibi görmekteyim.

1. Kâfir devletler öncelikli olarak yönetici sınıflarını, yabancıları ve ekonomik açıdan stratejik tesisleri (özellikle petrolle alakalı) korurlar. En gözde kuvvetlerini bu işe tahsis ederler.

2. Dolayısıyla az stratejik bölgelere tahsis edilen güvenlik kuvvetleri pek güvenilir değildir, iyi savaşamazlar ve sıkı denetim altında değillerdir.

3. Gizli servislerde ve poliste kadro sıkıntısı vardır; zira kâfir devletler, içlerine sızılma riski taşıyan çok sayıda memur yerine kısıtlı sayıda güvenilir ajan kullanmayı tercih ederler.

4. Kuvvetlerini bir araya toplayanın denetimi azalır; bu kuvvetleri dağıtanın ise etkisi azalır.

Dolayısıyla cihadcılara başlangıçta kâfir devlet için öncelikli olmayan, mütevazı korumalı sektörleri zayıf şiddet eylemleriyle vurmaları öğütlenmektedir. Sonra eylemlerin şiddeti artırılmalıdır. Bu tedricilik, düşmana tehdidin gitgide büyüdüğü izlenimi verirken, savaşçıların el alıştırmalarını sağlayacaktır. Mümkün olduğunda, az stratejik bölgelere tahsis edilmiş ikinci sınıf güvenlik kuvvetlerine saldırılması tavsiye edilir: Alt edilmeleri kolay olduğu için, bozgunları merkezi devleti itibarsızlaştırmaya ve moralini bozmaya katkıda bulunacaktır; cihadcılar daha sonra yapacakları harekâtlarda yararlı olacak malzemeyi onlardan temin edecek, aynı zamanda da kâfir devletin gücünün her şeye yettiği yanılsamasını sarsacaklardır. Şiddetteki tedricilik, kitlesel eylemden ziyade, tercihen aynı anda birçok yerde çok sayıda ayrı eylem yürütmeyi mümkün kılmalıdır. Her yerde hüküm süren ve gitgide arttığı hissedilen bir emniyetsizlik karşısında, kâfir devleti büyük kent merkezlerinin, yabancıların ve hayati önemi haiz ekonomik bölgelerin korunmasını güçlendirirken, kırları ve büyük kent varoşlarını ihmal edecektir. Böyle yapınca, ne kamu hizmetini ne de hukuk devletini arkasında hisseden ve bu yüzden büyük sıkıntı yaşayan halk kesimlerini yüzüstü bırakmış olacaktır. *Kitabın başlığında atıfta bulunulan vahşet halidir bu.* Harekâtların devamı da bu hali Cihad için bir beslenme kaynağı haline getirecektir.

İkinci perdenin, yani "vahşetin idaresi"nin amacı, müstakbel İslam devletinin toplumsal, askeri ve ülkesel zeminini inşa etmektir.

Bu aşamada cihadcı merci kaosun eline düşmüş bir toplumu kurtarmaya gelerek onu Şeriat'a elverişli kılmak için tekrar şekillendirir ve izlenecek eylem hattının zemini haline getirir. Başlangıç olarak, Batılı strateji uzmanları tarafından "*soft power*" diye adlandırılanın cihadcı bir sapması söz konusudur.

Tekrar şekillendirmek için "vahşi" topluma damla damla zerk edilen yeni ahlak temelleri Şeriat'ın temelleridir ve Ebubekir Naci yeniden, duyarlılaşmanın en temel veçhelerle başlamasını, daha az esasi şeylerle ise ancak İslami ahlakın tahakkuk eden ilerlemelerinden sonra uğraşılmasını öğütleyerek tekrar tedricilik kavramında ısrar eder.

Sürecin ilk safhalarında, merkezi iktidara husumet duyan silahlı gruplarla, cihadcı olmasalar bile, ve cemaatin bağrında zararlı bölünmelere yol açmadığı takdirde, *işbirliğine girilmesi tavsiye edilir.* Daha ileri safhalarda ise bilakis, bu grupların, çok doğal olan Ümmet'in birliği çerçevesinde cihadcı yapının bağrında dağıldığını görmüş olduk. El Nusra Cephesi'nin kendisine bağlı olmayan isyancı hareketlerin gücünün çoğaltıcısı haline gelerek Suriye kırlarında topluma şekil verişini düşünmemek elde değil...[5] Söz konusu coğrafi yöre, ahalisi ve kaynakları... bütün bunlar askeri olarak savunulmalıdır ve sonraki eylemler için üs hizmeti görmelidir. Cihadcılar için bu eylemlerin maksadı, "vahşet" topraklarında güç kazandıktan sonra bir vadede bu eylemleri başka yörelerde çoğaltmaktır. "*Soft power*" söz konusu değildir artık; Ebubekir Naci de bu savunmanın temel direğinin şiddet ve dehşet yoluyla caydırıcılık olduğunu belirtiyor. Vahşet idaresinin bölgesine yapılan her saldırıya, saldırganın kafasında her tür tekrar kalkışma fikrini bile acılı kılacak, en beterinden onur kırıcı cevaplar verilmelidir.

Üçüncü perde, İslam Devleti'nin kurulması, önceki safhaların basit bileşkesidir ve bu yönüyle hiçbir yorum gerektirmez.

5. Yazar bu sorunu El Nusra Cephesi'ne yönelik mesajında ele alır. Jennifer Cafarella, Institute for the Study of War (ISW) için bu konuda çok bilgilendirici bir çalışma yapmıştır.

Şiddet, şiddetin İslama uygunluğu, kullanımı

Cihad, İslam değildir; İslam yararına savaştır

Ebubekir Naci kitabının 4. bölümüne "Şiddet kullanmak" başlığını koyuyor. Ve bu bölümdeki ilk cümlelerinden itibaren uyarıyor: Cihad anlayışına göre, her tür gevşeme değişmez bir biçimde yıkıma götürür. Cihad bir savaştır ve *ya sahada zafer kazanmak için, ya* "moral bozma ve bitkin düşürme" harekâtı çerçevesinde *düşmanı çarpışmaktan caydırmak için şiddet kullanarak yürütülür*.

"Cihadın pratik tecrübesini yapanlar, onun şiddet, sertlik, terörizm, ürküntü ve katliam olduğunu bilirler – cihaddan, kavgadan bahsediyorum, İslamdan değil; karıştırılmasın" (Ebubekir Naci, *Vahşetin İdaresi*, 4. Bölüm).

Terörizmin tamamen üstlenildiğini kaydedelim; ki bu da bazı kötü aydınlatılmış "fan"ların bu sözcüğün bazı fiillere işaret etmek için kullanılması karşısında yürüttükleri tartışmaları unutulmaya mahkûm eder. "Nazari cihad tedrisatından geçenler"in tereddüt gösterdikleri noktalar elinin tersiyle reddedilmektedir. Kaldı ki şiddetin en uç biçimlerini çabucak reddeden cihad adayları, içtenlikle "evlerinde kalmaya" davet edilir. *Şiddet, çarpışmalardaki mekanik etkileriyle ve sahneleme ve algılatma yoluyla yarattığı psikolojik etkileriyle cihadın merkezi bir aracıdır.*

"Bedelini ödetmek"

Ebubekir Naci'nin doktrini, cihadcılara karşı girişilen her hasım eyleminin bir bedeli olmasını öğütler. Bunun amacı, cihadı hedef seçen düşmanın, bunun bedelini ödeyeceğinden ve bunun pahalıya mal olacağından katiyetle emin olmasıdır. Aceleye mahal yoktur ve herhangi bir olayın yıllarca sonra "bedelini ödetmek" mümkündür; bunun herhangi bir yerde olabileceği de belirtilir. Mısır polisi mücahitleri hapse attığında, mesela Cezayirli mücahitlerin bir Mısırlı diplomatı kaçırması ve ele geçirilmiş cihadcılarla değiş tokuş teklifi mümkün olacaktır. Pazarlığın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda rehineye yapılacaklar ise son derece açıktır.

"Aynı zamanda öyle bir şiddet politikası yürütülmelidir ki, istekler yerine getirilmezse rehine dehşet verici bir şekilde infaz edilsin, böylelikle de düşmanın ve destekçilerinin yüreklerine korku salınsın" (Ebubekir Naci, *Vahşetin İdaresi*, 4. Bölüm).

Ebubekir Naci cihada ve onun propagandasına vakfedilecek medya organlarının kurulmasını teşvik eder. Elinizdeki yazı tüm kitabı ele alma iddiasında olmadığından, hiç kuşkusuz anlamlı ve sıcak bir konu da olsa, burada bu veçheyi ele almayacağız. Ama okur, rehineyi katletme tarzı ile bu tarzın düşmanda ve müttefiklerinde yaratması beklenen ürküntü arasındaki ilişkiyi kendi başına kuracaktır. Ulaşılmak istenen sonuç, infazın medyatikleştirilmesini icap ettirmektedir.

Dehşet sorunu

IŞİD tarafından esir alındıktan sonra bir kafes içinde diri diri yakılan Ürdünlü pilot Muaz El Kesasibe'nin öldürülüşünü gösteren videonun bütün dünyada yol açtığı sarsıntıyı hatırlatmak yararsız. Bu konuda eğrisiyle doğrusuyla çok şey okuduk. Fakat yine *Vahşetin İdaresi*'nin 4. bölümünde bu durumun öngörüldüğü pek bilinmiyor.

Yazar, Peygamber'in yoldaşı ve onun ölümünden sonra ilk İslam halifesi olan Ebubekir es-Sıddık'a atıfta bulunuyor. Bahsedilen durumda birisini diri diri yaktırmıştır; bunu zevkinden yaptırmamıştır –fazilet sahibi bir Müslüman olarak, empatisi hayli kuvvetli biri olarak takdim edilir– fakat cihad çerçevesinde İslam düşmanlarının yüreklerine ürküntü salmak için yapmıştır. Herhangi bir faydası olur diye tekrar hatırlatayım ki, *Vahşetin İdaresi*, on bir yıl önce, 2004'te yayımlanmıştı...

Hava bombardımanları özel olarak 4. bölümde ele alınıyor. Ebubekir Naci, müstahkem mevkiler ve siperler işe yarasa bile, "*bu işe tekrar kalkışmadan önce bin defa düşünsün diye düşmana bunun bedelinin ödetilmesi*" gerektiğini belirtiyor. Muaz El Kesasibe'nin infazından sonra IŞİD'in internetteki resmi dergisi *Dabiq*, 7. sayısında bu konuyu ele alan bir makaleyi, infazın videosundan alınmış görüntüler ve bombardımanlarda ölmüş çocukların görüntüleriyle birlikte yayımladı. Bu makalede, tarihsel evveliyatı ayrıntılarıyla

nakleden bir gerekçelendirme yazısı ile, Ebubekir es-Sıddık'a (sadık yoldaş) ve Ebubekir Naci'nin dile getirdiği "bedelini ödetme" öğretisine ikili atıf görülür.

"Böylece İslam Devleti sadece Allah'ın elçisinin izinden gitmekle kalmamış, münkirlere ibret olsun diye misilleme olarak ateşle cezalandırarak onun sadık yoldaşını da misal almıştır" (s. 8).

İki mefhum yan yanadır: misilleme (kısas) ve dehşet salma (terör). Hem maruz kalınan bombardımanlar, hem "bedelini ödetme" öğretisi, hem de sahada etki yaratmayı icap ettiren savaşın temel veçheleri iki mefhumu da meşrulaştırmaktadır. Başlangıçtaki noktaya dönülmüştür. Bunun ilkesi cihadcı literatürde on bir yıldır yazılmaktadır. Gerekçelendirme yöntemi de aynıdır; belgelenen olaylar hakkında bir içtihat oluşturulmaktadır. Sentez: *Vahşetin İdaresi*'nde aktarılan doktrine göre, terör yoluyla caydırma bir savaş eylemidir, tıpkı bir tüfek atışı gibi; savaş durumunda da kullanımı normal telakki edilmektedir.

Bu arada okura, 2014 Yazındaki Irak olaylarını hatırlatalım: "Kâfir" nüfusun zorunlu kitlesel göçü ve –birlikleri dövüşmeden araziyi, altyapıları, silahları ve malzemeleri düşmana terk ederek toplu olarak kaçan– Irak ordusunun bozgunu, terörün harekât niteliğinde kullanımının etkisini çok çarpıcı biçimde gözler önüne sermiştir. Kıyametvari propagandasına hizmet eden kitlesel infaz videoları, IŞİD savaşçılarını, kendilerinden hayli fazla sayıda, daha iyi teçhizatlı ve savunma operasyonlarına özgü avantajlardan yararlanan bir düşmanla çarpışmaktan korumuştur. Sonuçlar pragmatizmin başvuracağı kaynaklar arasına girmiştir.

Geçici sonuç

Bugün yaşanmakta olan ve cihadcılıktan sudur eden çatışmalar, *Vahşetin İdaresi*'nin nasıl hayata geçirildiği hakkında sürekli aydınlatıyor bizi. İktidar çevreleri ve haber medyaları, internete erişimin gitgide artmasının cihadcıların adam devşirmedeki güçlerini misliyle katlayan bir rol oynaması sorunuyla yüz yüze gelmişlerdir. "Moral bozma ve bitkin düşürme" operasyonları çerçevesindeki tebliğ çalışmasının muhtemelen yoğunlaşacağı anlamına da gel-

mektedir bu. Üstelik, işin bu veçhesi adam devşirme veçhesinden ayrı tutulamaz. Ebubekir Naci, düşmana indirilen darbelerin cihad taraftarlarını cesaretlendirdiğini ve onlara kavgaya katılma isteği verdiğini de ifade ediyor. *Vahşetin İdaresi*'nde ele alınan, özlülük ve erişilebilirlik kaygısıyla da burada üzerinde fazla durulmayan konular arasında, komuta ve idare etme ehliyetleri, sahadaki aktörlerin kendilerine yardımcı bir öğretisel çerçeve çizmeyi başarmış olan komuta nezdindeki özerklikleri[6] ve öldürülen ya da tutsak düşen kadroların yerini alabilecek, değişik alanlarda yetiştirilmiş kadroların aralıksız eğitimi bulunmaktadır. Söylendiğine göre Ebubekir Naci, Pakistan'ın kabileler denetimindeki bölgelerinden olan Kuzey Veziristan'da bir Amerikan insansız hava aracı tarafından öldürülmüştür. Yakın zamanda yaşanmış ya da yaşanmakta olan cihadcı tecrübelerden çıkarılan dersleri aktarmak ve bunlardan yararlanmak için bir ya da birden fazla vekil bulmuş mudur kendine? Bulamamış olduğunu varsaymak pek makul olmaz herhalde...

6. Özerkliğin de sınırları vardır: Operasyon yürütenler ortak olarak benimsenmiş "ahlaki" çerçeve içinde hareket etmelidir. Üstelik, 11 Eylül 2001'deki gibi eylemler giyaben teşvik edilmemektedir ve Ebubekir Naci'ye göre, riskli oldukları, pahalıya patladıkları ve daha mütevazı fakat daha çok sayıda eylemin gerçekleştirilmesine engel olabildikleri için ancak yüksek komuta tarafından düzenlenmelidir.

Jean-Marc Lafon'un bu ikinci makalesi El Nusra Cephesi'ni ele alıyor. Lafon, "cihad" ve "Suriye" kelimelerinin hemen IŞİD'i akla getirdiğini, ancak Suriye İç Savaşı'nın alt katmanlarında gelişen bir başka örgütlenmeye, El Kaide ağının Suriye şubesi El Nusra Cephesi'ne de dikkat edilmesi gerektiğini söylüyor. 21 Şubat 2015 tarihli bu makalesi ilk kez yazarın kurultay.org adlı sitesinde yayımlanmıştır.

JEAN-MARC LAFON: SURİYE'DEKİ DİĞER TEHDİT: EL NUSRA CEPHESİ

Cihadcı bir örgütlenme Suriye'ye çörekleniyor

2011 Yazında, Ramazan ayının tam ortasında, o sırada henüz Irak İslam Devleti olan yapı, Beşar Esad'a karşı ayaklanmanın 15 Mart' tan beri en civcivli zamanını yaşadığı Suriye'ye küçük bir keşif müfrezesi gönderir. Bu sert çekirdekte esas olarak El Kaide'den Suriyeliler vardır; ABD ve yerel müttefiklerine karşı yürütülen Irak savaşında yer almışlardır; bazıları Afganistan'da da dövüşmüştür. Beşar Esad rejiminin Saydnaya Cezaevi'ne kapatmış olduğu ve 2011'in Mayıs-Haziran aylarında serbest bırakma kararı aldığı, aynı yolun yolcusu başka cihadcılar da çabucak katılır onlara. Çoğu zaman unutulan bu dönem, Esad'ın muhaliflerini şeytanlaştırma stratejisinin bir parçasıdır; ilk sokak gösterilerinden beri muhalifleri "teröristler" olarak sunmaktadır.

Esas olarak Suriyelilerden müteşekkil, az sayıda kişiden oluşan, fakat Suriyeli isyancılar arasında tek elde topladığı hayati yetenek-

lere sahip ufak bir vurucu gücü yapılandırmak için, Ebu Muhammed El Culani ile adamlarına birkaç ay gerekir. Bu yetenekler şunlardır: Yoğun ve karmaşık saldırı operasyonlarının düzenlenmesi ve komutası; taktik akıcılık ile disiplini bir arada yürütme becerisi; akabinde tali müttefik kuvvetlerin istifade edeceği gedikler açabilecek baskın birliklerine sahip olmak ve bunlardan yararlanmayı bilmek; "özel kuvvetler"e sahip olmak ve bunlardan yararlanmayı bilmek; canını feda etmekten çekinmeyen "politize olmuş" savaşçılardan yararlanmak; saflarında, düşman tertibatını "gevşetme" ya da önemli şahsiyetleri tasfiye etme amacıyla intihar eylemleri yürütmeye hazır olan bir savaşçı havuzu bulundurmak. El Nusra'nın* ilk eylemleri, ülkenin bütününde ve çok kısa bir sürede, Suriye rejimi güvenlik servislerinin önemli yapılarını hedef alır. Vurulan darbenin etkisi rejim için ağır olur; diğer isyancı hareketler de bu eylemlerden çok etkilenmiş ve hayran kalmışlardır. Bundan sonra onun sancağı altında yabancı cihadcılar da dövüşüyor olsa bile, El Nusra savaşçılarının çoğunun Suriye kökenli olması isyancılardaki milliyetçi damarı da kabartmaktadır.

Örgüt kendini elzem hale getiriyor

Diğer gruplar önemli sayıda fakat vasat nitelikli insan kaynağı kullanırken, El Nusra onlar için iş yükünü azaltan vazgeçilmez bir ortak haline gelmiştir. Büyük çaplı bir manevra tasarlayıp onu sahada beraber yürütme yeteneğinde olmayan bu oluşumlar, umulmadık güçlere kavuşturan bir müttefik gibi görürler El Nusra'yı. El Nusra Cephesi'nin eski tüfekleri büyük harekâtlar düzenler ve komutasını temin ederler. Nakillerin eşgüdümünü El Nusra üstlenir – çoklu frekans kullanımı "telsiz bulamacı"na düşülmemesini sağlar, fakat çok fazla uzmanlık ve disiplin gerektirir. Komutayla iletişimi ise isyancı gruplarına yerleştirdiği adamları üstlenir. El Nusra hasmın savun-

* El Nusra 2016 Yazında "ılımlı" muhalifler safında değerlendirilerek yardım almayı sürdürebilmek için El Kaide'den ayrıldığını ve Fetih El Şam adını aldığını açıklamıştır. –*ç.n.*

malarında gedik açmak ve savaşçılarının moralini bozmak için –bazıları tonlarca patlayıcıyla yüklü zırhlılara bindirilmiş– kamikazelerini gönderir. Sonra, düşmanın toparlanmasını engelleyip asıl büyük gediği açan baskın birliklerini ileri sürer. Nihayet, eşgüdümü El Nusra komutası ve onun isyancılar arasındaki bağlantıları tarafından zekice elde edilmiş bu ilk başarıyı işlemek için, kitleyi kalabalıklaştıran düşük nitelikli büyük isyancı oluşumlarına sıra gelir.

El Nusra'nın diğer isyancı hareketlerle bu muzaffer askeri işbirliği, örgüte büyük saygı duymalarını sağlar; ayrıca rejim kuvvetlerinin en etkili unsurlarıyla karşı karşıya gelmek söz konusu olduğunda da harekât bakımından örgüte bağımlılık yaratır. Beşar Esad'ın en iyi kuvvetleri karşısında, El Nusra'sız kazanılmamaktadır... İşte o sırada El Nusra, El Kaide şebekesinin lideri Eymen El Zevahiri'nin siyasi yöntemlerinin güçlü bir stratejik vektörü olarak tebarüz eder. Gerçekte rejim –Şam da dahil olmak üzere– kentlerinin tehdit altında olduğunu gördüğünde, bunları savunmak için muazzam çaba gösterirken, kırsal alanı ihmal etmektedir... Beşar Esad tarafından kırsalın böyle ihmal edilmesinin büyük sonuçları olmuştur. Kırsalda mutlak bir siyasi boşluk yaratılmıştır. Kamu hizmetleri dağılır, kısa sürede enerji ve su dağıtımı aksar, kamu sağlığı sallantıdadır, her şeyin kıtlığı çekilmeye başlanır, orman kanunu yerleşir. Ama bol miktardaki gizli mali kaynaklarıyla El Kaide şebekesi her şeye göz kulak olmaktadır.

Tabiat boşluk kabul etmez: Örgüt toplumsal dokuyla bütünleşiyor

Askeri kozlarını ispatlayıp savaştaki Suriye muhalefetinin saygısını kazandıktan sonra El Nusra sivil alandaki denemelerinde değişikliğe gider. Mühendisler, teknisyenler, polisiye görevlere tahsis edilen savaşçılar ve sağlık personelini hizmete sokan El Nusra halkın refahı için çalışır. Aşılama kampanyaları, sığınmacılara erzak tahsisi, su ve enerji dağıtım şebekelerinin tekrar işler duruma getirilmesi ve kamu düzeninin tekrar kurulması gibi işler El Nusra'nın popülerliğine katkıda bulunan vektörlerdir. Hızlı bir biçimde El Nusra her

yerde mevcut hale gelir, toplumsal dokuyla bütünleşir. Din adamları dini eğitime el atar, rejimin ardında bırakmış olduğu hukuksuzluğun yerine şeriatı getirir ve yerlilerle bazı isyancı grupların hayırhah katılımıyla yerel meclisler oluşturur. Örgüt hiçbir yerde kendini dayatmamakta, fakat neredeyse her yerde iyi karşılanmasına neden olan koşulları yaratmaktadır. Bu sayede sağlam bir yerli devşirme sistemini beslemiş olur; böylelikle de kendini Beşar Esad sonrası Suriye siyasi yaşamının meşru bir aktörü olarak takdim ederek güçlenir. Suriyelilerin İslamcıları bile aşırı bir yabancı cihadcı oranıyla incinecek ateşli bir ulusal duyguyla hareket ederler. El Nusra bir yandan milliyetçi vurgularla dolu bir söylem tutturuken, kendi küresel cihad anlayışıyla bağdaşır kılmak için toplumu tedrici müdahalelerle şekillendirir. Orta vadedeki hedefi ise Suriye'de El Kaide'nin küresel stratejisine ram olmuş bir emirlik kurmaktır.

Batılıları ve müttefiklerini itibarsızlaştırıyor

Ustalıkla fayda sağlanan bir dizi olay sayesinde El Nusra bölgede daha da güçlü bir konuma kavuşacaktır. 8 Şubat 2012'de El Kaide lideri Eymen El Zevahiri Müslümanlara Suriye ayaklanmasını destekleme çağrısı yapar. Aynı yılın 10 Aralık günü ABD El Nusra'yı El Kaide'yle bağlantısı nedeniyle terörist örgütler listesine alır. Bu girişim Suriyeli isyancıların hepsi tarafından kınanır. Çarpışmalar kazandıran, halkı koruyan ve toplumu yapılandıran bir müttefikin, Beşar Esad'ın bertaraf edilmesine askeri katkıda bulunacağı çokça umulan ABD tarafından böyle bir muamele görmesi nasıl kabul edilsin? Amerikan tutumunu kınayan bir bildirinin altına yirmi dokuz (!) isyancı grup imza koyarak, "Hepimiz El Nusra'yız" diye ilan eder ve bazen işi etrafı El Nusra sancaklarıyla donatmaya kadar vardırır. Savaşan Suriye muhalefetinin çoğunun ağzında aynı nakarat vardır: "Hedeflerimiz arasında El Kaide'ye karşı dövüşmek bulunmamaktadır."

Rejimin hoyratlığından ve Batılıların savsaklamalarından yararlanıyor

21 Ağustos 2013'te Beşar Esad rejimi, Şam'ın isyancılar elindeki varoşlarından biri olan Guta'ya sarin gazıyla saldırır. Suriye muhalefeti Batılılara müdahale çağrısında bulunur. Hiçbir şey olmayacaktır, çünkü ABD'nin girişimiyle rejimin kimyasal silahlarını bırakmasını ve Batılıların bu silahları barış koşullarında imha etmelerini hedefleyen pazarlıklar sonucunda bir çözüm benimsenir. O zaman El Nusra "göze göz" adı verilen bir misilleme kampanyası başlatır. Beşar Esad ailesinin de geldiği Nusayri topluluğu tüm ülkede hedef alınır. Sivillere karşı katliamlar, adam kaçırmalar, önemli şahsiyetlerin medyatikleştirilen infazları, dalga dalga gelen saldırılar... O zaman, rejimin had safhaya varan gözü dönmüş gaddarlığı karşısında infiale kapılmış kamuoyunun artan desteğiyle, El Nusra'nın incelikle hesaplanıp yürütülen bir radikalleşmesine tanık olunur. El Nusra, bulunduğu topraklarda Beşar Esad'ı "cezalandırarak" kazandığı popülerliğin üzerine oynayıp, kendi ilkeleriyle uyum içinde sekter tavırlar sergilemektedir artık: "Suç ortağı Batılılar ve müttefikleri ise olanlara ses çıkarmamaktadır".

IŞİD'le yaşanan kopma El Nusra'nın kendi stratejisi üzerine tekrar düşünme yeteneğini sınamış oluyor

Nisan 2013'te, Ebubekir El Bağdadî, doğrudan askeri bir cihad anlayışını Suriye'de geliştiren Irak-Şam İslam Devleti'ni (IŞİD) kurar. Bu cihad anlayışında, zor kullanarak fetih, tehcir ve katliamlar pahasına halka boyun eğdirme, toprakların tek başına denetim ve idare altına alınması, yabancı savaşçıların kitle halinde akını, --dinsiz bir mefhum olan– milliyetçiliğin reddedilmesi, bütün bunların da terör saçan ve hasım savaşçıları yılgınlığa düşüren başarılı bir kitlesel iletişim aygıtıyla desteklenmesi vardır. IŞİD, El Nusra Cephesi'ni kendi içinde eritmek istemektedir, fakat Ebu Muhammed El Culani bu-

na karşı çıkar ve tek şef olarak hâlâ El Kaide lideri Eymen El Zevahiri'yi tanıdığını söyler. Şubat 2014'te kopma gerçekleştiğinde El Zevahiri IŞİD'i kesin olarak El Kaide şebekesinden çıkarır. El Nusra ile IŞİD arasında, bilhassa ülkenin doğusunda, Fırat kıyısında El Nusra'nın tarihi kurtarılmış bölgesi Deir ez-Zor'da yaşanan özel olarak şiddetli çatışmalar sonrasında, El Nusra, stratejisini tekrar düşünme kararı alır. Fırat kıyılarından çekilir ve tamamen Suriye'nin kuzeybatısı ve güneybatısına yerleşerek diğer isyancı hareketlerle daha da sıkı ilişki içine girip Golan Tepeleri ve Lübnan üzerinde artan bir baskı kurar... İki büyük düşmanı Beşar Esad ile IŞİD arasında, El Nusra bir tercih yapmıştır: Komşu ülkeler üzerinden uluslararası topluluğu yüksek gerilime maruz bırakma fırsatları bulmak için, önce Beşar Esad. Yeni koşullara kendini uyarlama bakımından bu becerisi, El Nusra'nın doğrudan "ana-mağaza" El Kaide'nin çizgisi doğrultusunda üst düzey bir kopuş işaretidir.

El Nusra diğer isyancı hareketler üzerinde denetimi artırıyor

El Nusra'ya göre popülerleşmenin getireceği kazanımdan istifade edilmelidir. Düzene dönüşün taşıyıcısı, rejim karşısında zaferler kazanmanın teminatı, baskıcılara karşı halkın koruyucusu gibi algılanan El Nusra, diğer isyancı hareketlerle işbirliği yapmakla yetinmez artık. Mayıs 2014'te, Hareket Ahrar üş-Şam el-İslamiye'nin (HAŞİ, İslami Cephe'nin kolu) ve Cayş El Mücahidin'in liderleri, İslamcılığa ve onun taşıyıcısı olan yabancı parmağına karşı olduklarını ilan ederek Batılıları cezbetmeye çalışırlar. El Nusra bu sözleri en sert tonda mahkûm eder. Bunun sonucunda iki isyancı hareket arasında zaman geçirmeden bir "açığa kavuşturma" durumu hasıl olur: Hedeflenen İslamcılık sadece "IŞİD'inki"dir... Aynı ay, Özgür Suriye Ordusu'ndan (ÖSO) Albay Ahmed El Nameh, İslamcılardan temizlenmiş bir güney cephesi açmak istediğini ilan eder. İsyancı hareketlerin çoğu tarafından yüzüstü bırakılan ve yerel şeriat meclisi huzurunda ifade vermeye çağrılan El Nameh, internette yayımlanan bir videoda, El Nusra'ya zarar vermek isteyen Ürdün'ün ve müttefiklerinin emriyle hareket etmiş olduğunu itiraf edecektir. El Nusra

popülerleştikçe otoritesini yerleştirmekte ve manevralarını yürüttüğü toprakların idaresinin kaldıraçlarını eline geçirmektedir.

El Nusra Amerikan hava saldırılarından yararlanıyor

22 Eylül 2014'te ABD Halep'in doğusuna bir dizi hava saldırısı düzenleyerek, El Nusra'nın kurmuş olduğu bir hücre olan "Horasan grubu"nu hedef alır. Yurtdışında, özellikle de Batı ülkelerinde El Kaide şebekesine ve onun dünya çapındaki maksatlarına hizmet eden operasyonlar hazırlamaya yönelik özel bir kuvvet söz konusudur. Fakat halk özellikle El Nusra'ya karşı bir saldırı olduğu algısına sahiptir; görmüş olduğumuz gibi El Nusra Esad-karşıtı taraf olması hasebiyle artık popülerleşmiştir. Üstelik, El Nusra'nın diğer isyancılarla içli dışlı olmasının doğrudan sonuçları olmuştur. HAŞİ savaşçıları 23 Eylül 2014'te Horasan'ı hedef alan bir Amerikan bombardımanında vurulur. El Nusra, kamuoyunu ABD ve müttefiklerinin Suriye devrimi aleyhine Beşar Esad'ı desteklemeyi seçtiklerine ikna etmek için bu olayları ustalıkla kullanır.

Batılılar ve müttefikleri için stratejik bir meydan okuma

Bu satırlar yazıldığı sırada, yayılmacı örgüt IŞİD, Batılıların, müttefiklerinin ve İran'ın eşgüdümlü biçimde düzenleyip desteklediği vekiller üzerinden savaşın, yani "proxy-war" aktörlerinin baskısı altında. IŞİD artık ilerleyemiyor. Basında ve internette akla ziyan haritalar dolaşıyor; IŞİD'in küçük komando birliklerinin bazen geçtikleri uçsuz bucaksız çölleri Rakka'daki halifeliğin denetiminde bölgeler gibi gösteriyorlar. Gülmekten kim ölmüş! Beşar Esad rejimi ise yoğun nüfuslu kent merkezlerine dayanıyor; bazıları yeraltı ve insan kaynakları bakımından zengin olan geniş toprakları, gitgide daha fazla El Nusra'nın denetimine giren bir muhalefete bırakmış durumda. İsyancıların faaliyet gösterdikleri her bölgeyi, yoğun bir nüfus bulunsa bile, körü körüne bombardımana tutmakta tereddüt etmeyerek, denetleyemediği halk kesimlerinin nefretini üzerine çekmeyi sürdürüyor. Batılılar tarafından ÖSO gibi "ılımlı" hareketlere verilen

silahlar düzenli bir biçimde savaş halindeki El Nusra'nın ve hatta IŞİD'in elinde filme çekilmekte ve fotoğraflanmaktadır; ki bu da bir şeylerin istendiği gibi olup bitmediğini gösteriyor... El Nusra, Golan'a yerleştirilmiş mavi kasklı BM görevlilerini elinin tersiyle iterek Lübnan üzerindeki baskısını artırıp, orada asker kaçırıp öldürücü saldırılar düzenliyor. Lübnan'ın, Beşar Esad'ın en amansız müttefiklerinden biri olan Şii Hizbullah'ın destek üssü olduğunu da söylemek gerek. Yerel siyasi satranç tahtasında, dolayısıyla da bölgenin dengesi üzerinde ağırlığını hissettiren bir örgüt bu.

İlle de aynı hedefleri gütmeyen Batılılar ile müttefiklerinin 2015 yılında karşılarına çıkan meydan okuma, Suriye'nin üçe, yani Beşar Esad, IŞİD ve El Nusra arasında bölünmesini engellemektir. Çünkü bir yandan, bu üç tarafın hiçbiri Batı çıkarları ve güvenliğiyle bağdaşmıyor; diğer yandan, yerel aktörlerin Batılı zihniyetleri sık sık şaşırtan bir noktada realpolitiğe uyum yetenekleri var. Yerel ölçekte ortak çıkarların kavranması bazen yeminli düşmanları aynı safta dövüşmeye –tıpkı Lübnan sınırı yakınındaki Kalamun'da El Nusra ile IŞİD gibi– veyahut birbirleriyle alışveriş yapmaya –silah ve rehine alışverişi gibi– yöneltmektedir. Bu realpolitik düşkünlüğü, cihadcı hareketlerin önünde, husumete kendini uyarlamak için çılgın fırsatlar açmaktadır. Seçenekler, El Nusra ile IŞİD arasında toplu bir çatışmadan, El Nusra'nın kendinden önce varolan başka yapılarla kaynaşması da dahil olmak üzere birçok alternatif içeren ve sık sık tekrarlanan bir işbirliğine kadar uzanan bir yelpazeye yayılmaktadır. Ayrıca bizzat Amerikan gizli servislerinin itiraflarına göre, dünya çapında cihada yönelik bir örgüt olan ve her kökenden cihadcıyı bünyesinde ağırlayan Horasan, hava saldırılarıyla dağıtılamamıştır.

Geçici bilanço

El Nusra sarsılmaz bir siyasi amaç hizmetinde gerçekçi bir strateji dersi veriyor dünyaya. "Gönüllerin ve zihinlerin fethi"nin göz alıcı bir ispatı; bir de fesih ispatı. Beşar Esad'ın ve IŞİD'in denetimi dışındaki bölgelerin toplumsal dokusunda kistleşen El Nusra, rekor denebilecek bir zamanda topluma şekil vererek meşrulaşmakla kalmayıp kendini vazgeçilmez kılmıştır. Bunca acı çekmiş olan Suriye

halkına hem Beşar Esad hem de cihadcıların yerine bir alternatif sunmanın zamanı şimdiden geçmiştir. Yerel halkla iç içe olan El Nusra'nın himayesinde, Fransa'da Ocak 2015'te Paris'te yaşananlara benzer eylemleri El Kaide maksatları hizmetinde düzenlemeyi sürdüren Horasan'ın müstakbel dış operasyonlarına kaynağında set çekmek için de belki artık çok geç... Her ne kadar bu olaylar Arap Yarımadası'ndaki El Kaide varlığını Batı'ya hatırlatmış da olsa, unutmayalım ki –ademimerkeziyetçi sağlam bir yapı olmasına rağmen durmadan yanlış yere "nebula" diye adlandırılan– El Kaide'nin Suriye'deki türevinin gözü kararlılıkla Batı'ya dönük, *Charlie*'ye benzer bir tarafı yok ve kısaca coğrafi olarak pek uzağımızda değil.

Ruşen Çakır çeşitli gazete ve yayın organlarında muhabirlik yaptı. Halen kurucusu olduğu medyascope.tv'yi yönetiyor. Siyasal İslam ve Türkiye'deki siyasi dönüşümler üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Burada 2013-15 yılları arasında Selefilikle ilgili yazılarından bir seçki yapılmıştır.

RUŞEN ÇAKIR:
EL KAİDE'DEN IŞİD'E TÜRKİYE'DE SELEFİ CİHADCILIK

SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞ er ya da geç, şu ya da bu şekilde sonlanacak. Nasıl iç savaş Türkiye'yi doğrudan ve genellikle olumsuz bir şekilde ilgilendiriyorsa, sonuçlanmasından da doğrudan etkileneceğiz. Etkilerin olumlu mu, olumsuz mu olacağı kuşkusuz birçok faktöre bağlı ve kestirilmesi kolay değil. Ancak öyle bir konu var ki, Suriye sorunu nasıl çözülürse çözülsün, Türkiye için ciddi riskler içeriyor: El Kaide çizgisindeki gruplarda savaşan Türkiyeli gönüllüler.

Sayıları hakkında çok fazla bilgimiz yok; ancak bugüne kadar sağda solda çıkan haberlerden, özellikle son günlerde Rojava'daki Kürt grupların yaptıkları açıklamalardan çok sayıda Türkiye vatandaşının Suriye'de savaştığını öğrendik. Bunda şaşılacak bir şey yok, çünkü sayıları Arap ülkelerinden gönüllüler kadar olmasa da, daha Afgan cihadından itibaren Türkiye'den çok sayıda genç, Çeçenistan, Bosna, Keşmir başta olmak üzere dünyanın dört bir tarafındaki cihadlarda yer aldı, yakalanıp hapis yattı, yaralandı ve hayatını kaybetti.

İşgal sonrası Irak'taki iç savaşta da El Kaide ve/veya ona yakın çizgideki silahlı gruplar içinde çok sayıda Türkiyeli'nin bulunduğu-

nu duyduk. Anlaşılan büyük bölümü, El Kaide'nin strateji değişikliğine paralel olarak Suriye'ye geçmiş. Ama Türkiye'den (ve Avrupa'da yaşayan Türkiyelilerden) Suriye'ye çok sayıda tecrübesiz ismin de aktığını anlıyoruz. Bunun önde gelen nedenlerinden biri Baas/Beşar Esad rejiminin ömrünün çok az kaldığına dair yaratılan algıdır. Yani başlarda Suriye'de gönüllü olmak o kadar da riskli bir olay olarak görülmüyordu, diğer bir deyişle "erken bir zafer" garanti gibiydi. Diğer önemli bir neden de Suudi Arabistan, Katar gibi Suriye rejimini devirmeye angaje olan devletlerin, kendileri için de ciddi tehdit oluşturmasına rağmen, Özgür Suriye Ordusu'nun yetersizliğini aşmak için profesyonel El Kaide'yi bu ülkeye gitmeye teşvik etmeleridir. Ankara'nın Suriye'de El Kaide varlığı konusunda başından itibaren ciddi bir tavır sergilememiş olması da Türkiyeli gönüllü adaylarını cesaretlendirmiş olsa gerektir.

Yemen örneği

Soru ortada: Suriye'de profesyonel birer savaşçı haline gelen bu gönüllüleri o ülkedeki savaş bittikten sonra nasıl bir gelecek bekliyor? Daha doğrusu, içlerinden başka cihadlara katılmak yerine ülkelerine dönmek isteyenler olursa (ki muhtemelen çoğu dönecektir) Türkiye'de ne yapacaklar? Bugünün koşulları göz önüne alındığında endişelenecek pek bir şey olmadığı söylenebilir. Ancak daha önce de yazdığımız gibi "El Kaide'nin tarihini, kendisini kullandığını sananları kullanmak" olarak özetleyebiliriz. Bu konuda ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan'a ek olarak Yemen'i de örnek gösterebiliriz.

Vahşet kayıtları hakkında

Sosyal medyada El Kaide militanlarının farklı yer ve zamanlarda gerçekleştirdikleri infazların kayıtları dolaşımda. Çok kişi bu vahşet görüntülerini dolaşıma sokarak El Kaide ile mücadele ettiklerini sanıyorlar ama kesinlikle yanılıyor; hatta tam tersine, dolaylı olarak El Kaide propagandası yapıyorlar.

Çünkü bunların çoğu zaten El Kaideciler tarafından çekilip dolaşıma sokulan videolar. Kendilerine zarar verecek olsa herhalde bunları kaydedip yaymazlardı. Dolayısıyla El Kaidecilerin o görün-

tülerin dolaşımından fazla rahatsız olmadıklarını düşünebiliriz.

Sonuç olarak bu vahşet videolarını izlemenin, yaygınlaşmasına katkıda bulunmanın yanlış olduğunu düşünüyorum.

"Eve Dönüş", 11 Ağustos 2013, *Vatan*

*

İslamcılar AKP aracılığıyla sisteme kendi renklerini vermediler, tam tersine kendileri sistemin renkleriyle bezendiler. Bu, daha önce de yazdığımız gibi (bkz. 6 Şubat 2014, *Vatan*) İslami hareketin kendi büyüsünü kendi elleriyle bozması anlamına geliyor.

(...)

İslami hareketin yaşamakta olduğu şu büyük hayal kırıklığı ve bozgunun ardından Türkiye, tarihinde görmediği ölçüde sert bir İslamcı dalgaya tanık olabilir. İslamcılık tek başına sorun değil. Ancak esas olarak "Yeni-Selefilik" denen akımı kastediyorum. Tüm bu yaşadıklarımızın, İslam ülkelerinin ve Batı'da yaşayan Müslüman toplulukların çoğunu altüst eden, en çok geleneksel İslami yapılanmaları tedirgin eden ve ülkemizde bugüne kadar ciddi olarak kök salamamış olan "Yeni-Selefilik" akımı için son derece elverişli bir zemin hazırladığı kanısındayım.

"'Ne Şeriat ne Demokrasi'den 'Ya Şeriat ya Demokrasi'ye",
10 Mart 2014, *Vatan*

*

Yeni-Selefilik, esas olarak gerek kurulu siyasi sisteme, gerekse geleneksel dini yapılanmalara tepki duyan dindar gençlerin samimiyet ve püritenlik arayışlarına cevap veriyor. Sanılacağının aksine Selefi hareketlere esas dinamizmi yoksul değil orta sınıftan belli bir eğitim düzeyindeki gençler veriyor. Bunlar geleneksel dini gruplardaki alabildiğine hiyerarşik yapılanmanın karşısına Hz. Muhammed dönemindeki gibi bir cemaat fikrini çıkarıyorlar. Yeni-Selefileri diğerlerinden ayıran en bariz vasıflardan biri, komutanların askerleri kadar savaşta ölmeleri.

Deniyor ki Nakşibendilik, Kadirilik gibi tarikatların, Süleymancılık, Nurculuk gibi ekollerin ve devlete itaat geleneğinin güçlü olduğu Türkiye'de Yeni-Selefilik marjinalliğin ötesine geçemez. Bu tezi güçlendirmek için de başta El Kaide olmak üzere Yeni-Selefi örgütlenmelerin ülkemizde az varlık gösterebildiğine dikkat çekiliyor. Doğru, ancak yıllar boyunca Afganistan, Çeçenistan, Irak, Suriye gibi cihad alanlarında çok sayıda Türkiye vatandaşının savaştığını; bunların bir kısmının zamanla birer Yeni-Selefi haline geldiklerini biliyoruz. Bunların bir bölümünün dönüş kararı alması halinde bile Türkiye'de güçlü bir Selefi dalgaya tanık olabiliriz.

(...)

Ancak ülkemizde Yeni-Selefi dalganın esas taşıyıcıları, özellikle AKP iktidarı döneminde, sistemin nimetlerinden yararlanmanın da etkisiyle alabildiğine güçlenen yeni muhafazakâr orta sınıfların çocukları olacaktır. On iki yıla yaklaşan AKP iktidarı bu gençlere geniş maddi imkânlar sundu ama onları manevi açıdan büyük ölçüde aç bıraktı. AKP'deki erkek egemen zihniyetin bu çocukların annelerini hep geri planda bırakmış olmasının da bu gençlerin biriktirdiği öfkede birinci derecede sorumluluğu vardır.

Bir diğer husus Başbakan Erdoğan'ın, nüfusunun ezici çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede demokrasiyi yerleştirip ilerletme ve bu anlamda tüm dünya Müslümanlarına örnek olma şansını büyük ölçüde heder etmiş olmasıdır. Çoğulculuğun yerine çoğunlukçuluğu çıkarttığınızda ülkenizde demokrasi kültürünün yeşermesine de izin vermiyorsunuz.

Son olarak, yakın bir dönemde, özellikle Gezi direnişi boyunca iyice alenileşen İslamcılığın solcu yorumları, gerek bunun taşıyıcılarının tecrübesizliği, gerekse ülkedeki genel sol hareketin zayıflığı nedeniyle önü son derece açık olmasına rağmen sahici bir alternatif olarak ortaya çıkamadı.

"Selefileri Beklerken", 11 Mart 2014, *Vatan*

*

IŞİD'i anlamaya çalışmanın anlamsız, gereksiz olduğunu, hatta bunun IŞİD'in ekmeğine yağ sürmek anlamına geldiğini söyleyenler var.

IŞİD Suriye ve Irak'ta rejimlerin dışladığı Sünni Arapların memnuniyetsizliklerini kendi lehine çevirmeyi becerebilen bir örgüt. Ama olay tabii ki bundan ibaret değil. IŞİD'de Kürtlerin (Türkiye' den katılanlar da dahil) ve az da olsa Türkmenlerin olduğu biliniyor. Fakat bu örgütün saflarında Irak ve Suriye vatandaşı olmayan çok sayıda kişi var. Bunların bir kısmının dünyanın dört bir tarafında savaşarak profesyonelleştikleri de malum. Nitekim IŞİD, sadece Irak ve Suriye'nin bazı bölümlerini kapsayan bir "İslam devleti" kurmakla kalmadı "hilafet" de ilan etti. Bu da örgütün küresel bir derdi olduğunu ve muhtemelen El Kaide'nin tahtına oturmayı hedeflediğini gösteriyor. (IŞİD'in Suriye ve Irak'ta rakip İslamcı gruplara karşı da son derece acımasız ve vahşi davrandığının altını çizelim.)

Dolayısıyla IŞİD'i anlamak için İslamcılığın dünya çapında yaşadığı sorunlar, geleneksel İslami hareketlerin açmaz ve krizleri, El Kaide'nin belli bir aşamadan sonra neden tıkandığı ve IŞİD'in bütün bunların ortasında, nasıl yeni bir cazibe merkezi haline gelebildiği üzerine kafa yormak gerekiyor.

Buna bağlı olarak dünyanın dört bir köşesinden Suriye ve Irak'a savaşmaya (ve ölmeye) koşan gençleri anlamak da elzem. Bunun için, gerek her birinin ayrı hikâyelerine, gerekse bazı müşterek noktalarına ve farklılıklarına bakmak gerekir. Acaba bugün IŞİD'e katılanlarla dün El Kaide'ye katılanların motivasyonları arasında belirgin farklar var mı? Varsa bunlar neden kaynaklanıyor.

Daha sorulacak çok soru ve söylenecek çok şey var ama burada keselim ve son bir not düşelim: Onu küçümseyerek, ciddiye almayarak, IŞİD'e asıl dinamizmi veren noktaları anlamaya çalışmayı reddederek, asla kanıtlanamayacak "derin" stratejik ilişkiler üzerinde kafa yormaya devam etmenin faturası çok ağır olur.

"IŞİD'i Anlamak", 18 Ağustos 2014, *Vatan*

*

El Kaide tarihinde 11 Eylül saldırıları, Kenya ve Tanzanya'da Amerikan büyükelçiliklerinin eşzamanlı havaya uçurulması, Yemen'de USS Cole adlı Amerikan destroyerine bombalı saldırı gibi büyük eylemler var. Ayrıca Londra, Madrid, Bali bombalamalarının da bir şekilde El Kaide ile irtibatlı olduğu düşünülüyor. Buna karşılık IŞİD bu tür küresel çapta yankı uyandıran eylemler düzenlemedi. Hatta iyi korunan (ya da korunduğu sanılan) Batılı hedeflere yönelik ciddi bir saldırısı yok. Ama IŞİD El Kaide'den daha fazla biliniyor ve korku salıyor.

Neden? Bu noktada karşımıza PR kavramı, yani İngilizce *public relations* (halkla ilişkiler) tabirinin kısaltması çıkıyor. IŞİD'in, içinden çıkmış olduğu El Kaide'yi hızla sollamasında PR konusundaki maharet belirleyici önemde. Zira El Kaide genellikle eylemlerinin tek başına yeterli olduğunu, onları fazladan medya yoluyla pazarlamaya gerek olmadığını düşündü. Bu yüzden medyayı, özellikle interneti, propaganda ve PR değil de esas olarak küresel çapta kendi iç haberleşmesi için kullandı.

Moğollar gibi

IŞİD söz konusu olduğunda tam tersi bir durumla karşılaşıyoruz. IŞİD medyada pazarlamak için özel olarak eylemler düzenliyor veya zaten yapmayı düşündüğü eylemleri medyada daha fazla etki yaratabilecek şekilde tasarlıyor. Özellikle esir aldığı kişilerin infazlarını bu bağlamda düşünebiliriz. Sanki bir Hollywood filmi çekiliyormuş gibi düzenlenmiş sahneler, infazcı ve kurbanlar için özel olarak tasarlanmış kıyafetler ve son derece profesyonel çekimler... Sonuçta sadece bir Amerikalı gazetecinin kafası kesilerek infaz edilmesinin görüntüleri etki anlamında, İkiz Kuleler'in yerle bir edilmesinin görüntülerine yakınlaşabiliyor.

Medyanın IŞİD'in elinde neredeyse "bir kitle imha silahı"na dönüşmüş olduğunu ağustos ayında Irak Kürdistanı'na gittiğimde gözlemiştim. Herkes IŞİD'i Moğollara benzetiyordu, zira bir yere IŞİD'den önce namı geliyor ve büyük bir korku salıyordu. Bu korkunun nedeni de esas olarak IŞİD'in çok ustaca kotardığı toplu infaz, kafa

kesme vb. görüntüleri ve bunların küresel çapta saf insanlar tarafından örgütün "ipliğini pazara çıkarma" iddiasıyla dolaşıma sokulmasıydı.

Hem ölüm hem yaşam vaadi

El Kaide taraftarlarına esas olarak ölüm, yani "şehadet" vaat ediyor. IŞİD'de de "şehadet" vaadi var, ama yanında "alternatif bir yaşam" fırsatı sunuyor. Bu açıdan baktığımızda tıpkı El Kaide'nin yaptığı gibi intihar eylemlerinin kayıtları, değişik yerlerde ve şekillerde hayatlarını kaybeden savaşçıların görüntüleri IŞİD tarafından medyada dolaşıma sokuluyor. Ama El Kaide'den farklı olarak IŞİD, Irak'ta Musul, Suriye'de Rakka gibi şehirlerde kaydedilmiş gündelik hayat görüntülerini yayarak "İslam devleti" iddiasının sahici olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. İslamcı tabana yönelik bu PR çalışmasının başarılı olduğunu da, dünyanın dört bir yanından ailece IŞİD'e katılımların olmasından çıkartabiliyoruz.

"Bir PR Başarısı Olarak IŞİD", 24 Kasım 2014, *Habertürk*

*

IŞİD elindeki Japon rehineler Haruna Yakawa ile Kenji Goto'yu peş peşe öldürdü. Son olarak Ürdünlü pilot Muaz El Kesasibe'yi canlı canlı yaktı. Ama hemen yanı başımızda yaşanan ve bizi birinci dereceden ilgilendiren bu dehşet verici olaylara rağmen ülkemizde garip ve tehlikeli bir ilgisizlik ve duyarsızlık yaşanıyor.

Halbuki durum sadece Suriye ve Irak için değil Türkiye için de gerçekten çok vahim. Eğer kısa bir süre içinde yok olmazsa –ki böyle bir ihtimal kesinlikle görünmüyor– IŞİD er ya da geç Türkiye topraklarında saldırılar düzenleyecektir. Örgüt birçok gerekçeyle bu yola başvurabilir. Örneğin:

1. Kobani başta olmak üzere Irak ve Suriye'de savaştığı ve genellikle yenik düştüğü PKK'ya (ve onun destekçilerine) yönelik misillemeler yapmak isteyebilir.

2. Son *Charlie Hebdo* olayından sonra oluşan atmosferden kendi kitle tabanını genişletmek için yararlanmak isteyebilir.

3. Ankara'nın uluslararası koalisyonla işbirliğini ciddi bir şekilde hayata geçirmesi halinde yaşayacağı sıkıntılara cevap vermek isteyebilir.

İlk iki seçeneğin HDP çevreleri tarafından da ciddiye alındığını, Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın *Milliyet*'ten Serpil Çevikcan'a söylediklerinden öğreniyoruz.

Yine Demirtaş'ın "Eğer bir IŞİD provokasyonu olursa herkes sağduyulu olmalı ve saldırı kime olursa olsun mağdurun etrafında kenetlenmeli. Bu tür provokasyonlardan, ancak böyle çıkarız" sözlerinin altını çizmek lazım. Çünkü IŞİD gibi yapılanmalar, örneğin laiklik yanlılarına saldırarak dindarların, Kürt siyasetçilere saldırarak Türk milliyetçilerinin, devlete saldırarak muhalefetin desteğini veya en azından kayıtsızlığını hesaba katarlar. Eğer bu tür bir saldırıda hedef kim olursa olsun Türkiye toplumu birlikte hareket edebilirse, işte o zaman IŞİD ve benzerleri ava giderken avlanmış olurlar.

IŞİD tasfiye olursa

Her geçen gün savaşını, başta Irak ve Suriye'nin komşuları olmak üzere başka ülkelere taşıyan IŞİD'in Türkiye'yi hedef almayı düşünmediğini sanmak saflık olur. Yani Türkiye'nin IŞİD'in kapsama alanına girmesi esas olarak bir zamanlama sorunudur ve bunun kararını da IŞİD'i yönetenler verecektir.

Öte yandan IŞİD'in bir şekilde tasfiye olması durumunda da, Türkiye, örgüt artıklarının saldırılarına sonuna kadar açık bir ülke olacaktır. Öncelikle sağda solda çıkan haberlerden IŞİD saflarında çok sayıda Türkiye'den ve Avrupa'da yaşayan Türkiyelilerden gidenler olduğunu öğreniyoruz. Resmi rakamlar yüzlerce kişiden söz ediyor ki bunun daha fazla olduğunu tahmin ediyorum.

Suriye ve Irak'ta iyice profesyonelleşen ve vahşeti içselleştiren bu kişilerin ne kadarının "normal hayat"a döneceği, ne kadarının kaldığı yerden devam etmek isteyeceği ciddi bir soru ve sorundur. Şunu akılda tutmakta yarar var: IŞİD, El Kaide gibi örgütler askeri olarak yenilseler bile (ki o da epey zor) ideolojik-politik olarak varlıklarını başka isim ve şekillerde sürdürebiliyorlar ve genellikle gelen gideni aratıyor.

Vahşet görüntüleri

Son olarak IŞİD ile mücadeleyi, vahşet görüntülerinin kayıtlarını dolaşıma sokmaktan ibaret görenlere dikkat çekmek ve kendilerini uyarmak şart. Tekrar olacak ama, bunları dolaşıma sokmak sadece ve sadece IŞİD'e yarar. Çünkü bunların çoğunu zaten IŞİD üretip dolaşıma sokuyor. Kendilerine zarar verecek olsa herhalde bunları kaydedip yaymazlardı. Bir gazetecinin kafasının kesilmesini, bir pilotun canlı canlı yakılmasını, onlarca kişinin topluca infaz edilmesini izleyen insanlardan, öfkelenip IŞİD'e karşı savaşmaya koyulan hiç var mıdır, emin değilim, ama bunların cazibesine kapılıp dünyanın dört bir tarafından IŞİD'e katılan veya kendi ülkelerinde bu sahneleri tekrarlamak isteyen epey kişi olduğunu biliyoruz.

"IŞİD'i Beklerken", 5 Şubat 2015 *Habertürk*

*

Önümüzdeki dönemde ülkemizde İslami harekete damgasını vurmasını beklediğim "Yeni-Selefi" akım konusunu daha fazla açabilmek için biraz Tunus'tan söz etmek istiyorum. İki yıl önce mart ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Tunus ziyaretini izlemiştim. Orada seçkin bir lisede bir kısmı başörtülü olan bir grup kız öğrenciyle sohbet ettiğimde, hiçbirinin iktidardaki koalisyonun büyük bir parçasını oluşturan İslamcı En Nahda Partisi'nden kaygılanmadığını gördüm. Ama hemen hepsi Selefilerden korktuklarını açıkça ifade ediyorlardı.

Daha sonra Gül ile birlikte Tunus'un yeni anayasasını hazırlayan Ulusal Kurucu Meclis'e gittik. İçeri girdiğimizde aşırı sayıda Tunus bayrağı bulunması dikkatimizi çekti. Meğer bir Selefi, Tunus Üniversitesi'ndeki Tunus bayrağını indirip yerine siyah bir bayrak asmış ve bu da ülkede geniş çaplı tepkilere yol açmış. Meclis'i bayraklarla donatan milletvekilleri laik eğilimli partilerdendi. Ancak çoğunluğu oluşturan En Nahda mensupları da bu milliyetçi tepkinin gerisinde kalmadılar. Örneğin İslamcı olmayan milletvekillerinin birden okumaya başladığı milli marşa daha gür sesle eşlik ettiler.

Gannuşi'nin isyanı

Ertesi gün En Nahda'nın efsanevi lideri Raşid Gannuşi ile sohbet etme imkânımız oldu. Kendisine "Ne yapacaksınız bu Selefileri?" diye sorduğumda şu cevabı aldım: "Onlar oğullarımız ve kardeşlerimizdir. Çoğu da iyi insanlardır. Onlarla diyaloğa önem veriyoruz, kendilerini ikna etmeye çalışıyoruz. Fakat eğer başkalarına saldırırlarsa onlara da tabii ki yasalar uygulanır."

Ama olmadı. Selefiler demokrasiye geçiş yolundaki Tunus'a büyük kötülükler ettiler. Anadolu Ajansı'nın yakınlarda söyleşi yaptığı Gannuşi, Selefileri "ahmak" olmakla suçladı ve şöyle konuştu: "İslamın hakikatini anlayamıyorlar. Tunus Devrimi'nin bir eseri olan Hamadi el Cibali ve Ali Arıd hükümetlerini yıkmaları onlara hata olarak yeter. İyilik yaptıklarını zannediyorlar."

Gannuşi AA muhabirinin "Dindar gençler neden Selefi oluyor?" sorusunu ise şöyle cevaplamış: "Bu gençler, İslam kaynaklarının kurutulduğu, dini eğitiminin yasaklandığı ve siyasi İslamın önünün kesildiği bir rejimin kurbanları. İçerideki baskı dış akımların önünü açtı. Mutedil ve müsamahakâr Tunus halkının mizacında tekfir ve aşırılık yoktur."

Çıkarılması gereken dersler

Yeni-Selefi akımın ülkemizde de etkili olabileceği yolundaki tespitime gelen itirazların çoğunu Gannuşi'nin cümlesinden esinlenerek şöyle özetleyebiliriz: "Ülkemizin mutedil ve müsamahakâr halkının mizacında tekfir ve aşırılık yoktur." Cümlenin kendisi tartışmaya muhtaç ama velev ki doğru olsun, Tunus örneğinde çıplak gözle görüldüğü gibi günümüzde Müslüman toplulukların geleneklerini korumaları artık kolay değil.

Hele Türkiye'de bu artık imkânsız bir hal almış durumda. Zaten ülkemizde Selefilik belli bir güce sahip. Selefi çizgideki gençlerin çoğu Irak, Suriye, Afganistan gibi bölgelerde savaşıyor olabilirler; ama dönmeyeceklerinin, cihadlarını Türkiye'ye taşımayacaklarının hiçbir teminatı yok.

Öte yandan, ülkemizde İslami hareket, AKP iktidarının sağladığı

zemin ve imkânlar sayesinde o kadar gelişiyor, ama geliştikçe de o kadar sistemin hantal bir parçası haline geliyor ki, bu durumdan rahatsız olanların arayışlarında ana duraklardan biri Yeni-Selefilik olabiliyor. Öyle ki, Türkiye'de İslamcılığın ana omurgalarından birini oluşturan Nurcu hareketin içinden bile Selefi esinli gruplar türeyebiliyor.

Ana gündemi yolsuzluk, rüşvet, yasal ve yasadışı dinlemeler, siyasi kriz vb. olan Türkiye'nin Selefilik konusuyla fazla ilgilenemeyeceği ortada. Ama tam da bu konuların/sorunların Selefiliğe son derece elverişli bir ortam yaratmakta olduğunu da akıldan çıkarmamak lazım.

"Yeni-Selefilik Tartışmasına Devam", 20 Mart 2014, *Vatan*

*

Irak ve Suriye'deki istikrarsızlık sürdükçe, AKP hükümeti bu iki ülkede IŞİD, El Kaide ve benzeri örgütlerin savaştığı kesimlerle (ki bunlar sadece Bağdat ve Şam'daki yönetimler değil, Suriye/Rojava'da bu tür gruplarla ölüm kalım savaşı yürüten Kürtler de söz konusu) iyi ilişki geliştirmedikçe, buna bağlı olarak ülkemiz Irak ve Suriye'ye savaşmaya giden yabancı Selefiler için lojistik merkezi olma özelliğini korudukça ve tabii ki IŞİD'in elinde rehin tutulan vatandaşlarımız kurtulmadıkça yükselen Yeni-Selefi cihad çizgisine karşı çok fazla bir şey yapılması mümkün gözükmüyor.

"Selefiler Aramızda", 1 Ağustos 2014, *Vatan*

*

Bazılarının sandığının aksine vahşi yöntemlere başvurmak ve bunu medya üzerinden duyurmak IŞİD'i zayıflatmıyor. IŞİD'in hedefini "vahşetin idaresi" olarak tanımlayan Foti Benlisoy şöyle yazıyor: "IŞİD'in şiddet eylemleri hiçbir durumda akıl dışı bir barbarlık örneği olarak değerlendirilecek şeyler değil. Her şey keşke bu kadar basit, bu kadar kolay olsaydı. IŞİD'in eylemleri kör bir vahşiliğin

eseri değil. Tam tersine IŞİD, 'vahşeti yönetmenin', onu idare etmenin peşinde bilinçli bir stratejiyi seferber ediyor."

Benlisoy IŞİD'i yenmek için öncelikle bu stratejiyi deşifre etmemiz gerektiği görüşünde. Bu bağlamda Shashank Joshi, *The Telegraph*'taki yazısında ("Where does the Islamic State's Fetish with Beheading People Come from?") ilginç bir noktanın altını çiziyor. Esir aldığı savaşçıları, hatta sivilleri ve Batılı gazetecileri vahşi yöntemlerle katletmesinin IŞİD'e büyük avantajlar sağladığını, örneğin rakip savaşçıların korkup kaçtıklarını hatırlatan Joshi'ye göre, teslim olma gibi bir seçeneğin anlamsızlaşması nedeniyle, kaçmayanlar IŞİD'e karşı çok daha sert ve kararlı savaşıyorlar. Suriye'nin Rojava bölgesinde Kürtlerin (YPG, YPJ...) durumunu bu açıdan örnek verebiliriz. Alabildiğine eşitsiz şartlarda savaşmalarına ve çok ciddi kayıplar vermelerine rağmen Kürtler Suriye'de IŞİD'in ilerleyişini yavaşlatmayı başarabildiler. Hatta Rojava'dan Şengal'e, Ezidilere destek bile verdiler.

En büyük zaaf

Joshi, bu vahşi, katliamcı yönü nedeniyle IŞİD'in "İslam devleti inşa etme" iddiasının da ağır yara aldığı görüşünde. Eğer IŞİD'i şu ya da bu gücün taşeronu, sıradan bir terör örgütü olarak görmüyor ve bunun üzerinde yükseldiği toplumsal zemini de önemsiyorsanız, işte tam da bu noktada IŞİD'in en büyük zaaflarından biriyle karşı karşıyasınız demektir. Aslında bu zaaf sadece IŞİD'e özgü değil. Örneğin Taha Kılınç "IŞİD'i Anla(ma)mak" başlıklı yazısında şöyle yazıyor:

"Selefi-cihadi hareketlerin en büyük başarısızlığı, çok parlak zaferlerle dolu geçen savaş süreçlerinin ardından sıra barış zamanında toplumsal bir yapı oluşturmaya geldiğinde, sürdürülebilir sosyal projeler ortaya koyamamalarıdır. Geçmişte Afganistan'da, Bosna'da, Çeçenistan'da bu durum tecrübe edildi. 'Mücahitler', düşmana karşı destan tadında kahramanlıklar sergilediler, ancak savaş sonrasında toplumları idare edemediler. Ya Afganistan örneğinde olduğu gibi iç savaş ve kaosa hizmet ettiler; ya da Bosna ve Çeçenistan örneklerindeki gibi toplumların bünyesinden tümüyle dışlandılar."

Sonuç olarak: Usame bin Ladin'in o meşhur sözünden hareket edersek, birçok muharebeden başarılı çıksa da esas savaşı kazanma şansı olmayan bir hareketten söz ediyoruz. Ama kazanamayacak olsa bile kolay kolay yenilmeyen, yenilse bile yok olması imkânsıza yakın bir hareket bu. Daha önemlisi bütün bu süreçte yarattığı ve yaşattığı tahribat çok büyük.

"IŞİD'i Yenmek Mümkün mü? Bazı İpuçları",
5 Eylül 2014, *Vatan*

1985'ten beri CNRS'te çalışan Olivier Roy'nın Türkçeye de çevrilmiş kapsamlı bir koleksiyonu var: *Afganistan'da Direniş ve İslam* (1990), *Siyasal İslamın İflası* (1994), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi* (2000), Farhad Khosrokhavar ile birlikte yazdığı *İran: Bir Devrimin Tükenişi* (2000), *Küreselleşen İslam* (2003) ve *Kayıp Şark'ın Peşinde* (2015). Ruşen Çakır'ın 23 Ocak 2015 tarihinde Paris'te yaptığı söyleşiye yer veriyoruz.

OLIVIER ROY:
NAMAZ YA DA DUA UMURLARINDA DEĞİL

RUŞEN ÇAKIR: *Fransız, Alman, Hollandalı vs. birçok sonradan Müslüman olmuş cihadcıdan söz ediliyor. Anlaşıldığı kadarıyla bunların çoğu, dindar Müslüman olacak kadar zamanları olmadan hemen cihadcılara dönüşmüşler...*

OLIVIER ROY: Evet, dini radikalleşmeden siyasi radikalleşmeye geçiş çok çabuk oluyor. Bence çok önemli bir şey bu. İster din değiştirenler olsun ister *born again*'ler (birdenbire dindarlaşanlar), hiçbirinin uzun bir dini tecrübesi olmuyor. Bu insanlar dini bir terbiye almıyorlar, dinden hiç haberleri yok. Din değiştiren gençler de, dinden büyülendikleri için yapmıyorlar bunu; eylemin büyüsüne kapılıyorlar.

Bu önemli. Terörist eylemin...

Evet, öyle, bunlar zamanlarını duayla, namazla ya da bu tür şeylerle geçiren kimseler değil; bunlar umurlarında değil. Onlar için önemli olan eylem, onları büyüleyen şey bu.

Le Monde'*a gençlerin radikalleşmek için imamlara pek fazla ihtiyaçları olmadığını yazmıştınız...*

Evet, imamlar gitgide daha az rol oynuyorlar. Öncelikle artık cami denetimleri çok sıkı, camiler polis gözetiminde. Zaten bu gençler bilhassa kendi kendilerine, internete girip radikalleşiyorlar. İçlerindeki imamlar da çoğu zaman kendi kendilerini imam ilan eden kişiler. Mesela on yıl önce Buttes-Chaumont grubunu radikalleştiren Benyettou gibi. Benyettou imam olduğunu söylüyordu, halbuki hastanede hastabakıcılık stajı yapmaktaydı, imam filan değildi, hiçbir dini eğitim almamıştı. Dolayısıyla bu bir imam meselesi değil. Fransa'da imamlara itibar edilmiyor. İmamlar çoğu zaman iyi yetişmemiş kimseler, kırsal kesimden geliyorlar, iyi geliri olmayan bir işte çalışıyorlar, vs. Bu gençler kendi kendilerine radikalleşiyorlar. Dolayısıyla internetteki Selefi sitelerinde kendi kendilerine fetvalar çıkarıyorlar, sorulara cevap veriyorlar, neyin helal neyin haram olduğu gibi şeyler... Soru soranlarla cevap verenlere bakıldığında hepsinin aynı yaştan oldukları görülüyor.

Peki savaşma kararı alan bir varoş genci için cihad alanına gitmek o kadar kolay mı?

Evet, ama Yemen, Afganistan, Çeçenistan ile Suriye arasındaki fark, Suriye'ye gitmenin son derece kolay olması. Bir Fransızın Türkiye'ye gidebilmesi için kimlik kâğıdı yeterli; sadece on beş yaşından küçükse pasaport gerekiyor, tamam, ama Fransa'da pasaport almak çok kolay. Türkiye'nin Suriye sınırı da 900 km. Geçmesi çok kolay; ister yasal ister yasadışı biçimde.

Suriye ve Irak'ta, özellikle de Rakka ve Musul'da, savaşanların ailelerinin de bulunduğu biliniyor.

Evet katiyetle, bu ise yeni bir olgu, kadınların ağırlığı artıyor, yirmi yıl önceye nazaran çok daha fazla kadın cihad yapmak istiyor ve şimdi cihada çoluk çocuk, ailece gidiliyor. Burada bir hadise var derdim, çoluk çocuk yola koyulanlar cihadcı olabilir, ama bütünüy-

le ütopyacı bir anlayışla gidenler de var. "İslam devletinde, İslami yasayla yaşamak istiyorum; her şey İslami olacak, vs." Görüyoruz zaten, mesela mesajlar var, genç bir kadın –zaten hep, kendi akranları oğlanlarla evlenmiş genç kadınlar– ufak bir bebeği var ve şöyle soruyor: "Kardeşlerim, kocamla İslam Devleti'ne cihada gidiyorum, acaba orada bebek bezi bulunuyor mu?" Biri cevap veriyor: "Hayır, oraya bebek bezlerini kendin götürmelisin." Dolayısıyla, cihada giderken ufak arabalarına bebek bezleri yüklüyorlar. Genellikle bunlar Türk sınırında yakalanıyorlar, çünkü dikkat çekmemeleri imkânsız.

El Kaide ile IŞİD arasında epeydir süren bir rekabet var. Özellikle Musul'dan sonra, küresel cihada IŞİD'in hükmettiğini söyleyebilir miyiz?

Evet öyle. IŞİD kısa süre önce El Kaide'nin yerini aldı, çünkü El Kaide modeli hızını kaybetmişti. 11 Eylül'den sonra, saldırıların tabir caizse etkisi azaldı. Artık 11 Eylül kadar korkuncunu yapamazlar. El Kaide'nin destek verdiği son eylem, sonradan Müslüman olmuş iki Afrikalı'nın Londra banliyösünde bir Britanya askerinin boğazını kesmeleriydi; pek gururlanılacak bir şey değil, parlak değil. Oysa IŞİD muazzam bir toprak parçası işgal etti. Ayrıca IŞİD, bünyesine El Kaide'den çok daha fazla gönüllü kabul edebiliyor; çünkü El Kaide on ila on beş kişilik hücrelerle çalışıyordu. Bunların görevi, bir saldırı planlamak ve saldırı yapıldıktan sonra ortadan kaybolmaktı. Bünyesine binlerce cihadcı kabul edemezdi El Kaide. Oysa IŞİD binlerce gönüllüyü bünyesine alabiliyor; onlara El Kaide'ninkinden çok daha parlak bir etkinlik sunuyor. Yasadışı durumda değiller, geziyorlar, çölde 4 x 4 ciplerde bayrakları ve kalaşnikoflarıyla...

Bu saldırıyı düzenleyenlerin Fransa'da Müslümanlarla toplumun diğer kısmı arasında bir kopma meydana getirmeleri mümkün mü? 11 Ocak yürüyüşü yeterli bir cevap mı?

Verilen karşılık müphem oldu. Bir ulusal konsensüs iradesi vurgulamak oldu bu karşılık. Yani popülist bir karşılık olmadı; yabancı

işçi düşmanı, İslam düşmanı bir cevap olmadı. Bu çok önemli. Pegida, yani Alman modeli değil. Ama aynı zamanda, bu yürüyüşe varoş gençlerinden çok az katılım oldu. Bunun anlamı, yürüyüşteki Müslümanların orta sınıflardan, eğitimli ve toplumla bütünleşmiş kesimlerden oldukları. Zaten istatistiklere göre Katoliklerin katılımı da azmış. Esas olarak benim kuşağımdı, 68'lilerdi, orta sınıftan solculardı. Dolayısıyla bu işin olumlu tarafı, gösterinin Müslüman-aleyhtarı olmaması, popülist olmaması. Olumsuz tarafı da tam olarak "Ben Charlie'yim" sloganı; çünkü halkın epey bir bölümü –sadece Müslümanlar da değil, Katolik Kilisesi de– "Biz de saldırıyı kınamak istiyoruz, ama biz Charlie değiliz, *je ne suis pas Charlie*." dediler. Dün *Le Monde*'da insanların bu konuda dediklerine ayırdıkları bir sayfa vardı; "Ben Charlie değilim" diyorlar. Neden? "Çünkü o karikatürlerde kendimi bulmuyorum." Katolikler herkese açık bir yürüyüş yaptılar ve 300.000 kişi vardı; bu insanlar kendilerini *Charlie Hebdo*'da bulmuyorlar. Çünkü *Charlie Hebdo* eşcinselliği, serbest cinselliği, vesaireyi över. Bu insanlar onda kendilerini bulamazlar, "Ben Charlie'yim" diyemezler. "Saldırıyı kınıyorum, ama ben Charlie değilim" diyebilirler. Oysa yürüyüş insanlardan "Ben Charlie'yim" demelerini talep ediyordu. Yani mutlak bir laiklik anlayışını, herkesin paylaşmadığı bir görüş olan mutlak ifade özgürlüğünü benimsemelerini. Ve bu sadece Müslümanların sorunu değil. Papa, "Ben Charlie'yim" demedi. Diyemez.

Ya Charlie Hebdo*'nun son sayısı, kapağı...*

Evet, "Toplumu oluşturan şey nedir?" diye düşünmedikleri görülüyor. Militanca tepki veriyorlar. Yani: "İfade özgürlüğümüz elimizden alınmak istiyor, madem öyle, korkmadığımızı gösterelim." Çok iyi, cesurca, ama o kadar. Birçok insanın cevabı şu: "Neden Charlie olamayacağımızı görüyorsunuz işte." Hem sonra, kimi insanlar da *Charlie Hebdo*'nun okullarda dağıtılmasından rahatsız; sekiz yaşındaki çocuklarının cinsel organ çizimleri bulunan bir dergiyi eline almasını istemeyen anne-babalar var.

Birkaç saatte üç milyon sattılar...

Evet, evet. Ama bence neredeyse bir özdeşleşme tepkisi oldu; kaldı ki kuşakla alakalı bir tepki bu; çünkü yürüyüşe birçok anne-babanın çocuklarıyla geldiklerini fark ettik; sanki muayyen bir sol kesim, kuşaklararası aktarımda bir dert olmasından çekiniyordu. *Charlie Hebdo*, 68'in başarısının kanıtıdır. Çünkü Charlie yıllar boyunca yasaklandı –unutuluyor bu– hem de sebebi Müslümanlar değildi. Katolik Kilisesi *Charlie Hebdo*'ya karşı Müslümanlardan çok daha fazla dava açtı. Müslümanların açtığı tek bir dava var, Paris Camii' ninki; oysa Katolik derneklerinin açtıkları on dava var. General de Gaulle'ün ölümünden sonra yasaklandılar. Air France'a karşı bir davayı kaybettiler. Air France onları mahkûm ettirdi. Ve bunlar unutuluyor. Yani *Charlie Hebdo* Fransız toplumunun dışavurumu değil, ama 68'in ve özgürlükçü bir kuşağın zaferinin dışavurumu olduğunu söyleyebilirim. Bizim kuşağımız bu.

Bu olanlardan sonra, Fransa'da ve Avrupa'da neler bekliyorsunuz? Yeni saldırılar? Tepkiler?

Evet, kısa vadede saldırılar olacaktır, popülizmde bir artış olacaktır, fakat bu tür gerginliklerin, göze batmamaya çalışan orta sınıf Müslümanları, kendilerini orta sınıf ve ılımlı olarak göstermeye iteceğini sanıyorum. Yani bütün siyasetçilerimizin, hepsinin, ve gazetecilerimizin büyük bir kısmının işledikleri büyük hata, "İslam modernleşmelidir," demeleri, ki bu saçmadır. Katolik Kilisesi laikliği yüz yıl süren savaşlardan sonra kabul etti; bunun için de teolojik bir reform yapmadı. Papa laikliğin İncil'de bulunduğunu söylediği bir belge yazmadı asla. Kilise laikliğe siyasi ve psikolojik olarak uyarladı kendini. Bunu büyük İ'li bir İslamdan beklememek lazım; bunun hiçbir anlamı yoktur, bunu bizzat Müslümanlardan beklemek gerekir; pratikleriyle, dindarlık biçimleriyle kendilerini laikliğe uyarlamalarını... Bu zaten olmaktadır. Dolayısıyla büyük hata, anlamı olmayan bir teolojik reformu talep etmektir. Papa'dan rahiplerin evlenebilmesi için teolojik bir reform yapmasını istemek gibidir bu. Yok, alakası yok. Buna karşılık, Müslümanlar elbette laikliği

pratik içinde kabul etmelidir, ama fikirlerde değil illaki. Bu ise zaten olmuştur. Bu karikatür protestosuyla ayrıca görüyoruz ki, yirmi yılda, Salman Rüşdi olayından beri, bir şeyler değişmiş. Rüşdi olayı sırasında bütün Müslümanlık âleminde hakiki bir kampanya vardı; herkes ille de Rüşdi'nin ölümünden yana değildi, ama kitabın sansürlenmesini istiyorlardı. Kitap Hindistan'da sansürlenmişti, vs. Bugün, "Tamam, karikatürler iyi değil, ama bununla yaşayabilmeliyiz" diyen çok sayıda Müslüman ileri gelen görülüyor. Galiba Türk Diyanet'inden biriydi, geçen gün gördüm, "*Charlie Hebdo*'ya cevabımız şudur: *Charlie Hebdo*'yu okumayın." İşte bu kadar. "Madem ki *Charlie Hebdo* Müslümanlar olarak bizi rencide ediyor, öyleyse biz de *Charlie Hebdo*'yu yok sayıyoruz."

Bütün bu hengâmede ve bu tehditler arasında Türkiye'nin konumu ve rolü hakkında ne düşünüyorsunuz?

Şimdi Türkiye gitgide daha fazla Müslüman dünyanın sözcüsü gibi konum alıyor, ki on sene öncesine nazaran çok yeni olduğu bariz bir konum bu. Ve Türkiye bir ara Suudi Arabistan'ın oynamayı denediği rolü oynamak istiyor; ama Suudi Arabistan bu rolü oynayamaz, çünkü resmi ideolojisi Vahhabilik. Mesela 90'lı yıllarda Prens Türki Bin Faysal'ın oynadığı rol geliyor aklıma; bütün konferanslara katılıyordu, medeniyetler diyaloğunu başlatıyordu, vs. Şimdi Erdoğan'ın Türkiyesi medeniyetler diyaloğu konusunu tekrar ele alıyor, yani çok daha kültüralist bir zeminde, ki bu da Türk toplumundaki bir yaklaşıma tekabül ediyor: "Biz Müslüman bir toplumuz." Bu illaki bireylerin imanıyla ilgili bir şey değil, ama "bizim farklı değerlerimiz var, farklı bir kültürümüz var". Dolayısıyla Türkiye, din olarak din adına konuşmuyor, dinsel bir kültüralizm adına konuşuyor ve kendini ılımlı olarak sunmayı deniyor, evet. "Suikastlere karşıyız, ama Batılıların Müslümanları horgördüklerini kabul etmek gerek, bu da iyi bir şey değil" diyor.

Terörizm ve cihadcılar hadisesine karşı bir çözüm olabilir mi bu medeniyetler diyaloğu?

Hayır, sanmıyorum, çünkü diyalog teröristleri ilgilendirmez; teröristler hiçbir zaman gidip de ılımlı bir imamı dinlemezler. Teröristler şiddetten büyülenirler. Şiddetin yabancılaşmanın sonucu olduğunu zannetmek bir hatadır. Şiddet şuymuş: Çok ılımlı olan ama Peygamber mevzuunda rencide edilen insanlar şiddete yöneliyormuş. Hayır. Bunlar en baştan beri kopuş halindeki, şiddet arayışındaki gençler. Mesela bunlar, önce ılımlı imamları dinlemeye gidip sonra da radikalleşen gençler değil. Hayır. Ilımlı imamları dinlemeye hiçbir zaman gitmezler, onları ilgilendirmez bu. Dolayısıyla, radikalizm ve terörizm başından beri siyasi bir hadisedir. Bir sonuç değildir... Elbette dini bir boyut alır. Baskılar ve hakir görülme sonucunda zıvanadan çıkan Müslümanların yavaş yavaş radikalleşmesinin sonucu değildir. Hiçbir zaman bu değildir, asla.

Başlangıçta, Afgan direnişinde olup bitenleri çok iyi bilen birisiniz. Afgan direnişi cihadcıların ilk adımıydı. Oraya gelenler özellikle İslamcılardı; İslamı iyi biliyorlardı; özellikle de ilk gelenler, Araplar, Türkler, Özbekler, vs. Sıradan gençler değillerdi sanıyorum.

Evet, onlar terörist değillerdi. Ben 80'lerde Afganistan'daki cihadcılarla karşılaşmıştım; Araplar, ama sadece Araplar değil, Batı'dan gelenler de vardı; tamam, Batı-aleyhtarı kimselerdi, bizi sevmeyen insanlardı, ama terörist değillerdi. Savaştaydılar, cihaddaydılar, Ruslarla çarpışıyorlardı ve binyılcı ütopyanın içindeydiler. Doğru bir İslami toplum kurulabileceği fikriydi bu. Bunun içindir ki, aralarında bir kırılma yaşandığı zaman, dönenlerin bir bölümü İslamcılara katıldılar, Cezayir'deki FIS (İslami Selamet Cephesi) gibi; sana adını vermem lazım: Abdullah Anas, Londra'ya gittiğinde onunla görüşmelisin; büyük önderleri Abdullah Azzam'ın damadı. Orada bir kırılma yaşandığında İslamcılar FIS'e ya da Müslüman Kardeşler'e gittiler; radikaller de GIA'ya (Silahlı İslami Gruplar) gittiler ve El Kaide'yi kurdular. El Kaide cihadcıların hareketindeki bir iç kırılmanın sonucudur; Abdullah Azzam'ın ılımlı eğilimiyle Bin Ladin'in radikal eğilimi arasındaki kırılma. Ve Bin Ladin 1989'da cihadcı hareketliliğin başına geçti. Dolayısıyla daha sonra cihadcılar radi-

kalleşip terörizme ve Batı-karşıtı şiddete geçtiler; ki ilk başta durum hiç böyle değildi. 1980'deki cihadcıların zamanında, Rus sivillere karşı hiçbir saldırı olmamıştı. Bir Rus büyükelçiliğine hiç bomba atılmadı, asla. Oysa sonra, 90'lı yıllarla beraber, büyükelçiliklere saldırılar, Amerikan savaş gemisi Cole intihar saldırısı, son olarak da 11 Eylül gerçekleşti. Dolayısıyla artık farklı bir nesil var.

Küresel İslamcılığın bütün bu radikalleşmesi sırasında, Müslüman Kardeşler gibi geleneksel İslamcı hareketler nerede konumlandı?

Millileştiler. Yani ulus-devletin içinde mevzilendiler. Bu da benim İslami-milliyetçilik diye adlandırdığım olguya yol açtı. O sırada duruma göre az ya da çok ılımlıydılar; Tunus'ta Raşid Gannuşi çok çabuk ılımlılaştı, Müslüman Kardeşler'in içinde her zaman son derece muhafazakâr bir eğilim oldu, bir de daha liberal bir eğilim vardı. Fakat Mısırlı Müslüman Kardeşler Mısırlı'dır; En Nahda Tunuslu'dur, FIS Cezayirli'dir, PJD Faslı'dır ve bunu üstleniyorlar, ki bu da yeni bir şey. En Nahda hiçbir zaman İslamcı bir enternasyonalin Tunus şubesi olarak yaşanmamıştır, asla. Dolayısıyla millileştiler, ulusal siyaset oyununa dahil oldular, böylelikle sorumlu siyasi parti olarak jeostratejiye dahil oldular. Mısır'da veya Tunus'ta kısa süreliğine iktidara geldiklerinde Batı-karşıtı bir tutuma hiç girmediler. Asla, hiçbir zaman. Tek bir şey istiyorlardı: Amerikalılar tarafından tanınmak. Bunu Hizbullah'la Şii cihetinde bile görüyoruz. Hizbullah kendini gitgide daha fazla Ortadoğu'ya bulunabilecek yeni dengede bir siyasi ortak olarak takdim ediyor; tahribe yönelik bir muhalif hareket olarak hiç değil...

Bir taraftan, ulus-devlet içindeki milli İslami hareketlerden bahsediyorsunuz, bir de İran gibi, Suudi Arabistan gibi İslami devletler var; ama olsa olsa en fazla bölgesel olabiliyorlar, fakat küresel bir İslamcı hadise var. Bu gruplar ya da bu hadiseler günümüzün meydan okumalarına nasıl cevap verebilirler?

Artık küresel İslamcılık kalmadığına inanıyorum, Sissi'nin darbesi olduğu vakit Müslüman Kardeşler kendilerini tamamen tecrit edil-

miş bir halde buldular. İslamcı enternasyonal olmadığı görüldü o zaman. Mısır büyükelçilikleri önünde hiç kimse gösteri yapmadı.

Küresel derken, özellikle IŞİD ya da El Kaide gibi terörist olanları kastediyordum...

Ah! Tamam o zaman; öyleyse evet, onlar radikaller; *Siyasal İslamın İflası*'nda belirttiğim şeyi gördük; iki yöne ayrılındığını gördük. Biri bölgeselleşme, millileşme ve demokratikleşme; diğeri ise yeni-fundamentalizm, küreselleşme ve cihadcılık. Dolayısıyla bu hareketlerin artık birbirleriyle hiç alakaları yok. 80'li yıllarda Afganistan'a gitmiş insanlar bulunsa bile, onlarla aralarında alaka yok. Cihadcılık küresel, dolayısıyla da sanal, çünkü gerçekliğe attığı bir temel yok, bu yüzden esas olarak Müslüman dünyanın kıyılarından adam devşiriyorlar. Her zaman verdiğim bir örnek: Bir ülkedeki Müslüman nüfusu temel alırsak, Belçika Mısır'ın yüz katı cihadcı gönderiyor; yüz misli, başka söze gerek yok. IŞİD'in ordusu sadece enternasyonalist bir ordu değil, aynı zamanda bir marjinaller ordusu da. Müslüman dünyanın periferisinden gelen kimseler bunlar. Çoğu da Arapça konuşmuyor.

Mısır ya da Türkiye gibi ülkelerin İslamcı gruplara karşı savaşmaya karar verdiklerini farz edelim, milli İslamcı hareketlerin elinden fazla bir şey gelmezdi...

Gelmez, çünkü baskıya uğruyorlar, her halükârda Mısır'da. Fakat Tunus'ta, radikal Selefilerin, cihadcıların tamamen marjinalleştiği aşikâr. Her ne kadar başta En Nahda, tehdidi algılamamış olsa bile; dolayısıyla radikal Selefileri sistemle bütünleştirmeyi denediler; Gannuşi onların ufak yeğenleri olduğunu, onlara yumuşak davranmak gerektiğini, ergenlik bunalımlarını yaşadıklarını, biraz görüp geçirdikten sonra doğru yola geleceklerini söylüyordu. En Nahda Selefilerin içindeki ufak bir kesimin radikalleşmesini idrak edemedi. Nerede o gençler peki? IŞİD'e gittiler. Tunus'taki siyaset sahnesi onları hiç ilgilendirmiyor.

Bu soruyu Gannuşi'ye bizzat sormuştum. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün heyetiyle Tunus'taydık. Bu soruyu sorduğumda henüz Selefiler solcu şahsiyetleri öldürmemişlerdi, fakat üniversitedeki bayrak krizi gibi olaylara sebebiyet vermişlerdi. Gannuşi Selefilere gerçekten kızmıştı, ama şöyle dedi: "Onlar bizim çocuklarımız, ama düzenlemeler yapılıyor, şayet bu düzenlemelere uymazlarsa, gözlerinin yaşına bakılmaz." Ama sorun yokmuş gibi davranmadı hiç.

Evet, ama sorunu siyasi olarak görmüyordu; olanları anlayamayan, isyan krizleri evresini geçiren, ama sonunda dedelerinin sözünü dinleyecek olan "delikanlılar" gibi görüyordu.

Son olarak, hem genel olarak, hem de Avrupa için, iyimser misiniz kötümser mi?

Avrupa'nın çok büyük sorunları var; sosyal eşitsizliklerin artması, ulusal kimlik sorunları, ekonomi vs. gibi sorunlar bunlar. Fakat İslamla sorunlara gelirsek; bu krizin, paradoksal bir biçimde, bir yandan toplumlarla bütünleşemeyen ufak bir kesimin radikalleşmesini artırırken, buna paralel olarak daha büyük bir bütünleşmeye yol açtığını düşünüyorum. Yani, "ya bütünleşme ya radikalleşme" değil. Bütünleşmeyle paralel ve neredeyse onun bir sonucu olan radikalleşme.

İkisi aynı anda...

Evet, ve sanıyorum ki bu kriz... Çünkü yirmi yıl öncesinin Almanyası'yla karşılaştırıldığında, hem Fransa'da hem de her tarafta yeni olan olgu, bir orta sınıfın, bir Müslüman rejim elitinin mevcudiyetidir. Şimdi Alman orta sınıfıyla bütünleşmiş ve Türk kökenli olup Türkçe konuşan muazzam sayıda Alman var. İsimleri Türk, doktor veya başka mesleklerdeler. Bu insanlar konuşmak istemiyorlar. Ilımlı Müslümanlar, cemaatleştirilmek istemiyorlar. Şimdi bu olanlardan sonra, konuşmaya mecburlar; devletler de bazı kararlar almaya mecburlar, mesela çifte vatandaşlık, siyasi bütünleşme hakkında; çoğu kimsenin düşündüğünün aksine karma evliliklerde bir

artış var. Dolayısıyla aslında, radikal ufak bir kesimle bütünleşmiş bir kitle arasındaki kırılmanın artacağını zannediyorum. Ama anlatısını yitiren bütünleşme sürecidir bu; çünkü bütün anlatı, medeniyetler çatışması üzerinedir. Sosyolojik bütünleşme üzerine değildir. Sosyoloji görülmüyor, topluma muhayyel bir bakış içinde kalınıyor. Mesela Fransa'da, bir taşra hastanesine gittiğinde, hekimlerin üçte birinin adı Arap adıdır; bir liseye gittiğinde, matematik öğretmeninin adının Arapça olduğunu, Fransızca öğretmenin de Arapça bir adı olduğunu görürsün. Fiiliyata geçmiş olan bu bütünleşme görülmüyor. Hekimlerin listesini al, baroya kayıtlı avukatların listesini al, çeşitlenme ve bütünleşme gerçekleşiyor. Ama, temsil araçlarımız diyelim, yanlış, çünkü medeniyetler çatışması paradigmasından alınma. Her birimizin kendi farklı kültürü içinde kaldığı fikri bu. Siyasetçiler de bu tarafa itibar etme eğilimindeler, ister Valls olsun ister Erdoğan.

Olivier Roy'ya göre, IŞİD'in Suriye'de ve Irak'ta ezilmesi, Müslüman kökenli ya da sonradan Müslüman olmuş Batılı gençlerin 1990 yıllarından beri ardı arkası kesilmez biçimde aile çevrelerini paramparça eden radikalleşmeleri hususunda hiçbir şeyi değiştirmeyecek. Batı toplumlarının, kültüralist ya da üçüncü dünyacı açıklamaları bir yana bırakarak, bu sorunu gerçek boyutlarıyla kavramasının zamanı. Burada yer verdiğimiz makalesi 24 Kasım 2015'te *Le Monde*'da yayımlanmıştı.

OLIVIER ROY:
CİHADCILIK KUŞAĞA ÖZGÜ NİHİLİST BİR İSYANDIR

DEMEK FRANSA SAVAŞTAYMIŞ! Belki. Ama kime ve neye karşı? IŞİD'in, Fransız hükümeti onu bombardımana tutmaktan vazgeçsin diye Fransa'ya saldırı düzenlemeye Suriyeli yolladığı yok. IŞİD, Ortadoğu'da ne olursa olsun zaten başkaldırmış olan ve kişisel isyanlarına bir dava, bir marka, bir büyük anlatı arayan radikalleşmiş genç Fransızlar havuzundan besleniyor. IŞİD'in ezilmesi bu isyanda hiçbir şey değiştirmeyecek.

Bu gençlerin IŞİD'e katılmaları eyyamcılıktandır: Dün El Kaide'yle birlikteydiler, ondan önce (1995) Cezayir'deki GIA'ya taşeronluk yapmaktaydılar, ya da Bosna'da veya Afganistan'da, bu arada Çeçenistan'da da, ufak göçebe bireysel cihadcılıklarını (Roubaix Çetesi gibi) yürütmekteydiler. Yarın ise 1970'li yılların aşırı solcuları gibi yaşlanacak ya da hayal kırıklığı yüzünden safları boşalmazsa, başka bir bayrak altında dövüşecekler.

Üçüncü, dördüncü ya da bilmem kaçıncı cihadcı kuşağı diye bir şey yok. 1996'dan beri çok yerleşik bir hadiseyle karşı karşıyayız: Genç Fransızların iki kategorisinin, yani "ikinci kuşak" Müslümanların ve "özbeöz" Fransız olup sonradan Müslümanlığı kabul edenlerin radikalleşmesi. Dolayısıyla Fransa için esas mesele, kâbusa dönüşen eski bir serap gibi er ya da geç buharlaşacak olan Suriye çöllerindeki halifelik değildir. Asıl sorun bu gençlerin neyi temsil ettiğini, gelecekteki bir savaşın öncüleri mi, yoksa aksine Tarih'in bir gurultusu sırasında püskürttüğü tutunamayanlar mı olduğunu bilmektir.

Milyonların içinde birkaç bin kişi

Bugün ortalığa hükmeden ve televizyon tartışmalarıyla gazetelerin düşünce sayfalarını dolduran olayları iki tür okuma şekli var: Kabaca, kültürü temel alan açıklama ile üçüncü dünyacı açıklama. İlki, sürekli karşılaştığımız usanç verici medeniyetler çatışmasını öne çıkarıyor: Genç Müslümanların isyanı, en azından bir teolojik reformla Kur'an'dan cihad çağrısı silinmediği müddetçe, İslamın toplumumuzla bütünleşmesinin ne kadar imkânsız olduğunu göstermekteymiş. İkincisi ise sebatla, sömürgecilik-sonrası ıstıraptan, gençlerin Filistin davasıyla özdeşleşip Ortadoğu'daki Batı müdahalelerine karşı çıkmalarından ve ırkçı ve İslamofobik Fransız toplumundan dışlanmalarından söz ediyor. Kısacası eski hamam eski tas: İsrail-Filistin çatışması çözümlenmediği müddetçe isyan görecekmişiz.

Fakat iki açıklama da aynı meselede tökezliyor: Radikalleşmenin sebepleri yapısal ise, o zaman niçin Fransa'da kendine Müslüman diyebileceklerin ufacık bir kesimini etkiliyor? Milyonlarca kişi içinde birkaç bin.

Zira o radikal gençlerin kimlikleri tespit edilmişti! Eyleme geçen bütün teröristlerin o ünlü "S" fişleri vardı.* Burada önlem alma konusuna girmiyorum, sadece bilginin burada ve erişilebilir oldu-

* "S" Fişi: Fransa'da "S" fişi olanlar, Devlet Güvenliği'ne (Sûreté d'État) tehdit teşkil ettiği için takibe alınmış kişilerdir. "S" harfi Sûreté (Güvenlik) sözcüğünün başharfinden gelmektedir. Esas olarak İç İstihbarat Teşkilatı (DGSE) tarafından düzenlenir. *–ç.n.*

ğuna dikkat çekiyorum. Öyleyse kim olduklarına bakalım ve bundan sonuçlar çıkarmayı deneyelim.

Radikalliğin İslamileşmesi

Neredeyse tüm Fransız cihadcılar çok belirgin iki kategoriye girerler: ya Fransa'da doğmuş veya buraya çocukken gelmiş "ikinci kuşak"tırlar, ya sonradan Müslüman olmuşlardır (bunların sayıları zamanla artmaktadır, ama 1990'lı yılların sonuna doğru radikallerin yüzde 25'ine ulaşmışlardı zaten). Bunun anlamı, radikaller arasında pek "birinci kuşak" (yeni gelmiş göçmen işçiler bile) olmaması, "üçüncü kuşak"tan ise hemen hiç kimsenin olmamasıdır. Oysa bu son kategori vardır ve sayıca artmaktadır: 1970'li yılların Faslı göçmen işçileri dede olmuşlardır ve torunları arasından terörist çıkmamaktadır. Peki, ırkçılıktan hiç çekmemiş olan sonradan Müslüman olmuşlar (mühtediler) niçin aniden Müslümanların maruz kaldıkları aşağılanmanın intikamını almak isterler ki? Mühtedilerin çoğu Fransız kırsalından gelir (Maxime Hauchard* gibi) ve kendileri için ancak sanal bir varlık olan Müslüman cemaatiyle özdeşleşebilmeleri kolay değildir. Kısacası "İslamın isyanı" ya "Müslümanların isyanı" değil bu; çoğunlukla göçmen işçi çocuklarını, ama aynı zamanda "özbeöz" Fransızları da ilgilendiren belirgin bir mesele. İslamın radikalleşmesi değil, radikalliğin İslamileşmesi söz konusu.

"İkinci kuşaklar" ile mühtediler arasında ortak ne var? Önce bir kuşak isyanı söz konusu: İki taraf da ebeveynleriyle ilişkiyi keser, ya da daha doğrusu ebeveynlerinin kültür ve din bakımından temsil ettikleri şeyden koparlar. "İkinci kuşaklar" hiçbir zaman anne-babalarının İslamını benimsemezler, Batılılaşmaya karşı isyan eden bir geleneği asla temsil etmezler. Batılılaşmışlardır, ebeveynlerinden iyi Fransızca konuşurlar. Hepsi kendi kuşaklarındaki "genç" kültürünü paylaşmış, alkol kullanmış, esrar içmiş, diskoda kızlara asılmıştır. İçlerinde büyük bir kısmının hapishaneye yolu düşmüştür. Sonra, sabahlardan bir sabah, dine yönelmiş ve Selefi bir İslamı,

* IŞİD'in Suriye'deki cellatlarından biri olan Normandiyalı Fransız genci. –*ç.n.*

yani kültür kavramını reddeden bir İslamı, kendilerini kendi başlarına inşa etme imkânı sağlayan bir akaid İslamı'nı seçmişlerdir. Zira kendinden-nefretin simgeleri haline gelmiş olan anne-babalarının kültürlerini de, "Batılı" bir kültürü de istemezler.

İsyanın anahtarı, kültürel olarak yerleşik bir din aktarımının olmamasındadır öncelikle. Gelinen ülkedeki kültürel İslamın taşıyıcısı olup bunu aktarmayı beceremeyen "ilk kuşağı" da, Fransızca konuştukları ebeveynleri sayesinde Fransız toplumu içinde İslamın ifade biçimleriyle bir aşinalık kurabilen "üçüncü kuşağı" da ilgilendirmeyen bir meseledir bu: Çatışmalı olabilse de, "söylenebilir"dir. Radikal hareketlerde Türklerin Mağriplilerden çok daha az bulunması, Türklerde aktarımın temin edilebilmiş olmasındandır kuşkusuz; zira Türk devleti öğretmenler ve imamlar göndererek aktarımın yapılmasını üstlenmiştir (ki bu da başka sorunlar çıkarır, fakat Selefiliğin ve şiddetin benimsenmesini bertaraf etme imkânı verir).

Tüm bağları kopmuş gençler

Din değiştirenler tanımına giren gençler ise "saf" dini benimsemektedir; kültürel tavizle ilgilenmezler (Sûfiliği benimseyen önceki kuşaklarla hiçbir benzerlik yoktur); burada buldukları ikinci kuşak, kuşaksal kopuş, kültürel kopuş ve nihayet siyasi kopuş olan bir "kopuş İslamı"nı benimsemektedir. Kısacası onlara bir "ılımlı İslam" ikram etmek hiçbir şeye yaramaz, tanımları gereği radikallik çekmektedir onları. Selefilik yalnızca finansmanı Suudi Arabistan tarafından sağlanan bir vaizlik meselesi değildir; tüm bağlarını koparmış gençlere uyan üründür aynı zamanda.

Böylelikle, çeşitli intifada biçimlerine atılan Filistinli gençlerin durumuyla büyük bir farklılık oluşur; Fransız radikallerin Müslüman ebeveynleri evlatlarının isyanını anlamazlar. Gitgide, onlar da mühtedi gençlerin ebeveynleri gibi, çocuklarının radikalleşmesine engel olmaya çalışırlar: Polise telefon ederler, geri getirmeyi denemek için Türkiye'ye giderler, daha radikalleşmiş büyüklerin ufaklarını beraberlerinde sürüklemesinden çekinirler. Kısacası cihadcılar, Müslüman toplulukların bir radikalleşmesinin simgesi olmadıkları

gibi, kuşaksal kırılmayı patlatmakta, yani düpedüz aileyi paramparça etmektedirler.

Aileleriyle bağlarını koparmış olan cihadcılar, Müslüman toplulukların da kıyısındadırlar: Neredeyse hiçbirinin kendini dine ve ibadete kaptırdığı bir geçmişi olmamıştır; tam tersi. Gazetecilerin makaleleri şaşırtıcı biçimde birbirine benzer: Her saldırıdan sonra katilin muhitinde soruşturma yapmaya gidilir ve her tarafta daima "sürpriz yaşanmaktadır": "Hiç anlamıyoruz, aklı başında bir çocuktu (Bunun bir varyantı da: "Ufak tefek suçlar işleyen bir haytaydı"), ibadet etmezdi, alkol alır, esrar içerdi, kızlarla takılırdı... Şey, evet, birkaç ay önce acayipleşti, sakal bıraktı ve kafamızı dinle şişirmeye başladı." Kadın versiyonunda ise, "Miss Havai Cihad", Hasna Aït Boulahcen'le ilgili bir sürü yazıya bakılabilir.

Bu durumda takiyeden bahsetmeye gerek yoktur, zira bir *born again* olduklarında gençler gizlenmezler ve yeni inanışlarını Facebook'tan sergilerler. Her-şeye-kadir yeni benliklerini, içe atılmış bir yoksunluğun rövanşını alma isteklerini, öldürme isteği ve kendi ölümleriyle büyülenmelerinin onlara verdiği yeni her-şeye-kadirlik sevinçlerini teşhir ederler böylece. Benimsedikleri şiddet modern bir şiddettir, ABD'de kitle üzerine ateş açanlar, ya da Norveç'te Breivik gibi soğukça, sakince öldürürler. Burada nihilizm ve gurur derinden bağlıdır birbirine.

Müslüman toplulukları nazarında tecrit olmuşlukları da bu kaçık bireyciliklerindendir. İçlerinden pek azı camiye gitmiştir. Aralarındaki muhtemel imamların çoğu kendi kendilerini imam ilan etmiştir. Radikalleşmelerinin oluştuğu ortam kahramanlık, şiddet ve ölüm hayalleriyle çevrilidir; şeriat ya da ütopya hayalleriyle değil. Suriye'de sadece savaşırlar: Hiçbiri sivil toplumla bütünleşmez ya da ilgilenmez. Cinsel köleler edinmeleri ya da internet üzerinden müstakbel şehit dulları olmaları için genç kadınlar devşirmeleri de, savunduklarını iddia ettikleri Müslüman toplumlarla hiçbir şekilde bütünleşmemelerindendir. Ütopist olmaktan ziyade nihilisttirler.

Hiçbiri ilahiyatla ilgilenmez

İçlerinde Tebliğ'den (uluslarüstü bir ağa sahip olan Pakistan merkezli Tebliğ Cemiyeti) geçenler olmuşsa da, hiçbiri Müslüman Kardeşler'le (Fransa İslam Örgütleri Birliği) teşrikimesâiye girmemiştir; başta Filistin destekçisi hareketler olmak üzere hiçbir siyasi hareketin militanı olmamıştır. Hiçbiri "cemaat halinde yapılan" ibadetlere (Ramazan'da iftar sofrası kurmak; camilerde ya da kapı kapı dolaşarak tebliğde bulunmak) katılmamıştır. Hiçbiri ciddi dini eğitim görmemiştir. Hiçbiri ilahiyatla ilgilenmez; hatta cihadın tabiatı ya da İslam devletinin tabiatıyla da ilgilenmez.

Birbirleriyle özel bir yerde (mahalle, hapishane, spor kulübü) tanışmış ufak bir "arkadaş" grubu etrafında radikalleşirler; yeniden bir "aile", bir kardeşlik yaratırlar. Hiç kimsenin araştırmamış olduğu önemli bir şema var: Kardeşlik çoğu zaman biyolojiktir de. Düzenli bir şekilde birlikte eyleme geçen bir çift "birader"le karşılaşılmaktadır (Kouachi ve Abdeslam Kardeşler; ufak kardeşini "kaçıran" Abdelhamid Abaaoud; birlikte din değiştirmiş olan Clain Kardeşler; ayrıca Nisan 2013'teki Boston saldırısını düzenleyen Tsarnaev Kardeşler). Kardeşleri (kızlar da dahil) radikalleştirmek, kuşaksal boyutu ve ebeveynlerle yaşanan kopuşu vurgulamanın bir yoludur adeta. Hücre üyeleri arasında duygusal bağlar kurulmaya çabalanır: Sık sık silah arkadaşının kız kardeşiyle evlenilir. Cihadcı hücreler Marksist ya da milliyetçi esinli (Cezayirli FLN, IRA ya da ETA) radikal hareketlerdeki hücrelere benzemez. Kişisel bağlar üzerine kurulmuş olduklarından içlerine sızılması daha zordur.

Dolayısıyla teröristler Müslüman bir nüfus kesiminin radikalleşmesinin dışavurumu değillerdir, fakat belirgin bir genç kategorisini etkileyen kuşaksal bir isyanı yansıtırlar.

Neden İslam? İkinci kuşak için bu barizdir: Onların gözünde anne-babalarının heder ettikleri bir kimliği üstlenmektedirler: Onlar "Müslümanlardan da Müslüman"dırlar, özellikle de anne-babalarından... Ebeveynlerini tekrar dine döndürmek için (boşuna) harcadıkları enerji manalıdır, ama nasıl başka bir gezegende bulundukla-

rını da göstermektedir (bütün ebeveynlerin bu teatilerle ilgili anlatacakları vardır). Sonradan Müslüman olanlar ise İslamı seçerler çünkü halihazırda radikal isyan piyasasında sadece bu vardır. IŞİD'e katılınca dehşet yaratacağınız kesindir.

Haoues Seniguer, Lyon Siyasi İncelemeler Enstitüsü'nde öğretim üyesi. *Atlantico* dergisinde 4 Temmuz 2015 tarihinde yayımlanan bu söyleşide Roy ve Seniguer 20. yüzyılın son çeyreğindeki aşırı sol eylemciler ile bugünün cihadcılarını karşılaştırıyorlar.

OLIVIER ROY, HAOUES SENIGUER:

İSLAM NASIL YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİNİN İDEOLOJİSİ HALİNE GELDİ?

"Karşımızdaki hadise, münferit bir sekterlik vakası, ya da 'İslamın radikalleşmesi' değil; daha ziyade, radikal isyanın İslamileşmesi." Antropolog Alain Bertho'nun tespiti bu. Radikal İslam bir ölçüde yeryüzünün lanetlilerinin yeni ideolojisi haline mi gelmiş oldu?

OLIVIER ROY: Evet. Cihadcılık öncelikle dünya çapında, küresel: Belirgin bir sebebe (Filistin, işsizlik) bağlı değil, altmışlı ve yetmişli yıllarda gençliğin bir kısmını harekete geçirmiş olan Dünya Devrimi çağrısı çizgisinde: Belirli bir kategoriye değil herkese hitap ediyor, ama her şeyden önce gençliği etkiliyor. Bu anlamda IŞİD de, El Kaide de, Action Directe (Doğrudan Eylem) gibi, Baader-Meinhof çetesi gibi gençlik hareketleridir; ki bu da onları ataları olan komünist partilerden, günümüzde de İhvan'dan (Müslüman Kardeşler) ayırt ediyor.

Fakat aynı zamanda tüm başkaldıranlara da hitap ediyorlar, sadece Müslümanlara değil (İhvan'ın durumu ise buydu): Şayet Müs-

lüman değilseniz, otuz saniyede din değiştirip büyük maceraya atılabiliyorsunuz (diploma lazım değil, dini araştırmakla geçirilen yıllar lazım değil; yine İhvan'da olmayan bir durum bu). Din cilasının ardında, eylem için eylem bu. Üstelik cihadcılık, zamanında komünizmin yapmış olduğu gibi, yerel "lanetliler" ile (ki bunlar solcular için hiçbir zaman gerçekten proleterler, cihadcılar için ise "göçmenler" olmamıştır; iki durumda da, daha ziyade, sınıf düşmüş entelektüeller ve marjinaller) tutunamayanları bir saldırılığına da olsa efendi konumuna geçtikleri bir âleme sokan büyük evrenselci dava (dün devrimdi, bugün cihad) arasında bir köprü sunuyor.

HAOUES SENIGUER: Alain Bertho'nun ifadesinin durumu kusursuz karşıladığını düşünüyorum. Gerçekten de hızlı bir tarihsel ufuk turu yapılırsa, "radikal İslam"ın İslamla yapı ya da cevher bakımından ne kadar az uyuşuyorsa, o kadar da olumsal ve konjonktürel olduğu ölçülebilir. Verili bir dönemin ruhu bu ve bu durumun sürüp gideceğini söylememize izin veren hiçbir şey yok. 19. yüzyıldaki anarşizmden, 1960-70 yıllarındaki devrimci aşırı soldan sonra, muayyen bir Müslüman gençlik artık İslamcılık ya da Yeni-Selefilik'le harekete geçiyor, özellikle savaşçı veçhesiyle. Bu bakımdan kendilerini "gezegenin ya da yeryüzünün lanetlileri" gibi algılayan bireyleri seferber eden bir ideolojiden söz edilebilir daha ziyade. Bununla birlikte tarihin özel bir ânını bize, aynen radikaller gibi ebediyet olarak algılatan o şimdiki zaman zorbalığının, "şimdiciliğin" darbelerinden sakınalım kendimizi!

Radikal İslamın gelişmesinin güçlü bir dini temeli var. Ama dini okuma anahtarı, radikal İslamın devşirdiği insan sayısının artışını açıklamaya yeterli mi? Bugün neyle besleniyor? Şiddet ihtiyacından, sefaletten, aşkınlık vs. ihtiyacından da hangi ölçüde besleniyor?

O. ROY: Cihadcılık İslamın Selefi bir okumasına dayanıyor; bu okuma tanım itibariyle evrenselci, çünkü ilahiyatı, felsefeyi ve kültürü küfür gibi görüp dinin yeniden inşası yararına bütün ulusal ya da kültürel İslamlara karşı çıkıyor.

Ama bütün Selefiler cihadcı değil. Cihadcı radikalleşmenin dini radikalleşmenin bir sonucu olduğunu düşünmek bir hata: Durum öyle olsaydı, çok daha fazla cihadcımız olurdu. Çünkü *La Sainte Ignorance* / Aziz Cehalet kitabımda (Seuil, 2012) açıkladığım gibi, Selefilik, Müslüman dindarlık biçimleri arasında küreselleşmeye ve kültürsüzleşmeye en elverişli biçim. Cihadcıları büyüleyen, ilahiyat veya tasavvuf değil, eylem ve şiddet.

Siyasi radikalleşme ile İslam arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrama olanağı sağlayan iki veri var. Öncelikle teröristler ve cihadcılar arasındaki yüksek mühtedi oranı (Suriye'ye giden Fransız gençlerinin %22'si sonradan Müslüman olanlar ve bu oran artıyor). İslamda onları büyüleyen şeyin dini ibadet olmadığı, cihadın ve şiddetin cazibesine kapıldıkları iyi görülüyor. Şiddete rağmen değil, şiddetten büyülendikleri için din değiştiriyorlar. Burada karşımıza çıkan şey "radikalliğin İslamileşmesi"dir, dinin radikalleşmesi değil. İkinci unsur ise, Müslüman kökenli olup IŞİD'e katılan gençlerde, İslama dönüşleri ile (çünkü önceden, gece hayatı, alkol ve kadınların bulunduğu, bütünüyle Batılılaşmış bir yaşantı sürdürmüşlerdir) şiddete geçişleri arasındaki süre çok kısa. Bu genç *born again*'ler bir Müslüman ortamında (cami, dernek, hatta siyasi hareket bağlamında) hakikaten hiç sosyalleşmemişler. Tıpkı Fransız toplumu içinde oldukları gibi, bizzat Müslüman topluluğu içinde de marjinaller ve dini bir olgunlaşma yaşamaksızın doğrudan şiddet eylemlerine geçiyorlar.

Göründüğü kadarıyla motivasyonlarının anahtarı, toplumdan ziyade hayattan intikam alma arzusu: "Sefil" bir konumdan (ufak suçlar işleyen sabıkalı, işsiz...) o zamana kadar müminlerin gerçek cemaatlerine hiç ilgi duymamış da olsalar, Peygamber'in ve sanal müminler cemaatinin öcünün alındığı bir "süper kahramanlık" statüsüne ulaşmak.

H. SENIGUER: Radikal İslamda elbette sadece din söz konusu değil; tabii ki oyuna daha dünyevi başka parametreler dahil oluyor. Kendi payıma, toplumsal olgu olarak radikalizmi açıklamak için çok sayıda değişkeni birleştirip karıştırmak gerektiğini söyleyeceğim. Tek

sebebe bağlayan her açıklama zorunlu olarak kifayetsiz kalır. Adaletsizlikle savaşmak, kişinin kimliğine değer katma imkânı sağlayan bir dava bulması, dünyanın bütün dertlerine İslamın çözüm getireceğine inanılan, ak-karacı bir bakış adına ideolojik bir maksada erişmesi, vb. başka unsurların gelip üzerine eklendiği bir gönderge din. Kuşkusuz sadece ekonomi ağırlıklı mülahazalar üzerine kurulmuş görünebilen bir dünyadaki aşkınlık arayışı da olabiliyor. Yine de bence, ortak noktalara rağmen, her vaka özel.

Batılı toplum modelini reddeden bu İslami fanatikler, aynı zamanda bir ölçüde ideolojik fanatikler de değil mi? Avrupa'da komünizm gibi diğer ideolojilerin hız kaybetmesi, radikal İslamın onların yerini almasını açıklayabilir mi?

O. ROY: İki nedenden dolayı "Batı toplumu" terimi hakkında kuşkularım var. Önce, Batı toplumu değerler meselesinde çok bölünmüş: Eşcinsel evlilikten, cinsel özgürlükten, mutlak ifade özgürlüğünden yana değil herkes. Batı toplumu şimdilerde bizzat bağrında bir "kültürler savaşı" yaşıyor. Eşcinsellerin evlenme hakkına karşı mitingler, Tea Party ve aşırı-ortodoks Yahudiler Batı toplumunun hâkim değerleriyle açıkça çelişki halindeler. Dolayısıyla çok sayıda radikalleşmiş Müslüman, başka çevrelerin de paylaştığı tutucu mantıkları en ucuna vardırıyor; mesela evlenmek için IŞİD'e katılan kadınlar, cinsiyetler arasında, diğer vahiy dinlerindekine yakın olan bir tamamlayıcılığı savunuyorlar. Öte yandan, cihadcı asiler birçok bakımdan derinlemesine Batılı: davranışlarda bireyselleşme (süper kahraman olmak), tavırlarda nihilistleşme (okullarında bir katliam sahneleyen ve birbirlerini öldüren Columbine gençlerini hatırlatan), medyaların ve sosyal ağların kusursuz kullanımı, cinayetlerle tecavüzlerin senaryolaştırıldığı ve kadirimutlaklığın anarşi içinde değil grubun yasası uyarınca seyrettiği, Pasolini tarafından gözden geçirilmiş sadist boyut (bkz. *Salo* filmi). Göndermeleri Batılı: Amerikan filmlerindeki "*gore*" şiddeti (*Scarface*), video oyunları (*Call of Duty*), mizansen sadizmi (bkz. Meksikalı *narcos*'ların kafa kesme videoları), aynı zamanda da derin bir bireycilik (keyfime bakarım).

Medeniyetler çatışmasından, ya da düpedüz medeniyetten söz etmenin anlamı yok burada.

H. SENIGUER: Sizin "İslami fanatikler" diye adlandırdığınız, ve kendi payıma benim İslamcı fanatikler ya da fanatikleşmiş İslamcılar diye adlandıracağım kimseler, elbette ki oldukça önemli bir dozda ideolojiye maruz kalmış ve böylelikle devşirilerek şiddet içeren eylemlere, "Cihad" diye adlandırdıkları davanın düşmanı olarak gördükleri kimseleri öldürmeye çekilen kişiler. Batı materyalist olarak görülüyor, dolayısıyla ahlak değerlerinden yoksunluğuna, üstüne üstlük Arap dünyasındaki kaosun da sorumlusu olduğuna hükmediliyor. İçlerinden bazıları elbette kendilerini İslam Devleti'nin ya da bölgedeki herhangi bir başka radikal örgütün saflarında buluyor ve o sıradaki arayışları bir anlam kazanıyor.

Komünizmle ya da küreselleşme-karşıtlığıyla Batı'ya karşı bir mücadele biçimi bulunuyordu. Küreselleşme-karşıtlığı ya da komünizm yoluyla şiddet eylemlerine atılan kimselerle radikal bir İslamı benimseyen kimseler arasında nasıl benzerlikler bulunabilir?

O. ROY: Evet, çünkü öncelikle diğer ideolojiler ya ortadan yok oldular ya da çekim güçlerini yitirdiler. Milliyetçilikler ya da ırkçı teoriler tanımları gereği küreselleşemezler, "taşralaşırlar"; gençleri kendilerine çektiklerinde ise (Charleston'daki zenci kilisesine yapılan saldırının gösterdiği gibi) tanımları gereği küreselleşmiş bir gençliği kendilerine çekemezler. Aşırı sol, ne kadar Sovyet-aleyhtarı olursa olsun, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra kendine gelemedi; bu olay komünist mitosu çökertti; bugün için de, tıpkı aşırı ekoloji konusunda olduğu gibi, daha ziyade entelektüel çevreleri etkiliyor.

Tarnac Grubu'yla* özdeşleşmek için Badiou'yu okumak ya da yükseköğrenim görmüş olmak lazım; eyleme geçişin büyülediği gençlerin bu durumda olduğu söylenemez: Onları çeken teori değil,

* 2008'de Fransa'da hızlı-tren TGV hattına sabotaj düzenleyen anarşist grup. *ç.n.*

eylem. Dolayısıyla küresel itirazın ideolojisi olarak günümüzde sadece cihadcılık var.

H. SENIGUER: Komünizmin ve küreselleşme-karşıtlığının yekpare bir bütün gibi görülen "Batı'ya karşı bir mücadele biçimi" olmuş olduğundan ya da halihazırda öyle olduklarından hiç emin değilim. Bu iki akım kapitalizmin radikal bir eleştirisine girişiyor daha ziyade. Onları şiddet yanlısı İslamcılık ve Yeni-Selefilik'le belki yakınlaştıran şey bir enternasyonalizm biçimi ve Batı'da işbaşında olan hükmetme kiplerinin radikal eleştirisi.

IŞİD bu muğlaklığı savaşçılarının motivasyonu için nasıl kullanıyor? Bir tür kullanışlı aptallar ordusu mu bu?

O. ROY: Daha karmaşık. İçlerinde feleği şaşmışlar da var, meczuplar da var, intihar eğilimliler de. Ama çoğu, motivasyonlarını açıklayan çok iyi kurulmuş bir söylem kullanıyor (cihadcıların genellikle ölümlerinden sonra yayılacak bir videoları çekiliyor; yola çıkmadan önce yakalanan gönüllüler ise polise konuşuyorlar). Çoğunda, nihilizm ve intihara eğilim boyutu dışında, bir ütopya bulma iradesi, silbaştan yeni bir toplum kurma, hem savaşıp hem ailede olma isteği var (El Kaide'nin tersine IŞİD'de evlilik meselesi çok önemli). Oradaki rollerinin zevce, anne ve nihayet dul kalmak olduğunu bile bile IŞİD'e çok sayıda genç kızın katılıyor olması anlamlı; çoğu ne yapacağını çok iyi biliyor. Kafasına doktrin aşılanmış ya da beyni yıkanmış gençlerden söz edilemez; en azından artık bundan söz edilemez. Genç altmış sekizlilerde de görmüş olduğumuz bir ütopya arayışının olduğu kesin; fakat elbette bugünkü versiyon çok daha kanlı.

Liderliğe bakıldığında, IŞİD'in yaratılmasına katılmış olan Iraklı Baasçı subayların araçsallaştırma mantığıyla hareket ettikleri düşünülebilir. İster Iraklı olsun ister Arap, milliyetçilik artık işlevini yitirdi; hem Irak'ta hem Suriye'de, iktidardan dışlanan Sünni Arapların hıncıyla oynamak yetmiyor; IŞİD'in vurucu gücü olan ve Iraklıların haletiruhiyelerini takmayan yabancı gönüllüleri bünyeye kat-

ma imkânı veren seferber edici bir ideoloji bulmak gerekiyor. Yabancı kadrolar Çeçen de olsa, Tunuslu ya da Suudi (ya da başkaları) da olsa, sadece Hilafet kavramıyla motive oluyorlar; yani ancak sürekli yayılmayla anlam ifade eden bir toprak, zira hareketin Suriye ve Irak'taki Sünni Arap topraklara yapışıp kalması durumunda ergeç marjinalleştirileceklerini biliyorlar. IŞİD'in zayıf yanı (başta ona güç veren) bu iki proje arasındaki çelişki. Geriye, meczup mu manipülatör mü belli olmayan Bağdadî kalıyor. Ama o da bir çehreden ibaret: Asıl anahtar, onun altındaki örgüt; o da çok az biliniyor.

H. SENIGUER: Tam bir fütursuzluk örneği veren bu örgütün sebep olduğu zayiat hesaba katıldığında, "kullanışlı aptallar"dan söz etmek gerektiğinden emin değilim. Ama bu örgütün, kimlik arayışında olup kendini değersiz hisseden bireylerin kuşaklarına bağlı devrimci arzularını tamamen sömürdüğü de bir gerçek. IŞİD, bunu yapmak için dünyayı bir tarafta iyiler diğer tarafta kötüler olmak üzere ikiye ayırarak kavgasına itibar kazandırıyor. İslam Devleti örgütünün kolaycı olmasa da basit mesajı, kesin nirengi noktaları arayışındaki bireylere bir düşünce ve eylem çerçevesi veriyor.

IŞİD'in beyin takımı da ideolojik bir mücadele içinde mi? Yoksa çok daha pragmatik bir mücadele mi onlarınki?

H. SENIGUER: IŞİD'in kadroları genellikle savaşta pişmiş kimseler, çünkü içlerinden çoğu Saddam Hüseyin dönemi Irak ordusunun subayları. Bence geniş ölçüde ideolojik bir mücadele içindeyiz; çünkü Irak'a 2003'teki Amerikan istilasının, akabinde Sünnilerin marjinalleşmesinin öcünün alınması da söz konusu. Tanık olduğumuz, bir tür hiddet dolu intikam.

Fransa'nın uluslararası radyo yayını RFI'de gazeteci olan David Thomson yıllardır cihadcı nebulayı araştırıyor, özellikle de Fransa ve Tunus'ta. 2014'te *Les Français djihadistes*/Cihadcı Fransızlar ve Aralık 2016'da, Irak ve Suriye'de savaştıktan sonra Avrupa'ya dönen cihadcılar hakkındaki kitabı *Les Revenants*/Dönenler yayımlandı. Aşağıda, Fransa'nın ünlü internet gazetesi *Mediapart*'tan Joseph Confavreux'nün onunla IŞİD'in 13 Kasım 2015'te Paris'te gerçekleştirdiği saldırının hemen ertesi günü yaptığı söyleşiyi okuyacaksınız.

DAVID THOMSON: **IŞİD'E KATILAN FRANSIZ CİHADCILAR**

JOSEPH CONFAVREUX: *Kimliği teşhis edilen Fransız kamikazesinin profili size tanıdık geliyor mu?*

DAVID THOMSON: Bu kişi Fransız cihadcılarının sosyolojisindeki bir yüzü temsil ediyor. Ağır suçlara karışan büyük sabıkalıların arasından çıkan kesimi; aşırı şiddet uygulamaya en çok eğilim gösteren kesimi. Bu "aile"ye dahil olan kimseler suç dünyasından cihada geçtikleri zaman yaşam tarzlarında pek değişiklik olmuyor. Aynı şiddeti, bu sefer yeni dini kanaatleriyle meşrulaştırarak muhafaza ediyorlar. Ama bunu abartmayalım: Cihadcılığın Fransız versiyonu, daha önce hapse girmiş sabıkalıların güzergâhlarına indirgenemez. Fransa'da ve Tunus'ta güzergâhlarını araştırdığım bireyler arasında, polisin hiç bilmediği kimseler de bulunuyor. Güney Fransa'daki Sémaphore saldırısına karışan delikanlılardan biri –Eski Fransa nostaljisi yapar gibi görüneceğim ama– orta-üst sınıftan iyi aile çocuğu klişesine tekabül etmektedir. Müslüman cemaatiyle hiçbir bağı yok-

tur, polisle hiç sorunu olmamıştır. Onun durumunda her şey bilgisayarının karşısında gerçekleşmiştir.

Açıkça tanımlanmış bir tip-profil olmaması istihbarat servislerinin işini karmaşıklaştırıyor, değil mi?

Bulup ortaya çıkarma, gözetleme, dolayısıyla önlem alma hususundaki tüm zorlukların kaynağı bu. Bu hadise neredeyse her ailenin başına gelebilir. Çoğu erkek, özellikle de alt tabakanın yaşadığı mahallelerden çıkıyorlar. Buradaki varoş kültürünü Suriye'ye ithal ediyorlar. Fakat onları banliyö - yabancı işçi göçü - yoksulluk - suç işleme denklemine hapsetmek abes olur. Doktorların, tıp öğrencilerinin, mühendislik öğrencilerinin de gittiklerini gördük. Bununla birlikte, o çevreye yakın olanların hepsi biliniyor ve fişleniyor; tabii ki sürekli gözetim altında oldukları anlamına gelmiyor bu. Kızlar ise dövüşmüyorlar ve neredeyse hiçbir zaman geri dönmüyorlar. Kayda geçen 250 geri dönüş vakası içinde sadece beş kız var. Onlardaki hâkim profil de yine orta sınıf kökenli mühtedi (sonradan İslamı seçmiş) olmaları.

Fransız topraklarında ilk kez patlayıcı kuşak kullanılması dışında, 13 Kasım trajedisi bize ne öğretiyor?

Bu aşamada çok temkinli konuşmak gerekse de, bu olayda şimdiye kadar hiç görülmemiş bir özellik var; iki kamikazenin cesetlerinin yakınında Suriye pasaportları bulundu. Fransızca konuşulan ülkelerin cihadcılarıyla zaten başı yeterince ağrıyan Fransa'nın kırılganlığının giderek artacağının işareti bu. Hele göçmen akışına sızan unsurların gözetlenmesi de gerekirken...

Fransa'dan katılan cihadcılar, kendilerine verilen propaganda ve adam devşirme görevlerinin ötesinde, IŞİD aygıtında komuta görevlerine de erişiyorlar mı?

Operasyonlar çerçevesinde hem Irak'ta hem Suriye'de anahtar konumdaki kişiler Iraklı. Libya'dan Nijerya'ya kadar her yeni İslam

Devleti "vilayeti" ilanı için önce Iraklı bir elçinin gönderilmesi, hatta adam ve para gönderilmesi gerekiyor. Hiyerarşinin tepesinde yine de önemli makamlara gelmiş on kadar Fransız bulunuyor; bunların üçü askeri emir, ikisi de dini yetkili.

Irak ve Suriye'ye 571 Fransız uyruklu kişinin gittiğini ve bunların 141'inin öldürülüp 245'inin ülkeye geri döndüklerini belirten resmi istatistikleri güvenilir buluyor musunuz?

2012-13 dönemindeki rakamlar açık bir biçimde meseleyi küçük gösteriyordu; yer saptama düzeneğini kurmak için geç kalındığından, önceden yerleşmiş bazı gönüllüler tespit edilemedi. Tanıklarımdan biri yolda başından geçenleri ve yol etaplarını Twitter üzerinden gerçek zamanda mesajlarla bildiriyordu. Aynı şekilde, oğlunun radikalleştiğini yaşadığı şehirdeki karakola bildirmeye giden bir babaya, "Beyefendi, siz fazla televizyon seyrediyorsunuz!" denmişti. Buna karşılık 2014 ilkbaharından beri sayı tespitinde gerçeğe daha çok yaklaşıldığı açık. Hadisenin boyutu hafif küçültülse bile, hata payı bence bugün daha mütevazı.

Pierre-Jean Luizard CNRS'te araştırma yöneticisi ve *Le Piège Daech. L'État islamique ou le retour de l'histoire* (IŞİD Tuzağı. İslam Devleti ya da Tarihin Dönüşü) adlı kitabın yazarı. *Mediapart*'tan Joseph Confavreux'nün yaptığı söyleşi 14 Kasım 2015 tarihini taşıyor.

PIERRE-JEAN LUIZARD: IŞİD FRANSA'DA NE YAPMAYA ÇALIŞIYOR?

JOSEPH CONFAVREUX: *Cuma günü Paris'teki saldırılar, tıpkı birkaç gün önce Beyrut'taki gibi, Sina Çölü'nde Rus uçağının düşürülmesi gibi ve birkaç hafta önce Ankara'daki saldırı gibi, IŞİD'in büyük bir atılım içinde olduğuna mı işaret? Yoksa aksine, denetim altında tuttuğu topraklarda askeri tehdit altında olduğunu ve savaşı başka sahalara taşımayı tercih ettiğini mi gösteriyor?*

PIERRE-JEAN LUIZARD: IŞİD'in, askeri düzeyde güçlük çektiği zaman, denetimi altındaki topraklar dışında saldırılar düzenleyerek çatışmayı bölgeler düzeyinde yaygınlaştırmayı ve uluslararasılaştırmayı tercih ettiği doğru. Fakat IŞİD'in kısa süre önce Şengal'de maruz kaldığı yenilgiyi göreceleştirmek gerek. IŞİD Kürtçe konuşulan ve çoğunluğu Ezidilerden oluşan bir kent olan Şengal'den bir yandan çekilirken, bir yandan da gücünü ve yerleşikliğini koruyabilir; bu güç sadece silaha dayalı değil, aynı zamanda Irak'taki Sünni Arap topluluklarının temsilcisi olarak kendini dayatmayı başarmış olmasına bağlı.

Fransa'daki bu terör eylemi bence hiç de bir zayıflık belirtisi değil. Bize savaş ilan ettiklerini gösteriyor. IŞİD, bazı topluluklara kar-

şı şiddet eylemlerini çoğaltarak, sonunda farklı toplulukları artık bir arada yaşayamayacaklarına ikna ederek Irak'ta kusursuz bir şekilde başarmış olduğu şeyi Fransa'da da yapmaya çalışıyor.

IŞİD'in tuzağına düşmemek için verilecek uygun cevaplar neler olabilir?

Ülkelerimizdeki terörizme karşı, olağanüstü hal bile ilan edilse ne tür bir savunma oluşturulabileceğini göremiyorum. Dolayısıyla sorunun kaynağına inmek gerek; o kaynak da Irak ve Suriye'de bulunuyor. Hem siyasi hem askeri bir eylem planı gerektirir bu. Ben bir strateji uzmanı değilim ve dolayısıyla tavsiyede bulunmaktan imtina ediyorum, ama karadan müdahale seçeneği ortaya konacaktır. Havadan bombardımanlar yapıp karadaki hareketlenmeyi Irak ordusuna, Kürtlere, hatta Rusya'nın yaptığı gibi Suriye ordusuna havale eden *a minima* savaş sürdürülemez artık. Bu aktörler çatışmanın taraflarıdır ve durumu olsa olsa daha da vahimleştirirler.

Topluluklar arası bir savaşta, bir topluluktan yana ve başka bir topluluğa karşı olmak, IŞİD'in uzattığı tuzağa düşmek demektir. IŞİD bölgedeki Sünni Arapların tek savunucusu gibi görünmeye uğraşıyor ve bölünmelerle şiddet olaylarını çoğaltmakta çıkarı var. Rusya bu tuzağa düştü ve IŞİD, "Şii mürtedler"le ittifak eden "Ortodoks Rusya"ya karşı cihad ilan edebildi. Dolayısıyla karadan müdahale edecek kuvvetlerin çatışma taraflarından olmayıp BM yönetimi altında hareket etmesi gerekir; dolayısıyla işe ne bölge ülkeleri karıştırılmalı (dolayısıyla da Türk, İranlı ya da Arap birliklerini kullanmaktan kaçınmalı), ne Irak veya Suriye ordusu gibi yarı-mezhebe dayalı ordular, ne de Kürtler kullanılmalıdır. Ama şu an bu durumdan çok uzağız.

IŞİD'e karşı müdahale etmek için uluslararası bir meşruiyet gerek; ama aynı zamanda IŞİD'in denetimi altında yaşayan Sünni Arap nüfusa somut öneriler getirebilecek siyasi bir meşruiyet gerek. Onlara, sorunun bir parçası oldukları için çözümün parçası olamayan Bağdat hükümeti veya Esad rejimini dayatmak da doğru olmayacak. Sünni Arap nüfusa, IŞİD denen iblise doğru bir hamle yap-

mış olmalarını başlarına kakmadan siyaseten bir şey önerilebilmeli ve bu toplulukların IŞİD'e kitlesel bağlanışının derin nedenlerini anlayabilmek gerek. Şayet IŞİD Haziran 2014'te Musul'a tek bir mermi atmadan girebilmişse, nüfusun çoğunluğunun ona en azından karşı olmamasındandı.

Nasıl oluyor da IŞİD, azami sayıda insan öldürmek için kendini havaya uçurmaya hazır en az sekiz genci kolaylıkla buluyor? Lojistik ve maddi sorunlar ötesinde, bu kamikazeleri seferber etmek için kullanılan psikolojik ve ideolojik gerekçeler neler?

Sekiz cihadcı militanın bütün bir ülkeyi allak bullak edebilmesi, şehit olmaya hazır olan kimselerle eşit silahlarla dövüşülememesinden. Cihadcı radikal İslamın bu akımı için şu çok önemli unsuru anlamak elzem: Şehadet onlara, karşısında dövüştükleri büyük Batılı güçlerle eşitmiş gibi davranma olanağı veriyor.

Saldırıların IŞİD tarafından resmen üstlenildiği metinlerin okumasından ne çıkarıyorsunuz?

Hedefler, yani futbol seyircileri ve Paris'in doğu semtlerinin tuzukuru gençliği tesadüfen seçilmemiş. Üstlenme metninde müşrikliğe, özellikle de futbolculara karşı hakaretler var; ve de fuhuş yuvaları diye telakki edilen gösteri salonlarına... Fakat özellikle İslama karşı en hoşgörülü gençlik kesimine saldırmanın bir yolu bu; dünyanın durumu üzerine kafa yoran, anlamaya çalışan eğitimli bir kesime...

Saldırılan mahallelerde, köşedeki camiye gidenlerle ilişki kurup, ellerinde sigaraları ve şarap kadehleriyle sohbet edebilen gençler görülebilir. IŞİD'in Fransız toplumunu kimlikler üzerine kapanmaya ve ötekilerden korkmaya itip, açıklamanın ve düşünmenin artık yeri olmayan akıldışı tepkilere yol açarak kırıp dağıtmak istediği budur; Ortadoğu'da yapmayı başardıkları şeye burada da ulaşabilmek için, öteki insanları ne düşündüklerine ve ne olduklarına göre değil, ait oldukları topluluğa göre değerlendirmeyi dayatmak isti-

yorlar herkese. Fransız Müslümanlarını da rehin alarak Fransız toplumunu dönüşsüz bir sürece, bir tek kendilerinin galip çıkabileceği topluluklar-arası çatışmalara sürüklemek istiyorlar.

Fransa niçin İngiltere ya da ABD'den daha çok hedef alınıyor? Oysa İngiltere ve ABD IŞİD'i Irak ve Suriye'de daha çok vuruyor.

Çünkü Fransa, IŞİD'in karşı çıktığı evrenselci tasarının vücut bulmuş hali; aynı zamanda da sömürgecilik uygulamaları sırasında bu tasarının değerlerini en fazla inkâr etmiş sömürgeci ülke, özellikle Cezayir'de. Tarihin ışığında bakıldığında Müslümanların laikliğe bizim gibi bakmamalarına şaşmamalı; çünkü Fransız cumhuriyetçi seçkinler bu değerleri bir imparatorluk hâkimiyetini savunmak için tersyüz etmişler.

Diğer neden ise, alt edilecek bir öncü gibi görülen Fransa'nın aynı zamanda en kırılgan ülke olması; çünkü birliğini sağlamak için çatışma kaynağı olarak gördüğü dini dışlamış. Oysa diğer ülkelerde bunlar tatlılıkla yapılmış. Fransa'nın kimliğini bulması ve Hıristiyan geçmişini üstlenebilmesi diğerlerine nazaran daha zor. Fransız olmak cumhuriyetçilik ilkelerinin benimsenmesiyle özetlenemez. Bu kırılganlık bizi yok etmek isteyenler tarafından çok iyi algılanıyor.

Türkiye'de okurlar Olivier Roy'yı özellikle *Siyasal İslamın İflası* kitabıyla tanıyorlar. Bu kitap sosyal bilimler literatürüne "siyasal İslam" terimini yerleştirmiş, daha 90'lı yıllarda İslamın siyasallaşmasının çıkışsızlığını dile getirmişti. Paris saldırılarının ardından 16 Kasım 2015'te *The New York Times* için yazdığı makaleyi okuyoruz.

OLIVIER ROY:
IŞİD'İN EN BETER DÜŞMANI KENDİSİ

CUMHURBAŞKANI François Hollande'ın da beyan ettiği gibi, Fransa IŞİD'e karşı gerçekten savaş halinde. Fransa bu İslamcı grubu bir numaralı düşmanı görüyor. Amerikalılarla birlikte Ortadoğu'da, tek ulus olarak da Afrika'nın Sahel bölgesinde dövüşüyor ona karşı. 2013 yılında Mali'de başlayan bu mücadeleye, Amerikan birliklerine kıyasla ordusunun hayli yüksek bir yüzdesini soktu.

Cuma gecesi Fransa bunun bedelini ödedi. O andan itibaren, bütün Batı dünyasından dayanışma mesajları yağıyor. Halbuki Fransa tuhaf bir biçimde yalnız. Şimdiye dek, bugünün dünyasında IŞİD'e baş stratejik tehdit muamelesi yapan başka kimse yoktu.

Ortadoğu'nun başlıca aktörlerinin kendilerince daha mühim başka hasımları var. Beşar Esad'ın hasmı Suriye muhalefeti – şimdi Esad'ı destekleyen Rus müdahalesinin de başlıca hedefi o. Esad kendisiyle IŞİD arasında hiçbir şey kalmazsa gerçekten kazançlı çıkacak. Böylelikle kendini İslami terörizme karşı kalmış son kale gibi gösterme ve rejiminin yaptığı şekilde Suriye halkını zorla bastırarak yitirdiği meşruiyeti Batı'nın gözünde yeniden kazanma imkânı bulacak.

Türk hükümeti bu konuda çok net: Başdüşmanı yayılmakta olan Kürt irredantizmi*. Suriye Kürtlerinin IŞİD karşısında kazanacakları bir zafer, PKK için kendine korunaklı bir alan yaratıp Türkiye'ye karşı silahlı mücadeleyi tekrar başlatma imkânı oluşturabilir.

Hem Suriyeli hem Iraklı Kürtler ise, IŞİD'i ezmeye değil, yeni sınırlarını savunmaya uğraşıyorlar sadece. Arap dünyasının hiç olmadığı kadar bölüneceğini umuyorlar. Şengal'i geri almaya orası bir Kürt bölgesi olduğu için evet diyorlar. Ama Musul'a saldırmayı Bağdat'ın işine yarayacağı için istemiyorlar.

Irak Kürtleri için baş tehdit, bugün Irak Kürdistanı'nın fiilen sahip olduğu bağımsızlığa itiraz edebilecek güçlü bir merkezi devletin Bağdat'ta tekrar oluşturulması. IŞİD, bu devletin oluşmasına engel.

Iraklı Şiiler, Amerikan baskılarına rağmen Felluce için ölmeye hazır görünmüyor. Mezhep sınırlarını savunuyorlar, Bağdat'ı da asla kendi kaderiyle baş başa bırakmayacaklar. Fakat Sünni Arap azınlığın bir an önce Irak'taki siyaset oyununa geri dönmesini istiyor da değiller: Çünkü o zaman iktidarı paylaşmaları gerekecek.

Suudiler için başdüşman IŞİD değil – hem sonra, ideolojik olarak hep savunageldikleri bir Sünni radikalizminin ifadesi bu. Düşmanları her şeyden önce İran olduğu için, IŞİD'e karşı da hiçbir şey yapmıyorlar.

İranlılara gelince, IŞİD'i bastırmayı istiyorlar ama illaki yok etmeyi değil; çünkü IŞİD, Saddam Hüseyin dönemindeki Irak savaşı sırasında onlara nice dertler çıkarmış olan bir Sünni-Arap koalisyonun yeniden oluşmasına bizzat varlığıyla engel oluyor.

Son olarak, Hizbullah'ın Araplarla dövüştüğünü, Suriye'nin çöktüğünü, İran'ın belirsiz bir savaşa battığını, Filistin davasını ise herkesin unuttuğunu görünce ancak sevinebilecek olan İsrail var.

Kısaca söylersek, IŞİD'den topraklarını geri almak için birliklerine "süngü tak" komutu verip ileri atılmaya hazır olan hiçbir böl-

* İrredantizm: Kurtarımcılık; dil, gelenek, görenek ve çeşitli kültür değerleri bakımından bir birlik gösterdiği halde, anayurt dışında kalmış halkın yaşadığı toprakları anayurt sınırları içine almak düşüncesini temel alan akım. –*ç.n.*

gesel aktör yok. Ve 11 Eylül sonrasından farklı olarak, ABD de yok. Bugünkü Amerikan stratejisi hava bombardımanlarını merkez alan uzaktan bir savaşı sürdürmekten ibaret. Washington'da karadan birlik gönderme yönünde bir siyasi irade yok; bombalar ve insansız hava araçları marifetiyle teröristleri vurarak önleyicilik (*containment*) yapmakla yetiniliyor.

Oysa kara piyadesi olmadan bir savaş kazanılamaz.

Belki sadece Fransa, IŞİD'in kökünü kazımak isterdi. Bunu deniyor da. Yalnız, iki cephede birden, hem Sahel'de hem Ortadoğu'da böyle bir savaşı yürütebilecek halde değil.

Ama hırslarını hayata geçirebilme imkânlarına o nasıl sahip değilse, kısmetine, IŞİD'in de o imkânları yok. Dikkat çekici ve hızlı toprak kazançlarından sonra, IŞİD'in başarılarının kaynağı vaktiyle El Kaide'ninkilerde olduğu gibi, gazetelerin birinci sayfalarını süsleyebilme ve sosyal medya ağlarını meşgul edebilme tarzına gitgide daha fazla bağlı. IŞİD sistemi sınırlarına vardı bile.

Bu sistem iki unsur üzerine kuruluydu: sahada baş döndürücü bir yayılma ve düşmanın kanını dondurmayı hedefleyen bir terör etkisi. IŞİD bir İslam "devleti" değil; Taliban'ın aksine, sahip çıktığı sınırlar ya da belirgin bir toprak parçası yok. İslamın birinci yüzyılındaki Müslüman yayılmanın suretinde –yeni toprak işgal edip dünya Müslümanlarını müttefik kılarak– sürekli fetih mantığıyla hareket eden bir hilafet söz konusu daha ziyade. Bu görüntü sayesinde IŞİD, Ortadoğu'nun bir parçasından ziyade küresel bir İslam için dövüşme fikrinin cazibesine kapılan binlerce gönüllü kazandı.

Fakat IŞİD'in yayılmasının da kısıtları var çünkü onu bir koruyucu gibi gören Sünni Arap nüfus bölgelerinin sınırına ulaştı. Kuzeyde Kürtler, doğuda Iraklı Şiiler, batıda da şimdi Ruslar tarafından korunan Aleviler*, hepsi direniyor. Güneyde ise Suriyeli mültecilerin mevcudiyetinden endişeli Lübnanlılar da, bir pilotlarının korkunç infazıyla infiale düşen Ürdünlüler de, Filistinliler de IŞİD'in sihrine kapılmadı. Ortadoğu'da kıstırılan IŞİD ileri doğru bir kaçış

* Yazarların söyleyişini aynen koruduğumuzdan kimi yerde Nusayri kimi yerde Alevi denmektedir. –*ç.n.*

hamlesi yapıyor: küresel terörizme doğru.

Hizbullah'a karşı Beyrut saldırısı, Ruslara karşı Şarm El Şeyh saldırısı ve Paris saldırılarının hedefi aynı: terör etkisini ayakta tutmak. Ama nasıl Ürdünlü pilotun infazı çok da mütecanis bir halk olmamasına rağmen Ürdünlülerde vatanseverlik duygusunu depreştirmişse, Paris saldırıları da IŞİD'e karşı mücadeleyi ulusal davaya dönüştürüyor. IŞİD El Kaide'yle aynı açmaza düşecek: Küreselleşmiş terörizm, strateji bakımından, kara desteği olmayan hava bombardımanlarından daha etkili değil. El Kaide gibi IŞİD'in de Avrupa'da yaşayan Müslüman nüfus içinde hiçbir halk desteği yok; sadece kıyıdan devşiriyor.

Bu saldırıların yol açtığı infiali sahaya tercüme etmek kalıyor artık. Batılıların yapacağı kesinlikle 2011'de Afganistan'da yürütülen operasyon tarzında toplu bir kara operasyonu olmamalı; bu tipte her müdahale bitip tükenmez yerel çatışmalara yol açacaktır. Motivasyonlar ve art düşünceler öylesine çeşitli ki, yerel aktörlerin eşgüdümlü bir kara taarruzuna girişmeleri de muhtemel görünmüyor. Bu yüzden önce bölgesel aktörler arasında, başta da Suudi Arabistan ile İran arasında siyasi bir uzlaşma bulunmalı.

Dolayısıyla IŞİD sürekli yayılma tasarısının abesliği yüzünden, ya da içindeki yabancı gönüllüler ile yerel Arap nüfus arasındaki gerginlikler yüzünden düpedüz çökmediği takdirde, daha yolumuz var. Her halükârda, IŞİD'in en beter düşmanı kendisi.

Olivier Roy ile devam ediyoruz. Elsa Frelssenet, Yves Bourdillon ve Henri-Gibier'in 30 Nisan 2015'te *Les Echos* için yaptıkları bu söyleşi Ortadoğu'daki yeniden şekillenmeye eğiliyor.

OLIVIER ROY: LAİKLİK TERÖRİZME BİR CEVAP DEĞİLDİR

LES ECHOS: *Fransa, Tunus ve Kenya'daki saldırılar cihadcıların dünya çapında bir tehdit haline geldiklerini mi gösteriyor?*

OLIVIER ROY: Ama uzun zamandır bu böyle zaten! Medyatik sahneye paldır küldür girişlerine damga vuran 11 Eylül 2001'den itibaren. 90'lı yıllardan beri her yere vurabiliyorlar. Bununla birlikte El Kaide'nin aksine bir toprak parçasını elinde tutan ve kaydadeğer bir çekim gücü oluşturan IŞİD'le birlikte niteliksel bir değişime tanık oluyoruz. Bin Ladin dünyanın her yerinde vurmak istiyordu, ama bir ülkeyi elinde tutmakla uğraşmadan; Taliban ona barınak sağlıyordu sadece. IŞİD ise ülkelerimizden binlerce gönüllüyü bünyesine katabiliyor.

IŞİD bir İslami devlet oluşturma tasarısında başarıya mı ulaşıyor?

Hem evet, hem hayır. Gerçekten de devlete özgü bazı imtiyazları elinde bulunduruyor; bir vergi sistemi, adli ve idari sistem, bir ordu, bir toprak parçası; fakat bunun hakikaten işleyip işlemediğini pek bilemiyoruz. Rakka'daki bazı bağlantılar IŞİD'in ekmek ve para yardımı dağıttığını, hastaneleri çalıştırdığını teyit ediyorlar, ama baş-

kaları da hastanelere sadece IŞİD savaşçılarıyla ailelerinin girebildiğini, elektriğin ise günde iki saat verildiğini söylüyorlar. Ayrıca, IŞİD'in gözünde sınırların anlamı yok: Sınırsız bir yayılma projesi bu; ya da en azından, Fas'tan Hindistan'a, ümmeti tekrar, İslamın ilk asırlarındaki gibi oluşturma projesi. Şayet sürekli olarak yayılmazsa başarısızdır, halihazırdaki durum gibi. Bir pilotun infazı, Ürdün'de her tür suç ortağından mahrum kalmasına yol açtı; Şam'da ise Filistinlilerle karşı karşıya. Bazılarının iddia ettiğinin aksine, Filistin kökenli hiçbir cihadcı yok.

Kısacası, IŞİD'in iç savaşlara müdahil olması, göçebe rakibi El Kaide'nin tersine, Batı'ya karşı bir dünya savaşı sürdürmesine engel oluyor. IŞİD'in müttefikleri yok ve bir vadede hüsrana uğrayacak. Ama onun daha uzun süre zarar vermesine de engel olmayacak bu.

Ortadoğu'daki yeni şekillenmeyi nasıl görüyorsunuz?

17. yüzyıl başında Avrupa'yı otuz yıl boyunca kana bulayan Katolik-Protestan savaşını andıran bir savaşın başlangıcına tanık oluyoruz. İslam üç büyük krizin kavşağında: Batı'ya kitlesel göç hadisesinin doğurduğu kriz ("büyük yer değiştirme" tezine* inanmıyorum, ama yine de tektonik bir değişim söz konusu); Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması akabinde yapay ulus-devletlerin oluşmasıyla doğan kriz; Sünni ve Arap Suudi Arabistan ile Fars ve Şii İran arasındaki amansız rekabetin yarattığı kriz.

Bunun sonuçlarından biri, vahyin zahiri bir okuması olan ve küreselleşmenin yol açtığı kültürsüzleşmeye çok kolay intibak eden Selefiliğin yayılmasıdır. Batı'da ya da Arap dünyasındaki cihadcıların "İslamla hiçbir alakaları" olmadığı söylenemez; ona atıfta bu-

* Büyük yer değiştirme: Fransızcada *Le Grand Remplacement* bir komplo teorisidir. Bu teoriye göre, Fransa topraklarındaki Avrupalı nüfusun yerine, başta Siyah Afrika ve Mağrip olmak üzere Avrupa dışından gelen bir nüfus çoğalmaktadır. Bunun yol açacağı uygarlık değişimi sürecine siyasi, entelektüel ve medyatik elitler, ya ideoloji icabı ya da çıkarları için destek vermektedir. Bunu ilk ortaya atan aşırı sağcı yazar Renaud Camus olmuştur. *–ç.n.*

lunmaları bu alakanın kurulması için yeterli sebeptir. Fakat ne geleneksel Müslümandırlar, ne de gelenekçidirler: On beş yüzyıllık hoşgörüyle bağlarını koparan, bütünüyle kültürsüzleşmiş, derme çatma bir İslamdan yanadırlar. Bunu kanıtı IŞİD'in Suriye ve Irak'taki kiliseleri yıkmasıdır: Hz. Muhammed'in vazettiği zamanlardan beri saygı gösterilmiştir bu kiliselere.

Batılı ülkeler IŞİD'e karşı Şam ya da Tahran'la ittifaka girme kararı mı almalılar?

Beşar Esad artık oynanabilir bir kart değil, çünkü artık hareket edemiyor. İşleyen bir devletin başı değil artık; diğerleri gibi bir savaş efendisi. İran ise başka bir şeydir: Bölgedeki tek ulus-devlettir neredeyse. Amansız bir blöf ustasıdır, zaman kazanmaya ve nükleer üzerinden şantaj yapmaya devam edecektir, ama rasyoneldir, uzun zamana yaymayı ve güç dengesini iyi bilir. Onunla tartışılabilir.

Suudi Arabistan'ın ise tek bir düşmanı var: Şiilik. Bu da onu Sünni cihadcılara teşne olmaya itiyor. Dolayısıyla çözüm olmaktan ziyade bir sorun teşkil ediyor.

Daha 1992'de siyasal İslamın ölümünü ilan ediyordunuz, ama 23 yıl sonra bu ceset hâlâ epey aktif görünüyor...

1992'de sadece İhvan'ı (Müslüman Kardeşler) kastediyordum; yani cihadcı tasarının tersine, bir ulus-devleti İslam adına idare etme tasarısına... İhvan Arap Baharı'nın yol açtığı gelişmelerle sürüklenip gitti: Tunus'ta ve Mısır'da iktidarı kaybettiler. Buna karşılık adamlarını baskı altındaki İhvan'dan devşirmeyen şedit bir yeni-fundamentalizmin temayüz ettiğini görüyoruz. Bu cihadcılık şehirlerden ziyade kriz halindeki kabile bölgelerine (Yemen, Afganistan, Pakistan) yerleşiyor.

Batı'daki cihadcılar Müslümanların marjinalleridir. Terörist çıraklarının epey bir mevcudu var, fakat nüfusla karşılaştırıldığında zayıf: Bunun kanıtı da içlerinden biri eyleme geçtiğinde daima poliste fişinin bulunması.

Fransız teröristlerindeki "varoluşsal arayış" üzerinde ısrar ediyorsunuz. Onlarda siyasi bir tasarı ya da ideolojik bir yapılanma olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?

Biri diğerini dışlamaz. Macera peşindeki gençlerin varoluşsal bir arayışı var –bir süper-kahraman olmayı isteme sendromu– ve sonra İslami bir referans sistemi var. IŞİD ikisini bir arada götürüyor. Bir örnek: Birkaç ay önce Suriye'ye giden Parisli iki Portekiz vatandaşı Facebook sayfalarına, biri bir gece kulübü ve Ray-Ban gözlükler, diğeri ise bir Kur'an suresi koymuştu. Ama ikisi beraber yola çıktılar. Ortak noktaları psikolojik bir marjinalleşme biçimi. İllaki para sorunu yaşamıyorlar, fakat toplumdan kopmuşlar ve içlerine kapanmışlar: İslamı internette veya hapishanede keşfediyorlar, ya da –köken itibariyle Müslüman olanları– tekrar keşfediyorlar ve kendi inançlarıyla uygulamalarını kendileri imal ediyorlar. Selefilik buna imkân veriyor.

Güzergâhlarında yine de imamlarla karşılaşıyorlar...

Kendi kendini imam ilan eden koruyucu çehreleri var –Sünni İslamında din adamı kastı yoktur– ve bir nevi tarikat oluşturuyorlar. Ama bu bizi yanıltmasın: İçlerinde hiçbir cami müdavimi ya da UOIF'deki (Fransa İslam Örgütleri Birliği) bir Müslüman örgütün üyesi yok. Dinle ilgili kolektif bir pratiğe girmiyorlar; hırt köylüler ya da hainler gibi gördükleri imamlardan da büyüleniyor değiller. Adam devşiren büyük radikal vaizler 1990 yıllarındaydı ve o dönem bitti. Bazı imamlar kadınlar veya eşcinseller hakkında korkunç şeyler söylerler, ama bu bir terörizm çağrısı değildir. Polis işini yapmıştır. Bugünkü cihadcıların inanç yapısı, Protestan *born again*'lerin ya da Suriye'ye gidenlerin yüzde 22'sini oluşturan sonradan Müslüman olanların radikalliğiyle karşılaştırılabilir.

Fransa'da kavrandığı şekliyle laiklik bir cevap olabilir mi?

Laiklik terörizme bir cevap değildir. Cihadcı radikalleşmenin dini radikalleşmenin bir sonucu olduğunu düşünen çok kişi var. Fakat

aşırı-ortodokssunuz diye şedit de olacaksınız diye bir kural yok. Örneğin Katoliklerdeki Trappe keşişleri hem fundamentalisttirler, hem de dünyanın en barışçı insanlarıdırlar. Tamamen kendi halinde Selefiler de vardır. Terörizme karşı gereken ise, iyi istihbarattır: Yeni istihbarat yasasının kusuru olan telefon dinlemelerinin çoğaltılması yerine, DGSI'nin (İç Güvenlik Genel İdaresi) mevcudunu artırmak, yani yapılan dinlemeleri yorumlama kabiliyetine sahip polis memurları yetiştirmek daha iyi olur.

Dini fundamentalizme gelince, Cumhuriyet bunu yasaklamak zorunda değildir.

Neden?

Action Directe'in saldırılarına cevap vermek için Karl Marx'ın ya da Alain Badiou'nun yazılarını yasaklamak gibi bir şey bu. Demokraside insan, düşüncelerinden dolayı değil eyleme geçtiğinde mahkûm edilir. Fransız Cumhuriyeti, 1881'den beri birey özgürlüğünden yola çıkar, devlet denetiminden değil. Robespierrist değildir, buna dönüşmemesi gerekir. 1905 tarihli, kiliselerle devleti birbirinden ayıran yasanın kamusal alanda dini ibadet özgürlüğünü garanti altına aldığı unutuluyor. Bu yasa, tarafsızlığı Devlet'e dayatır, topluma değil. Bunun tartışması o devirde Aristide Briand ile Emile Combes arasında, dinadamı-aleyhtarıyla din-aleyhtarı arasında olmuştur. Tartışmayı ilki kazanmıştır, ama tartışma düzenli biçimde tekrar doğmaktadır. Günümüzde dinsel'in dünyevi kültürü yok artık, dolayısıyla dinsel korkutuyor ve kişisel çevreye itelenmek isteniyor. Ama laiklik özgürlüğü teminat altına alır, bir ideoloji değildir.

Demek üniversitede örtünmenin yasaklanmasına karşısınız...

Evet. Ortaokul ve liselerle aynı şey değil, zira üniversite öğrencileri yetişkindirler. Din özgürlüğünün bireysel bir özgürlük olduğu ilkesinden yola çıkarsak, ona karşı çıkmak için onun kadar güçlü bir ilke gerekir. Yehova Şahitleri'nde aşının reddedilmesindeki gibi, sağlıkla ilgili bir gerekçe olabilir; ya da çarşaflı dolaşmanın yasaklanmasındaki kamu güvenliği gerekçesi. Fakat bir kadının başını ört-

mesi başkalarının özgürlüğü, sağlığı ya da güvenliğini hiçbir biçimde tehlikeye atmaz.

Peki bir anlığına stop demek gerekir mi? Ve hangi ilkeye göre?

Benim için, kurumlar iyi işlediği ölçüde bireysel özgürlük ön planda olmalıdır. Örtünme kurumların iyi işlemesine engel olmaz; inancını yayma çabası da değildir. Buna karşılık, Ramazan ayında sınavların ertelenmesi gerekmez, çünkü Devlet'in kendini dine uyarlama zorunluluğu yoktur. Yemekhanelerde helal mönü uygulaması şart değildir, fakat Müslüman, Yahudi ya da vejetaryen çocuklara domuz eti yemeleri dayatılamaz. Yemeksiz bırakılamayacaklarına göre, sebze ağırlıklı mönüler önerilse ne çıkar? Tecrübe etmek ve aktörlere güvenmek gerek.

Örneğin, insan kaynakları yöneticileri ulusal derneği (DRH) bir işyerinde başörtüsü kullanılıp kullanılmamasının hizmet akdinin yetki alanına girmesini dilemektedir, zira her işyerinin kendi kültürü ve müşterileri vardır. Hastaneler de kadın hastaların kadın hekim talebi sorununu çözmüşlerdir: O anda serbest bir kadın hekim varsa o gelmektedir, aksi takdirde bir erkek gelecektir. Bunun için bir yasa çıkarmaya ihtiyaç yoktur.

İstihbarat haricinde, bir demokrasinin terörizme cevabı toplumsal ve kültürel mi olmalıdır?

Toplumsallık konusunda biraz kuşkuluyum. Gençliğin bir kısmının –özellikle de din değiştirenlerin– nihilizme yuvarlanmaları, İslamı aşan bir sorunu ortaya koyuyor. Zıt modelleri yüzleştirmek gerek. Okulun iddiası budur, ama bunun altından kalkmayı zorlaştıran bir başlangıç yapmış gibi görünüyor bana. Otoriter laiklik, tam da karşı çıkış yaşında olan ergenlerde hiçbir işe yaramıyor. Ahlak, ahlakçılık yapmadan ele alınmalı. Okula tekrar kültürü sokmak gerek. Bu yüzden tarihin konu konu öğretilmesi bir sapkınlık! Musa'yı, Dreyfus'ü ve Yahudi Soykırımı'nı aynı derste ele almak her şeyin karıştırılmasına katkıda bulunuyor, oysa bu gençlerin kafaları zaten karışık.

Okul denen kurum sınıflarda tartışmayı üstlenmeli; korkunç

şeyler işitmek pahasına. Karşıtlıkları idare etmek, okul yönetimleri tarafından desteklenmeleri şartıyla öğretmenlerin işidir. Oysa çoğu zaman Milli Eğitim'in düsturu "Aman bir tatsızlık çıkmasın"dır.

Her şey için yasa çıkarılmasını istemek yerine, her düzeyde sorumluluğu tekrar işler kılmak gerek. Dini alanda da sadece Selefileri görmemek gerekecektir. Bırakalım da ılımlı Müslüman modelleri temayüz etsin, ama ılımlı bir din icat etmeyelim.

Fransa Müslüman İbadet Konseyi'nin (CFCM) başarısızlığını neye bağlıyorsunuz?

Papa nazarında özerklik de ilan etmiş cumhuriyetimizin, dinselliği keyfince yönetmekten başka hayali olmama düşüncesizliğine. Fransa Müslüman İbadet Konseyi'nin resmi maksadı, bir Fransa İslamının temayüz etmesini sağlamaktır. Oysa bütün içişleri bakanları bu işi Fas, Cezayir ya da Türkiye'yle beraber idare etmişlerdir. Fransa'daki İslamla ilgili tüm sorunlar üç yabancı devletle müzakere konusu edilmiştir. Kendileri Fransız olan yeni Müslümanlar kuşağının Fransa Müslüman İbadet Konseyi'ne itibar etmesini nasıl beklersiniz?

Samuel Grzybowski, dinlerarası bir gençlik hareketi olan *Coexister*'in (Bir Arada Yaşamak) kurucusu. *Mediapart*'ta 27 Kasım 2015'te yayımlanan bu yazısında, Müslümanlardan IŞİD'i ya da terörizmi desteklemediklerini göstermelerini istemenin kendisine neden yanlış göründüğünü on gerekçeyle açıklıyor.

SAMUEL GRZYBOWSKI:

MÜSLÜMANLARDAN IŞİD'İ DESTEKLEMEDİKLERİNİ GÖSTERMELERİ NİÇİN İSTENEMEZ?

"Müslümanlar saldırıları kınamalı ve terörizme karşı kitlesel olarak bir araya gelmelidir." – Alain Juppé'nin (Bordeaux Belediye Başkanı) Monte Carlo Radyosu'nda Jean-Jacques Bourdin'e, "Müslüman Fransızlar bu IŞİD barbarlarıyla hiçbir alakaları olmadığını açıkça söylemelidirler" demesinin ardından, birkaç gündür çok sayıda siyasi sorumlunun bize tekrarladıkları şey özü itibariyle bu.

Kamuoyunun Fransız olup olmadıklarına pek önem vermediği Müslümanların teröristleri desteklemediklerini göstermelerini beklemesi sorunu eski bir mesele. Terörizmi, cihadcılığı, Selefiliği, şimdi de radikal İslamcılığı desteklemediklerini göstermeleri söz konusu... Bu yaklaşımda çoğu zaman şu husus rahatsızlık veriyor: Onlara bu buyruğu, Müslümanlara nasıl davranmaları gerektiğini söyleme hakkını kendilerinde gören Müslüman-olmayanların dile getiriyor olması.

Bu sorunu ne şekilde ele alırsam alayım, Müslümanlardan IŞİD'i ya da terörizmi desteklemediklerini göstermelerini istemek bana yanlış görünüyor. Bunun için on gerekçe sıralayabilirim. Bu on gerekçenin, "karıştırma (*amal game*) riskleri" ya da "Katoliklerden hiçbir zaman sübyancıları desteklemediklerini göstermeleri istenmedi" tarzında şaibeli karşılaştırmalara başvuran alışılmış gerekçelerle uzaktan yakından alakası yok. Hüküm sizin...

1. Bu tehlikeli bir imadır

Birinci sebep: Bir şiddet hadisesini, terörizmi veya daha beteri IŞİD tarafından Irak'ta ya da Suriye'de kurulmuş barbarlığı desteklemediklerini göstermelerini yurttaşlardan istemek, aksi takdirde bu hadiseye kefil olmuş kabul edileceklerini ima eder. Nitekim bir şeye destek verilmediğinin gösterilmesi, ancak bir muğlaklık veya doğal bir dayanışma olduğu vakit talep edilir. Mesela siyasi bir sorumlu medyada ırkçı bir çıkış yaptığı vakit, aynı partiden meslektaşlarından onu desteklemediklerini göstermeleri istenir, zira aynı siyasi oluşumun üyeleri olarak aynı toplum anlayışını paylaştıklarını düşünmek doğaldır, en azından tabanda. Aynı şekilde bir rahip teröristlerle kurbanları karıştırdığında, piskoposundan onu desteklemediğini göstermesi istenir, zira aynı piskoposluğun görevlileri olarak dayanışma içinde olduklarını düşünmek doğaldır.

Müslümanların "aksini göstermedikleri takdirde" dünyanın en beter iğrençliklerini ağza almak için İslamı savunduğunu söyleyenlerle dayanışma içinde olacaklarını tahayyül veya ima etmek, hangi bakımdan mümkün olabilir ki? Bu ima, gündelik yaşantısında ille de Müslüman inancı taşıyan kimselerle tanışıklığı olmayan alelade yurttaşta bir güvensizliğe yol açar elbette. Tekrarlanan bu buyruk, kendi kendine gelin güvey olan "Hilafet"le tecessüm eden barbar hadiseye şu veya bu şekilde İslamın yol açmış olduğunu, ya da kefil olduğunu zannettirir veya düşündürür. Bu güvensizlik doğal olarak kimilerinde bir aşağılanma duygusunu kışkırtır; sırf dini aidiyetleri sebebiyle zanlı konumuna düşmüşlerdir.

2. Müslümanlar, radikalleşmiş gençler nezdinde muteber değiller

Bir başka yaygın fikir, IŞİD teröristlerinin İslamı araçsallaştırmalarını asıl durdurabilecek kişilerin Müslümanlar olduğuna inanmaktır. Sanki "bunun için en iyi konumda" olanlar onlarmış gibi. Gerçekte ise araştırmalar ve şiddete yönelten radikalleşmeden çıkmayı başarmış gençlerin tanıklıkları, onların İslam zannettikleri şeye en son tanım getirebileceklerin Müslümanlar olduğunu göstermektedir. Fundamentalist cihadcı retorikte, "ağırlandıkları" ülkelerin kurallarına riayet eden Müslümanlar, bizzat Batılı devletlerden de tehlikeli işbirlikçilerdir. IŞİD terörizminin Batı'dan çok Müslüman ülkeleri etkilemesinin, ilk hedef ve kurbanların da bizzat Müslümanlar olmasının nedenlerinden biridir bu.

IŞİD, "kötü Müslümanlar" gibi telakki ettiği insanları (yani kendi dışındaki tüm Müslümanları) Batı demokrasilerinin sorumlularından da fazla şeytanlaştırmaktadır. Fransız ve Müslüman itikadında, cumhuriyetçi ve yasalara saygılı bir yurttaşın İslamdan sapıldığını söylemeye hiçbir hakkı yoktur. Hatta onun kelâmı üretken olamaz, zira sahte Müslümanların Batılı ülkelerin iktidarlarıyla işbirliği yaptıkları minvalli komplo teorilerine bağlı paranoya duygusunu daha da kuvvetlendirir. Dolayısıyla bu işi "temizlemeyi" Müslümanlardan beklemek düpedüz imkânsızdır.

3. İslam liberal bir dindir

İslamın liberalliği, 2015 yılında yeryüzünde ibadeti uygulanan dinler içinde hiçbir dini otoritenin tekfir yetkisinin olmadığı nadir dinlerden biri olmasındandır. Nitekim kutsal kitap Kur'an ya da Şeriatın fıkıh usullerince tanımlanan kaidelerinde, hiçbir Müslüman bir başka Müslümana "Sen Müslüman değilsin," diyemez. Mesela Papa'nın birini aforoz edebildiği Hıristiyanlık örneğinde ya da Yahudi olabilmek için Yahudi bir anne tarafından dünyaya getirilmiş olmak gereken Yahudilikte durum böyle değildir.

İslamı kabul etmenin yolu, varolan en basit ve en çabuk yoldur.

Müslüman olmak için kelime-i şahâdet getirmek yeterlidir. Bunu yaptığınızda, hiç kimse size Müslüman olmadığınızı söyleyemez, zira İslama göre "kalbinizden geçeni bir tek Allah bilir". Şahsen bu kaideyi güzel ve asil bulsam da, bunun işleyiş biçimi yoruma açıktır; İslamın bütünselliğinden ayrılmaz ve dünya üzerindeki Müslümanların ya da İslami akımların muazzam çeşitliliğinin üzerine oturduğu kaide işlevi görür. Buna karşılık, "İslam bu değildir" denebilir, ama biri için "O Müslüman değil" denemez. IŞİD'in İslam olmadığı zaten çok sayıda Müslüman âlimi tarafından defaatle söylendi; özellikle "120'lerin Mektubu"na atıfta bulunuyorum.[1]

İslamda Hıristiyanlıktaki Papa'nın otoritesiyle karşılaştırılabilir bir merkezi denetimin bulunmaması, İslamı bir nefret ve şiddet taşıyıcısı olmaya doğru çekebilmektedir. Nitekim çılgınca bir siyasi tasarı besleyenler İslamı kolaylıkla alet edebiliyor ve hiçbir Müslüman çıkıp onlara "Sen Müslüman değilsin" diyemediği için akıllarına eseni yapabiliyorlar.

4. IŞİD'e giden gençler İslamı bilmiyorlar

İslama Bağlı Sekter Sapmaları Öngörme Merkezi CPDSI'nin rakamlarına göre, Suriye sınırında durdurulan gençlerin yüzde 17 ila 20'si, Müslüman kültürlü bir aile içinde yetişmişler. Bu yüzde 20'nin içinde çok azı, sıkı ve düzenli bir dini eğitim almış. Artakalan yüzde 80 ise bütünüyle ateist ya da ibadet etmeyen Hıristiyan kültürlü ailelerden geliyor. Kuşkusuz bu rakamlar ateizmi ya da Hıristiyanlığı katiyetle ilgilendirmez, fakat kopuş yaşayan ve burada giremeyeceğim çok sayıda karmaşık sebepten ötürü kendilerini IŞİD cihadcılığının cazibesine kaptıran gençlerdeki çok büyük çeşitliliği açığa vurur. Nitekim genel olarak bu gençlerin İslam hakkında hiç bilgileri yoktur ve dışarıdan baktığımızda dindaşları olarak gördüğümüz Müslüman Fransızlar tarafından İslama çekilmiş olmaları mümkün değildir.

1. Bkz. www.relations-catholiques-musulmans.cef.fr/wp-content/uploads/sites/13/2014/12/Lettre-SRI-no-121.pdf

Çocuğunun şiddetli radikalleşmesini görünce, Müslüman itikadındaki bir annenin, ailesinde İslamla hiçbir bağ bulunmayan ateist bir anneden daha fazla perişan olduğunu iyi görmek gerek. Radikalleşme, dininden bağımsız olarak her anne-babayı biçare durumda bırakan bir kopuşla gerçekleşiyor. Müslümanlardan özel bir seferberlik beklemek boşunadır; hatta çocuklarının toplumdan kopuşuna ebeveynleri olarak engel olamadıkları için en başta kendilerini kurban hisseden 140 Müslüman aile için bir hakaret yerine geçmektedir.

Daha beteri; daha da sarsıcı iki rakam. Bildirilen gençlerin sadece yüzde 10'unun Fransız vatandaşı olmayan bir aile büyüğü (dede veya nine) vardır. Böylelikle yüzde 90'ının en az iki kuşaktır Fransız olduğu ortaya çıkmaktadır. Fransa'da yaşamış ve yetişmiş, Cumhuriyet'in okullarına gitmiş, kuşağımızın yakın tarihteki olaylarını bizimle birlikte yaşamışlardır.

Son olarak, gençlerin sadece yüzde 2'si bir cami aracılığıyla devşirilmiştir. Fransa'daki bütün imamları denetleyip, bütün camileri gözetim altında tutup, ibadet eden bütün Müslümanları araştırdıktan sonra cihadcı devşirme oranının sadece yüzde 2 azaldığını keşfedince ne diyeceğiz? Başka bir sorun mu icat edeceğiz, yoksa nihayet hakikatle mi yüzleşeceğiz? Bu gençler bir ideal, bir gelecek, bir perspektif arayışında. Giden gençlerin yüzde 91'i Facebook'ta yaptıkları bir anlık bir görüşme sonrasında doğrudan devşirilmişler. Artakalanı da hapishaneden.

5. Bu buyruk laiklik ilkesinin ihlalidir

Laiklik ve 1905 tarihli yasa, Devlet'in tarafsızlığını sağlayarak, inançlarından ya da dini aidiyetlerinden bağımsız bir şekilde tüm yurttaşların yasa önünde kesin eşitliğini tesis eder. IŞİD'i desteklemediklerini göstermeleri istenen Müslüman Fransızlar diğerleri kadar Fransızdır. Bordeaux gibi büyük şehirlerin belediye başkanları, temsil ettikleri kamu otoritesinin tarafsızlığını ne adına bozabilmektedirler? Yurttaşları dinlerine göre ayıklamak, hedef almak ya da enselemek vahim bir sapmadır. İşte orada laikliğin ihlali vardır! Kaldı ki madem Cumhuriyet hiçbir ibadet şeklini benimsememek-

tedir, kendini Müslüman olarak tanımlamak da sadece Müslüman itikadında Fransız yurttaşlarının bileceği iştir! En mutlak haklarıdır bu; ama hiç kimse bunu onlar yerine yapma durumunda değildir. Fransızdırlar ve Ulus'un bünyesine aittirler!

6. İki, hatta üç misli kaygı üretiyor

Müslüman bir arkadaşım yeğenini Bataclan saldırısında kaybetti. Fransız toprakları üzerindeki terörizm, bütün Müslüman Fransızlar gibi onun için de benzeri görülmemiş bir şiddet. Aynı ülkenin vatandaşları olarak bu barbar çılgınlığın bizi hedef aldığını bilmek büyük bir kaygı. Olayın hemen akabinde, Müslüman Fransızların bu konu üzerine beyanda bulunmaları bekleniyor. Yazımın baş kısmına atıfta bulunacak olursam; bu güvensizlik ve bu ima iki misli kaygı vermektedir. Terörizmin hedeflediği bir halka ait olmaları yetmiyormuş gibi, bazı vatandaşları, hem de sıradan olmayan bazı vatandaşları (Alain Juppé!) tarafından, Fransız olmaları hasebiyle zaten kurbanı oldukları bir cinayeti kınamaları isteniyor.

Kız kardeşinin kurban olduğu bir tecavüzü kınamasını ağabeyinden isterken hayal edebiliyor musunuz kendinizi? Yok ama, uyanalım artık! Yakınlarınızdan biri bir cinayete kurban gittiğinde, bu cinayet sizi yıkar elbette. Cumhuriyet dayanışması hepimizi birbirine yurttaşlık bağıyla bağlı kardeşler yapar. Kendi ailemizin üyelerinden, ellerinin temiz olduğunu göstermelerini nasıl isteyebiliriz? Paris'in doğu semtlerindeki herkes gibi bütün Müslüman Fransız aileler de yakınlarından haber alabilmek için bazen saatlerce merak içinde bekledi: eşlerinden, çocuklarından, yeğenlerinden, dostlarından... Ne zannediyorsunuz? Müslümanların televizyona bakıp ötekiler için üzüldüğünü mü? Fakat "ötekiler" yok ki! Yahudi, Hıristiyan, Müslüman ya da ateist Fransızlar olan hepimiz aynı gemideyiz; karşımızda aynı husumet var.

Son olarak, bariz nedenlerle şu anda bazı evlerde aramalara başvurma sorumluluğunu taşıyan polisin de, özellikle şedit bir tutumla her gün yeni hatalar yaptığı görülüyor. Şakağında bir namluyla uyandırılıp gık bile demeden don gömlek evinden çıkması emredilenlerin yaşadığı, korku ve aşağılanmadan başka hiçbir sonuç ver-

meyen kaç arama olmuştur kimbilir? Ev aramaları, Müslüman itikatlı bu Fransız ailelerin kaygılarını üç misline çıkarmaktadır.

7. İslamı özleştirmek, iz peşine düşmenin kötü bir yoludur

İslamı ya da Müslümanları yekpare bir bütün gibi kabul etmek, tüm düzeylerde hata yapmaktır. Öncelikle tarih, antropoloji, jeopolitik, hukuk, dinler tarihi, vb. alanlarda. Fakat aynı zamanda istatistik açısından da hatalıdır. IŞİD İslamın özleştirilmesinin bir aktörü; tekbiçimli bir blok haline getirmek istiyor İslamı. Aralarındaki o "doğal dayanışma"ya itmek istiyor Müslümanları. Bütün dünyadaki Müslümanları etkilemek istiyor kesinlikle. Oysa rakamların gösterdiğine göre bu uluslararası temsiliyetin işlevi yok. IŞİD dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesi olan 400 milyon müminli Endonezya'dan sadece 60 cihadçı "tedarik ediyor". Her biri 80 milyon nüfus anlamına gelen Mısır ve Türkiye'den 400 cihadcı çıkıyor. Buna karşılık yarısı ibadet eden 6 milyon Müslümanı olan Fransa'nın 700 vatandaşı sahadadır. Devşirmedeki bu gerçeklik, İslamı özleştirmenin zekâya hakaret olan yanlış bir iz peşinde koşmak olduğunu açığa vurmaktadır.

8. IŞİD'in tuzağına düşülüyor

Ebubekir Naci'nin yazdığı ve IŞİD ideolojisinin *Kavgam*'ı olan *Vahşetin İdaresi* (teorileri ve eylem planı) örgütün uzun vadeli stratejisini ifşa eden bir kitaptır.* Buzdağının görünen yüzü, Fransa ve Ortadoğu'da düzenlenen saldırılara gönderebilir. En sarsıcı ve en bariz bölümdür bu.

Yine de görünmeyen yüz olan sürecin kalbi, bütün dünyadan devşirilen daima daha çok sayıda gönüllüyle beslenen hakiki bir Hilafet kurulmasını hedeflemektedir. Bu devşirme, özünde kökendeki ülkelerdeki bölünmeye bağlıdır. Bir ülke ne kadar parçalanmış, damgalayıcı, bölünmüş ise, gençleri gitmeye ikna etmenin de o kadar

* Bu kitapla ilgili olarak bkz. "Jean-Marc Lafon: IŞİD'in Uzun Vadeli Hedefleri Üzerine Bir İnceleme", s. 49. *–ç.n.*

kolaylaştığı bir av alanı olacaktır. Eski rehine Nicolas Hénin'in de *The Guardian*'da izah ettiği gibi, her kırılma belirtisi Suriye'de yerleşik nöbetçi bir hücreyi besler; böylelikle adam devşirenler, karşılarındaki gençlere, "Sen de görüyorsun ya, burada istenmiyorsun," diyebilmektedir. Müslümanlardan harekete geçmeleri ya da desteklemediklerini göstermeleri istenirken, onları bu şekilde mimleyerek, daha sonra adam devşirenlerin güçlük çekmeden yaslanabilecekleri derin bir rahatsızlık yaratılmaktadır.

9. Terörizmin ilk kurbanları Müslümanlardır

Hedef olarak daima ya İslamın bağrındaki bir azınlığı (Sünniliğe karşı Şiilik) ya da yeterince bağnaz olmadıkları için kâfir gibi telakki edilen müminleri hedef alan terörizmin dünyadaki baş kurbanları Müslümanlardır. Müslüman toplumların ya da Batı'daki Müslüman cemaatlerinin psikolojisi bu kurbanlık etkenini bizden çok daha fazla algılamaktadır. İnsan kendini kurban hissettiğinde, bir de ıstıraplarının failini kınamaya zorlanırsa, çıldırmak işten değildir. Kurbanlardaki bu psikoloji hususunda, mesela Myanmar'daki Rohingyalara yapılanların işleri hiç de kolaylaştırmadığını unutmayalım. "Dünyanın en büyük zulme uğrayan azınlığı"ndan söz eden Birleşmiş Milletler'e göre, 125 bin Rohingya mültecisine karşı sürekli girişilen katliamlardaki ölümler on binlere varmıştır. Rohingyaların başına gelenler hakkında ses çıkarılmaması, siyasi-medyatik söylemde onların dinlerinin diğer dinlerle aynı şekilde muamele görüp görmediğini meşru olarak kendilerine sorabilecek müminlerdeki adaletsizlik duygusunu böyle beslemektedir.

10. Müslüman Fransızlar zaten IŞİD'i kitlesel biçimde kınıyorlar

Nihayet şimdi zikredeceğim belki de ana gerekçe, ama sona sakladım onu. Yukarıda dediğim her şeye rağmen: Bunu zaten kınıyorlar! Müslüman Fransızlar her terörist saldırısını ve IŞİD'den kaynaklanan her tahkir edici olayı hep birlikte kitlesel biçimde kınıyor-

lar. İnsanlardan zaten yaptıkları bir şeyi yapmalarını istemek, ameliyattaki bir cerrahtan bizi de ameliyat etmesini istemek gibi... Bütün cemaat sorumluları, ama aynı zamanda gençlik hareketleri de, kınama ve mahkûm etme mesajlarını duyurabilmek için gerekeni yapmışlardır. Bu kınamaları selamlamanın, buna değer verdiğimizi gösterip onlara söz hakkı vermenin, Fransızların bir kısmı gibi onlara yukarıdan bakarak gelecek haftanın ödevini vermek yerine onları dinlemenin artık zamanıdır belki.

Sonuç

Bu buyruğu dile getirenlerin hiçbir gerekçesi, yukarıda saydığım gerekçelerin birine ya da bütününe direnemez. Hiçbiri! Kendi sorumluluklarımızı üstlenmenin, içinde yaşadığımız dünya ve ülke gerçekliğine hiç uymaması ve yersizliği ölçüsünde bu konunun siyaset, dernekler ve medyadaki sorumlular tarafından reddedildiğini görmenin zamanı geldi de geçiyor.

Le Monde'dan Nicolas Truong'un psikanalist Fethi Benslama ve siyasetbilimci Olivier Roy ile 5 Ağustos 2016'da yaptığı bu söyleşi şu soruya yanıt arıyor: El Kaide ve IŞİD'le tanık olduklarımız dindarlığa dönüş anlamına geliyor mu?

FETHİ BENSLAMA, OLIVIER ROY: DİNDARLIĞA DÖNÜŞ DİYE BİR ŞEY YOK

NICOLAS TRUONG: *Dindarlığın dönüşüne, hatta yaygınlaşmasına mı tanık oluyoruz?*

OLIVIER ROY: Günümüzde görünür olan dini ibadetler altmış yıl öncekiler değil. Gazete "manşet"lerini oluşturan olaylar, dindarlığın geleneksel biçimleri değil. Neo-fundamentalist biçimler bunlar. Yine de dindarlığın bir yaygınlaşmasına mı tanık oluyoruz? Rakamlar bunun aksini kanıtlıyor. Her yerde, Müslüman ülkeler de dahil olmak üzere, dini ibadet azalmakta. Sekülerleşme kazandı; ki bu da 1960'lı yıllarda başladı ve değerler bakımından egemen kültürle dindarlığın birbirinden kopmasına yol açtı.

1880'de Jules Ferry laik okulun ne olduğunu açıklamak için ünlü "İlkokul Öğretmenlerine Mektup"unu (*Lettre aux instituteurs*) yazdığında, şöyle sesleniyordu onlara: "Ahlak üzerine bir tartışma değil bu. Çünkü ister Katolik olalım ister ateist, hepimiz aile üzerine, kadının rolü üzerine, cinsiyet ayrımı üzerine aynı ahlaka sahibiz."

1960'lı yıllardan itibaren, bireysel özgürlüğün her şeyin merkezi haline geldiği, sonunda dini değerlerden tam bir kopuş oluşturan

eşcinsel evliliğe, yardımlı üremeye, taşıyıcı anneliğe varan, değerlerde yeni referanslar dayatıyor kendini.

Dolayısıyla, 1905'te olduğu gibi dogma ya da iman üzerine bir tartışmaya tanık olmuyoruz sadece; toplumumuzun temelini oluşturan değerler üzerine bir tartışma bu aynı zamanda. Dindarlığa dönüş diye bir şey yok.

FETHİ BENSLAMA: Din neyle uğraşır? Psikanaliz açısından, konusu öncelikle insanların doğuştan gelen yıkımıdır, dünyada terk edilmişlik duygularıdır; bunlara karşı bir ümit kalkanı sunar din.

Daha sonra insanlara ortak mecburiyetler, dolayısıyla da bir ahlak dayatarak onların tatmin olma şekilleriyle uğraşır. Endişeyle gelen sorunlar artık yok mu peki? Elbette var ve insanlığın büyük kısmı için bu endişeyle baş edebilmenin başlıca usulü hâlâ din. Buna karşılık bu usulün uygulanma şekli, dünyanın bilimsel kavranışının ve onunla birlikte sekülerleşmenin yaygınlaşması sebebiyle değişti.

Din artık dünyayı kavramanın yegâne ortak kaidesini teşkil etmez olunca, dini muamele özerkliğin modern sürecini takip ederek özelleşme eğilimi gösterir. Gitgide daha fazla birey aynı dinin içinde iman tazeler. *Born again* diye de adlandırılan bir yeniden canlanma hadisesidir bu. Bunlara artık sadece kendi dini geleneklerinin mirası yetmez, bunu kendi başlarına kazanmaları gerekir. Modern özneye özgü bir kendini tanımlama süreci söz konusudur.

Geleneksel din egemen olduğu zaman, bireyler vicdanlarındaki endişe payını onun üzerine yüklerler; kabahatlerini kendi üzerine alıp bağışlayan bir tanrıya yaslanırlar. Üstbenlik diye adlandırdığımız şey, Tanrı ile paylaşılır. Din insanlık için bir üstbenlik protezi oluşturur.

Özne dünyanın dini kavranışından kopunca ve özerkleşince, vicdanındaki endişeyi tek başına taşımak zorunda kalır, daha üstbenliksel bir hale gelir. Bu sebepledir ki, bugün dinin azaldığı her yerde takıntılı nevrozların artışıyla karşılaşıyoruz. Kimi başkaları da, üstbenliksel sıkıntıların özelleşmesine karşı mücadelede daha yetkin olan temel dini biçimlere dönmeyi seçiyorlar.

Dindarlık neden bize bugün eskisinden daha görünür geliyor?

O. ROY: Çünkü bir şekilde kamusal sahneden dışlanmıştı. Basit bir hatırlatma: 1940'lı yılların sonunda Rahip Pierre Ulusal Meclis'e seçildiğinde, Bourbon Sarayı'na üç renkli Fransız bayrağını sardığı cübbesiyle gelmişti. Bugün bu imkânsız olurdu. Oysa yasa değişmedi. Öyleyse ne değişti? En iyi ihtimalle tuhaf, beter ihtimalle de fanatik, tehlikeli veya cahilane görünen dindarlığın algılanışı değişti.

İman cemaatleri –entegrist Katoliklerden ortodoks Yahudilere, bu arada Selefî Müslümanlar da– laik toplum ve kültürün saldırısına uğramış hissediyorlar kendilerini. Bu toplumsal alandan dışlanmış olma duygusu bir tekrar fetih arzusu doğuruyor (Fransa'nın Hıristiyan köklerine dönmesi gerek, vaaz vermek gerek, vs.) ya da aksine bir kuşatılmışlık kompleksi doğuruyor: Tehdit altındayız, saldırıya uğruyoruz, bize müstesna bir statü verilmesi lazım.

Mesela ABD'de, yeni yasalara karşı korunmayı, örneğin bir eşcinsel evliliği kutlamama hakkına sahip olmayı ya da Sosyal Güvenlik Kurumu'yla sözleşmelerde doğum kontrolünü finanse etmekten muaf olmayı talep eden dini cemaatlerle gitgide daha fazla karşılaşılıyor. Dolayısıyla bugün dindarlık toplum nazarında özerkleşiyor ve hatta toplumdan çıkıyor, çünkü Mayıs 68 yasaya girmiştir.

F. BENSLAMA: Dinde olağanüstü bir kendini uyarlayabilme ve anlam üretmek için elinin altındaki her şeyi, en heterojen unsurları bir araya getirerek kullanabilme yeteneği var. Sakalı olan ve *qamis* (gömlek) giyen bir adam görüyorsunuz; ayağında *Nike flashy*'ler var, cep telefonunun sinyali ise Kur'an'dan ilahiler çalıyor.

Bilimin ve sekülerleşmenin dini sileceğini zannettik; aslında onu dönüştürdü; bu yüzden dindar kalabilmek için fazladan bir şeyler yapmak ve bunu daha çok göstermek gerekiyor. Bazı Müslümanlar imanlarının işaretlerini taşıma gereği duymuyorlar, kimi başkaları ise kendilerini yeterince Müslüman hissetmiyorlar ve gitgide daha bariz bir biçimde Müslüman görünmek zorunda hissediyorlar kendilerini.

Bugün en kitlesel "radikalleşme" süreçlerinin İslam adına yaşanması neden?

O. ROY: Öncelikle sosyolojik nedenler var, çünkü Batı Avrupa'daki büyük göçmen kitlesi Müslüman kökenli; bu da toplumla bütünleşme sorununun İslamı, hedeflerin ve taleplerin merkezine getirmesine sebep oluyor.

İkinci olarak, Ortadoğu'daki krizler var. Oysa bu krizler dini değil, jeostratejik mantıklara tabi; tıpkı Suudi Arabistan'la İran'ın araya soktukları vekiller üzerinden yürüttükleri savaş gibi. Aktörlerin her biri kendi halkı nezdinde bir meşruluk edinmek ve hasmının meşruluğunu yerle bir etmek için bu çatışmayı dini terimlerle açıklama yolunu seçecektir. İçinde dindarlığın istismar edildiği *realpolitik* alanındayız.

Üçüncü boyut ise, benim "dindarlığın formatlanması" diye adlandırdığım şeydir; yani bu sekülerleşmenin meydan okumasına dindarlığın karşılık verme tarzıdır. Bu sorunla bütün dinler karşılaşmıştır. Katolik Kilisesi için bir asırda oluşmuştur bu. Bugün İslam, dönüşümünü ve dünyanın sekülerleşmesine uyarlanmasını, 1970'li yıllardan başlamak üzere birkaç on yılda, tamamına erdirmelidir.

Müslüman dindarlıklarını toplumlarımızdaki değişime uyarlamak için oluşan baskı muazzam. Dolayısıyla kendini uyarlayanlar var; bir de aksine, "Hayır, hiçbir taviz vermeyi kabul etmiyoruz, saf ve sert bir İslam istiyoruz," diyecekler var. Ve burada da iki versiyon var: biri Selefi, sadece dindarlığa düşkün; diğeri ise cihadcı, bir halifelik, bir İslam devleti yaratma efsanesine dayanıyor. Dolayısıyla diyebiliriz ki, dindarlığın dönüşümünün İslami ânını yaşamaktayız.

F. BENSLAMA: Napolyon Mısır'a geldiği zaman korkunç katliamlar yapar, sonra da Kahire'deki şeyhleri toplar ve onlara mealen şöyle konuşur: "Siz büyük bir uygarlıktınız, ama şimdi hiçbir şeyiniz yok artık, neyiniz kaldı?" Ve Kahire'nin büyük şeyhi ona şöyle cevap verir: "Bizim Kur'an'ımız var." Napolyon alaya alır: "Kur'an'da topun nasıl döküleceği var mı?" Bütün şeyhler koro halinde ona evet diye karşılık verirler.

Bu öyküyü Müslüman fundamentalizminin ilk sahnesi gibi değerlendiriyorum. Batılıların savaşçı fethine ve onun taşıyıcısı olduğu, Tanrı'nın mutlak bilgisinde gedikler açan teknik-bilimsel güce karşı savunmacı bir cevaptır bu.

Bunun sonucunda, kendini kurtaracak Tanrı'yı kurtarmak için Müslüman'dan da fazla Müslüman olmak isteyen ve benim "üst-Müslüman" diye adlandırdığım çıkar ortaya. Bugün gözlemlenen işaretler, markalar ve kuralların yarıştırılması bundandır. Bu kurtarıcıyı kurtarma endişesi çok sayıda Müslümanın ıstırabıdır.

Göçmen işçilerin torunları olan Fransız gençliğinin bir kesimindeki ölümcül nihilizmin Tanrı adına yapılıyor olması nasıl açıklanabilir?

O. ROY: İlkin, hiç de Müslüman gençlere özgü olmayan, kuşağa bağlı bir nihilizm var. ABD'deki Columbine katliamının paradigması bu: Yolunu şaşırmış gençlerin, cinayet tasarılarını Facebook'ta ilan ettikten sonra ayrım gözetmeden katliama giriştiği ve kendini de yok ettiği intihar eğilimli davranışları.

İkinci olarak, cihada ve İslami terörizme katılan ve vakaların yüzde 80'inde polis tarafından bilinen o gençler var. Bunların dini terbiyesi yoktur, ama radikalleşmeye meylettikleri anda, dine de meyletmişlerdir. Dinen yetiştirilmeye bağlı yoğun bir pratiğin devamında radikalleşmiş değillerdir. Dini radikaller olmadığı anlamına gelmez bu. Ama dini radikaller şiddete meyledenler değildir.

Öncelikle 1995'ten beri hepsinin öldüğünü tespit edelim: Ya kendilerini havaya uçuruyorlar, ya da polisin onları öldürmesini bekliyorlar. Suriye'ye gidenler oraya ölmek için gidiyorlar. Tasarıları bütünüyle ölüme bağlı.

IŞİD, bir halifelik kurmak, saf ve âdil bir İslami toplum kurmak istediğini beyan ediyor. Ama ters giden bir şey var: Âdil toplumu yaratacak olan bir harekete katıldığınızı düşünüyorsanız, kendinizi öldürmezsiniz; ya da kendinizi feda etmeye hazırsınızdır, ama yine de iyi ve adil bir toplumda yaşamak istersiniz, vb. Ama içlerinden hiçbiri bunu temenni etmiyor. Suriye'ye gittikleri zaman, oraya ci-

had için gidiyorlar, ölüm için gidiyorlar. Aslında, IŞİD'in öne çıkardığı ütopya tasarısına inanmıyorlar. Bizzat IŞİD de, yakından incelenirse görülecektir, metinlerinde ütopya tasarısını öne çıkarmıyor; kıyametten ve ahir zamandan söz ediyor.

F. BENSLAMA: Radikalleşmiş gençlerin üçte ikisi on beş ile yirmi beş yaş arasında. Bu veriyle her yerde karşılaşıyoruz. Dolayısıyla kafalarındaki karışıklıkları, kendini feda etmeye çağıran amansız iletişimcilerce yaygınlaştırılan Tanrı endişesiyle özdeşleşmiş bir ergen ve genç erişkin kesiminin semptomatik durumuyla karşı karşıyayız; bazıları bu çağrıya cevap veriyor. İçlerinden çoğu başıboş dolanıyor ve çileyle sınanmaktan geçen bir anlam arayışı üzerinden ölümü başlangıç kabul ederek kendine tekrar bir yön bulma arayışında.

Bir kısmı, döndüklerinde, "Ölmek istiyordum, ama kendimi öldürmek istemiyordum," diyen o intihar eğilimli ergenlere benziyor. Ama içlerinde dönmek istemeyen, terörün ideolojisi ve tahripçiliğiyle kendi kişisel marazlarını tamamen kaynaştırmış olanlar da var.

Dindarlığın toplumdan daha da ayrılma riski var mı? Yoksa bir uzlaşı mümkün mü?

O. ROY: Safi dindarlığın önünde hiçbir perspektif yok. Toplumdan kopuş, ya genç İslami radikallerin ölümcül ve nihilist yönelimi, ya da laik dünyayla karmalık içinde yaşamaktan tamamen imtina etmek gibi daha az şiddetli fakat ayrılıkçı bir reddediş anlamına geliyor. Ya da: "Peki tamam, Katolik Kilisesi artık Avrupa'da bir azınlıktır, öyleyse çoğunlukla diyaloğu öğrenelim," diyen Papa Franciscus'un yolundan giderek kültürle ve toplumla tekrar bağlantı kurma yolu kalıyor.

F. BENSLAMA: Radikal İslamcılığın şiddeti çok sayıda Müslümanı düşünmeye yöneltiyor. Müslüman diniyle muayyen bir bağlantının bu dehşete yol açabiliyor olması en yakıcı sorun. Mesela Tunuslu İslamcılar siyasi İslamdan vazgeçmek istediklerini beyan ediyor-

lar.* Fakat dinin toplumla tekrar bağlantı kurması toplumsal ilerlemesiz yapılamayacak. Hıristiyanlığın toplumla bağlantılarını rahatlatmasını sağlayanın aynı zamanda yaşam koşullarının iyileşmesi olduğunu unutmayalım. En şiddetli din biçimlerinin, tüm gezegene yayılan insani yıkımdan doğduklarını hatırlatalım kendimize.

* Bkz. bu kitapta Raşid Gannuşi ile yapılan söyleşi, s. 249. –*ç.n.*

21 Kasım 2015'te Strasbourg'da Japon dergisi *Gendai shisō* (Bugünün Düşüncesi) adına Prof. Shoichi Matsuba, ünlü Fransız filozof Jean-Luc Nancy'ye Paris saldırıları üzerine görüşlerini sordu. Söyleşinin felsefeci Jerome Lebre tarafından derlenen ve 6 Aralık 2015'te *Mediapart*'ta yayımlanan bölümünü veriyoruz.

JEAN-LUC NANCY: ULUSÖTESİ BİR HADİSEYLE KARŞI KARŞIYAYIZ

SHOICHI MATSUBA: *Sorum çok yalın: Savaşta mıyız?*

JEAN-LUC NANCY: Önce evet, sonra da hayır diye cevaplayacağım bunu. Hayır, çünkü uluslararası hukukun alanına giren sarih savaş kavramının şimdi olup bitenle bağı yok. Carl Schmitt'e atıfta bulunarak bunun bir "partizan savaşı" olduğu söylenebilir; fakat yine de tam aynı şey değil. Sanırım Carl Schmitt'in verdiği ilk örnek Napolyon'a karşı İspanyolların direnişidir; düzenli ordu şeklinde bir araya gelmeyen İspanyol partizanları söz konusudur; ama cephe iki ulusu ilgilendirir ve ülkenin içerisinde yer alır. Halbuki şimdi ulusötesi bir hadiseyle karşı karşıyayız. Paris saldırıları bir devlete bağlı değil, zira IŞİD bir devlet değil; kısa süre önce Bamako'da da bir başka saldırı oldu, El Kaide tarafından üstlenildi. Demek ki o zaman burada daha ziyade bir nebuladan bahsediliyor, ki bu yüzden de hiçbir savaş hukuku söz konusu edilemez. Biçimsel, ya da terminolojik bir sorun değil bu. Dünyadan savaş fikrinin kaybolması anlamında savaşı kaybettiğimiz söylenebilir; her tarafta çatışmalar var, bazıları bir ülkenin içindeki devrimci çatışmalar, ama çoğu bir

ülkeden diğerine taşınıyor ve hakiki kaynakları ya da referansları devletler değil. Bir anlamda elbette uluslararası hukuku etkiler, ama uluslara dayanan uluslararası hukuku değil; ulusların dışında, onların üzerinde ve hiçbiri tüm ülkeler tarafından tanınmayan uluslararası mahkemelerde icra edilen hukuku... Bu mahkemelerin hakikaten hukuki değil ahlaki bir gücü var. Bu ulusüstü hukuk imkânının ortaya çıkarabileceği sorunlar çözülmemiştir.

İkinci cevabım evet: İçinde açıkça bir düşmanın gösterildiği silahlı ve ölümlü bir çatışmayı genel anlamda savaş diye anlıyorsak, savaştır bu. Burada düşman Batı'dır, ya da Batı'nın müttefikleridir. Burada düşman, saldırgandan --düşmanı gösterenden– daha açıktır. Bunu bizzat Carl Schmitt demese de, onun yetiştirdiği Julien Freund, düşmanı gösterenin daima öteki olduğunu söylüyordu: Kendini düşmanım olarak tanıtan düşmanımdır bu. Ama kendini Batı'nın düşmanları olarak tanıtanları tanımlamak yine de hayli zordur. "İslamcılar"dır bunlar. Ama kimdir onlar? Fundamentalist Müslümanlar denebilir, ama Slavoj Žižek'in de gösterdiği gibi kusursuz bir şekilde barış yanlısı olan fundamentalistler de olabiliyor. Öyleyse fanatikleşenlerle fanatik olmayanları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Ama bu ayrım üzerinden de şu soru sorulur: İslamdan yana olduğunu söyleyen ve şimdi olup bitene ulaşabilecek güçte bir fanatizm neden ve nasıl var?

Akdeniz havzasının doğusunu, Ortadoğu'yu, Doğu'yu, Endonezya'yı, Pakistan'ı, Hindistan'ı... kaplayan ideolojik-siyasi-kültürel sebeplerin varlığını gerektirir bu öncelikle. Hayli gerçek olan bu alan İslamın yayılma alanıdır; o da Hıristiyanlık gibi bir toplumsal doku üretmektedir. Afrikalı öğrencilerle teşrikimesâim sırasında farkına vardım bunun. İçlerinden Malili bir öğrenci, uzun zaman önce, Müslüman olmanın iyi bir sosyalleşme yolu olduğunu söylemişti bana. Hıristiyanlık Avrupa'da Pagan toplumsal dokuda iyice yerleşiktir, ama Afrika'ya toplumsal bir uygulamadan ziyade bir din olarak gelmiştir. Afrika'da İslam diğer tapınma biçimlerinin ayakta kalmasına ses çıkarmamış ve toplumsal doku rolü oynamıştır. Avrupa'da sekülarizasyona yol açmış bir dini hadiseyle karşı karşıyayız burada: Toplumsal doku demokratikleşmiş, hukukileşmiş, ahla-

kileşmiştir o zaman... Günde beş vakit namaz, hac, tanınmaz ve görünmez bir tanrı gerektiren tüm bu İslami bütün, hiç de fanatikleşmeye hasredilmemiştir. Her üç tektanrıcı dinde de bulunan tüm bu boyut, pekâlâ manevi bir yöne, ahlaki vb. bir yöne de götürebilir.

Fanatizmi başlatan nedir öyleyse? İslamda elbette hükmetme iradesi vardır; tıpkı Hıristiyanlıkta da olduğu gibi. Ama daima başka bir şey daha vardır; sosyo-ekonomik bir durum. Arap ülkelerinin sosyo-ekonomik durumu 70'li yıllarda mali şoklarla beraber gelen petrol şoklarından beri allak bullak olmuştur. İlk petrol şoku ABD' nin azami petrol üretmesine ve Ortadoğu petrolüne ihtiyacı olmasına bağlıydı. Ortadoğu'yla ilişkileri allak bullak eden, enerji ihtiyacıyla birleşmiş kapitalist ekonominin gücüydü. Suudi Arabistan gibi ülkeler son derece güçlü hale geldiler. Cezayir vakasını da analım. Cezayir yirmi beş yıl önce cihadcı olan ilk büyük hareketin (GIA) başladığı ve bu hareketin siyasi kolunun seçimleri kazandığı, bunun da tepkiye ve yıllarca süren teröre yol açtığı bir ülke. Üstelik Cezayir'de çok petrol var ve bu ülke, petrol tarihinin gerçekliği içinde bir gösterge, bir şeyin belirtisi olmuş. Petrol enerjidir, enerji de büyümedir, küreselleşmedir... Çatışmayı başlatan ekonomik koşullar Reagan ve Thatcher döneminin koşullarıdır. Ama bu isimlerin ötesinde, önemli olan kapitalizmin uzun soluklu hareketi ve dünyada göz diktikleridir. Avrupa'da ulusal egemenlikleri de allak bullak eden bir iç çöküşe yol açmıştır bu (iki dünya savaşı). Bunlar uzun zamandır savaştaydılar, ama 1870'te ve 1914-18'de savaş "Avrupa İç Savaşı" haline gelir. Almanya'nın ekonomik kalkınmasının bunda hiç etkisi yoktur. Her şeyi tarihe boğmak istemiyorum, fakat bütün bu olanların, bütünüyle zayıflamış, siyasi bir güç olmakta âciz kalmış, yegâne bileşeni olmasa da bir bileşeni, kendi içinde bölünmüş bir bileşeni İslam olan tam bir bütünle karşı karşıya kalan bir Avrupa'nın başına gelmesine şaşakalmış durumdayım.

IŞİD'in, El Kaide'nin, Boko Haram'ın parası nereden geliyor? Terörizmin parası Irak, Suriye, Afrika halklarının ödedikleri vergilerden geliyor, ama aynı zamanda tahıl veya petrol kaçakçılığından da geliyor. IŞİD'in petrolünü kim satın alıyor peki? Orada çok karanlık bölgeler var. Büyük ekonomik güçler bu bölgelerde hangi

yerleri işgal ediyorlar? Ne roller oynuyorlar? IŞİD'e para verdiklerini söylemiyorum; bundan daha ince ve daha karmaşık bir durum söz konusu. Terörizmin Avrupa'da eski bir tarihi var; Rusya'yı düşünelim, ama Rus teröristleri yoksuldu, elyapımı bombalar kullanıyorlardı, gerçek bir cephanelikleri olduğunu sanmıyorum. Şimdi ise gerçek bir silah kaçakçılığı var; bunun için de kaçakçılar lazım; dolayısıyla Fransa'da, Almanya'da ya da benzer ülkelerde bulunan ağır sanayi lazım. Küreselleşmede, şimdiye kadar yaşanmamış bir şiddeti yaratma olanaklarını sunan para ve silah dolaşımı var. Günümüzdeki patlama bundan.

"Savaş" sözcüğüyle ilgili bu soru aklıma başka bir bağlamı düşünürken geldi; bir anayasa reformu hazırlamak için başbakanı Çin ile "savaş" tan bahseden Japonya'da soruyoruz bu soruyu...

Japon başbakanının durumunda bu "savaş" sözcüğü iktidarın güçlendirilmesine hazırlıktır. Tabii ki Japonların güvenliğine bağlı değil; Japonya'da Çinli terörizmi yok. Bununla birlikte Çin'le, Kore'yle, bölgenin tüm tarihine bağlı olan bariz bir ekonomik savaş var. Asıl mesele, Japon anayasasındaki bir dönüşümün iktidarı nereye kadar güçlendireceğini bilmektir; Japonlar için baskıcı olabilir bu; şimdi Fransa'da olağanüstü hale geçilmesiyle sorulan soru da bu. Mali'nin başkenti Bamako'da olağanüstü hal 15 günlük iken, Fransa'da üç ay sürecek.

Bu olağanüstü hal meselesi korkunç bir şey; şimdiden bir anayasal reform fikrine bağlanıyor burada. Geçen perşembe günü Kleber Kitabevi'nde yapılan *Mutations* (Dönüşümler) konulu kolokyum sırasında dinleyicilerden birinin sorduğu soruyu hatırlıyorsunuzdur belki.[1] Bu hanım bize güvenliğin bir hükmetme yolu olup olmadığını soruyordu. Benim için, böyle akıl yürütmek şartlı refleksi andırıyor. *Libération*'da yazdığı yazıda Judith Butler'ın be-

1. Bu açık oturum 19 Kasım'da Jérome Lèbre ve Jacob Rogozinski tarafından düzenlenen "Mutations, autour de Jean-Luc Nancy" (Dönüşümler, Jean-Luc Nancy etrafında) konulu kolokyum bağlamında Avital Ronell, Jean-Christophe Bailly ve Jean-Luc Nancy'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

nimsediği tavırda da var bu. Elbette ben de Fransa'da bir polis devleti istemiyorum. Ama terörizm durumunda nasıl yapmalı? Strasbourg'da silahlı insan mevcudiyetinin son saldırılardan beri arttığını görüyorum.

Halkı korumak mı, denetlemek mi söz konusu? Ben sadece denetimde ısrar eden bir tepkiden başkasını yeğlerim. "Görünmez Komite"nin tepkisini tercih ederim: "Sitüasyonistler"in (Durumcular) mirasçısı bir gruptur ve *Tiqqun* adlı bir dergiyle iki kitap, *L'Insurrection qui vient* (*Yaklaşan İsyan*)* ve *A nos amis* (Dostlarımıza) çıkarmıştır. Düşünceleri belki de daha zekice; aynı zamanda siyaset sahnesi nazarında bir geri çekilme tutumu. Belki Tarnac Davası'nı hatırlarsınız; bu grubun üyeleri terörizmle suçlandılar ve suçlama geri alındı.** Normal yaşamdan çekilerek yaşamayı tercih etmiş kimseler bunlar. Her marjinalleşme girişiminin bir sınırı vardır, ama yazdıklarına bir hava da katar bu... Sitelerinin başyazısı "Ne güvenlikten yanayız, ne de korkudan" der. Eğer gerçekten güvenliğe karşı iseniz hiç korkmamanız gerekir; kaldı ki tüm bir toplum düzeyinde hiçbir anlama gelmez bu. Bütün Fransızlar gibi, yakınları için korktuklarını da söylüyorlar.

Biliyorsunuz, kendi payıma saldırılarda ölen bir düzine kadar kurbanla dolaylı ilişkim var; hayatımda hiç böyle bir şey olmamıştı. Bu yakınlığın çok kuvvetli psikolojik etkileri oluyor; çünkü bizler burada, Cezayir, Kahire veya Musul ahalilerinin tecrübelerine sahip değiliz. Kısa süre önce Jean-Claude Meyer, heyecandan istifade ederek güçlendirilmiş bir güvenliğin yerleştirildiğini de söyledi. Ama bu sadece bir heyecan değil, gerçek ölülerden bahsediyoruz. Ancak "Görünmez Komite"nin cevabıyla çözülebilecek bir düğüm var burada: "Ne güvenlik ne korku". Dolayısıyla herkes kendini korumaya, dikkatli olmaya uğraşacak.

Düzenlenen *Mutations* kolokyumu için gelecek üç kişi bu yüzden gelmedi, korktular... İçlerinden biri, tehlikenin farkında olma-

* Görünmez Komite, *Yaklaşan İsyan*, çev. R. Işık Güngör, Sel. 2012. *–ç.n.*

** Fransız ulusal demiryolu ağı üzerindeki elektrik hatlarına düzenlenen bir sabotaja karıştıkları ileri sürülerek "Terör amaçlı yasadışı örgüt kurmak"la suçlandılar. *–ç.n.*

dığımı söyledi bana. Yurtdışında, İtalya'da, Kanada'da, Şili'de ailelerinin katılımcıları bırakmak istemediklerini anladım... Terörizm gerçek terör etkileri üretiyor. Maruz kalınan bu terör durumu, itiraz edemeyeceğimiz bir gerçeklikte. Tabii ki siyasi bir tepki ve etkinlik göstermek için acil durum da var. Ama Fransa'da zaten polis ve ordunun kullanım olanaklarının sınırındayız. Önceye nazaran ordunun daha az parası var; Suriye'deki savaşa karışmış durumda; muazzam olanaklara sahip değil... Güvenlik üzerindeki tehditlerin sınırsızca büyümesine izin vermeyen bir ekonomik mantık var burada; ama aynı zamanda da halkı rahatlatmak için bedel ödemeyi zorunlu kılıyor.

Ne yapmalı?

"Tamam, şimdi ne yapıyoruz?" Strasbourg'daki Ulusal Tiyatro'da Jean-Pierre Vincent'ın sahneye koyduğu *Godot'yu Beklerken*'i seyretmeye gitmiştik; orada duydum bu lâfı. Karım ve ben, piyesin başında bu cümlenin bulunmasının bir belirti olduğunu söyledik birbirimize.

"Ne yapmalı?" sorusu güvenlikle ilgili olabilir, savaşla ilgili olabilir, kara savaşı ihtimaliyle de ilgili olabilir – bunun olacağını zannetmiyorum, eğer bu kara savaşı olursa IŞİD'in mevcudu ânında artacaktır; ya da bu sorun, sözünü ettiğim, daha esasa ilişkin olan ekonomik, mali, jeopolitik bağlama aktarılır ve şuna dönüşür: "Dünyanın halihazırdaki durumunda kapitalizme ne yapmalı?" Sorun bir uluslararası hukuk sorunudur: Ulusal egemenlikler arasındaki ilişkiler nasıl idare edilebilir? Aynı zamanda devletlerin uluslararası büyük şirketler karşısındaki hakları sorunudur da: Uzun zamandır – belki ABD ve Çin istisnaları dışında– ulus-devletler çokuluslu şirketler nazarında bütünüyle dengesiz bir durumda iş görüyorlar. Fransız devleti istihdamı kurtarmak için çokuluslu şirketlerin peşinde koşuyor (Mittal ve Google ondan güçlüler; onların hükümran bir iktidarı var).

Daha felsefi bir yerden bakmak istiyorum. "Ne yapmalı" sorusunun kendisi sorunsallaşmıştır. "Yapmak" demek daima üretmek

demektir. Öyleyse daha çok silah üretmek mi gerekiyor? Yoksa, üretilen hukuki ve ekonomik araçlarla şirketlerin hizmete koyulması mı... ama neyin hizmetine? İyi demokrasinin; fakat terörizmin kökünü kazıyacak ve şirketler arasında paylaşılan o hükümranlıktan başka bir şey olacak o "iyi" demokrasi ne olabilir? Şirketlerin ya da devletlerin iktidar mevkilerinde bulunmayan bizlerin yapması gereken, bir uygarlığın sonunu gösteren tüm bu dünyadaki infilaka hazır durumu düşünmeyi denemektir belki. Ama öngörmeden düşünmek gerek. Tahmin ya da öngörü alanındaysanız, atom enerjisinden vazgeçmek zordur; öyleyse bu durumda Japon hükümeti haklı gösterilebilir. Almanya'nın nükleer enerjiyi durdurmayı seçmesinin geçici olduğuna kaniyim; enerji kullanımının halihazırdaki şeklini bütünüyle değiştirmediği takdirde. Kapitalist uygarlığımızın sınırdaki durumunu herkes hissediyor duygusundayım. Bunun en çok acısını çekenler, yani en yoksullar, kuşkusuz hissetmiyorlar bunu. Ama bu teknik ve bütünüyle ekonomik, muhasebesi tutulabilir uygarlığı yaratmış olan bizler, bizi nasıl bir kopmanın beklediğini, nasıl bir kopuş yapabileceğimizi sorabiliriz kendimize.

Hıristiyanlığın, daha az şiddetli bir biçimde Budizmin de, zenginliğe yöneltilen bir eleştiriyle beraber işleyen dinler olmasından çok etkilendim. O dönemdeki diğer dinler (Mısır, Mezopotamya, Maya, Hindu...) zenginliği eleştirmemişlerdi. Oysa Hıristiyanlıktan hemen önceki iki yüzyılda, Marx'ın prekapitalizm dediği şey doğmuştu bile. Ortaya çıkan şey, artık hiçbir kutsallığı kalmamış olan bir zenginlikti. Mısır piramitleri ya da Hindu tapınakları bir kutsal ekonomi bağlamında inşa edilebilirdi, ama verili bir anda, kutsallığı olmayan bir kârın ortaya çıkışıyla ekonominin doğası değişti. Budizm'de ne oldu bilmiyorum.

Başka türlü söylersek: *Star Wars*'ta hep "Kuvvet" söz konusudur. Modern dünyada, kuvvetin gayri maddi kuvvet olarak bir temsili var, ama derhal maddi ve savaşçı bir kullanımı oluyor. Silahlı kolun kuvvetli ve cesur olmasını sağlayan zihin kuvveti... kuşkusuz bütün kültürlerde var bu; ama cenk meydanlarında ölümle yüzleşemez hale gelmiş bir Batı'da gelişiyor. Ölüm kaygısı savaşın fikrini bile etkiler. Baudrillard'ın *La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu* (Kör-

fez Savaşı Olmadı) adlı yazısı düşünülsün. Muazzam bir kuvvet sorunu var... Manevi kuvveti artık gözümüzün önüne ancak sihirli bir kuvvet, aynı zamanda da süper-teknik bir kuvvet olarak getirebiliyoruz (lazer kılıçları, vb.).

Oysa Batı'nın Roma ve Hıristiyanlık etrafında yaşadığı büyük değişim, aynı zamanda kuvvetteki bir değişimdi de; Hıristiyanlık Romalılar'da artık olmayan bir kuvveti ortaya çıkarttı; daha sonra da bu kuvvet kapitalizmin kuvvetine dönüştü. Kapitalizm burjuvazinin, *burg*'larda oturanların, feodallikten çıkanların doğuşudur –şimdi tarihçilerin eleştirdiği bir sözcük bu ama "şövalyelik" onun gücüydü; oysa sonunda şövalyelik önce arkebüzlere, sonra da tüfeklere, yani kuvvetin başka icra biçimlerine yenilmiştir. Burjuvazi çok hızlı bir biçimde, Rembrandt'ın *Gece Devriyesi*'ndekiler gibi, milisler kurmuştur. Paranın kuvveti arttıkça, kaydadeğer simgesel ve maddi düzeylerde, kuvvetin yer değiştirmeleri ortaya çıkmaktadır.

Ama şimdi... kuvvetle vuku bulanı düşünmek hayli zordur; bununla da sadece Batı, o her şeyin suçlusu, suçlanamaz...

Cezayir'de yayımlanan *Quotidien d'Oran* gazetesi yazarı olan Kamel Daoud, *Meursault, contre-enquête* (Meursault, Karşı-Soruşturma) kitabıyla 2015 Goncourt İlk Roman Ödülü'nü kazandı. IŞİD ile Suudi Arabistan arasındaki çarpıcı paralelliği gösteren bu makalesi Paris saldırıları ardından 20 Kasım 2015'te *The New York Times*'ta yayımlandı.

KAMEL DAOUD:
SUUDİ ARABİSTAN IŞİD'İN BAŞARILI OLANIDIR

KARA IŞİD, AK IŞİD. Birincisi boğazlıyor, öldürüyor, taşa tutuyor, el kesiyor, insanlık mirası eserleri ortadan kaldırıyor; arkeolojiden, kadından ve Müslüman olmayan yabancıdan nefret ediyor. İkincisi daha iyi giyimli ve daha temiz, ama aynı şeyi yapıyor. IŞİD ve Suudi Arabistan. Batı ise terörizmle mücadelesinde birine karşı savaş yürütürken diğeriyle el ele. İnkâr ve o inkârın bedeli arasında gidip gelen bir mekanizma. Suudi Arabistan'la ünlü stratejik ittifak kurtarılmak istendiği için, bu krallığın başka bir ittifaka dayalı olduğu, bu ittifakın bir tarafı olan din adamı sınıfının da IŞİD'in beslendiği aşırı-püriten İslamcılığı, yani Vahhabiliği ürettiği, savunduğu, meşrulaştırdığı, vâzeylediği ve yaydığı unutuluyor.

18. yüzyılda doğmuş mesihçi bir radikalizm olan Vahhabilik, bir çöl, bir kutsal kitap ve iki kutsal mekân, yani Mekke ve Medine etrafında düşlenen bir hilafeti tekrar kurma fikrinde. Katliam ve kan içinde doğmuş bir püritenlik. Bunun bugüne tercümesi: Kadınla gerçek-üstü bir bağ, Müslüman olmayanlara kutsal topraklara girişin yasaklanması, katı bir dini yasa ve ayrıca, suretle ve temsille, do-

layısıyla da sanatla, ayrıca bedenle, çıplaklıkla ve özgürlükle hastalıklı bir ilişki. Suudi Arabistan başarıya ulaşmış bir IŞİD.

Batı'nın bu ülke karşısındaki inkârı çarpıcı: Bu teokrasi bir müttefik olarak selamlanıyor ve onun İslamcı kültürün başlıca ideolojik hâmisi olduğu görmezden geliniyor. "Arap" dünyası denen dünyadaki yeni radikal kuşaklar, analarından cihadcı doğmadılar. İlahiyatçılar, dini yasalar, kitaplar ve saldırgan yayıncılık ve basın politikaları üreten geniş bir sanayiye sahip bir tür İslamcı Vatikan olan *Fatwa Valley* (Fetva Vadisi) tarafından emzirildiler.

Buna şöyle karşı çıkılabilir: Bizzat Suudi Arabistan IŞİD'in potansiyel hedeflerinden biri değil mi ki? Evet, fakat bu noktada ısrarcı olmak, hükmeden aile ile, ona istikrarını –ve gitgide artan bir biçimde eğretiliğini de– temin eden din adamı sınıfı arasındaki bağların ağırlığını ihmal etmek olur. Yenilenmeyi sivrilten veraset kurallarının kırılganlaştırdığı ve dolayısıyla kral ile vaiz arasında atadan kalma bir ittifaka yapışık kıldığı bir kraliyet ailesi için tam bir tuzak bu durum. Suudi din adamları sınıfı, ülkeyi tehdit, fakat rejimin meşruiyetini de temin eden İslamcılığı üretiyor.

Toplumu izdivaçlar, kadınlar, kırsal çevreler gibi zayıf halkalarından yakalayan dini televizyon kanallarının muazzam gücünü anlayabilmek için Müslüman dünyada yaşamak gerek. Bugün İslamcı kültür Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Mısır, Mali, Moritanya gibi birçok ülkede umuma mal olmuş. Buralarda binlerce İslamcı gazete ve televizyon kanalı (*Echorouk* ve *Iqra* –İşrak ve İkra– gibi) ve ayrıca hem kamusal alana, hem de kirlenmiş gibi telakki ettikleri toplumun yasa metinlerine ve usullerine, dünya, gelenek ve giysiler üzerine kendi yegâne görüşlerini dayatan din adamları sınıfı bulunuyor.

Paris saldırılarına bazı İslamcı gazetelerin tepkilerini okumak gerek. Bu yazılarda Batı'dan "kâfir ülkeler" diyarı diye söz ediliyor; saldırılar İslama karşı saldırıların sonucuymuş; Müslümanlar ve Araplar, laiklerle Yahudilerin düşmanı haline gelmiş. Filistin sorununun yarattığı etkiyle, Irak'a tecavüz edilmesiyle ve sömürge dönemi travmalarının anılarıyla oynanarak kitleler mesihçi bir söylem altında toparlanıyor. Bu söylem toplumsal mekânlara göstergelerini dayatırken, yukarıda da siyasi iktidarlar Fransa'ya taziye dileklerin-

de bulunup insanlığa karşı işlenmiş bir suçu kınıyorlar. Batı'nın Suudi Arabistan karşısındaki inkârına paralel olan tam bir şizofreni durumu bu.

Batılı demokrasilerin terörizme karşı mücadele vermenin gereği üzerine gümbürtülü beyanlarını da şaibeli kılıyor bu. Bu sözümona savaş miyop; zira sebepten ziyade sonuca saldırıyor. IŞİD bir milis gücü olmasından da evvel bir kültür; Fetva Vadisi'ndeki din adamlarının, o kültürün ve muazzam yayın sanayiinin etkisini tüketmeden müstakbel kuşakların cihadcılığa düşmesi nasıl engellenir?

Bu derde şifa bulmak basit mi peki? Neredeyse. Suudi Arabistan'daki Ak IŞİD Ortadoğu'daki oyun tahtasında Batı'nın bir müttefiki olarak kalıyor. Gri IŞİD olan İran'a tercih ediliyor. Bu bir tuzak ve inkâr yoluyla yanıltıcı bir dengeye vardırıyor: Asrımızın derdi olarak cihadcılık kınanıyor, fakat onu yaratmış ve desteklemekte olanla uğraşılmıyor. Bu sayede zevahiri kurtarmış olunuyor belki, fakat hayatlar sönüyor.

IŞİD'in bir anası var: Irak'ın istilası. Ama bir de babası var: Suudi Arabistan ve onun ideoloji sanayii. Arap dünyasındaki umutsuzlar Batı müdahalesiyle kendilerine nedenler bulsa da, inanç ve kanaatlerini Suudi Krallığı'ndan alıyorlar. Şayet bu anlaşılmazsa, bazı çarpışmalar kazanılsa bile savaş kaybedilir. Cihadcılar öldürülecek, fakat gelecek kuşaklarla tekrar doğacak ve aynı kitaplarla beslenecekler.

Paris saldırıları bu çelişkiyi masaya koyuyor. Ama 11 Eylül'den sonra olduğu gibi, bunu tahlillerimizden ve vicdanlarımızdan silme riskiyle karşı karşıyayız.

İran asıllı Fransız sosyolog Farhad Khosrokhavar (Ferhad Hüsrevhaver) Paris'te EHESS öğretim üyesi ve çağdaş İran ve Fransa Müslümanları üzerine sosyolojik ve antropolojik çalışmalarıyla tanınıyor. Olivier Roy ile birlikte yazdığı bir kitabı *İran: Bir Devrimin Tükenişi* (Metis, 2000) Türkçeye de çevrildi. Suriye ve Irak'ta boy gösteren Avrupa cihadcılığını ele alan aşağıdaki makalesi 20 Temmuz 2015'te siyaset ve toplum dergisi *Orient XXI*'te yayımlandı.

FARHAD KHOSROKHAVAR:
AVRUPA CİHADCILIĞI: UFUKLARI KAPANMIŞ GENÇLERİN "KURTULUŞ" ARAYIŞI

"Aşırı Sekülerleşme"ye karşı yeni bir evrenselcilik

Suriye trajedisinin baş sonuçlarından biri Arap dünyasından, ama aynı zamanda Batı'dan, özellikle de Avrupa'dan binlerce gencin (şimdiye dek 5000 civarında) Suriye'ye göçü oldu. Avrupa devletleri bunların Suriye'ye ve Irak'a gidişini engellemek için müdahale etmese bu rakam daha da büyüyecekti. Bu hadise nasıl açıklanabilir?

Avrupalı gençlerin IŞİD'e katılmak için Suriye'ye doğru göçleri başlı başına en "sezgiye ters" davranışlardan biri. Üstelik Arap dünyasındaki iç savaşlar –1990'lı yıllarda Cezayir'deki gibi– geçmişte hayli sınırlı sayıda Müslüman ya da sonradan Müslüman olmuş Avrupalıyı çekmişti. 1980 yıllarında Afganistan'daki savaşa ise 100' den az Avrupalı katılmıştı; aynı şekilde 2003'te Irak'taki savaşa katılım, Suriye'de görülen katılımla mukayese edilmez bir düzeydey-

di. Suriye'deki durum kadar, Fransız gençlerdeki, daha genel olarak da Avrupalı gençlerdeki rahatsızlığı ön plana çıkartan çok önemli bir olayla karşı karşıyayız.

Bugün cihadcılık serüvenine atılan gençlerin bir kısmı proletaryadan, diğer kısmı da orta sınıflardan geliyor. Bu hadise nasıl açıklanabilir? Başlangıç olarak, Suriye faciası karşısında derin bir adaletsizlik duygusu var. Gençlerin çoğu bu trajedinin devasa boyutlarından ve yaşadıkları infialden söz ediyorlar. Ama bunun ötesinde, özellikle orta sınıflardan gençlerin ifade ettiği (yoksul mahallelerdekiler genel kaide olarak buna atıfta bulunmazlar) bir "insaniyet" duygusu da var ve bu duygu itiyor onları harekete geçmeye. Yetişkinlik-öncesi dönemde (ergenlikten yeni çıkmış gençler) ya da yetişkin (psikanalistlerin dediğine göre çoğu ergenlikten çıkışı sorunlu kimseler) olduklarından, geçiş ayinini andıran bir badireyle yüzleşerek tamamen erişkin olmaya uğraşıyorlar. Ölümle yüzleşmeleri, onları üstlenmekte zorlandıkları o çocukluktan meleke bütünlüğüne ulaştıran hakiki bir sıçrama tahtası.

Fakat hangi toplumsal sınıftan gelirse gelsin gençlerdeki rahatsızlığın temel bir boyutu var: Ufukları kapalı. Halk kesimlerinin yaşadığı mahallelerde siyaset başkalarının işidir; siyasette hiçbir toplumsal yükseliş vaadi görülmez. Orta sınıftan gençler içinse siyaset, Ulus-Devlet'in ekonomik ve sosyal yaşamlarını düzenleyip sınıf aykırılıklarına çerçeve çizdiği, onları bir iş sahibi yapıp etkin yurttaşlar olarak gelecek temin ettiği bir faaliyet değil artık.

Bireyin bu dünyada ve öbür dünyada "kurtuluş"u

Siyasetin mündemiç kutsallık biçimi olarak çöküşünün sonucu bu rahatsızlık. Siyasi ütopya ortadan kaybolduğundan, kendini gerçekleştirmek için başka ufuklar aranıyor; cihadcı dinsellik ise bireyin hem bu dünyada hem öbür dünyada "kurtuluş"unu bir arada götürmek gibi büyük bir çekicilik arz ediyor. Yeni kuşakları pusuda sınıf düşme korkusunun beklediği ve küçücük parçacıklara ayrılmış bireyciliğin başkasıyla hemhal olma yeteneğini silikleştirdiği bir dün-

yada, iki seçeneğin de pek anlamının kalmadığı bir noktada, hem bu dünyada hem öbür dünyada kurtuluyorsunuz.

Fransa'da siyaset, 1789 Devrimi'nden beri yurttaşların kendilerini tanımlamalarında büyük bir rol oynadı. Siyaset temel bir kutbun etrafında birbirine eklemlenen birçok rolü yerine getirdi: Yurttaşların sosyo-ekonomik ve siyasi bakımdan yükselmeleri ile kader ortaklığı içinde bir ulus inşa etme inancı üzerine kurulu bir özneler-arasılıktı bu. Yurttaş, yoksul da olsa, sadece bireysel olarak değil, proletaryanın kapitalizm boyunduruğundan kurtulması gibi, ya da okul vasıtasıyla ve devletin müdahalesiyle cumhuriyetçi eşitliğin hayata geçirilmesi gibi evrensel bir davayı benimseyerek bu durumdan çıkmayı umabiliyordu. Siyaset aynı zamanda yurttaşların öznelliğinde de temel bir rol oynuyordu: Onurlarına halel gelmemesini gözetiyordu. Yoksul fakat onurlu olunabiliyordu; proleterlerin ortak davasıyla özdeşleşme, geleceğe bitiştirilmiş bir toplum ülküsüne doğru maddi koşulların aşılmasını sağlıyordu.

Bu yurttaşlık inşası birkaç onyıldır paramparça oldu. Artık ufuk kapanmış durumda. Her yurttaşın kendisinden bir sonraki kuşağın daha iyi bir ekonomik ve toplumsal durumda yaşayacağını düşündüğü geçmişin aksine, halihazırda sınıf düşme korkusu gençleri (orta sınıftan olanları bile) sıkıştırıyor. Halk sınıflarından gençlerin büyük çoğunluğuna, normal yollarla yazgılarını iyileştirmek bir yanılsama gibi görünüyor. "Sosyal asansör" çalışmıyor, sınıf düşme ise derinlemesine hissedilen bir tehdit.

Toplumsal merdivenin alt basamaklarına düşmekten çekinen bir orta sınıf genci ile toplumda yükselebileceğine inanmayan bir kenar mahalle genci arasındaki ortak nokta, geleceğe güven ve umut duyamamak artık. Oysa cihadcılık bunu tekrar inşa ediyor; fakat kutsallık vasıtasıyla (bir siyaset-üstüyle) ve bireysel yükseliş perspektifleri açarak, yaşamlarına bir anlam verecek bir ütopya arayışındaki gençlerin habersiz olduğu yanlış öncüller üzerinden yapıyor bunu. Her iki durumda da yeni ütopya ya ifrata ya tefrite düşüyor; bunun sonucunda da aşırı-baskıcı ve aşırı-geriletici bir siyaset anlayışı çıkıyor; fakat anlam vaat eden bir ufuk keşfetmenin büyüsüne kapılan gençler başta bunu sezme basiretini gösteremiyor.

Siyasetin arızalı olduğu ve hiçbir bütünsel toplum tasarısının gelecekle bitiştirilemediği bir Avrupa, fantazmlara dayalı bir yeni ümmet ve iman adına savaşılan kahramanlık anlayışının varoluşa bir anlam verdiği, efsaneleştirilmiş siyasileşme biçimlerine elverişli bir ortamdır.

Ulus-sonrası bir muhayyile

Cihadcılık Avrupa'daki ulusal kimlik krizini açığa vuran yeni bir ulusötesi muhayyileden kaynaklanıyor. Avrupa'nın hemen her yerinden, hem halk katmanlarından hem orta sınıflardan Müslüman ya da sonradan Müslüman olmuş gençler, yeni bir cihanşümullüğün ifadesi olarak kendini hilafet ilan eden IŞİD'i savunmak için Suriye'ye üşüşüyorlar. Onun baskıcı boyutu naif ve cisimsiz bir romantizm tarafından gizleniyor; hem internetteki sanallık, hem de yapıcı bir siyasi ütopya noksanlığıyla Avrupa'yı ıssızlaştırmış olan bir gelecek anlayışı yüzünden bu.

Bu yeni muhayyile, savaşçı bir geçiş âyiniyle yetişkin yaşa erişme arzusundaki ergenlik-sonrası kuşakta kök salıyor. Bu da artık Ulus'u hiç kafasına takmayıp metaforik ya da gerçek tüm Müslümanların ulusal özgüllüklerinin üzerinde buluşacakları bir imparatorluğun efsaneleştirilmiş cihanşümullüğünde erime özlemini ifade ediyor. Avrupa ülkelerinin durgun ufkuyla artık tatmin olmayan yeni hilafet arayışında bir evrensellik var. Bu fiili olgu, Ulus'un, gençliğini yaşayan bireye etkin bir yurttaşlık temin etmedeki yetersizliğine bağlı. Bu etkin yurttaşlık nasıl kademelenmeli? Kendini ekonomik ve toplumsal adalet uyarınca iş hayatında ve "beraber yaşama"da var etme hususunda asgari bir kesinliğe sahip olup düzgün ve onurlu bir yaşam beklentisiyle.

Kutsalın anlamını tekrar bulmak

Siyaset uzun zaman boyunca toplumda bir umut ufku açarak kutsallık işlevini üstlenmişti. Onun etkisini yitirmesi "vahşileşmiş bir dinselliğin" yolunu açıyor; üstelik geleneksel dinsellik (Fransız toplumunun büyük bir bölümü için Hıristiyanlık) aşırı bir sekülerleşme

tarafından defedilmiş, Müslüman dindarlığı ise aşırı laikliğin kurumsallaştırılmasıyla içe atılmış.

Orta sınıflarda cihadcılık çağrısının ne anlama geldiği, hem neredeyse bilinçsiz bir biçimde kutsalın kapı dışarı edildiği bir evrende gençlerin üzerine çöken boşluk duygusuyla, hem de IŞİD'in onlara parlatarak sunduğu cennetimsi bir âlemin çekiciliğiyle anlaşılmalı. Çok ender görülen Yahudi cihadcı genç vakalarının sekülerleşmiş Yahudi ailelerinden devşirilmiş olması şaşırtıcı değil; aynı tespit Katolikler ve Protestanlar için de geçerli. Toplumda hüküm süren aşırı-sekülerleşme derinlemesine üstlenilmiyor. Toplumdaki genel ruh hali ve aile bunu neredeyse temel bir barizlik gibi dayatıyor. Kutsallıktan toptan uzaklaşma, yani Hıristiyanlıktan uzaklaşma, daha toptan bir biçimde de din duygusunun kaybı, muhayyileyi, gençliğin elinden kayıveren bir anlamı arayacağı yeni heybetli ufuklara doğru azat ediyor.

Fransa'da ve daha genel olarak Avrupa'da Hıristiyanlık kurumlarının dağılması dinselliği "vahşileştiriyor" ve anlam arayışını bütün biçimleriyle sekterliğe doğru yöneltiyor. Kuşkusuz kimileri için bir serbestleşme biçimi bu; ama kimi başkaları için de kutsallık nazarında bir nirengi noktasının olmadığı koşullarda bunaltılı bir terk edilmişlik anlamına geliyor. Cihadcılık, kutsallığa sarsılmaz bir anlam öneren ve uzlaşmazlığıyla *hieros*'un (kutsal) çağdaş toplumdaki bütün o sulandırılmışlığıyla ilişiği kesen bir imanın egzotizmine bağlı birçok perdeyi bir arada sahneliyor.

Ailelerin bağrındaki çok sayıda bölünme de otorite yokluğunu dolduran zecri bir kutsalla ilişkili anlam arayışını kolaylaştırıyor. Radikal İslamın bükülmez otoriterliği o zaman tam da fazla zecri olduğu için arzulanıyor. Adeta gençliğin bir kısmı, serüven arayışını, devrimci romantizmi, başkalık (kutsal) tecrübesi yaşama özlemini ve zecri bir anlam biçimine cânı gönülden boyun eğerek kendini sınama iradesini bir arada götürüyor gibi olup bitiyor her şey. Aşırı-sekülerleşmenin her tür aşkınlığın inkârıyla aynı anlama geldiği ve siyasetin anlamsızlığa gömüldüğü Avrupa toplumlarında kutsal, Öteki'yle temas içinde (bütünsel başkalık tecrübesi) kendini sınama arzusu olduğu kadar, gençliğin bir kısmının acısını çektiği

ve "düzleşme derdi" diye adlandırılabilecek grilikten kopma sevincini yaşamak için de baskıcı bir şekillenme içinde geri dönüyor.

Gönüllü ölümün çekiciliği

Hem vahşileşmiş bir kutsalın çekiciliğini hem de gençlerin ölümüne bağlanmalarını son tahlilde siyaset boşluğu açıklıyor.

Mayıs 68 Hareketi, ismini hak etmeyen her tür aşkınlığın boyunduruğunu sarsıyordu: Ataerkillik, Hıristiyan (özellikle Katolik) dindarlığının kurumsal biçimleri, kemikleşmiş siyasi hiyerarşi, gemlenmiş cinsellik. "Savaşma(yıp) seviş(meye)" uğraşılıyordu, ihlal yoluyla arzu tatmini deneniyordu, kadınlar dayanılmaz hale gelmiş olan ataerkil hegemonyaya son vermek için tabulara meydan okuyorlardı... Halihazırda bunun tersi geçer akçe: Savaş isteniyor, anormallikten kaçınmak için cinsellik "çerçeve altına alınmak" isteniyor, feminizmin hakkından gelecek kutsal bir yasa adına kadının özgürleşmesine karşı mücadele etmeye çalışılıyor.

Bu sistemde ölüm çok yüksek bir anlama bürünüyor. İstenen ve üstlenilen bir ölüme, anlamını, çocuksu kahramanlık alıştırması veriyor; bunun karşısında ise halk sınıflarındaki gençleri pusuda bekleyen yavaş ve sinsi sosyal ölüm var; ya da başka bir tarzda, daha hali vakti yerinde sınıflardan gençlerin her şeyden çok korktukları proleterleşme var.

Maruz kalınan bu "sosyal ölüm"ün karşısına bütünüyle istenmiş kahramanca ölüm çıkarılıyor. IŞİD ölümün anlamındaki bu dönüşümün sihirli operatörü haline geliyor. Onun vasıtasıyla Facebook üzerinden postalanan videolarla yaşanmış sergüzeştin ölümsüzleştirilmeye çalışıldığı büyük savaş kahramanlıklarına girişiliyor.

Genç kızlar da bundan eksik kalmıyorlar: Şiddeti onlar da erkekler kadar çekici buluyor; özellikle de cihadcılarla akdedilen sağlam izdivaç efsanesi sayesinde, kadının dışarıda çalıştığı ve çocukları yuvada yetiştirdiği ailenin modern istikrarsızlığından kopma niyetindeler. O "İslam cengâverleri" ölünceye kadar dövüşme yeminlerinde samimi olduklarından, bu kızların gözünde evlilik birleşmesinde ikiyüzlü davranacak insanlar değiller; rollerin bölüşülmesi ise

modern istikrarsızlığın yanıltıcı kıldığı ortak yaşama bir anlam katıyor.

Modern yalnızlığın yerine, kadın ile erkek, erkeğin şehadetiyle kadının feragati arasında mühürlenmiş efsanevi bir izdivaç konuyor; bütün bunlar da zihinsel melekeleri felç eden ve alev alev bir yaşamla kanlı bir şenliğe katılmanın mest edici duygusunu doğuran bir savaş fonu önünde gerçekleşiyor. Dayanaklarını kavrayamadığı bir dünyaya karşı kendini yapayalnız bulan bu gençlik için trajediye oyunsallık giriyor. Bulunan işlerin eğretiliğinin "herkes kendi başının çaresine baksın" bireyciliğiyle birleştiği ve bireyin iş dünyasında kendi başarısızlıklarının bilançosunu çıkarıp bunu kendi yetersizliğine isnat ederek bir liyakatsizlik duygusuna kapıldığı liberal dünya karşısındaki yalnızlık. Vaktiyle yurttaşlık iş istikrarı ve siyasete katılımla kademeleniyordu. Halihazırda yurttaşlığın bu iki büyük bileşeni paramparça olmuştur. Haddinden fazla savaşa garkolmuş dünyada, baskısı hissedilen yalnızlık duygusu ancak gerçek ölümün lehine ortadan kalkıyor; kuvvetli ihsas arayan ergenlikten yeni çıkmış gençlerdeki ölümsüzlük duygusuna rağmen, alıp götürdüğü mukadder âna kadar erişebileceği hissedilmediği için o kadar da ürküntü vermeyen o gerçek ölümün...

Avrupalı gençlerin cihadcılığı, ortak yaşam iskelesinin çatıldığı birey ve grup düzeyinde öznelleştirmeyi yapabilen siyasetin ortaklaşa paylaşılabilecek anlam yaratma yeteneğini yitirdiği bir kriz döneminde vuku buluyor. Cihadcı tecrübe yoluyla, siyasetten kalan boşluğu doldurabilecek bir efsane, kutsal bir anlam yaratılıyor tekrar. Ekonomik liberalizm ise bu boşluğu doldurmak yerine iyice büyütüyor.

Peter Harling'e göre Avrupa'daki saldırıların genç faillerinin şiddeti, ırkçı hoşgörüsüzlük ve bütün bir gençliğin geleceksizliği bağlamında, inşasına sosyal medyanın katkıda bulunduğu bir savaşçı romantizminin ve değer kazandırıcı bir modern kahraman kimliğinin temelini atıyor. Uluslararası Kriz Grubu'na Arap dünyası konusunda danışmanlık yapan Harling'in bu makalesi 26 Kasım 2015'te *Orient XXI*'te yayımlandı.

PETER HARLING:

PARİS SALDIRILARI: ÖTEKİYİ ÖLDÜRMEK, KENDİNİ ÖLDÜRMEK

PARİS'TEKİ KATLİAMLARIN en sarsıcı yönü, özel bir şiddetin sonucu olmamaları. Etrafına sınır çekmekte zorlandığımız ve kafamızı kurcalayan da bu oldu. Azmettiricilerin ya da infazcıların başkalığına dayanan, IŞİD'de bir strateji değişikliği ya da katillerin tekil bir profilinin çıkarılmasını telkin eden açıklama arayışı yanlış bir yola sokuyor bizi.

Seçilen hedefler, peşinen hiçbir anlamları olmadığı için, paradoksal bir biçimde açıklayıcı. Daha klasik tarzdaki bir "terörist" ya da isyancı mantığına bağlı hedef bolluğunun (Devlet'in simgeleri, stratejik altyapılar, turistik yerler, muayyen bir toplumsal sınıfla özdeşleştirilebilir mekânlar, ifade özgürlüğünü temsil eden organlar, vb.) tersine, doğrudan anlaşılır hiçbir maksada atıfta bulunmuyor. IŞİD'in hedefleri bunların aksine, aleladelikleriyle şaşırtıyor. Tam

da infazcılarınki olabilecek sıradan bir gündelik yaşamın alanları. Üstelik kurbanların çoğu infazcılarla aynı toplumsal tabakadan. Stade de France, Bataclan, revaçta fakat formalitesiz bir restoran; Parisliler kadar, hatta onlardan da fazla, Paris çevresinden gelen bir müşteri takımını çeken yerler. Champs-Élysées'nin seçilmemiş olması, belki de karma statüsüyle açıklanabilir: Banliyöden Paris'e bir tur atmaya gidildiğinde baş uğrak yeri, ama aynı zamanda Devlet'in bir simgesi ve bir turistik ziyaret alanı. Hedefler arasında bulunmaması, bu hedeflerdeki şaşırtıcı anlamsızlığı daha da kuvvetlendiriyor.

Aslında canilerin katlettikleri, kendileri. Başka koşullarda, "önceki bir hayat"ta kendi gidebilecekleri mûtat tüketim mekânlarından çıkarıyorlar öfkelerini. Muhtemelen hızlı radikalleşmelerinden önce paylaştıkları bir değerler sistemine saldırıyorlar; bu radikalleşme onları her şeyden önce, aşina olduklarından ayrı durmaya yöneltiyor. Dolayısıyla asıl söz konusu olan şey, Ortadoğu'daki herhangi bir emir tarafından kavramlaştırılmış bir "strateji" değil, organik ve hastalıklı bir şiddet. Kendi benzerine uygulanan bu şiddet ise toplumun bağrında bir kırılma yaratıyor: Eylemi yapılandıracak hiçbir şeyin artık kalmadığı yerde, bu kadar derinlemesine apolitik bir perdede, her şey mümkün hale geliyor.

Otomatik Portakal'daki gibi

İnfazcıların gerçekten aydınlatıcı bir profilini çıkarma güçlüğü, eylemlerinin doğurduğu sıradanlıkla çöken endişeyi daha da artırıyor. Açık seçik tek belirtileri, her ne kadar böyle bir bağ olduğu bilinse bile operasyonel bağ düzleminden ziyade muhayyile düzleminde tahlil edilmesi gereken IŞİD'le ilişkileri. Nitekim IŞİD, farklı kimseler için farklı şeyleri cisimleştirme hususunda olağanüstü yetenekli ve her biçime girebilen bir yaratık. Irak'taki Baas Partisi'nin bazı unsurları için, 2003'te Irak'ın istilasının akabinde yaşanan aşağılanma, sınıf kaybı ve yoksullaşmadan sonra yeniden devreye girme olanağı sağlayan bir araç. Avrupa banliyölerinden gelen çok sayıda gönüllü için ise, daha ziyade romantik bir serüven çerçevesi.

Çok seçenekli başvuru usulleri olan bir "cihad"ın saflarına katılmak nispeten kolay. Adaylar aşağıdaki kutuları işaretleyebiliyor: cengâver *look*, erkek muhabbeti, silah kullanabilme, sosyal ağlarda değer kazandıran bir görüntünün inşası, alışılmış damgalanmaların tersyüz edilerek amblemlere dönüştürülmesi ve İslamın Peygamberi'ne yüzeysel göndermelerde bulunulmasına rağmen çok modern bir kahramanlık biçimi aracılığıyla kendini şipşak gerçekleştirme.

Elde bu yeni kimliğin anahtarı, video oyunları ve Reality TV ile kırma yapılarak, IŞİD'in kökenden ziyade ürünü olduğu şiddet erotikleştiriliyor. Bu pornografi, mesela adalet, hukuk ve ulusal çıkar mefhumlarının gitgide daha fazla "pazulu vücutlar"la, testosteron taşan söylevlerle, fantazm alanına giren silahlarla ve her şeyi halletmesi beklenen şiddet boşalmalarıyla bir arada görüldüğü Amerikan kültürel ve siyasi çevrelerinde derinleşen güvenlik tapınmasıyla kendini gösteriyor. İç ve dış siyasetin erkeksileşmesi son derece bulaşıcı bir hadise, küresel bir salgın.

IŞİD pornografik bir şiddetin dışa vurulabileceği, aranabileceği, yasaklarından kurtulabileceği ve güç kazanabileceği somut bir alan sundu. Kaldı ki bunun baş aktörlerinin Avrupalı mühtediler olması da bir tesadüf değil. Askeri tecrübeden, dini terbiyeden ve genellikle dil yeteneğinden yoksunluklarını, Facebook çağında yetişmiş iletişimcilere has içgüdüsel yeteneklerle sahnelenen, sadizmiyle Stanley Kubrick'in *Otomatik Portakal*'ını anımsatan aşırı bir şiddetin içinde, kendi katma değerlerini tanımlamış oldular.

Sonradan Müslüman olmuş Avrupa gençliğindeki romantik cihadcı tribin çok önemli bir veçhesi bu: Evinde nispeten iyi kök salmış olmasına rağmen, sahaya gittiğinde hakikaten tutunmuyor. Buna karşılık, geldiği ortamla –yani büyük kentlerin varoşlarıyla– temasını, atılan kurşun kadar tweet de gönderilen "kablosuz" bir cihad çerçevesinde sıkıca koruyor. Bundan sonra şiddetin erotikleştirilmesinin eve dönmesi şaşırtıcı değil.

Ne kadar yakın doğu

Bu konuda en ürkütücü olan, gidiş-geliş bolluğudur. Suriye ve Irak'ta ilk kez bir cinayet tecrübesini yaşayan, kendi hakkında zehirleyici bir imge oluşturan ve şimdiye dek benzeri görülmemiş bir savaş silahları kaçakçılığını besleyebilen binlerce Avrupalı gönüllüden bahsediliyor. Böyle bir durumda, bu tür saldırıların tekrarlanabileceğinden kuşkumuz olamaz.

Irak ve Suriye'deki çatışmalara adeta bu ülkeler yeryüzünün öbür ucundalarmış gibi muamele göstermek isteyen Avrupa, siyaseten hiçbir zaman kurulması başarılamamış, fakat her şeye rağmen kendini inşa eden bütünleşmiş bir Akdeniz alanında, bu ülkelerin bizi aslında ne kadar çok ilgilendirdiklerini anlamak zorunda kalacak. Bu saldırılar kişilerin, malların ve fikirlerin serbest dolaşımı sorununu öyle bir sivrilikle ortaya koyuyor ki, Schengen alanını infilak ettirebilir. Ortadoğu –başka bakımlardan zaten harekete geçmiş olan– aşırı sağ partilerin yükselişinde rol oynayan bir faktör haline geliyor. Göçmen işçi topluluklarının damgalanması, zaten karikatürleştirilmiş bir Müslüman kimliğinin çıkmazına hapsedilenlerin gözünde IŞİD'in cazibesini daha da artırabilir.

Böyle meydan okumalarla karşı karşıya kalındığında, hamasi cevaplarımız epey uyduruk görünüyor. Bunda şaşıracak bir şey yok: Uğraşsız Avrupa gençliğinin sorunu, hem iflas halindeki bir sosyoekonomik ve siyasi düzende, hem de yerleşik yapıların çökmekte olduğu Ortadoğu'daki IŞİD'in düzeninde dal budak salıyor.

IŞİD'i yok etmek mi? Çok iyi, ama yerine ne koyacaksınız? Şii milisleri mi? IŞİD'in temayüz etmesine katkıda bulunmuş olan Suriye rejimini mi?

Gençlerimizi bu yoldan çevirmek mi? Mükemmel, ama az istihdam, daha da az dayanak noktası yaratan toplumlarımızda onlara hangi alternatifleri sunacaksınız?

Her kafadan bir ses çıkan bir ortamda, bu durumdan söylemleri ikili olan aktörler istifade ediyor; siyasi partiler, özellikle de en popülistleri bunların içinde, IŞİD de içinde. Her zamanki gibi, birilerinin radikalleşmesi ötekilerinkinden beslenecek.

Ortadoğu'da, IŞİD yerel toplumsal dokuyu yok etmek için hasım saydıklarının şiddetini kışkırtıyor; bunu kendi başına bu kadar etkili yapamazdı. Avrupa'da, aynı mantığın daha simgesel ve daha siyasi bir düzlemde uygulanma riski var. IŞİD yeni bir damar buldu: Paranoyanın ve damgalamanın Paris'te ya da Brüksel'de yaratacağı tahribat, Irak ve Suriye'yi yok eden kör hava saldırıları kadar yıkıcı olabilir. Böylelikle, Fransız toplumundaki bölünmeleri en çok azdıranlar, muhtemelen onun imkânsız tekbiçimlileşmesine çalışanlar olacak. IŞİD'in herhangi bir "stratejisi" var ise, o da herhalde budur zaten.

Gilles Kepel, Fransa İslamı ve Ortadoğu uzmanı, siyasetbilimci. *Terreur dans l'Hexagone, Genèse du djihad français* (Fransa'da Terör, Fransız Cihadının Doğuşu) kitabının yazarı. *Peygamber ve Firavun* (Çizgi, 1992), *Allah'ın Batısında* (Metis, 1995), *Cihat, İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi* (Doğan Kitap, 2001) Türkçeye çevrilen kitaplarından bazıları. Christophe Ayad'la yaptığı ve Fransız cihadcı hareketlerinin son on yıldaki evrimini tahlil ettiği bu söyleşi 28 Aralık 2015'te *Le Monde*'da yayımlandı.

GILLES KEPEL: CİHADCILIĞIN YAZILIMI DEĞİŞTİ

CHRISTOPHE AYAD: *Uzun süre boyunca cihadın Fransa'ya ithal olduğu iddia edildi. Siz ise bir Fransız cihadından söz etmeyi tercih ediyorsunuz. Bunun ayırt edici özellikleri nedir?*

GILLES KEPEL: 2005-15 yılları arasında, çoğu kişinin münferit bir vaka zannettiği Merah olayına (Mart 2012'de Toulouse ve Montauban'da yedi kişinin katledilmesi) kadar hiç kimse fark etmeden, ülkemizde bir Fransız cihadı doğmuştur. 2005'te aynı anda iki hadise yaşanmıştır: bir yanda, Ebu Musab es-Suri'nin *Küresel İslami Direnişe Çağrı* kitabının internette yayımlanmasıyla dünya cihadcılığının üçüncü kuşağının belirmesi; diğer yanda da Fransa İslamının üçüncü kuşağını doğuracak olan Fransız banliyölerindeki isyanlar. İlk bakışta bu iki hadise birbirine bağlı değil, ama durum bundan ibaret de değil.

Cihadın birinci kuşağı 1979'da mücahitlerin Kızıl Ordu'yu kovdukları Afganistan ile, 1997'de cihadcıların kendilerinden daha güç-

lü bir düşmana saldırdıkları ve Silahlı İslami Grup'un (GIA) başvurduğu aşırı şiddet halkı onlara karşı döndürdüğü için başarısızlığa uğradıkları Cezayir arasındadır. İkinci kuşak, yani Bin Ladin'inki, yakındaki düşmandan uzaktaki düşmana, Batı'ya geçmek gerektiğini düşünür: 11 Eylül 2001'deki ölümcül ve medyatik harekâttır bu, fakat kaydadeğer bir kitleyi seferber edemez. 2005'te, Bin Ladin'in başarısızlığına tepki olarak, Ebu Musab es-Suri, cihadcılığın üçüncü evresini başlatır...

Yani?

1958 doğumlu, Fransa'da yetişmiş ve bir İspanyol ile evli olan bu Suriyeli mühendis, bir cihadcı ağı yaratmak ister. Avrupa'ya müdahale edip Müslüman göçmen işçilerin çocuklarını ve sonradan Müslüman olanları devşirerek "yumuşak" hedeflere –"mürtedler"e, yani kötü Müslümanlara, İslamofobik aydınlara ve Yahudilere– saldırmak söz konusudur; amaç ise Batılı toplumların canına okumaktır. Devşirilenleri yetiştirmek için Müslüman topraklarına göndermek gerektiğini, Batı'yı oradan dönüp vuracaklarını ekler. O dönemde bu tamamen münasebetsiz görünmektedir ve CIA bu çarkın işlemeyeceğine kanaat getirmiştir. Fakat Şubat 2005'te YouTube zuhur eder, sonra da bu düşünceye olağanüstü bir yayılma imkânı sağlayan sosyal ağlar...

Aynı zamanda paradoksal olarak, Fransız istihbarat servislerinin etkili çalışması sonucunda, El Kaide'deki en yüksek rütbeli Fransız-Cezayirli olan Cemal Beghal 2001'de yakalanır. Fleury-Mérogis Cezaevi'nin dördüncü katındaki tecrit kısmına konur. Bir süre sonra onun alt katına, *Charlie Hebdo*'daki iki saldırgandan biri olacak Şerif Kouachi ile müstakbel Montrouge saldırganı ve Porte de Vincennes'deki Yahudi marketi soyguncusu Amedy Coulibaly getirilir. Ocak ayındaki saldırılara varacak olan şebeke böyle kurulur. Bütün bunlar henüz Fransa'da cihadcılığın yazılımının değiştiğinin farkında olunmadığı bir zamanda vuku bulur. Asıl facia, burada kuluçka işlevini Fransız hapishane sisteminin görmesidir.

2005 isyanları bütün bunlarda nasıl bir rol oynadı?

Fransa İslamı'nın üçüncü kuşağının baskınına işaret ediyor. Birinci kuşak "hane reisleri" kuşağıdır; yabancı dostluk derneklerinin yardımıyla Fransa İslamı'nı üstlenen göçmen işçi ailelerinin reisleridir. 1988'den 2005'e kadar, yani içişleri bakanları Pierre Joxe'tan Nicolas Sarkozy'ye, kamu güçleri temsil mercileri oluşturmaya uğraşırlar. Bu mercilere Müslüman Kardeşler'den veya "memleketliler"den ikinci kuşak doluşacak, bir tarafı "sinir ederken" diğer tarafta toparlayıcı bir etki yaratmak için 1989'da Creil'de okula örtünerek gelme işini başlatacaklardır... Üçüncü kuşak 2005 isyanlarının ardından gelir. Bu olaylar, sükûneti sağlamayı beceremeyen Fransa İslam Örgütleri Birliği'ndeki (UOIF) Müslüman Kardeşler'in başarısızlığının belirtisi olmuştur. Oysa ki yelpazenin bir ucundaki "hane reisleri"nin çocukları, 2012'de François Hollande'a kitlesel biçimde oy verip milletvekili seçimlerinde 400 aday göstererek siyasi olarak toplumla bütünleşeceklerdir. Ama yelpazenin diğer ucunda da, içinden çıktıkları Fransız toplumundan köklü bir kültürel kopma geliştirecek olan Selefiler bulunmaktadır. Onlara göre demokrasi, özgürlük, kadın-erkek eşitliği ve laiklik "gâvur" mefhumlarıdır. Çoğunluğu şiddet yanlısı değildir. Asıl çatışma, yüzü de örten çarşafın 2010'da yasaklanmasının, Yemen, Mısır ya da Mağrip ülkelerine hicrete yol açmasıyla başlayacaktır.

Selefilik çok mu kök salmış durumda?

Şu yıllarda Selefilik bağlamı nicelik anlamında hâkim durumda değil, fakat niteliksel olarak bu duruma gelecek. Üstelik François Hollande eşcinsel evliliğin yasalaşmasından dolayı Müslüman oyları çabuk kaybedecek. Buna paralel olarak, Müslüman liderliğinin bir kısmı da soldan ve yardıma muhtaçlıkla bir tuttuğu şeyden kopuyor. O zaman bazıları cemaat yatırımcılarına dönüşüyor. Bunlara "helâl yatırımcıları" diyorum, biliyorsunuz. Dolayısıyla Fransız yurttaşlığına doğrudan giren bu Müslüman nüfusun bir özerkleşmesi söz konusu. Bu hadiseler olurken de Fransa'daki ekonomik ve toplum-

sal bunalım sürüp gitmekte ve çoğu genci okul sonrasında işsizlik beklemektedir. Bunun sonucunda da okulun ve taşıyıcısı olduğu özgürlük ve laiklik gibi değerlerin saygınlığı kalmıyor.

Ocak ayındaki saldırılarla 13 Kasım saldırıları arasındaki hedef değişimini nasıl tahlil ediyorsunuz?

13 Kasım özel olarak hiç kimseyi hedef almıyor gibi. Zaten ocak ayında olduğu gibi "Ben Charlie'yim"cilerle, "Ben Charlie değilim" ciler arasında kırılma da yaşanmadı. Eylemlerin üstlenildiği metne bakınca, internetten öğrendikleri, geçmişi hayli kısa İslami kültürleri olan ve Fransızca konuşan bu IŞİD'li grubun, İslamcılık bahsinde tabir caizse kraldan çok kralcı oldukları izlenimi ediniyoruz. Üçüncü kuşak cihadcılığının bir sorunu bu: Eylemcileri de ideologları da "vahşileşmiş" ve bir eylemin zaman içinde gerekli siyasi hesaplarını yapamıyorlar. 13 Kasım'dan sonra muayyen sayıda Müslüman aydın harekete geçerek Selefiliğin İslam üzerindeki hegemonik iradesine meydan okudu. Ocak ayında bu olmamıştı, çünkü *Charlie Hebdo*'nun karikatürleri kimileri için sorun teşkil edebilmişti.

IŞİD'le nasıl mücadele etmeli? Ayrıca, François Hollande'ın dediği gibi, savaşta mıyız?

Ortadoğu'da ne kadar savaşta isek, Fransa'da da o kadar polisiye ve istihbari bir sorunla karşı karşıyayız; fakat bu soruna toplumsal ve kültürel bir meydan okuma da eşlik ediyor. Asıl mesele, üçüncü kuşak cihadcılığının yazılımını ve istihbarattaki gedikleri anlayabilmektir. Terörizm yenilmez değildir, fakat bu iş için onun ekonomi-politiğini anlamak ve içinde boy attığı zemini yok etmek gerekir. Muayyen sayıda gencin, içine doğdukları, okuluna gittikleri Fransız toplumuyla özdeşleşemeyip kendilerini başka yere ait hissettikleri zemindir bu.

Selefiliğin yükselişi de Ulusal Cephe'nin yükselişi de aynı hadiseye mi bağlı?

Hiçbir zaman IŞİD'in Ulusal Cephe'yle (Marine Le Pen'in Front National'i) aynı şey olduğunu söylemedim; aralarında tıpatıp uygunluk gibi bir bağlantıya işaret ettim; yani cihadcı Selefiliğin kimlik anlatısıyla Eşitlik ve Uzlaşma'nın (Ulusal Cephe'ye yakın bir grup) kimlik anlatısı arasında kısmi bir benzeşim bulunduğuna işaret ettim. Bu noktada IŞİD ile Ulusal Cephe arasında hiçbir alaka olmadığını kanıtlamak için IŞİD tarafından kafası kesilmiş ceset fotoğrafları yayınlayan Madam Le Pen üzerinde dağıtıcı bir etkisi oldu kitabımın. Devletin en yüksek yöneticilik makamına gelmeye can atan biri için fazla duygusal ve endişe verici bir tepki bu. Tartışmanın böyle histerikleşmesi, sömürgeci geçmişte bastırılmış olanın bütün bu işlerle geri dönmesindendir. Sokak adlarının değiştirilmesinde de aynı şey görülüyor: Béziers ve Beaucaire'de, ikisi de Cezayir Fransızı çocukları olan aşırı sağcı belediye başkanlarının yaptığı gibi, "19 Mart (1962)" [Cezayir Savaşı'nın bitiş tarihi] sokaklarının hepsinin adları değiştiriliyor. Çağdaş Fransa, Mağrip'e ve Afrika'ya yayılmış olan bir imparatorluğun mirasçısı. O dönem üzerine mesela Benjamin Stora'nın* yaptığı gibi düşünemediğimiz müddetçe, o gömülü tarihe takılıp tökezleyeceğiz.

* 1950 Cezayir Konstantin doğumlu, Yahudi Fransız tarihçi. Cezayir tarihi, özellikle de Cezayir Savaşı üzerine araştırmalar yürütmektedir. –*ç.n.*

Antropolog Alain Bertho, Paris VIII Üniversitesi'nde profesör. Yirmi yedi yıl bağlı kaldığı Fransız Komünist Partisi'nden 2004 yılında ayrıldı. 2007'den beri dünyada yaşanan ayaklanmaların günlük dökümünden yola çıkarak *Le temps des émeutes*/İsyanlar Zamanı (Bayard, 2009) adlı kitabı yazdı. "İslamın radikalleşmediği, radikalliğin İslamileştiği" tespitini ilk yapan kişi olan Alain Bertho'yla yapılan bu söyleşi *Regards* dergisinin İlkbahar 2015 sayısında yayımlandı. Bertho, cihadcılığın dinî olmayan saiklerine dikkat çekiyor.

ALAIN BERTHO:
UMUTSUZ ÖFKEDEN ŞEHİTLİĞE, RADİKALİZMİN İSLAMİLEŞMESİ

REGARDS: *Bu yılın başındaki Paris saldırılarını nasıl yorumladınız?*

ALAIN BERTHO: 7 ve 9 Ocak saldırılarından birkaç gün sonra *Underground*'ı okudum. Esas olarak söyleşilere dayanan bu kitapta, Japon romancı Haruki Murakami, 1995'te Aum Tarikatı'nın Tokyo metrosunda düzenlediği ölümcül sarin gazı saldırısını anlamaya çalışmış. Bunun için sorular sorduğu kurbanların ve tarikat üyelerinin tek tek tanıklıklarını metin haline getirmiş. Çalışması, bu tür durumlarda olayın anlamı üzerinde uzlaşmaz iki öznel tecrübenin, kurbanların tecrübesinin ve canilerin tecrübesinin ne derece rekabet halinde olduğunu gösteriyor. Gerçekte kurbanların tecrübesi cevapsız bir niçin tecrübesidir. Tanıklıkların ve en uca vardırılmış acının döne dö-

ne tekrarlanması anlam üretmez. Bu fiziksel ve öznel acı tecrübesi, önümüzde açılan dönem üzerine önermelerin inşa edilebileceği hammaddedir. Fransa'da ocak ayında gördük bunu; mart ayında Tunus'ta da gördük. Artık "kelimelerin kifayet etmemesi", hatta "sözün bittiği yere" gelinmesi, olayın tam anlamıyla "düşünülemez" olmasındandır. Saldırı yüzünden yaşamları allak bullak, hatta mahvolmuş metro yolcularına hasrettiği kitabında, Haruki Murakami' nin bize gösterdiği de budur. Fakat eylemin anlamını oluşturan ve öncesi, esnası ve sonrasındaki öznel devamlılığını temin eden, faili olanların ya da faili olabileceklerin düşündükleridir. Sözü Aum Tarikatı üyelerine verirken Haruki Murakami'nin sorguladığı budur. Birkaç katil ile adlarına cinayetler işlenen çok daha mazbut Japonlar arasında bölünmüş bir idrakı sunar okumamıza. Eyleme geçiş her zaman müstesna da olsa, köklerinin nasıl ortak bir dünya görüşü ve tecrübesinde olduğunu gösterir bize. 7-8-9 Ocak 2015'i bütünüyle anlamak için bugün noksanlığını çektiğimiz unsurdur bu.

Tablo nasıl tekrar oluşturulur, tamamlanır?

Kendi payımıza, bu çalışmayı yapmalı ve Paris katliamlarının anlamını bulmalıyız. Öznelliğimiz buna karşı çıktı, ki anlaşılabilir bir durum bu. Kanımızı dondurdu, şoka uğradık. Bu travmanın yasını tutmak için, canilerinkiyle aynı olmayan bir anlatının kurulması lüzumu hâsıl oldu. Ama içimizde uyandırdığı dehşete rağmen, yine de eylemlerine verdikleri anlamı bulmak gerek. Terörist nitelemesi aşırı genel ve eylemin cinsiyle ilgili. Kişisel tecrübelerin, sadece polisiye ve askeri mantıkla yok edilmesi becerilemeyecek çağdaş ve ölüm saçan bir başkaldırı çehresiyle buluşması var karşımızda. Amadou Coulibaly ve Kouachi Kardeşler'in eylemleri, tıpkı Muhammed Merah'ınkiler gibi, tekil geçmişlerin, Fransız geçmişlerinin sonunda gelir. Tıpkı Suriye'ye gitmiş olan birkaç bin Fransız gencinin geçmişleri gibi. Tıpkı yozlaştırıcı Batı'ya karşı açılmış bu savaşı bizim kadar dehşetle izlemeyen çok daha kalabalık kitlenin geçmişleri gibi. Aynı şekilde, Bardo canilerinin içinden çıktıkları Tunuslu Selefiler, Aralık 2010-Ocak 2011 Devrimi'nin beşiği olan

Sidi Bu Zeyd ve Kassarin'de bilhassa iyi yerleşiktir. Daha da kötüsü: İçlerinden çoğu bu devrimin aktörleri olmuştur ve o dönemde Selefi değildirler.

Geçmiş olaylar burada ve şimdi kök salmakta olanı anlamaya yardım edebilir mi? Arap kültürüyle hiç alakası olmayan, bazen de çok solcu çevrelerden gelen gençlerin İslamı benimsemesini nasıl anlıyorsunuz?

Münferit bir sekterlik hadisesiyle karşı karşıya olmadığımızı, özellikle de "İslamın bir radikalleşmesi"yle karşı karşıya olmadığımızı, bunun daha ziyade, radikal başkaldırının İslamileşmesi olduğunu anlamamız gerektiğini düşünüyorum. Nasıl günümüzdeki Tunuslu Selefiler Bin Ali'ye karşı seferber oldukları sırada Selefi değildiyseler, Fransız cihad adaylarının çoğunun da mühtediler olduğunu, ya da Coulibaly ve Kouachi Kardeşler gibi sonradan dindarlaşanlar olduğunu biliyoruz. Onları eyleme iten saik ve düşüncelerdeki hakikat ille de ilahiyatta, genel olarak İslamda veya özel olarak Vahhabilik'te aranmamalıdır; taşıyıcısı oldukları siyasi önerilerin çağımızla bağlantısında aranmalıdır. Bu önerilerin merkezinde dünyanın ve çatışmaların itikadileşmesi bulunuyorsa da, bugün bunun tekeli onların elinde olmaktan uzaktır. Bu itikadileşme Fransa'da ya da başka yerlerde, hem sokakta ("*Manif pour tous*"*) hem hükümetlerde, başkalarını da seferber etmiştir. Bizi buraya getirmiş olan asıl büyük olay kuşkusuz 20. yüzyılın sonunda komünist devletlerin ve komünizmin çöküşüdür; yavaş yavaş da, iktidarı kolektif dönüşümlerin kaldıracı haline getiren siyasetin modern çehresinin çöküşüdür. Aynı hareketin içinde devrimci umudu ve seçimle temsilin anlamını yitirdik. İçindeki geçmişin şimdiki zamanı anlamayı, içindeki şimdinin ise geleceği hazırlamayı mümkün kıldığı tarihsel zamanla muayyen bir halk bağını ve siyaset bağını da yitirdik aynı anda.

* *Manif Pour Tous* (Herkes İçin Gösteri): Fransa'da eşcinsel evliliğe ve eşcinsellerin evlat edinebilmelerine karşı çıkan Katolik Kilisesi ve sağ çevrelerin hareketlenmesi iken, Nisan 2015'te siyasi partiye dönüşmüştür. –*ç.n.*

Bu bağın kopması ne gibi biçimler alıyor?

Bugün yetişkin yaşa gelen tüm bir kuşağa bariz bir gerçeklik kendini dayatıyor: Ebeveynleri daha iyi bir yaşam için göç etmiş de olsalar, güzel yarınlar için militanlık yapmış da olsalar veya kendi "başarı"ları için uğraşmış da olsalar, girmiş oldukları yolun sonunda bir çıkmaz var. Bir devrim ya da toplumsal ilerleme umudu paylaşılmıyor artık, bireysel başarı umudu ise çok az. Gezegenimizin hiçbir şey tarafından durdurulamayan felaketine doğru, geriye sayım başlamış gibi. Finansın küreselleşmesiyle kamusal yaşamda, devlet yolsuzlukları ve hükümet yalanlarının egemenliği altına girildi. Bu koşullarda Cumhuriyet'in değerleri biraz etsiz butsuz görünebiliyor. Saplantılı bir bellek zorlaması, tarihsel anlatının yansıtılabilirliğinin yerini aldı. Geleceğe yönelik ortak bir öznelliğimiz olmadığı için de geçmişin anlamını yitirdik. Bütün bunları az çok biliyoruz. Ama bunun eklemlenmelerini ve sonuçlarını düşünmemiz gerek. Artık ne geleceği ne umudu olan bir başkaldırı nedir? Bunu aklımızda tuttuğumuzda, cihadcı önerilerin öznel gücünü daha iyi anlarız. Önerilen tek gelecek ölümdür: Hem "kâfirlerin, Yahudilerin ve Haçlıların", hem de yanlarında yetmiş kişiyi cennete sokabilen şehitlerin ölümü. Bunu aklımızda tuttuğumuzda, geçmişin ve kültürel miras kalıntılarının imhası etrafında IŞİD'in kopardığı reklamı daha iyi anlarız. Bu geçmiş bize geleceğimiz hakkında yalan söylediyse, daha da yalan söylemekten başka işe yaramıyordur.

Mesele şu ki, bu seçim en gericisinden, en hoyratından bir İslama doğru dönüyor...

Gerçekten de... Madem söz konusu olan o, Selefiliğin yaşamda özgürlüğe hiç yer bırakmayan bir anlamı vardır. En totaliter versiyonlarından biridir İslamın. Çekici yönlerinden biri, mahremiyete hâkim olması, arzu ve zevkleri baskı altına alması, yaşamın tüm fiilleri ve anları için kapitalizme ve "yozlaştırıcı Batı"ya karşı bir direniş eylemi çerçevesi önermesidir. Her başkaldırı örgütlenmesinde, mümkün bir kurtuluş çehresinin yanı sıra bir mücadele zorlaması,

bir disiplin ve bir etik vardır. Hem özgürleştirici hem zorlayıcı bu iki boyutu bir araya getiren yapıların çöküşünü yaşıyoruz. Bunun en büyük biçimi 20. yüzyılda komünizm oldu. Istıraba ve gündelik yaşama anlam verirken, yıkmayı da öneriyordu. Komünizmin, ama aynı zamanda üçüncü dünyacılığın da çöküşünü izleyen o andayız hâlâ. 19. ve 20. yüzyılların siyasi dönemi sona eriyor.

Talep manevi veya dini zeminde ifade edilmiyor sadece. Sarih siyasi biçimler de alıyor, mesela IŞİD'in İslam Devleti'yle.

Bu radikal hareketin kendine verdiği İslam Devleti adında bir siyaset ve kadro talebi var. Kelimenin modern anlamında bir devletle alakası yok: Ne huzuru, ne başkalığa saygıyı teminat altına alıyor. Aksine tamamen savaş ve ötekinin katli üzerine kurulu. Ne ulusal ne ülkesel, fakat evrenselci bir yönelimi var ve sürekli çoğalacak olan "biat edenler" oyunuyla çok-konumlu. Fakat ölüm saçan o radikalliğin hizmetindeki bir dövüş gücü bu – Luc Besson'un *Beşinci Element* filmindeki kötücül güç gibi; kendisine saldırıldığında kuvvetlenen ve nüfuzu artan bir güç bu.

70'li yıllarda terörizme geçen politize olmuş aşırı sol ile, bir talebi olmayan bu bireysel eylemler arasında bir paralellik kurulabilir mi?

Antropolog Arjun Appadurai'nin son kitabı *The Future as Cultural Fact: Essays on the Global Condition*'ın merkezine aldığı gelecek kategorisinin çöküşü, kuşkusuz yüzyıl başından beri tüm dünyayı etkileyen isyan dalgasının boyutlarından biri. Şu son yıllarda "Arap Baharı" diye adlandırılan olaylar, Dünya Kupası'na karşı Brezilya'daki seferberlik, Taksim Meydanı'ndaki kentsel dönüşüm tasarısına karşı seferberlik gibi büyük toplu seferberliklerle sürdürüldü bu dalga... Yakın zamanda halklarla iktidarlar arasında yaşanan küresel çatışmalar kesiti, 1848'deki "Halkların Baharı"yla, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki komünist devrimlerle, 1968'le eşdeğer. Kesitleri iki şeye dönüşebiliyor: Ya örgütlü siyasi hareketlerde ve kurum-

sal perspektiflerde cisimleşen kalıcı bir başkaldırı ve umut çehresinin inşası, ya da umutsuzluğa ve azınlık şiddetine sapma. 1968'den sonra Kızıl Tugaylar'ı, Baader Çetesi'ni, Japonya'daki terörist sapmaları gördük. Şu son on yıl boyunca bir kuşak başkaldırdı. Hiçbir şey kımıldamaz gibi görünürken, bazılarının "ikinci evre"ye geçme kararı almalarına niye şaşıyoruz? Ocak ayındaki canilerin hayat tecrübesi bu. 17 Eylül 2000'de, o sırada on sekiz yaşında olan Amedy Coulibaly, on dokuz yaşındaki arkadaşı Ali Rezgui ile birlikte motosiklet çalmaktadır. Polis peşlerine takılır... ve ateş açar; Combs-la-Ville'deki bir park yerinde arkadaşı Ali kollarında ölür. Görev kusuru üzerine hiçbir soruşturma yürütülmez. Grande-Borne'da iki gün süren bir ayaklanmaya neden olur bu. 2005'teki ayaklanmanın bütün aktörleri bugün neredeler? Ya onların yaptıklarını sempatiyle izleyenler? Hayatı ve siyaseti nasıl görüyorlar? Ocak'taki olaylara hangi gözle baktılar? 7 Ocak'tan önce de, 7 Ocak'ta da, 7 Ocak'tan sonra da dinlemedik onları. 8'i akşamı République Meydanı'na gitmedim, ama oturduğum Saint-Denis'deki belediye binasının önündeki toplaşmaya katıldım. Oradaki kadar müteessir bir kalabalığı nadiren görmüşümdür. Fakat aynı zamanda, "herkes"i bu kadar az gördüğüm de nadiren olmuştur. Bütün militan ağları içindeki herkes oradaydı muhakkak. Ama sıradan, meçhul kimseler, "sorunlu mahalleler" denen yerlerden o kadar az insan vardı ki. Ortak teessürümüze kendimizi kaptırmışken, şekillenmekte olan sessiz yarılmaya dikkat edebildik mi acaba?

11 Ocak'taki büyük gösteriyi nasıl yaşadınız?

Karmaşık bir olay bu. Şaşakalmışlık üzerine kurulu olup bu kadar kitleselleşebilen bir seferberliği tarihte daha önce yaşadık mı bilmiyorum. Bunu biraz cenaze yürüyüşü gibi yaşadım; 68 Kuşağı'nın defin töreni gibi. Devlet de "11 Ocak Ruhu" adını verdiği şeye bu şaşakalmışlık üzerinde bir anlam kurabilmiştir. "*Je suis Charlie*" (Ben Charlie'yim) deyişinde açığa kavuşturulması gereken en az iki şey vardır. Önce, "ben Charlie'yim" demek, "biz Charlie'yiz" demekle aynı şey değildir. Çünkü şaşakalmışlık öncesinde bir biz yok-

tur, teessürün paylaşılması ve toplaşmalar sırasında oluşmuştur. Bu yüzden ideoloji bakımından esnektir. Bir de Charlie var. Zira üç kurban kategorisi olmuştu: "Kâfirler" (Charlie), Yahudiler (kaşer market) ve "Haçlılar" (11. Bölge'deki polis memuru ve Montrouge'daki polis memuresi). Daha önce Muhammed Merah Yahudilere ve "Haçlılar"a saldırmıştı ve o kadar teessüre yol açmamıştı bu. Coulibaly tek başına harekete geçse ve Kouachi Kardeşler *Charlie Hebdo*'ya saldırmasa katiyetle aynı seferberliğin yaşanmayacağına bahse girerim. Az bilinen ve az okunan bir gazeteye saldırılmasının etrafında bir şey düğümleniverdi ve onu çok daha meşhur basın organlarının muhtemelen ulaşamayacağı ortak özgürlüğün simgesi haline getirdi. Caniler bilmeden 60-70'li yılların bir tanıktepesine, çocukluk ve gençlik anılarına, başka bir çağın çocuksu başkaldırısının son izlerine de yüklenmiş oldular. Zira bir bakıma, lise öğrencilerinin öğretmenlerine dedikleri gibi, öldürülenler aynı zamanda "tonton amcalar"dı da. Fakat ulus çapında bir yanlış anlamanın da payı var burada. Mayıs 68 mirasçısı bir ekip, muayyen bir tarzda, günümüzdeki hedefler nazarında miadı geçmiş muharebelerini sonuna kadar sürdürmüştü. *Charlie Hebdo*'dakiler, İslam karşısındaki saygısızlıklarını, toplumun özgürleşmesini engelleyen kiliselere ve dogmalara karşıt çizgileri doğrultusunda görmüşlerdi. 21. yüzyılda Fransa'da İslama yüklenmenin, aynı zamanda, toplumsal bakımdan çektikleri acılara karşı koymak için İslamı etik bir destek noktası telakki eden, hüküm altındaki insanları rencide edeceğini ölçemediler.

"11 Ocak ruhu" etkilememiş sizi...

Bir kez daha, olayın anlamını kim elinde tutuyor? Kim inşa ediyor onu? "11 Ocak ruhu"ndan iktidar bahsediyor. Tekrar söyleyeyim; teessürle oluşan konsensüs, söylenmeyen bir şey üzerine inşa edildi. Bir dakikalık saygı duruşu sırasında yaşanan olaylar, bu söylenmeyen şeyi fâş ettiler. Ve o sırada dışavurulan rahatsızlığa daha ziyade kulak vermek yerine, düpedüz "sesleri kestirildi", herkes tarafından ayıplandılar, hatta yargıya havale edildiler. Böylelikle, paylaşılan teessürden mecburi teessüre geçildi. Cumhuriyet'in değerlerinin

otorite yoluyla kafalara sokulacağı mı düşünülüyor? En azından bir kuşaktan beridir, bu değerlerin aynı zamanda yerine getirilmemiş vaatler olduğu gayet iyi bilinmektedir. Bunları benimseme mecburiyeti fazladan bir şiddettir. Kurumsal dünyanın büyük zayıflıklarından biri, geçmişin değerleri yoluyla, aktarım yoluyla cevap verilebileceğini düşünmektir. Bir kuşağın hakiki değerleri, kendi tecrübesinin sınavına tabi tuttuğu geçmişi tekrar işlerken kendi kurduğu değerlerdir. Aktarım yetmez buna. Değerlerin ayırıcı niteliği, tecrübeye etik bir anlam vermektir. Ne yazık ki kimileri için cihadı anlamlı ve çekici kılan tam da budur.

Suriye'ye giden buralı cihadcılar ile bir dakika sessizliğe itiraz edenler arasında ne gibi bir bağ var?

Çeşitli ve kısmen birbirinden ayrılmış öznel güzergâhlar var karşımızda. Bir dakika sessizliğe itiraz edenleri cihad adaylarıyla, hatta cihad övücüleriyle bir tutmak kaba bir hatadır. Suriye'ye gidenlerin bile hepsi bireysel cinayet peşinde değil illaki. Bu en uç fiile geçişte akıldışı bir yörüngeden-çıkış payı var. Ama bir bağlam var, paylaşılmasa da birbirine yansıyan yaşanmışlıklar var. Başka dönemlerde de olduğu gibi, bu bağlam günümüzde ruhsal yörüngeden-çıkışları kutuplaştıracak, hatta deliliğe çağdaş bir anlam verecek kadar güçlü. La Grande Borne'daki gençler Amedy Coulibaly'yi "kafadan iki tahtası eksik" diye teşhis etmektedir. Burada söz konusu olan nasıl bir öznel bağlamdır? Halk sınıflarının bir kısmının rahatsızlığını ya da acılarını hesaba katmayan, onları inançlarına göre ayırıp damgalayan siyasi, medyatik, kurumsal bir dünya karşısında paylaşılan bir tecrübe, bir şaşakalmışlık ve bir başkaldırı söz konusu. Nesnel bir "dışlanma" tecrübesinden fazla bir şey bu. Öznel bir yadsınmanın kolektif tecrübesi. Hissettiklerinin resmi varlığı yok.

Böyle yok sayılmanın sonuçları neler?

Halkın bu tecrübesinin yıkıcı etkilerini azımsamamak gerekir: Onlar hakkında siyasetçiler ve gazeteciler tarafından sürekli anlatılan

yalanların tecrübesi. Bu tecrübe bizzat hakikat mefhumu üzerine işaret noktalarını yok eder ve Alain Soral* ile arkadaşlarının meraklısı oldukları tüm söylentileri ve komplo teorilerini besler. Şayet "sistem" yalanla yönetiyorsa, bilimsel bile olsa her izinli söz, şaibe damgasını yemiş olmaktadır. Öte yandan, çekilen acının inkârı bütün mağduriyetlerin yarıştırılmasına yol açar. Bu açıdan Dieudonné'nin** "sistem-karşıtı" kahraman olarak etkisi, münferit bir ahlak sapmasından ziyade toptan bir belirti gibi görülmelidir. Fakat İslamofobi nazarında gösterilen genel kayıtsızlık, bunun kurbanı olanların çektiklerinin ötesinde bir Yahudi düşmanlığının yeniden yükselişe geçmesine yol açmıştır. CRIF (Fransa'daki Yahudi kurumlarının temsili konseyi) başkanının hoşuna gitmeyecek ama, Sarre-Union'daki Yahudi mezarlığına saldıranlar Müslümanlar değildi. Sonuç: Bugün İslamofobi artarken, Yahudi düşmanlığı da yayılmaktadır. Ulusal Cephe'deki resmen İslamofobik aşırı sağın karşısında, bugün halk arasında "devrimci" olduğu söylenen, Yahudi düşmanı bir başka aşırı sağın üreyeceği bataklık hazırdır.

Ya şimdi?

Bir dönem sona eriyor... Bugün cihadcılığın benimsenmesi, mümkün bir başkaldırı çehresi. Bu facianın cevabı kesinlikle bir düzen çehresi değildir; cumhuriyetçi de olsa. Cevap başkaldırının alternatif ve çağdaş bir çehresinden gelecektir; geleceğin yadsınması, geçmişin yadsınması ve düşünceden nefret etme üzerinde konumlanmayan bir başkaldırı çehresinden. Önümüzdeki iki anahtar soru, mümkün olanla ve barışla ilgilidir. *Podemos* ("Yapabiliriz") diyor İspanya'daki Iglesias'ın hareketi bize. İktidardaki finanslaşma bizi olasılık ve risk hesaplarına kıstırdığı vakit, onlar olmadan gelecek sözcüğünün boş laftan ibaret kalacağı mümkünleri açma aciliyeti vardır. Savaş ya da savaş (veya terörizm) tehdidi bir hükümet etme

* Alain Soral. 1990'lı yıllarda Fransız Komünist Partisi'ne üye olduğunu söyleyen, 2000'e kadar medyada ve gösteri dünyasında arz-ı endam eyleyen, son olarak da kendini "Fransız nasyonal-sosyalisti" diye tanımlayan bir tiptir. *–ç.n.*

** Soral'ın arkadaşı Yahudi düşmanı komedyen. *–ç.n.*

biçimi haline geldiği zaman, güvenlik siyasetinden ya da dünyanın her tarafına hava saldırıları düzenlemekten geçmeyen ortak bir barış perspektifine tekrardan anlam kazandırma zamanıdır. 11 Ocak'taki göstericilerin bize bir söyledikleri de budur belki. Bu noktada seslerine kulak verildiğinden emin değilim.[1]

1. Buradaki düşünceler, Paris 8 Üniversitesi'nde Sylvain Lazarus'la beraber yürüttüğümüz "Devletin Çağdaş Çehreleri Karşısında Seferberlikler" seminerinde gerçekleştirilmiş çalışmalara çok şey borçludur.

Uzun yıllardır İslam üzerine araştırmalarıyla tanınan iki yazar, Gilles Kepel ve Oliver Roy, İslam, radikalizm ve cihadcılık üzerine derin bir ihtilafa düştüler. Cécile Daumas'nın iki yazarın cevaplarını da içeren dosyası 14 Nisan 2016 tarihli *Libération* gazetesinde yayımlandı.

CÉCILE DAUMAS:

İSLAM MI RADİKALLEŞTİ, RADİKALİZM Mİ İSLAMİLEŞTİ?

OLIVIER ROY İLE GILLES KEPEL'İN CİHADCILIK ÜZERİNE İHTİLAFI

HENÜZ İŞİ HAYVAN İSİMLERİNE vardırmadılar, ama artık oraya vardırsalar da bir vardırmasalar da. "Rastignac"*, "niyet okuma", "entelektüel duruş", "eşsiz cehalet"**: 2015 saldırılarından beri Gilles Kepel ile Olivier Roy basın üzerinden, cihadcılığın kökenleri üzerine amansız bir savaş veriyorlar. İkisi de alanlarında otorite ve siyasi İslamın Fransa'daki en iyi uzmanlarından: Biri (Kepel) soğuk ve beyni ön planda, Arap dili ve kültürü öğreniminden siyaset ve top-

* Balzac'ın ilk olarak *Tılsımlı Deri* romanında ortaya çıkan ve *İnsanlık Komedisi*'nin diğer romanlarında yer alan "ikbal avcısı" karakteri. –*ç.n.*

** Burada "eşsiz cehalet" diye çevirdiğim *royale ignorance*, Olivier Roy'nın *La Sainte Ignorance* (Aziz/Kutsal Cehalet) kitabının başlığı ve soyadıyla (*Roy*-Kral) Gilles Kepel'in 14 Mart 2016 tarihli *Libération* gazetesindeki yazısının şu son cümlesinde yaptığı söz oyunudur: "Zihinleri krampa sokan ve IŞİD'in işine gelen bu eşsiz cehaletle (*royale ignorance*) işimizin kalmaması lazım artık." –*ç.n.*

lum bilimlerine yönelmiş, Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yirmi beş yıl yönettiği Ortadoğu kürsüsünü kurmuş; diğeri (Roy), kıpır kıpır açıkyürekliliğiyle, İslamcılık uzmanı siyasetbilimci filozof, Floransa Avrupa Üniversitesi'nde işinin başında.

Aralarında hayli büyük bir iddiaya girişmişler: Paris'i ve Brüksel'i vuran şu teröristler kuşağını ortaya çıkaran nedenleri kavramayı sağlayacak anahtar kavramı türetmek. Peki bu, otuz yıldan fazla bir zamandır birbirini tanıyan iki araştırmacı arasında basit bir rekabetten mi ibaret? Roy-Kepel düellosu, 2015 saldırılarından beri akademik bilginin devasa bir baskı altına alınmasının belirtisi daha ziyade: Dayatan bir aciliyet içinde, apar topar, siyasi şiddetin bu son dönüşümünü anlamak söz konusu; Başbakan Manuel Valls'ın hüküm buyurduğu gibi bağışlamak için değil, önlem alıp karşı koymak için.

Asimetrik yaklaşımlar

Her şey 13 Kasım saldırılarının ertesi günü başladı. Paris saldırılarının herkesin kanını dondurduğu sırada, büyük bir Batı başkentinin göbeğinde bir kitle katliamı yapabilen bu terörist örgütün evveliyatına bakmak gerekiyordu. Bu teröristler kimdi? Nasıl hareket ediyorlardı? Nasıl devşirilmiş ve yetiştirilmişlerdi? Cihadcılık için "nihilist bir isyandır" dedi Olivier Roy, 25 Kasım'da *Le Monde*'da yayımlanan yazısında (bkz. bu kitapta s. 94). Siyasetbilimci, tezini desteklemek için, hedefi on ikiden vuran bir formül kullandı: "İslamın radikalleşmesi değil, radikalliğin İslamileşmesi söz konusu." Yani Fransa'nın kurbanı olduğu aşırı şiddet, bir din meselesi olmaktan ziyade, "bir kuşak isyanı"nın dışavurumuydu. Sosyal medyada büyük ölçüde paylaşılan "radikalliğin İslamileşmesi"ni uzmanlar daha ziyade soğuk karşıladılar. Özellikle de aksi tezi savunan Gilles Kepel. Ona göre terörizmin bu yeni çehrelerini kavramak için İslamdan, Selefi söyleminin hegemonyasından yola çıkmak gerekmekteydi. Birinin (Kepel) cihadcılığın sorgulanmasının merkezine dini olguyu yerleştirdiği noktada, diğeri (Roy) bu olguyu çevreye yerleştiriyordu. Biri Afganistan'dan beri üç savaşçı kuşağının ana hatlarını çıkarırken, diğeri bunu önemsemiyor ve Khaled Kelkal'

dan beri tek bir kuşak gördüğünü söylüyordu. Peki yaklaşımlarında neden böyle bir simetrisizlik söz konusuydu? "İslam üzerine söylemlerde mevzuubahis olanı anlamak, sadece bilimsel hedeflerin soğuk bir tahliline bağlı değil," diye açıklıyor tarihçi Leyla Dakhli, *Revue du crieur*'ün (Mediapart-La Découverte) Mart 2016 sayısında bu uzmanlar arası kapışma üzerine kaleme aldığı soruşturmasında. "Göçlerle, Arap ve Müslüman dünyasıyla, sömürgecilik tarihiyle ilişkimizin tercümesi olan çok Fransızvari bir iş bu aynı zamanda."

Roy-Kepel polemiği, bir bakıma, 1 Ocak'ta Köln'deki tacizler konusunda, yılın başlamasıyla birlikte yazar Kamel Daoud'un üzerine yıkılan polemiği hatırlatıyor.* İki büyük yorum çatışıyor. Kültüralist olan biri, dini olguyu, yani İslamı ve dönüşümlerini öne çıkarıyor: Kepel buna katılıyor, Roy ise elbette katılmıyor. Buna karşılık ikisi de Ortadoğu jeopolitiğinden, sömürgecilik-sonrası mirastan ve onun Avrupa toplumlarında ırkçılık ve ayrımcılıklar hususundaki sonuçlarından yola çıkan ve "üçüncü dünyacı" diye adlandırılan ikinci büyük açıklamayı elbirliğiyle yeriyorlar. Bu yaklaşım, daha ziyade, İslamın Fransa'daki üçüncü büyük ismi, Aix-en-Provence'ta yaşayan, diğer ikisiyle ilişkileri de limoni olan ünlü İslamcılık uzmanı François Burgat tarafından destekleniyor!

Üçüncü yol

Bu iki blok arasında Roy nereye yerleştiriyor kendini? Felsefeye ve psikolojiye daha yakın olup, bizzat İslamdan ziyade "radikalliklere" ilgi gösteren bir hassasiyet sergileyen üçüncü bir yol tutturduğunu söyleyelim. Kepel'in onda kınadığı tam da bu: 15 Mart tarihli *Libération*'da görüş bildirdiği ve müstehzi bir şekilde, "Radikalleşmeler

* Kamel Daoud, 31 Aralık 2015 gecesi Almanya'da yaşanan ve Ortadoğulu mülteci adaylarının karıştığı iddia edilen kadın tacizlerinin Avrupa'da büyük bir skandala yol açmasının ardından bir yazı kaleme aldı ve Arap dünyasında kadınla kurulan hastalıklı ilişkiden söz etti. Daoud, bu yazı yüzünden, İslamofobiyle suçlanarak kendisine karşı linç andıran bir kampanya yürütülmesi üzerine gazeteciliği bıraktığını açıkladı. "Suudi Arabistan IŞİD'in Başarılı Olanıdır" başlıklı yazısı için bkz. s. 150. *–ç.n.*

ve İslamofobi: Kral Çıplak!"* başlığını verdiği yazısında, Siyasal Bilimler Fakültesi profesörü "radikalleşme" teriminin –aynen "İslamofobi" kavramı gibi– İslam üzerine tartışmanın başlatılıp yürütülmesini engellediğini vurguladı. Hele Roy gibi, kariyerine Arapçanın konuşulmadığı bir bölge olan Afganistan'da başlanmışsa.

Başbakan Manuel Valls'ın tezi

Bu polemik Fransız siyasetindeki çıkar çatışmaları tarafından daha amiyane bir biçimde ele geçirilmiş durumda. Manuel Valls, bir önceki hafta patlayan kavgaya Déjazet Tiyatrosu'ndaki konuşması sırasında aniden dahil olmaktan geri kalmadı. Ona göre İslam üzerinde "etkin bir azınlık biçimi var"dı ve "Selefi gruplar ideolojik ve kültürel savaşı kazanmakta"ydılar. Böyle bir varsayımı geçerli kılacak hiçbir araştırma yokken, nereden çıkarmaktaydı bunu? Yoksa Kepel'in tezlerinin kaygan yokuşu insanı bu noktaya mı götürüyordu?

Gilles Kepel ise mart ayında, *Charlie Hebdo*'nun avukatı Richard Malka, siyasetbilimci Laurent Bouvet veya eski bakan Fadela Amara gibi şahsiyetlerin başlattığı titiz laiklik hareketi olan Cumhuriyetçi İlkbahar'a destek vermişti. "Evet, Cumhuriyetçi İlkbahar'a cemaatçi olmayan bir laik olarak katıldım; bu profil soldan da olabilir sağdan da," diye açıkladı tercihini ve şöyle devam etti: "Seçimlerdeki tercihlerim araştırmalarımı hiç etkilemez."

Olivier Roy ise Floransa'da üslenmiş eski bir Maocu, bugün de sol duyarlılıkta biri olarak Valls'e, özellikle de onun İslama bakışına karşı duruyor. "Olivier Roy akademik konumlanmasında bile biraz liberter/anarşizan bir eğilimle belirginleşiyor. Dinsellikle araya mesafe koyması bunun sonucu diye düşünüyorum," diyor bu çevrenin görüşüne başvurduğumuz müdavimlerinden biri.

Daha geniş olarak, Kepel-Roy çatışmasının ötesinde, kavramları, varsayımları, unvanları ve bütçeleri çarpıştıran bütün araştırma muhiti bu saldırıların rüzgârında sürüklenivermiş halde. Öyle ki Ro-

* Yine Olivier Roy'nın soyadıyla (Roy-Kral) bir söz oyunu. –*ç.n.*

main Caillet gibi bazıları, yaratılmaya çalışılan ve kendisi de polemik konusu olan yeni bir inceleme dalını, "cihadoloji"yi sahipleniyorlar.

Diğer anlaşmazlık konusu ise sahaya erişim ve yolu IŞİD'den geçmiş cihadcıların sözlerinin nasıl bir yöntemle derleneceği üzerine. "Irak veya Suriye'de çalışmak gitgide güçleşiyor," diye içini döküyor bölgenin ünlü uzmanlarından, Paris-I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi siyasal bilimler profesörü Gilles Dorronsoro. "IŞİD üzerine ilk elden kaynaklar çok nadirleşti; daha genel olarak da Ortadoğu ülkeleri içlerine kapanıyorlar."

Olivier Roy ve Gilles Kepel de bizzat söylüyorlar: Onlar da son terörist profillerinin tahlillerini, *The Guardian*'ınkiler ya da Fransız David Thomson gibi röportajlar yapabilmiş birkaç gazetecinin kaynaklarından yola çıkarak, ya da Romain Caillet'nin çalışmalarını okuyarak yapıyorlar. "Pratikte hiçbir araştırmacı IŞİD'deki cihadcılarla ciddi bir bağlantı kuramadı," diye özetliyor, dini olguyla ilgilenen genç bir sosyolog. "Hâlâ ikincil kaynaklardan tahlil yapıyoruz. Fakat bu durum Olivier Roy ve Gilles Kepel'in tezlerini hiçbir şekilde geçersiz kılmaz. Geçmişteki çalışmaları ve kariyerleri bakımından kamuoyuna aydınlatıcı bir okuma önermeleri tamamen meşru."

İkisi de kabul ediyor zaten: Hâlâ arıyorlar, tahlillerini de tartışılsın diye yapıyorlar. Hatta, bu tahliller birbirini tamamlayabiliyor bile! Cihadcılık kadar karmaşık bir hadiseyi kavramak için birçok bakış elzem; tarihten siyasal bilimlere, bu arada psikolojiye. Kamu güçleri de bu yolu seçmiş görünüyorlar.

İri bütçeler, iri tirajlar

2015 sonrasında, yardıma sosyal bilimler çağrıldı. Kasım ayında, CNRS (Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) "Saldırılar Araştırması" konulu projeler için bir çağrı yaptı; Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'na mart ayında bir rapor sunuldu; üniversitede Kepel ile Roy'dan çok daha az medyatik araştırmacıların yerleştirildiği on kadar yeni kadro yaratıldı. "Bizim istediğimiz," deniyor bakanlıkta, "başka dalları, psikolojiyi ya da bilişsel bilimleri teşvik etmek; şu

son yıllarda yüzüstü bırakılmış olan klasik İslamoloji araştırmalarını da güçlendirmek." Fakat hükümet başka bir hırs da besliyor: Araştırma ile siyasi karar arasındaki bağları güçlendirmek maksadıyla hükümet nezdinde bir bilimsel danışman kadrosu yaratmak. Başbakanlık'ta, yazdan önce bir araştırma merkezinin açılmak istendiği bile söyleniyor. Geçen sene buna benzer bir projeyi getiren, ancak teklifi geri çevrilen Gilles Kepel'i kuşkusuz ilgilendirecek bir yapılanma bu.

Avrupa düzeyinde de cömertlik geçerli: Eylül 2001'de ABD'de olduğu gibi bütçeler tahsis edildi; bazıları 2 ila 3 milyon avroya ulaşıyor. "Böyle bir meblağla bir araştırmacı alanında gerçekten etkili olabilir," diyor bir akademisyen, "genç doktora öğrencileri istihdam eder, kariyerler başlatır. Kadrolar ve para, rekabetleri harlandırıyor."

Bu kurumsal tanınırlığın kitapçılarda da iyi iş yaptığı ortaya çıkabiliyor. Radikalleşme üzerine tartışmanın peşinden çığ gibi yayınlar geldi. *Le Nouvel Observateur*'ün şubat sayısında yayımlanan bir metniyle ("IŞİD Bir Devrimdir", bkz. bu kitapta s. 15) dikkat çeken Fransız-Amerikalı antropolog Scott Atran, IŞİD'in dünyasına dalmayı öneriyor (yayıncısı Les Liens qui libèrent), Fethi Benslama ise "üst-müslümanlık" kavramıyla psikanalitik yaklaşıma öncelik tanıyor (mayıs ayında Seuil Yayınları'nda). Gilles Kepel ise kısa süre önce bir deneme kitabı için *best-seller* sayılacak düzeyde satış yapan bir kitaba imza attı: Aralık ayında çıkan *Terreur dans l'Hexagone. Genèse du jihad français* / Fransa'da Terör. Fransız Cihadının Doğuşu" (Gallimard) 90 bin sattı.

Ya Olivier Roy? O daha iyisini mi yapacak? Onun da sonbahar için hazırladığı kitap... radikalliğin İslamileşmesi üzerine! "Şu ikisi ilişkilerinde öyle bir tutku düzeyine geldiler ki, artık dursalar iyi ederler," diyor, ünlü bir Ortadoğu uzmanı olan bir meslektaşları.

GILLES KEPEL:
CUMA HUTBELERİNİ DİNLEMEK GEREK

Libération, 14 Nisan 2016

Diğer Arap dili ve kültürü uzmanlarıyla birlikte* beni Olivier Roy ve takipçileriyle karşı karşıya getiren anlaşmazlık kişisel değil: Toplumumuzun önündeki hayati hedeflerin imkânlar dahilindeki en doğru yorumunu belirleyen araştırmanın epistemolojik geçerliliği söz konusu. Medya ve siyaset tabakasının güvenilirliğinin çöküşü, televizyon platolarını istila eden bir sürü şipşakçı uzman ve yaklaşmakta olan 2017 seçimlerine yönelik kendini gösterme denemeleri karşısında, üniversite tekrar bir referans haline geliyor; zira ayakları yerden kesmeye elverişli endişe verici soruları akılcılaştırıyor. Bu tartışma kamuya açık biçimde yürütülmeli, akademisyenlerin toplumsal sorumluluğu söz konusu. Aşırılığı hakarete ("Kepel bir Rastignac'tır") vardırmak manasız; böyle Balzac'vari bir gençlik aşısı benim gibi altmışına varmış birinin gururunu okşasa da, hedefleri bayağılaştırarak gizliyor.

Goşistlerin, cihadcıların, neo-faşistlerin ve kimlikçilerin birbirine karıştırıldığı bir bohça haline gelen "radikallik" sözcüğüne odaklanmakta, terörist cihadcılığa özgü meydan okumayla ve onun çok daha geniş ve muğlak bir hadise olan Selefilikle ilişkisiyle yüz yüze gelmeme istenci var.

Çeşitli aşırılıkçılık biçimleri arasında elbette birbirine benzeyen veçheler vardır; ben de okurlara cihadcı videolarındaki büyük anlatılar ile Soral'ın sitesindeki (*Égalité et Réconciliation* / Eşitlik ve Uzlaşma) büyük anlatılar arasında kurduğum bağlantılandırmaları hatırlatabilirim; fakat yine de cihadcıların tekilliğini silmemeli bu. 1986'da *İslamın Banliyöleri* adlı kitabım için araştırma yürüttüğüm zaman Fransa'da Selefilikten eser yoktu. 1990'daki Körfez Savaşı'

* Bunların biri Bernard Rougier'dir (Sorbonne-Nouvelle) – *Libération*'un notu.

ndan sonra Suudilerin yardımıyla ortaya çıktı. 2005'ten beri gücünü artırdı ve bugün "mahalleler"de çok sayıda Selefileşme emaresi var; internetteki yaygın varlığından ise daha söz etmedik.

Yirmi beş yıl boyunca, Siyasal Bilimler'in (Sciences Po) Ortadoğu-Akdeniz kürsüsündeki meslektaş ve öğrencilerle, araştırmamızı üçlü bir sacayağı üzerine kurduk: Sosyal bilimler, en az bir birincil dilin bilinmesi (Arapça, Türkçe, Farsça, vb.) ve saha çalışması. Halkın yaşadığı banliyölere gitmek için metroya binmek gerek. Hapishanedeki cihadcılarla görüşmeler yürütmek önemli. Bildiri ve tweetleri okumak, siyasi söylevleri ve cuma hutbelerini dinlemek gerek. Kavramsal varsayımlar dile getirerek tartışma unsurlarını özümleyebilmek gerek.

Yaşanan tarihsel olayların temsil ettiği bilişsel meydan okumaları hesaba katmak için, Foucault'nun salık verdiği gibi onları şecereleri içine yerleştirmekle başlamak çok önemli geliyor bana. Bu çağdaş cihadcılık şeceresi, Hegelci bir diyalektik süreç gibi üç evrede birbirine ekleniyor. İlki 1979'da Afganistan'da başlıyor ve 1997' de Cezayir'deki aşırı şiddete kadar gidiyor. İkinci kuşak, El Kaide ve 11 Eylül 2001 kuşağı; bizi ilgilendiren üçüncüsü ise 2005' te çok önemli bir rol oynayan Ebu Musab Es-Suri ve onun internet üzerinden yaptığı küresel İslami direniş çağrısıyla başlıyor. Bu "Üçüncü Cihad Kuşağı" o yıl Fransa banliyölerinde yaşanan şiddet patlaması içinde de oluşmuştu. İlk iki aşamada cihadcılar, onlara bir kitle hareketine dönüşme imkânı sağlayabilen sempatizan devşirmeyi ve hasımlarının kanını dondurabilen şiddeti cepheden yürütmeyi beceremediler, kendi potansiyel sempatizanlarını bile ürküttüler. 13 Kasım ve 22 Mart saldırıları için aynı cinsten bir varsayımı bu zemin üzerinde önerebiliyorum. Bu varsayım kuşkusuz "tahrife açık", yani insan ve toplum bilimleri çalışmalarını temel alan başka metinlerin itirazına açık bir biçimde üretildi. Roy sahiden meydan okumak istiyorsa, hakaretler ve niyet okumalarla dolu söyleşiler vermek yerine, benim "Fransa'da Terör"* başlıklı kitabımı çürütmek için hakiki bir kitap yazmalıdır.

* *Terreur dans l'Hexagone*, Gilles Kepel'in son kitabı. –*ç.n.*

OLIVIER ROY:
BENİ İLGİLENDİREN GENÇLİĞİN RADİKALLEŞMESİ

Libération, 14 Nisan 2016

Tahlillerimden İslamı muaf tutmakla suçlanıyorum; Arapça konuşmamam ayıplanıyor. Ama bir Fransız banliyösünde Arapça konuşmanın hiç yararı yok! IŞİD'in Baader-Meinhof Çetesi olduğunu hiçbir zaman söylemedim; elbette Ortadoğulu bir hadise bu. Ama IŞİD Batı'da kendinden epey önceden beridir varlığını sürdüren bir depodan besleniyor. Beni ilgilendiren de bu gençliğin radikalleşmesi. Onlar kim? Selefiliğin banliyölerde yayıldığı hususunda Kepel'le aynı kanıdayım. Fakat bir Salah Abdeslam'ın dini güzergâhına bakıldığında, bir Selefi olmadığı kolaylıkla görülüyor; alkol kullanmış ve gece kulüplerine takılmış biri. Radikalleşmiş ama Selefilikten ziyade mistik tarzda. Abdeslam Kardeşler kahve ve alkol sattıkları bir kafe işletiyorlardı. Cemaatin içinde değillerdi; banliyö korkularımızı alelacele buraya şablonlamayalım. Dini dışarıda bırakmıyorum, bu yeni dini sicili anlamayı deniyorum. Terörizm Selefiliğin bir sonucu değil.

Bu yeni şiddet özelliğini üç olgudan alıyor:

1. Khaled Kelkal'dan (1995) Abaaoud'a (2015) ölüm cihadcı tasarının parçasıdır. Bu adamlar ölüme gidiyorlar, bir B planları yok; oysa genel olarak bir terörist örgüt militanlarını eylemden sağsalim çıkarmaya uğraşır.

2. IŞİD'de, ondan önce de El Kaide'de, kaydadeğer sayıda din değiştirmiş kişi bulunuyor: Dünyadaki hiçbir Müslüman örgütünün asla yüzde 25 oranında din değiştirmiş elemanı olmamıştır.

3. Kouachi'lerden Abdeslamlara, saldırılara kardeşlerin karışması soru işaretleri yaratır. Bunu nasıl anlamalıyız? İşte, olgular bunlardır, zırvalar değil. Ve tek bir açıklaması yoktur.

Tek bir daldan yola çıkarak konuşmaya çalışmıyorum. Felsefe eğitiminden sonra, radikallerin tüm yelpazesiyle karşılaştığım Dreux'de kırk yıl yaşadım, Afganistan'da İslamın radikalleşme biçimleri üzerine çalıştım. Orada 80'li yıllarda ilk cihadcıların gelişini gördüm ve içlerinden biriyle temasta kaldım. Ortadoğu'da Suriye, Türkiye ve Irak'ta dolanıp durdum. Bugün, bu yeni teröristlerin yaşamöykülerini inceliyorum. İyi işler yapan gazetecilerin verilerini çok kullanıyorum. Haberleri biriktirerek tutarlı varsayımlara varılabiliyor. Burnumun koku almasına ve sezgilerime başvurduğumu itiraf ediyor ve bunu üstleniyorum.

Afganistan'da, Ortadoğu'da çok saha çalışması yaptım; ama bugün öğrencilerimi gönderiyorum. Araştırmacı bir romancı değildir, tek başına çalışmaz. Allame-i cihan olduğunu iddia etmenin âlemi yok. Gilles Kepel'in cisimleştirdiği o allame araştırmacı yaklaşımına karşı koyuyorum.

Floransa'da Mısırlı ve Türk öğrencilerle çalışıyorum; Tunuslu ve Ürdünlü meslektaşlarım var. İyi iş bir ekip işidir, ama gençlerin çalışmalarını sahiplenmek yerine kendi isimleriyle imzalamalarına izin vermek gerek.

Ayrıca Kâbil'den La Courneuve'e uzanan bir Müslüman dünyası görüşüne; her şeyin IŞİD'le ve Selefilik'le başlayıp terörizme vardığı, kültüralist ve çizgisel görüşe itiraz ediyorum. Başbakan Manuel Valls'ın örtünmeyle terörizm arasında kurduğu bağa da itiraz ediyorum. İşlemekte olan çok daha fazla yatay geçişlilik var. Çalışmamın bitmesine çok var daha, hâlâ arıyorum.

Alain Bertho'nun buraya aldığımız bu ikinci yazısı 24 Mart 2016 tarihinde *Libération* gazetesinde yayımlandı. "Radikalliğin İslamileştiği" görüşünü ilk kez dile getiren kişi olarak Bertho, Roy-Kepel tartışmasının ardından görüşünü biraz daha açma ihtiyacı duymuştu.

ALAIN BERTHO:
UMUTSUZ ÖFKEDEN ŞEHİTLİĞE: CİHADCILIK KARMAŞASINI DÜŞÜNMEK

OLIVIER ROY'NIN savunduğu haliyle "radikalliğin İslamileşmesi" varsayımı polemik yaratıyor. Mayıs 2015'te *Regards* dergisiyle yaptığımız, daha sonra *Mediapart*'da da yayımlanan bir söyleşi[1] vesilesiyle bu tahlili ilk öneren olsam da, bu formülasyonu savunmak için yırtınacak değilim. Bu tahlil, kavramsal olmaktan ziyade pedagojik olmak, bir sorunu çözmekten ziyade açıklamak derdindeydi. Kelimeler üzerindeki çekişmeler sonsuza kadar uzayabilir. Alt etmeyi de ikna etmeyi de beceremeden kendinizi tüketebilirsiniz. Bu çekişmeler öncelikle karşı karşıya olduğumuz facianın karmaşıklığını eski kelimelerle düşünmemizin zorluğuna işaret ediyor. "Kelimeler kifayetsiz kalıyor..." dehşetin önünde şaşakalmışlıkla sürekli tekrar-

1. blogs.mediapart.fr/alain-bertho/blog/130515/une-islamisation-de-la-revolte-radicale (bkz. bu kitapta s. 170). Bu yazı "Kaosun Çocukları. Şehitler Zamanı Üzerine Deneme" (*Les Enfants du chaos. Essai sur le temps des martyrs*) başlıklı kitabımın kökenidir.

lanan saptama. Birlikte bu noktadan yola çıkmamız gerekiyor.

Elbette radikalleşme bir bohça kelimedir. Toplumsal ve siyasi düzen açısından bugün potansiyel tehlikeler olarak teşhis edilen çok çeşitli öznel güzergâhlara ve muhtelif dönemlere işaret etmektedir. Bu bohçaya ayrım gözetmeden Doğrudan Eylem (Action Directe) de girer, AQMI (İslami Mağrip El Kaidesi) de girer, İtalya'daki Kızıl Tugaylar ve NO-TAV* da, Bask milliyetçi hareketi ve ekoloji militanları da. Radikalleşme bir düşünce kategorisi olmaktan ziyade polisiye bir kategoridir. Dünyada ve ülkemizde cihadcılık davasına bağlanmanın teşhisinde yardımcı olmaz bize.

On beş yıldır artan bir biçimde, "küreselleşme" denen dünya finans düzeninin etkilerine ve bunu idare eden devletlere karşı başkaldırı, kızgınlık ya da öfke tezahürlerine tanık oluyoruz. Bu "radikal" öfke, bilhassa artan sayıda isyanlarla ya da dönemimizin markası haline gelen iç çatışmalarla dışa vuruyor kendini. 2009'da bu konuda bir kitap yazdım.[2] Olayları başlatanlar çok çeşitli; fakat olup bitenlerin listesi kendini tekrarlıyor. Her yerde, kolektif eyleme geçiş 19. ve 20. yüzyıllarda icat edilmiş siyasi temsil biçimlerinin tükendiğini söylüyor bize.

Bu kızgınlık, komünizmin sonu ve devrimci varsayımın kapanmasından beri bir anlam arıyor kendine. 2001'de Porto Allegre'de başlatılan dünya sosyal forumları da, 2011'den sonraki Occupy Wall Street hareketi de bu ihtiyaca cevap vermedi. 2011'de Tunus ve Mısır'da "Arap Baharı" adı verilen ayaklanmalar bir devrimci yenilenme olduğuna inandırabilmişlerdi. Vahim hüsranlar takip etti onları. Bugün de umulacak hiçbir şey kalmaması hükmediyor ortalığa. On yıldır, medyadaki sessizliğin içinde çoğalan kundaklamalar bunun en açık işareti.[3]

* NO-TAV: Lyon-Torino hızlı tren hattı yapımına karşı çıkan bir halk hareketi. –*ç.n.*

2. *Le Temps des émeutes* (İsyanlar Zamanı), Bayard, 2009.

3. Annamaria Rivera, *Il fuoco della rivolta. Torce umane dal Maghreb all'Europa*, Dedalo, 2012.

No Future'ın ön safında

Bütün dünya çıplak. Toplumsal ıstırap, bir tarih ufkunun ve bir gelecek çehresinin kaybıyla şekillenen simgesel hoyratlığa tabi. Bir tarihe kaydolan ve Devlet'i her kolektif dönüşümün merkezi hedefi ve aracı olarak gören modern siyasetteki tükenişin tüm kültürel sonuçlarına maruz kalıyoruz hepimiz. Siyasetin güçsüzlüğü, dünya çapında iktidar yolsuzluklarının sergilendiği gösteriyle atbaşı gidiyor. Hükümetlerin sözlerinin gördüğü itibar kaybı ve bunun yaygınlaşmasıyla her yetkili sözün gördüğü itibar kaybı, Habermas'ın belirlemesiyle "aklın kamusal kullanımı" olan kamusal alanı tahrip ediyor.

Siyaset geri çekildiğinde, din akın eder. Her yerde, bireysel yaşama da kolektif yazgıya da tekrar bir anlam verir. Siyasi tutku ve devrimci umutla, aşkınlık ihtiyacı bir süreliğine kiliselerin dışında temin edilebilmişti. Bugün bu ihtiyaç yeni biçimlerle tekrar itikadileşiyor. "Her kuşak yeni bir halktır," diyordu Tocqueville. Gelen kuşak küreselleşmenin ilk kuşağıdır, komünizm-sonrası ilk kuşaktır, tarihsellik-sonrası ilk kuşaktır. Bu kültürel depremin en ön saflarındadır, alternatifi olmayan iktidarların ve hızlanan küresel ısınmanın çizdiği *No Future*/Gelecek Yok'un en ön safındadır. Öfkelerinin itikadileşmeye meyletmesinden neden kurtulsun ki? Fransa'da bu itikadileşme 2005 ayaklanmalarının bir sebebi değildir, fakat bu ayaklanmaların siyaset dünyası tarafından musibet dolu bir şekilde idare edilmiş olmasının sonucudur.

Kolektif strateji

IŞİD dünyamızın ve dönemimizin canavarımsı bir evladı. IŞİD muhayyilelere ve en çağdaş uygulamalara yerleşiyor: kablolu görüntününkine, "youtube'cular"ınkine ve Facebook arkadaşlarınınkine. Hakikat başka yerde, Tanrı ise kablonun öbür ucunda. IŞİD öfkeye bir vazife, ölüme bir anlam, hayra ve şerre ilahi bir meşruiyet öneriyor. Din değiştirmelerini anlatanlar "kendini yeniden inşa etmek" ten bile bahsedebiliyorlar. Nihayet IŞİD ölüm saçan ahiret bilgisini yeryüzünde geleceğin ortadan kalkmasına yerleştiriyor. IŞİD'e gö-

türen yollar toplumsal olarak çeşitli ve geniş ölçüde seküler. Ama çok sayıda cihadcı tarafından tasvir edilen "vahiy" ve bunu izleyen "intisap" (muayyen bir ölçüde, Müslüman kültüründen gençleri de kapsayan) onları otantik bir biçimde dini olan ortak bir tutkuya sürüklüyor; kolektif bir stratejisi, teolojik bir külliyatı ve bir tarihi, modern cihad tarihi olan şehitlik tutkusuna.

Radikalliğin böylece "İslamileştiği"ni söylemek, ne o dini tutkuyu, ne o stratejiyi, ne de bunun tarihi yoğunluğunu azımsamaktır. Özellikle Fransa'da, tekil bir kuşak içindeki başarısının çağdaş koşulları üzerine güçlü bir varsayım koymaktır ortaya. Şehit canilerin safi dini mantıklarını bilmemiz gerekse de, gençlerin nerede, niçin ve nasıl, umutsuz ve aşkınlıksız öfkelere böylece bir anlam bulduklarını anlamamız da gerekmektedir. Bunu anlamadığımız takdirde, katılım dalgasını elimizden bir şey gelmeksizin seyrederiz; cihadın mümkün ve trajik bir başkaldırı çehresi olmasını engelleyemeyiz.

2 Şubat 2016'da *Le Nouvel Observateur*'de yayımlanan bu söyleşide Atran, IŞİD'in gençliğin bir kısmına neden bu denli çekici geldiğini anlamakla uğraşılmamasını büyük bir hata olarak değerlendiriyor.

SCOTT ATRAN: IŞİD'LE MÜCADELE ETMEK İÇİN ONUN CEZBETME GÜCÜNÜ KAVRAMAK GEREK

LE NOUVEL OBSERVATEUR: *Fransız hükümetinin terörist saldırılara cevap verme şeklini nasıl karşılıyorsunuz?*

SCOTT ATRAN: Bu sorunun ele alınışındaki ciddiyetsizliğe şaşırmış durumdayım. Bu terörist saldırıların düzenleyicileriyle uğraşmakla yetiniliyor; ama bir saniyeliğine de olsa, IŞİD'in neden gençliğin bir kısmına bu kadar çekici geldiğini anlama çabası gösterilmiyor. Bu hiç kimseyi ilgilendirmiyor gibi. Hükümet bu gençliği sarsan manevi bunalıma, demokrasinin ve liberal değerlerin bitkinleşmesine, yöneticilerle bu gençler arasındaki kopukluğa gözlerini kapıyor. Göçmenlerin toplumla bütünleşmeleri hakkında konuşmakla yetiniliyor, ama sorun bunu hayli aşıyor.

Hep aynı uzmanlara, IŞİD'in cazibesine kapılabilen gençlerle hiç teması olmayan akademisyenlere danışılıyor. IŞİD'in hedeflediği gençlere neden hiç danışılmıyor? Olup biteni anlamak için şu ciddi uzmanların hakikaten onlardan daha yararlı olacağı mı düşünülüyor? Terörizmin cazibesine kapılan gençler "nihilist" etiketi al-

tına yerleştiriliyor, ki bu da hiçbir şey anlamamanın en iyi yolu. Oysa gidip onlarla konuşma gereğinin acil olarak idrak edilmesi lazım.

Bilmemek tercih ediliyor. O zaman da "beyinlerin yıkandığı" ndan bahsediliyor, ki bu da tartışmayı baştan engelliyor. Büyük gösteriler düzenleniyor, bu mitinglerde hep beraber bu saldırıların tiksinçliği telin ediliyor ve yüreklere biraz su serpiliyor. Binlerce polis ve asker seferber ediliyor... ama hepsi bu. Sonuçta saldırılardan önce durum ne ise aynen kalıyor. Potansiyel tehlikeli bireylerin daha etkili bir biçimde takibi vaat ediliyor elbette. Bunların her birini önümüzdeki çeyrek yüzyıl boyunca adım adım izleseniz bile, fikirlerinin yayılmasını engelleyemezsiniz.

Çoğu sabıkalı ve marjinal konumda olan, horgörüldüğünü hisseden ve o zamana kadar çok az bildiği bir din adına kalkıp kendini patlatmaya karar veren bu genç kimselerde bir nihilizm biçimi yok mu?

Nihilizmden söz etmek, hasımlarınızdaki değerlerin varlığını ve inançlarındaki derin samimiyeti inkâr etmenin bir tarzıdır. Nazizmle de aynı hata işlenmişti. Her ne kadar tiksinç de olsa, Hitler bir ahlak geliştirmişti ve çok sayıda Alman bu ahlakı ilerletmek için şanlı fedakârlıklara hazır biçimde coşkuyla benimsemişti onu. Ama o devirde, nasyonal-sosyalistlerin bütün o zırvalıklarına inanılmasının imkânsız olduğu zannediliyordu.

New York Museum of Modern Art'taki bir gösterimde Charlie Chaplin ve René Clair, Leni Riefenstahl'ın bir nasyonal-sosyalizm methiyesi olan *Triumph des Willens*/İradenin Zaferi'ni (1935) birlikte seyretmişlerdi; Chaplin gülüyordu! Daha basiretli olan René Clair ise dehşete kapılmıştı; film daha geniş ölçekte dağıtılırsa Batı'nın bir daha kendine gelemeyeceğinden korkuyordu. Kaldı ki Nazi savaşçılarının gayretkeşliğinin üstesinden gelmek için Amerikalılarla Sovyetlerin yoğun bir askeri çaba göstermeleri gerekmiştir.

Nazizm gibi IŞİD'in de değerleri var. Bunlar kıyametimsi değerler (IŞİD'in kurtarmak istediği dünyanın büyük bir bölümünü yok etmek istemesi ölçüsünde); ama bir umut ve kendini aşma vesilesi arayan gençliğin bir bölümü için bu değerlerin çekici olduklarını

kabul etmek zorunlu. Bu gençlere, ne olduklarını tanımlamakta yardım eden değerler bunlar. Yaşamlarını bile feda etmeye hazırlar bunlar için.

IŞİD'in devşirdikleri arasında çok sayıda sabıkalı var, doğru. Ama onların isteği de zaten sabıkalıdan başka bir şey olabilmek. IŞİD ise onlara, yaşamlarına tekrar bir anlam verecek bir çözüm öneriyor. Ve bu korkunç bir biçimde işe yarıyor. Neticeyi önceden gösteren iki davranışı inceleyerek, dövüşme ve fedakârlıklarda bulunma iradesini öngörebiliriz: Kutsal dava söz konusu olduğunda taviz vermenin reddedilmesi ve militan yoldaşlarla kaynaşma derecesi. IŞİD'in devşirdiklerinin bu iki hususta hiç taviz vermediklerini saptıyoruz.

Nihilizmden bahsedilmesi, aynı zamanda IŞİD'in değerlerinin son derece negatif olmasından...

IŞİD'in söyleminin sadece negatif tarafı görülüyor: saldırılar, kesilen başlar, müziğin reddi, kadınlara yapılan muamele... Ama radikal İslamcılar bir tek bu telden çalmıyorlar. Cihadcıların söylemleri ve manevi göndermeleri araştırıldığında, şiirsel düşlerin önemi de tespit edilebiliyor. İkna etmek ve devşirmek istedikleri kişinin özel durumunu ve özlemlerini tartışmak için telefonda yüzlerce saat harcayabiliyorlar: "Annenden babandan ayrılmanın senin için zor olduğunu biliyorum; yaşadığın hüsran işini kaybetmiş olmandan değil; mutluluğu bulmak için maddiyat önemli değil; doğrudan mutsuzluğun sebeplerine yönelik hareket etmelisin; hem kendi mutsuzluğunun, hem de yeryüzünde senin gibi olan başkalarının mutsuzluğunun... vb."

Avrupa ülkelerinden, özellikle de Fransa'dan, ABD'den çok daha fazla İslamcı teröristin çıkmasını nasıl açıklıyorsunuz?

ABD göçmen işçileri ağırlamak üzere tasarlanmıştır. Fiili olarak, Müslüman göçmenlerin ilk kuşaktan itibaren Amerikalıların ortalama yaşam ve eğitim düzeyini aşmış oldukları saptanıyor. Avrupa'da ise çoğu zaman durum bunun tersi: İşçi göçüyle gelen Müslüman

aileler, ikinci kuşakta ilk kuşak kadar, belki de daha fazla yoksullar... Fransa'da hapishane nüfusunun yarıdan çoğu Müslüman kültürden – hatta Jack Lang bu oranın üçte iki olduğunu belirtmişti; oysa Müslümanlar nüfusun ancak yüzde 7-8'ini oluşturuyor. Hapishanede ise radikalleşirsiniz. İçeriden çıktığınızda durumunuz değişmediyse daha da radikalleşirsiniz.

ABD'de bu hadise yok. New York Polisi "prislam"dan (hapishanelerdeki İslamcılık) bile bahseder; ama militan İslamcılığın hapishane ortamıyla sınırlı kaldığını söylemenin bir şeklidir bu: Eski mahpusları ağırlayacak radikalleşmiş bir cemaat olmadığından, hapishane çıkışında ölür bu İslamcılık.

İslamcılığın çekiciliğiyle mücadele etmek için tek yol ona rakip aşkınlık değerleri önermek mi olmalı? Ulusal bayrak, ulusal marş ve "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" üçlü düsturu bu soruna yaklaşmanın iyi bir şekli mi?

Bizim incelemelerimize göre, liberal ve demokratik değerler adına fedakârlıklarda bulunmaya hazır az kimse var. Fransa ve İspanya'da saldırılar öncesinde yüzde 20 civarındaydık; hemen sonrasında yüzde 60'a yükseldi ve o zamandan beri tekrar yüzde 30'a düştü. Davaları için ölmeye hazır olan IŞİD militanlarınınkiyle karşılaştırıldığında çok düşük oranlar bunlar.

Cumhuriyetçi değerler artık yeterli olmuyorsa, IŞİD'in taşkın düşüne karşı nasıl bir alternatif önerilebilir öyleyse?

Bir milyar dolarlık soruyu soruyorsunuz şimdi! Tam da idealizme, başkaldırıya, serüvene, zafere ve yoldaşlığa susamışlığı tatmin edecek bir söylemin eksikliği hissediliyor. Güvenliğin güçlendirilmesi ve askeri çabalar IŞİD'in topraklarını büyütmesini ve el koyduğu kaynakları artırmasını durdurmak için önemli, ama yetmeyecektir.

Sorunuza verecek bir cevabım yok; fakat emin olduğum şey, bu sorunun bizzat gençliğe sorulmasının gerektiği. Uluslararası kurumlar ve hükümetler bu konuda ne yapıyorlar? Bütün dünya gençlerinin tartışmaya ve fikirlerini dile getirmeye davet edilebileceği

bir platform neden yaratılmasın? Terörizme karşı neyin işe yaradığını araştırmak için başlatılmış derinlemesine bir araştırma var mı? Maalesef yok, sürdürülen hiçbir ciddi araştırma yok.

Bunun yerine geniş bir ölçüde gençlikten kopuk uzmanlar ve onyıllardır siyasetin orta yerine kamp kurmuş liderler arasında kireçlenmiş bir tartışmayı sürdürmekle yetiniliyor...

Bu kitapta birçok yazı ve söyleşisine yer verdiğimiz Scott Atran, cihadcılığa yaklaşımımızın tümden değişmesi gerektiğini düşünüyor; ona göre katılanın neden katıldığını sormaktansa, katılmayanın neden katılmadığını sormak daha anlamlı. Joseph Confavreux'nün yaptığı bu söyleşi 2 Mayıs 2016'da *Mediapart*'ta yayımlandı.

SCOTT ATRAN:
IŞİD'İN YAKINDA BİTECEĞİNİ SANMAK BİR YANILSAMADIR

JOSEPH CONFAVREUX: *Paris ve Brüksel saldırılarından sonra bütün dikkatlerin üzerine çevrildiği, hakkında her ay yeni bir kitap yayımlanan IŞİD'le ilgili hâlâ bilebileceğimiz ve bilmediğimiz çok şey var mı?*

SCOTT ATRAN: IŞİD savaşçılarının toplumsal ve dini dokusu, fikirleri, arzuları ve öyküleri hâlâ iyi bilinmiyor, ya da yüzeysel bir biçimde biliniyor. IŞİD'in gerçekliği ise, bu örgütün bizim toplumlarımız üzerindeki sonuçlarıyla, bize aşina gelebilen ama örgütün çekim gücünü hesaba katmayan sebeplere odaklanarak yorumlanıyor. Nihilizm ya da beyin yıkama gibi, anlamı boşalmış mefhumlara müracaat ediyoruz. Ve IŞİD'in şiddetini tek bildiğimizin sırtına yüklüyoruz: Cinai şiddet. Bu şiddetle ittifaka giren bireyler varsa, bunlar ancak caniler olabilir, diyoruz.

Yüz civarında ülkeden on binlerce kişinin katılımına yol açabilen ve kendisine karşı 60 ülkenin birleşmesine rağmen iki yılda Ortadoğu'nun göbeğinde kalıcı bir yuva oluşturmayı başaran bu küresel hareketin nereden çıktığının bu şekilde açıklanması mümkün

değil. IŞİD savaşçılarını nihilistlere dönüştürmek, mantıklarındaki ve bağlanmalarındaki bütünlüğü ve ahlaki karakteri anlamayı reddetmektir. Ama bunun için, kadınların ve erkeklerin, Batılı değerlerin tam zıddında, fakat mesela cinsiyetler-arası hiyerarşi gibi net ilkeler vazeden bir örgüte katılmayı neden tercih ettiklerini anlamak gerekmektedir.

IŞİD'in terörizmini açıklamak için Olivier Roy'nın önerdiği "radikalliğin İslamileşmesi" tezi sizi tatmin etmiyor. Neden?

Nitelikli çalışmalarına rağmen, Olivier Roy tahlilini Fransa'nın özel durumundan yola çıkarak inşa ediyor bence. Bu ülkede, sıcak noktaların onun tasvir ettiklerinin saptanabildiği mahalleler olduğu muhakkak; ama Büyük Britanya'da sıcak noktalar öncelikle üniversiteler; Sudan'da ise IŞİD en hali vakti yerinde sınıflar arasından adam devşiriyor. Bir arkadaşım bana Hartum Tıp Fakültesi'nin en iyi on yedi öğrencisinin nasıl IŞİD'e katıldığını anlatıyordu kısa süre önce. Elbette Fransa'da marjinalleşme, toplumun kıyısına itilme ve suç işleme sorunları ve bazı gençleri IŞİD'e katılmaya itebilen zorlu bir kimlik arayışı var; fakat bu ya haddinden fazla, ya da gerekenden az açıklayıcı. Radikal ve terörist şebekelere karışmış Müslüman gençlerin belki 3000 civarında olduğunu tahmin etsek, bu rakamı kimlik arayışında olması gereken 20 milyon Fransız'la ve toplumun kıyısındaki 3 milyon civarında Müslümanla karşılaştırmak gerek. Bu 3000 kişinin varlığını toplumun kıyısındaki o 3 milyon Müslümanın sorunlarını azaltarak engelleyebileceğini düşünen bir hükümet –her ne kadar bu 3 milyon için hiçbir şey yapılmaması gerektiği anlamına gelmese de– yanılmış olacaktır. Bir sineği kocaman bir topla öldürmeyi istemek gibi olur bu.

Her devrimci hareket –ve IŞİD bir devrimdir–, her önemli siyasi hareket, mesajını alabilen bir ilk tabana dayanır. Fransız Devrimi'nde de böyle olmuştur, Bolşevik Devrimi'nde de. Fransa veya Belçika'da IŞİD'in mesajına açık olan taban, ufak suçlar işleyenlerin dünyasında bulunuyor; özellikle de hapishanelerdeki genç Müslümanların sayısının haddinden fazla olması nedeniyle. Nobel Ekono-

mi Ödülü sahibi Gary Becker'in çok iyi gösterdiği gibi, çoğunluğun yaşamına karışıp gitmek güç olduğu ve ufak suçlarla geçinip gitmeyi sağlayan şebekeler önceden bulunduğu zaman, ödenecek bedel ile önünüzdeki fırsatı karşılaştırmaya dayalı sebeplerle ufak suçlar işlemeye eğilim gösterilmektedir. Ufak suçlar işleyen ya da işleyecek olan o kimselere IŞİD, "öğrenmek zorunda kalmış olduğunuz o bilgileri, sadece kendinizi değil, hemcinslerinizi ve tüm insanlığı özgürleştirmek için kullanın," demektedir.

Yolu El Nusra'dan ya da IŞİD'den geçmiş bireylerle ekibimin ve benim yapabildiğimiz bütün görüşmeler, sefil bir yazgıdan bir kurtarıcı yazgısına geçiş duygusuna kapıldıklarını gösteriyordu. Öğrencilerimin çoğu, daha sonra bana "Ben de muazzam bir şeyler yapabilmek isterdim," dediler. Fransa'nın özel durumu ne olursa olsun, IŞİD'in muazzam iktidarı buradan geliyor. IŞİD'in çekim gücü, her ortama sızabilmesi ve mahremiyetlere girerek karşılaştığı hüsranları, talepleri, hırsları kendi anlatısı ve eylem planıyla birleştirebilmesindendir. Tek bir kişiyi devşirmek ve ikna etmek için yüzlerce saat geçirebiliyorlar. Bunun içindir ki bazı hükümetlerin ortaya döktükleri karşı-anlatılar, sigarayı bıraktırma merkezlerine ya da ufak suçluları islah merkezlerine benzeyen "radikallikten uzaklaştırma merkezleri" gülünç ve IŞİD'deki kanaat kuvvetine karşı bir ağırlık oluşturamıyor.

IŞİD'in kuvvetini ve savaşçılarının kararlılığını, davaya bağlılık ve yoldaşlık ruhuyla açıklıyorsunuz. Ona karşı nasıl mücadele verilmeli öyleyse? Askeri seçenek, yeterli olmasa bile, yine de elzem değil mi? Kuzey Irak'taki Erbil vilayetinde IŞİD'i ulusal Irak ordusundaki Kürtlerle ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin peşmergeleriyle ittifak halindeki Sünni Arap aşiretleriyle karşı karşıya getiren ve yakından izleyebilmiş olduğunuz Kudile çarpışmasından ne gibi dersler çıkarıyorsunuz?

Bu işin çok zor olacağını... Bu bölgenin sakinleri başlangıçta, *El Tavra*, yani "Devrim" diye adlandırdıkları IŞİD'i birkaç haftada kabul etmişlerdi. IŞİD militanları bütün bölge sâkinleri için af ilan etmiş, sonra da polislik ya da siyasetçilikle uğraşmış herkes hakkında

azar azar istihbarat toplayarak hepsini idam etmişlerdi. Ama aynı zamanda da yoksullara hitaben, "Niçin şu şeyh, seninle aynı aileden olmasına rağmen çok sayıda arabaya, toprağa ve büyük bir eve sahipken senin hiçbir şeyin yok? İstediğini alabilirsin," dediler. Uluslararası koalisyonun Sünni müttefikleri, esasen kabile reisleri ya da önemli ailelerin reisleridir. Köyleri tekrar alırlarsa ne yapacaklar? Topraklarını tekrar ele geçirip evlerinde oturan yoksulları öldürecekler mi? IŞİD'le savaşırken geçen hafta öldürülen bir şeyh, Irak'ın onun umurunda olmadığını, fakat "ailesinden bir orospu çocuğu" tarafından el konulmuş evine kavuşmak istediğini söylemişti bana...

IŞİD savaşçılarının "dövüşme iradesi" de, bazı Kürt savaşçılar haricinde diğer tarafta gördüklerimden hayli üstün. Bilhassa *inghimasi*'ye[1] dayanıyorlar; yani saldırıların başlangıcında IŞİD'in cepheye gönderdiği patlayıcı yelek taşıyan kamikaze savaşçılarına. Üstelik IŞİD'in mevcudu bombardımanlarla kolayca yok edilebilecek zırhlı kollarına benzemiyor. Dağınık ve göçebe.

Ayrıca Amerikan komuta merkezi, IŞİD'in 10 bin savaşçısının bulunduğu Musul'u geri almak için yakında koalisyonun elinde on iki tabur, yani 50 bin adam olacağını açıklıyor bize. Klasik askeri teoride, ordunun farklı birimleri arasında kusursuz bir eşgüdüm sağlanması durumunda bu işe yarayabilir. Fakat Irak ordusu bunun çok uzağında! Kürt peşmergelerle Irak ordusu, sözde ortak bir operasyona çıktıkları zaman bile, aslında Irak ordusu içindeki Kürt savaşçılarla yapılmakta bu. Kürtlerle Sünniler arasında, Sünnilerin kendi aralarında, Sünnilerle Şiiler arasında bölünmeler var; üstüne üstlük hepsi de ABD'ye kuşkuyla yaklaşıyor.

Yüksek rütbeli bir koalisyon subayıyla görüşmemde, bana, IŞİD'in askeri bakımdan denetim altına alınmaya başladığı, hatta azar azar

* *İnghimasi*: Kelimesi kelimesine (kalabalığa) "dalanlar". Arapça: انغماسي, "sızan". Hafif bir silah ve patlayıcı kemer teçhizatlı bir cihad savaşçısıdır. Çarpışmalar ya da saldırılar sırasında çoğu zaman ön safta bulunan *inghimasi*, önce silahını kullanır ve kemerini ancak son çare olarak patlatır. Bir operasyondan sağ dönebildiği için kamikazeyle aynı şey değildir. Bu terim 2013'e doğru, Suriye İç Savaşı ve İkinci Irak Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır; IŞİD ve El Nusra Cephesi cihadcıları tarafından kullanılır. –*ç.n.*

topraklarının azaltılabildiği duygusunun artmasına rağmen yukarıdaki bölünmeler sebebiyle durumun iyiye gitmediğini söylüyordu; Ramadi ise alınmaktan ziyade dümdüz edilmişti. Ve ekliyordu: "İki milyonluk bir şehir olan Musul'da Ramadi'dekiyle aynı şey yapılamaz. Rusların Grozny'yi dümdüz edip tekrar ele geçirerek Çeçenlerin rızasını elde ettiklerini mi sanıyorsunuz? Bilhassa gelecek savaşların yolunu açmış oldular."

Peşinen çözülmez görünen bütün bu sorunlar çözülebilse, elbette belki cihadın çekiciliği azaltılabilecektir, zira Halifelik topraklarını sürekli büyütemezse, IŞİD'in projesi büyüleme gücünü yitirecektir. Dolayısıyla ezici bir askeri kuvvet IŞİD'in halihazırdaki komutasını, örgütlenmesini ve ordusunu yok edebilir. Ama gitgide daha çok parçalanan Sünni dünyası ne hale gelecek? Ve askeri düzlemde IŞİD'in dağıtılması başarılırsa, önerecek neyimiz var?

Ne tasarlanabilir öyleyse?

IŞİD'e veya El Kaide'ye katılanların profillerine yakından bakmak gerekir. Bunlar bireyler değil; dost, kardeş, akraba, mahalle arkadaşı grupları. Bir anket yapıyor olsam, bugün Salah Abdeslam'a soracağım tek şey, yakın çevresinin içinden bir kişinin terörist gruplara hangi nedenle hiç katılmayacağını bilip bilmediği olur. Mohamed Abdeslam'ın kardeşleri Salah ve Brahim'le aynı güzergâhı izlememiş olmasının sebebi nedir? Bu soruya cevap verilebilirse, bu salgına karşı nasıl bir tampon yapılabileceğini bilme yolunda büyük bir adım atılmış olur.

Tüm anketlerimde, bütün terörist ve cinai faaliyetlerin, bu terörist ve cinai faaliyetlerle hiç alakası olmayan, fakat yokluğu halinde bu faaliyetlerin de yapılamayacağı, geniş bir toplumsal ağa dayandığını tespit edebilmiş durumdayım. Bütün polisler tarafından aranan Salah Abdeslam, Molenbeek'te aylarca saklanacak yeri nasıl bulabilmiştir? Çünkü aynı yaşam muhitinden, hiç de terörist falan olmayan, ama onunla toplumun artakalanı arasına iki metre yüksekliğinde çelik surlardan daha sağlam surlar diken yakınları tarafından saklanmaktaydı.

Terörizme karşı etkili mücadele vermek isteniyorsa, habersiz olduğumuz bu dünyanın hemen yakınına yatırım yapmaktan –sızma anlamına gelmez bu– başka seçenek yoktur. Radikallikten uzaklaştırma üzerine uzman toplantılarıyla yetinmeye devam edilirse, sadece etkisiz skolastik çekişmelerle uğraşırız. Hitler'i yenmek için iblisle bile anlaşmaya hazır olduğunu beyan eden Churchill'le aynı çizgideyim. Ortadoğu'da El Nusra'yla, El Kaide'yle, konuşulması mümkün olan herkesle; Batı'da ise bütün liberal değerlerimizin canına okumadan bizimle beraber yaşamaya hazır olan bütün Selefiler ve İslamcılarla anlaşma yapmaktan yanayım. Taviz vermek değildir bu; düşünce ve ifade özgürlüğünün pazarlığı olmaz. Ama kendi topluluklarında etkin olan kişilerle, onlara bu konuda özerklik bırakarak, onları yok etmeyi ya da asimile etmeyi denemeden ortak çalışmak gerekmektedir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından, cihadcı olmalarından çekinilen mahrumiyet bölgesi gençleri için ağırlama yapıları kurmaya yönelik bir program hakkında "değerlendirme yapmak" için Fas'a gönderilmiştim; US Agency for International Development (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) bu iş için milyonlarca dolar harcamıştı. Bazı cihadcı sitelere bakan, ama aynı zamanda pornografik sitelere de giren ve bir tür Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Arapça karışımıyla kendilerine ait bir dil ve aidiyet icat etmiş olan genç grupları keşfettim orada. Hiçbiri cihada katılmak için yola koyulmayı düşünmüyordu. Bakanlığa bunun uzun süredir gördüğüm en iyi program olduğunu söyledim; fakat Amerikan vergi mükelleflerinin bunun için para ödemesini Kongre'nin asla kabul edemeyeceğini söyleyerek programı kapatma kararı aldılar...

Size cihadcılığa karşı ne yapılması gerektiği konusunda danışan hükümetlere ne cevap veriyorsunuz?

Önce yapmakta olduklarını durdurmalarını söylüyorum. Bu bir işe yaramadığı gibi, gelecekteki terörist eylemleri de besliyor. 11 Eylül'ün El Kaide'ye maliyeti 400 bin dolardı; ABD ise daha sonra terörizmle savaş için 4 trilyon dolar harcadı; halbuki terörizme bağlı

emniyetsizlik bin beter hale geldi. İşe yaramayan şeyi usandırırcasına tekrarladığınız zaman, psikolojide bunun adı deliliktir. Hükümetler gerçekliğin hilafına sürekli kendilerini sıyıramadıkları düşünce çerçevelerine cevap veren reçetelere yatırım yapmışlardır.

Daha sonra, İslam adına uygulanan terörizme karşı çözümün ne benden ne de yöneticilerden geleceğini, bunu kendi yerel ortamlarında tavır alan Müslüman topluluklarının çözeceğini söylüyorum onlara. Müslüman yöneticilere konuşma yapmak için Singapur'a davet edildim. Bir PowerPoint sunumu yaparak onlara göre radikalleşmenin başlıca üç sebebini açıklamaya başladılar. Üç sebep şunlarmış: talepler, ideoloji ve grup dinamizmi. Hemen sözlerine girerek, niçin Londra'daki King's College'dan bazı araştırmacıların hazırlamış olduğu bir şemayı temel aldıklarını ve bu şemanın onların gençlerine uygulanıp uygulanamadığını sordum. Uygulanamadığını, fakat aralarında anlaşamamaları yüzünden uzaktan gelen bir açıklama çerçevesini benimsemeyi tercih etmiş olduklarını söylediler... Her ne kadar potansiyel cihadcılara en iyi işleri sunarak meselelerimizi halledemeyecek olsak da, ancak kendi ortamında ve bu işe soyunmuş yerel aktörlerle çözülebilecek psikolojik ve sosyal sorunlara çok az dikkat gösteriyoruz.

IŞİD'in toprak bakımından, mali bakımdan ve siyaseten gerilediği gitgide daha fazla işitiliyor: Sizce niçin kendimizi IŞİD'in yakında biteceği üzerine yanılsamalarla uyutuyoruz?

Medyalarda işitilen bu fon sesi bana gerçekten erkenci geliyor. Bugün kendini IŞİD'le özdeşleştirdiği teşhis edilen herkesi öldürmeyi becerseniz bile, aynı sorunlar sürerdi, hatta vahimleşirdi. Irak'ta, 2007 ile 2009 arasında, *surge* adı verilen asker sevki sırasında, daha o zamandan IİD (Irak İslam Devleti) adını almış olan El Kaide mevcudunun yüzde 80'i yok edilmişti. "Yüksek değerli" olduğu söylenen 10 ila 15 bin hedef yok edilmesine rağmen, şehit ailelerine ödemeler, toplanan vergiler ve komuta yapısı ortadan kalkmamıştı. Hatta örgüt, Suriye'deki kaos sayesinde güçlendi bile...

Jean-Pierre Filiu, tarihçi, Arap dili ve çağdaş İslam uzmanı profesör. Paris Siyasal Bilimler Okulu Sciences Po. bünyesindeki Uluslararası İlişkiler Okulu'nda Çağdaş Ortadoğu Tarihi dersleri veriyor. Aşağıdaki yazısı 23 Mart 2016'da *Le Monde*'da yayımlandı.

JEAN-PIERRE FILIU:

IŞİD PROPAGANDASININ YARATTIĞI BÜYÜLENMEYİ AŞMAK GEREK

13 KASIM 2015'TE Paris ve Saint-Denis'deki saldırılar, cihadcıların adam devşirmesine karşı önlemler hakkında yürütülmesi gereken tartışmanın ne derece acil, hatta endişe verici olduğunu gözler önüne serdi. Çoğu zaman kendi ülkemizdeki akıl yürütmelere fazlasıyla hapsolduğumuz için, Fransız cihadcılarının, çok yakışıksız bir isimle "İslam Devleti" diye adlandırılan IŞİD'in sancağı altında asker yazılan yabancı savaşçıların yüzde 3'ten azını temsil ettiğini bile unutuveriyoruz. Bu yüzden Fransızların iç tartışmalarıyla şekillenen cevapların kendi sınırlarımız dışında bir kıymet-i harbiyesi olmuyor. 22 Mart Salı günü Brüksel'i kana bulayan saldırılar, trajik bir biçimde hatırlatıyor bunu.

Çoğu uzun yıllara dayanan kişilerarası çekişmeler şu son aylarda tekrar canlandı. Umumi menfaat ve tehdidin vahameti gereği, mevzuubahis olan şey nazarında eninde sonunda ufacık kalan bu ihtilaflar susturulmazken, bu yeni "her-şey-ego-için" taşkınlığı bizi

ancak üzmektedir. Hiçbir entelektüel, bu kadar karmaşık bir hadiseye tek başına cevap getirme iddiasında bulunamaz. Ve her akademik dal, cihadcılığın meydan okumasına verilecek ortak cevaba katkıda bulunmaya davet edilmelidir.

Benim bakışım bir tarihçinin ve bir Arap dili uzmanının bakışı; IŞİD'in propagandasından ziyade uygulamalarıyla ilgileniyorum. Cihadcılığın gelişmesini anlayıp yorumlayabilmeme yardımcı olacak unsurları sahadan derlemeye çabalıyorum. Bu sahaya fiziki erişim o kadar riskli bir hale geldi ki, sahada bir bağlantı ağı oluşturmak çok önemli bir hale geldi. Yöntemimin ve tüm derlediklerimin sınırlılığını üstleniyorum; tıpkı dünyanın her tarafından hâlâ yüzlerce gönüllü çeken IŞİD'in Suriye'de taban bulmasının merkezi önemde olduğu kanaatimi de üstlendiğim gibi.

Bu yüzdendir ki bizim 13 Kasımımızın hemen ertesinde, ancak IŞİD-karşıtı koalisyonun hava ve lojistik desteğini de alan Suriyeli Arap ve Sünni devrimci güçlerin Rakka'ya karşı yürüteceği bir kara operasyonunun, Bağdadî taraftarlarının zaferden zafere koşan dinamizmini alt üst edebileceğini yazmıştım. IŞİD'e karşı savaşın kaderi Suriye'de belli olacaktır ve çoğu abartılı olduğu için yanıltıcı deklarasyonlara rağmen, bu savaşın henüz gerçekten başlamadığını içimiz burularak tespit etmek zorundayız.

Dolayısıyla oradaki güç dengesini temelden değiştirmeyen bu saha hazırlıkları olup biterken, buradaki iletişim kaynaklarının IŞİD'den daha vurucu biçimde seferber edilmesi önem kazanıyor. Zira Bağdadî taraftarlarının bariz hâkimiyetleri altında olan bir alan var ise o da propaganda alanıdır. Dolayısıyla sınırlılıklarının bilincinde olduğum, ama bazı kozlara da sahip olan aşağıdaki üç öneriyi eleştiriye ve tartışmaya sunuyorum.

Radikalleşmeden söz etmek yerine din/saf değiştirmeden söz etmek

"Siyasi saf ya da din değiştirmek, görme biçimlerinin, olma biçimlerinin ve yapma biçimlerinin tekrar toptan düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Din ya da saf değiştirme bir 'başkası haline gelme'dir. Gerçekliği yorumlama aygıtının parçalanmasıyla belirginleşir."

Laurent Kestel'in *La Conversion politique. Doriot, le PPF et la question du fascisme français*/Siyasi Saf Değiştirme. Doriot, Fransız Halk Partisi (PPF)* ve Fransız Faşizmi Sorunu (Raisons d'agir, 2012) adlı kitabından yaptığım bu alıntı, "cihadcı din/saf değiştirme"ye tamamen uymaktadır.

IŞİD'in silah altına aldıkları arasında "din değiştirmiş" olanları diğerlerinden ayırt etmek artık yeterli olmuyor; devşirilenler hangi kültürel ya da dini ortamdan gelirse gelsin, yaşanan asıl büyük saf değiştirme cihadcı örgüte giriştir. Nitekim bütün gözlemciler "radikalleşme"nin hızlandırılmış özelliği üzerinde öyle mutabıktırlar ki, belki de bunu ani bir kopma, çokbiçimli bir savrulma, kelimenin her anlamında bir saf değiştirme gibi kavramanın zamanıdır.

IŞİD propagandasının yarattığı büyülenmeyi aşmak

19 Mart'ta Sina'nın kuzeyinde on üç polisin öldürüldüğü saldırıyı üstlenen IŞİD'in ileri sürdüğü gerekçe güvenlik güçlerinin bölgedeki kadınlara yönelik kötü muamelesiydi. Bu "şövalyemsi" gerekçe elbette saldırganların ana motivasyonu değildi. Sina'daki cihadcı dinamizm, beraberinde geliştirdiği propaganda edebiyatından çok daha fazla şeyi açığa vuruyor. Bu örnek aşırı görünebilir; fakat IŞİD cinayetlerini meşrulaştırmak için durmadan soylu nedenler ileri sürmektedir.

Bunun için, hedeflenen kesimde yaratacağı çalkantıyı artırmak için çoğu zaman sonradan kaleme alınan IŞİD bildirilerinin kelimesi kelimesine bir tahlilinin isabetli olduğuna inanmıyorum. Cihadcı videolar nazarında artık hüküm süren sağlıklı temkinlilik, örgütün yazıları nazarında da geçerli olmalıdır. Cihadcı işleyişi anlama ve muhtemelen bundan sonraki girişimlerini öngörme olanağını veren, metinlerden ziyade uygulamalardır.

* Jacques Doriot tarafından kurulan ve yönetilen Fransız Halk Partisi (PPF) (1936-1945), 1936-39 arasında faşizmden esinlenen başlıca siyasi partiydi; 1940-44 arasında ise Nazi işgalcilerle işbirliğine giren iki partiden biriydi. –*ç.n.*

Örgütten kaçanlara bir tanıklık alanı açmak

IŞİD'in gündelik uygulamalarını örgütten firar edenlerden iyi kimse bilemez; bunlar tanık oldukları zulümlerden tiksinerek, Bağdadî' nin örgütünün elinden kurtulmak için hayatlarını tehlikeye atabilmektedir. 15 Mart'ta ARTE kanalında gösterilen olağanüstü bir röportaj ("*Daech, paroles de déserteurs*" – IŞİD'den kaçanların anlattıkları; Thomas Dandois ve François-Xavier Trégan) bu tür kaçakların aktarıp belgelemeye hazır oldukları hunharlıkların boyutu hakkında bir fikir vermiştir.

Yaptıklarına pişman olan bu kişilerin tanıklığı, IŞİD'in totaliter mekanizmasının dağıtılması için, en halisâne niyetle bile olsa Avrupa'da ve ABD'de yürütülen karşı-propagandadan daha muteber olacaktır. Fakat bu kaçakların ülkeden çıkışlarına yardım eden "Rakka Devrimcileri Tugayı" (*Thuwar Raqqa*) müphem sebeplerle Batılı servislerin hiçbir aktif desteğini almamaktadır.

Yukarıdaki önerilerin her biri bu kadar kısaltılmayıp geliştirilmeyi hak etmektedir. Cihadcı tehdide karşı ortak direnişimiz üzerine bir yurttaş tartışmasına mütevazı, fakat kararlı bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Kahire'deki Ekonomik, Hukuki ve Toplumsal İncelemeler ve Belgeleme Merkezi CEDEJ'de araştırmacı olan Bernard Rougier'nin bu yazısı 15 Şubat 2016'da *Le Monde*'da yayımlandı.

BERNARD ROUGIER:

CİHADCILIK BİR TOPLUMSAL ÖÇ ALMA ARACI HALİNE GELDİ

AFGANİSTAN'A yapılan ilk Amerikan müdahalesiyle, göçebe bir örgüt olup Taliban tarafından barındırılan fakat yerel toplumsal dokuda sağlam kökleri bulunmayan El Kaide'nin taşıyıcılığını yaptığı "stratejik cihadcılık" tedrici bir biçimde yok oluyor. Bununla birlikte "Büyük Ortadoğu"ya ikinci Amerikan müdahalesi olan 2003 ile 2010 arasındaki işgal ise, yeni bir terörizm hadisesinin, "toplumsal cihadcılığın" yayılmasını kolaylaştırdı. Irak toplumunun antropolojik ve siyasi bünyesinde iyice yer kazanan bu olgu, yerleşik seçkinlere karşı derin bir husumet gösteriyor. 2006'da Irak'ta öldürülen El Kaide lideri Ebu Musab El Zerkavi* bu başkalaşımı gerçekleştiren adam olmuştu. 12. yüzyılda Halep ve Musul'un efendisi olan İmadeddin Zengi'nin savaşçılarının kahramanlıklarına hayranlığıyla, zengin Arap Yarımadası'nı mirassızlığın ve yoksulluğun pençesindeki bir Maşrık nazarında kıyıya itmişti. Zerkavi Şii düşmanlığını

* El Kaide'nin en önemli isimlerinden biri olduğu gerekçesiyle ABD'nin başına 25 milyon dolar ödül koyduğu Ürdün asıllı Zerkavi, Haziran 2006'da 40 yaşındayken öldürüldü. Zerkavi, ABD'nin Müslüman topraklarda bulunmasına ve Batı'nın bağımsız bir İsrail devletini desteklemesine karşı çıkıyordu. –*ç.n.*

Batı'ya karşı mücadeleyle aynı düzeye yükseltmişti; böylelikle, daha ziyade ABD'ye karşı Müslüman dünyanın tamamını birleştirme kaygısındaki El Kaide stratejistleriyle yolunu ayırmıştı.

Zerkavi cihad yoluyla toplumsal savaşın mucididir. Saygın bir Ürdün kabilesinden gelmektedir; yurtlarından atılmış Filistinlilerin yaşadığı, fakat Irak'la Suudi Arabistan arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunan, Amman'ın doğusundaki hüzünlü sanayi varoşu Zerka'da, küçük çaplı yasadışı işlerle geçinmiştir. 1989'da Pakistan'ın Peşaver kentinde, Suud Krallığı'nı kâfir ilan ederek isim yapmış olan teorisyen Ebu Muhammed El Makdısi'nin yanında bulunmuş ve bu yolculukta öğrendiği cihadcı ideolojiyi kendi ortamına uyarlayabilmişti. Zerkavi on yıl sonra Taliban'ın Afganistanı'ndaki Herat'ta Cund El Şam (Büyük Suriye Ordusu) adını alan bir gönüllü şebekesi kurdu; bu şebekenin kolları Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya yayılmıştır.

Zerkavi Herat'ta "İslam düşmanları"nın boğazının kesilmesine cevaz veren Mısırlı bir şeyh olan Ebu Abdullah El Muhacir'in yanında "Şii ilhadı"nın tehlikeleri üzerine yoğunlaştı. Feluce'deki ilk iki çarpışmada (2004) Amerikan ordusunu kışkırtarak Saddam sisteminin işsiz kalmış unsurlarını devşirmeyi de başardı. Irak'taki İslam Devleti'nin örgütlenmesi onun Haziran 2006'daki ölümünden sonra doğmuştur; fakat harekât yöntemlerinde ondan çok etkilenmiştir. Mayıs 2004'te Amerikalı rehine Nicholas Berg'in başının kesilmesini filme alarak bu propaganda yöntemini ilk uygulayan o olmuştur.

Şiddet Diyalektiği

Ortadoğu'da toplumsal cihadcılık Sünni siyasi seçkinlerin dayanılmaz durumundan kaydadeğer bir biçimde istifade etmiştir. Bölgedeki İran hegemonyasıyla karşı karşıya olan bu seçkinler, Körfez'den gelen paralarla finanse edilen Selefi-Vahhabiliğin halkın yaşadığı mahallelerde yayılmasıyla kendi otoritelerinin aşındığını görmüşlerdir. Bugün Lübnan ve Suriye'deki Hizbullah gibi İran iktidar sistemine bağlı Mukavimler ile (Arapçada "direnişçi") bundan böyle IŞİD'le (tek başına onunla sınırlı kalmasa da) cisimleşen Müca-

hidler arasındaki rekabet, cihadcılık hadisesini alt edebilecek tek yol olan Sünni ve halka dayalı bir alternatifin çıkma ihtimalini azaltan bir şiddet diyalektiğini ayakta tutmaktadır. İran iktidarının müttefiklerinin aksine, cihadcı örgütlenmeler Sina ve Golan'a yaklaşsalar bile, İsrail'e karşı bir eylem kapasitesinden hâlâ yoksundurlar. Fakat bu işten eksik kalmamak için Avrupalı Yahudilere ve "Batı" ile bağlantılı her şeye karşı şiddet uygulamaktadırlar.

Tek hedef İslamın denetimi değildir; Maşrık'taki Sünni-Şii savaşı, bir sınıf mücadelesi mantığını Sünni ortamında derinleştirmektedir de. Silahlı proleterler dini inançlarını radikalleştirerek mezhepleraası işbirliğinin siyasi formüllerinin cazibesine kapılan seçkinleri de gözden düşürmektedir. Esad ailesinin 1970'ten beri kent eşrafının iktidarını yok ettiği Suriye'de, Humuslu ya da Halepli gençler 2011 Baharındaki ayaklanma sırasında Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) Sünni subaylarından emir almayı reddetmişlerdir; zira bu subaylar, Esad'ın ordusundan firar etmiş de olsalar, onların gözünde lanetlenen bir rejimin simgeleridir. O zaman Körfez'in parası sayesinde özerk bir tugay oluşturmak yeğlenmiştir.

Ölümünün onuncu yılı dolmadan, Zerkavi'nin girişimi, ilk başta yöneldiği Doğu alanının ötesinde meyve vermiş, böylelikle de rütbesizlerin terfi etme aracı olarak aşırı şiddetin uygulanması ve yayılması üzerine kurulu "aşağıdan" bir cihadın yolunu açmıştır. Avrupa'da okullarını terk etmiş sabıkalılar da bu modelle özdeşleşmişlerdir. 13 Kasım'daki Paris katliamlarının "beyni" olarak teşhis edilen Belçikalı Abdelhamid Abaaoud, Suriye'deki savaş alanında kendi görüntüsünü kaydetmeyi saplantı haline getirmiş, palavracı, kendini beğenmiş ve zavallı bir sabıkalıydı. 2014'te IŞİD'in bir video kaydı Abaaoud'u cepheye birkaç kilometre uzakta bir siperde göstermişti. Ebu Ömer El Belgiki (Arapça künyesi) "villalara ve saraylara girmiş olması"yla böbürlenerek kardeşlerini "cihada koşmaya" çağırıyordu. Kuzey Suriye'nin hayalet şehirlerinde 4 x 4 cipinin direksiyonunda filme çekilirken, "İnşallah Şam'daki bankaları soyma" rüyaları görüyordu.

Şark'a hicret etmek, bu bireylerin kendilerine muazzam bir "İslamın askeri" kaderi biçerek toplumdaki başarısızlıklarının verdiği

suçluluk duygusunu bertaraf etmelerini sağlasa da, Avrupa'ya dönüp orada saldırılar düzenlemek, IŞİD'in hiyerarşisinde statü değiştirme yolu olarak görülmektedir; böylelikle Suriyeli "mürtedler"in ve "zındıklar"ın cesetlerinin gömülmesi gibi aşağı görevlerden kaçılabilmektedir. Örgütün Fransızca dergisi *Dar Al Islam*'da Abaaoud'un "vasiyeti"nin reklamı ve 13 Kasım kamikazelerinin Suriyeli esirlerini infaz ederken çekilmiş görüntülerinin Telegram sosyal medyasında yayılması, Iraklı cihadcı yöneticilerin yeni yabancı gönüllü devşirme işine ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

Olivier Roy, Fransa'da Ekim 2016'da yayımlanan yeni kitabı *Le Djihad et la mort* / Cihad ve Ölüm'de küreselleşmiş terörizmin yeniliğini, genç cihadcılardaki "fütursuz ölüm arayışı"yla açıklıyor. Yazar, bu küreselleşmiş ölüm yüceltmesinin kökenleri ve buna direnme yolları üzerine eğiliyor. Nicolas Truong'un *Le Monde* gazetesi için 11 Ekim 2016'da, yazarla kitabının çıkışından sonra yaptığı söyleşiyi okuyacaksınız.

OLIVIER ROY: ÖLÜM, CİHADCI TASARININ BİR PARÇASI

NICOLAS TRUONG: *Cihadcılık bir nihilizmden mi ibaret, yoksa bir İslamcılık da mı aynı zamanda?*

OLIVIER ROY: Tam anlamıyla İslamcı tasarı (yani Müslüman Kardeşler'inki) önce bir ülkede, azami halk desteğiyle İslami bir devletin kurulmasıdır. Filistinli Hamas'tan Fas'taki PJD'ye (Adalet ve Kalkınma Partisi), Tunus'taki En Nahda da dahil olmak üzere, farklı farklı sonuçlar alınmıştır; ama bütün durumlarda milliyetçilik İslamcılıktan baskın çıkmıştır.

Buna karşılık cihadcılar ise kapıyı küresel ümmet savunmasından açarlar ve verili bir ülkede istikrarlı bir toplumun kurulmasıyla ilgilenmezler.

Baştaki tasarıları nihilizm değildir tabii; ama küresel cihad kalkışmalarının başarısızlığa uğraması üzerine, gitgide daha fazla kıyametimsi ve umutsuz bir anlayışa kapanırlar, ki bu anlayış nihilist-

tir. Yerel çatışmalarla bağı olmayan, fakat aniden kendilerine sunulan şehadet yazgısından büyülenen gençleri çeken budur.

Müslüman dinine sırnaşan bu "no future" *şiddetin sebeplerini nasıl açıklayabiliriz?*

Müslüman dünyasındaki uzun cihad şeceresini ihmal etmesek de, bugünkü terörizmde ve cihadcılıkta bulduğumuz radikallik biçimlerinin derinlemesine modern olduklarını saptamak gerekir. Khaled Kelkal'den Kouachi Kardeşler'e, hepsi çok yeni olan aynı sabit noktaları buluyoruz: Batı'dan gelen radikaller bunlar (kabaca yüzde 60'ı ikinci kuşak ve yüzde 25'i din değiştirenler), hepsi genç, hepsi kuşaksal kopuş halinde, hepsi ya "*born again*" (ailelerinin dinini sonradan benimsemiş) ya din değiştirmiş, hepsi klasik seferberlik biçimlerinin (ulusal kurtuluş mücadelelerine destek) ötesinde gelişen küresel bir cihadla özdeşleşiyor.

Fransa'da, içlerinden yarısının ufak suçlardan sabıkaları var. Özellikle de, hepsi ya kendini patlatıyor ya polise yakalatıyor ve silah elde ölüyor. Kısacası neredeyse hepsi için ölüm tasarılarının bir parçası. Bu davranış ne İslamidir ne de Selefi (Selefilere göre ölüme ancak Allah karar verir).

Küreselleşmiş bir "Viva la muerte"*nin* İslami bir varyantı mı söz konusu?*

Dikey bir okuma (Kur'an cihad için ne diyor?) yerine yatay bir bakış (genç cihadcıların radikalleşmesini diğer radikalleşme biçimleriyle paralel olarak anlamak) benimsenirse, İslami teröristin nihilistliğinin ne derece yaygın bir modele açıldığı görülür.

Columbine'deki gibi kitle katliamıyla (iki Amerikalı lise öğrencisinin 1999'da Columbine'deki kolejlerine dönerek arkadaşlarını ve öğretmenlerini öldürdükleri katliam) aralarında çarpıcı benzerlikler bulunur: Katliamın önce internetten ilanı, olayın öncesinde ve

* "Yaşasın Ölüm!" İspanya İç Savaşı sırasında Franco taraftarlarının sloganı. –*ç.n.*

olay esnasındaki mizansen (kendi kendini filme çekmek), kıyamete atıf (Columbine'de satanizm) ve nihayet intihar.

Çok sayıda gözlemci IŞİD'in saygınlığının muayyen bir genç kültürüne (video oyunları, "Call of Duty", *gore* mizansen) hâkim olmasıyla ne kadar ilintili olduğunu fark etmiştir; IŞİD, kendini gazetelere "manşet" olacak negatif kahraman haline getirme olanağı veriyor onlara.

Nihilizm, azmış bir narsisizmle atbaşı gider: Amedy Coulibaly, televizyonların olay yerine gelip gelmediğini kontrol etmişti; 26 Temmuz'da Saint-Etienne-du-Rouvray'de (Seine-Maritime) Peder Hamel'in katili ve 13 Haziran'da Magnanville'deki (Yvelines) polis çiftin katili, kurbanlarını öldürürken kendilerini filme çekmişlerdi.

Ağır gösterim kafa kesmeler, bunun öncesinde mahpusların sorguya çekilmesi, sonra da bu görüntülerin internette yayılması, IŞİD'den hayli önce Meksikalı "narcos"ların geliştirdiği bir tekniktir. Şiddetin estetiği (mesela Pasolini'nin *Salo* filminde bulunan) *gore* kültürünün önemli bir boyutudur.

Aynı zamanda bir kuşak hareketi mi bu?

Ölümden büyülenmenin dışında, radikallerdeki kuşağa özgü boyut çok önemli. Neredeyse bütün hücrelerde en azından bir kardeş grubu bulunuyor (ve Bataclan-Brüksel şebekesinde ikişer erkek kardeş).

Muazzam ve benzeri görülmemiş bir şey bu; hem aşırı sol gruplarda, hem de radikal İslamcı gelenekte. Ve bu gençlerin çocukları olduğunda, örgüte bırakıyorlar onları; adeta kendileri için çocuk sahibi olamazlarmış gibi, kalımlı olmayı reddediyorlarmış gibi.

Bu kuşak nefreti ve bu kültürel tasvir düşmanlığı nereden geliyor?

Gençlerin devrimleri Çin'deki Kültür Devrimi'yle başladı. Devrimler gençleri çektiğinde, eski bir düzeni yıkma iddiasındadırlar, ama tam anlamıyla eskileri değil. Oysa Kültür Devrimi bir toplumsal sınıfı hedeflemedi, ebeveynlerin kuşağını hedefledi: Mensubiyet ku-

rallarından biri kendi ebeveynlerini ihbar etmekti.

Ebeveynlerin kuşağına olan nefret, tasvir düşmanlığıyla atbaşı gider: Tapınaklar, heykeller ve hafıza yok edilir. Kızıl Khmerler bu kuşak devriminin kusursuz bir örneğidir.

Ama çocuk-asker ordularının (belki IŞİD'in de zamanı olursa kurmak istediği) yakın geçmişte çoğalması, aynı zamanda bir kuşağın savaşının bu türden araçsallaştırılmasının da bir belirtisidir (buradaki kuşağın savaşı manipüle edilmektedir, zira çocukların seçme şansı yoktur). Radikaller ebeveynleri adına isyan etmiyorlar: Ebeveynlerinin İslamını, daha doğrusu kötü İslamını kınıyorlar.

IŞİD'in propagandasına karşı nasıl mücadele edilebilir?

Cihadcı radikalleşmenin kötü bir ilahiyat tercihinin sonucu olduğu düşünülerek tam bir yanlış yoruma düşülüyor: İslamın çektiği bu gençler, mesajı yanlış anlıyor ve İslamın yanlış bir yorumunu izliyorlarmış.

Kısacası, onları radikallikten uzaklaştırmak için onlara "iyi" bir İslamı öğretmek yetermiş. Halbuki onlar tamamıyla radikallikten büyüleniyorlar, olduğu haliyle İslamdan değil. Cihadcılığın peşine takılıyorlar çünkü aradıklarını –radikalliği ve şiddeti– orada buluyorlar; kötü bir rastlantı sonucu mektepte şaştıkları için değil. Bir poker bağımlısını pişti öğreterek tedavi edemezsiniz.

"Radikallikten uzaklaştırma diye adlandırılan şey çözüm değil, çünkü cihadcılar militan", diye açıklıyorsunuz. Peki yerine ne koymak gerekir ve hangi merciler onları konuşturabilir?

1900 yılı civarında, anarşistlerin Ağır Ceza'daki davalarında (1894'te Emile Henry'ninki gibi) bir tartışma forumu vardı: Militan fikirlerini savunuyordu (tabii ki iş sonunda giyotinde bitiyordu, ama militan ciddiye alınıyordu).

Oysa bugün, radikali tıbbileştirmek ya da çocuklaştırmak için her şey yapılıyor (özellikle radikal kadını – çarşaflı radikal kadın anlaşılmaz görülüyor). Ben onlara sorumluluk vermek gerektiğini

düşünüyorum; tabii ki cezalandırılacaklardır, ama dar çevreye kapanmak yerine siyaset konuşmaya itilmelidirler.

Selefiliğin gelişmesi, şiddetli olmayan versiyonunda bile, her şeye rağmen cihadcılığa elverişli bir ideolojik çerçeve sağlamıyor mu?

Daha yakından bakılırsa, radikallerin ve IŞİD'in İslamının hakikaten Selefi olmadığı görülür, zira Selefiliğin alamet-i farikası olan doğru ibadet (*orthopraxie*) meraklısı değillerdir.

Ama Selefiliğin, terörist radikalleşmede olmasa bile, bir tür ayrılıkçılıkta, yani ümmetin toplumun artakalan kısmından ayrı tutulmasında bir sorumluluğu vardır. Bunun sonucunda, genç radikaller kopuş mantığını en uca vardırdıklarında, Selefilik ne cevap vereceğini bilemez, zira "birlikte yaşama"dan yana gerekçeleri yoktur. Selefi vaizleri de bu noktada ilahiyattan ziyade, toplumsal bakımdan sorumluluklarıyla yüz yüze getirmek gerekir.

Neden cihadcılık üzerine araştırmalarda böyle her kafadan bir ses çıkıyor ve bu kadar bölünmüş?

Kesin olarak entelektüel, hatta ideolojik hedefler var. İnsan bilimlerindeki araştırma bir matematik bilimi değildir; uğraştığınız sahayla özdeşleşirsiniz, bazen ona karşı nefrete de kapılabilirsiniz. Araştırmacı kendi araştırmasının bir parçasıdır.

Bunun cevabı, akademik icaplara uygun, bir hayli kurallara tabi tartışmadır. Ama sorun da bu icaplara uygunluğun günümüzde piyasanın talepleriyle aceleye getirilmesidir. Hem yapısal (ihalelere cevap vermek) hem rastlantısal bir araştırma piyasası var. Terörizm dalgası aciliyet içinde finansman musluklarının birden açılmasına sebep oldu. Yetkililerin beklentilerine, daha doğrusu kaygılarına cevap veren ilk araştırma projesini sunan kişi piyasayı kapıyor. Buradan da rekabeti gayrimeşrulaştırma eğilimi doğuyor.

IŞİD'in yaymak istediği teröre nasıl direnilebilir?

IŞİD, uyandırdığı korkudan geçiniyor. Zira stratejik bir tehdit değil. "Halifelik" er ya da geç çökecek ve saldırılar ne kadar ölümcül de olsalar, ekonomiyi ancak kıyısından etkiliyor ve güvenlikçi kararlılığı güçlendiriyor (yavaş yavaş bir silahsızlanma sürecine dalmakta olan Batı Avrupa buna son veriyor).

Bir iç savaş korkusu hâlâ ham bir hayal, zira IŞİD genç Müslümanları ancak kıyısından etkiliyor ve Müslüman topluluğu kendi davasına katmak için hiçbir şey yapmıyor (14 Temmuz'daki Nice saldırısının kurbanlarının üçte biri Müslümanlardı).

Toplumda yükselen Müslüman kökenli orta sınıflarla birlikte çalışmak, bir Fransa İslamı'nın değil ama Fransız Müslümanların temayüz etmesini kolaylaştırmak gerek; bunun için de yabancı ülkelere dayanmayı kesmek, kamuya açık dini ibadeti normalleştirmek, yani ideolojik ve gerçeklerden kopuk bir laikliğe kapanmak yerine dini özgürlük kartını oynamak gerek.

Alain Bertho bu yazısında IŞİD'deki dünyanın sonu psikolojisini irdeliyor. 12 Ekim 2016 tarihli *Le Monde*'da yayımlandı.

ALAIN BERTHO: BİR ÂHİR ZAMAN CİHADI

AYLAR GEÇİYOR, facialar birbirini izliyor ve bariz gerçek kendini dayatıyor: IŞİD'in üstlendiği halifelik sadece bir savaş ve terör ocağı değil, umutsuz ve cinai öfke nöbetlerinin kahramanlaştırıldığı bir mekanizma aynı zamanda.

Antropolog Scott Atran IŞİD'in farklı yönelişlere yol açabilecek bir "devrim" olduğu teşhisinde bulunmuştu (bkz. bu kitapta s. 15). Bütün dünyada artan şiddetin kökleri, Paul Rogers'ın (*Irregular War: ISIS and the New Threat From the Margins*, I. B. Tauris, 2015) ekonominin finanslaştırılmasının, kitlesel işsizliğin, başdöndürücü eşitsizlik artışının ve gezegenimizin harap edilmesinin kurbanları olan "kenara atılmışlar"ın isyanı diye nitelediği olguda yatıyor kuşkusuz. Fakat komünizmin ve devrim varsayımının çöküşünden beri, bu kaosla karşı karşıya kalan insanlık, seferber edecek bir karşı-anlatı ve bir gelecek düşünden de mahrum durumda. Devrim düşünü hiç yaşamamışların gözünde, devletlerin manevra kabiliyetinin azar azar yok olması iktidarları gayrimeşrulaştırdı, demokrasiyi fesh etti ve egemenliğine düşkün halkları öfkeye düşürdü.

Dini bir çığlık

Siyasetin tarihte öznel güç olarak, mümkünatın ortak stratejisi olarak yer bulması modern bir icat. Bütün cevherini de yitirmek üzere. Siyasi tutku ve devrimci umutla, aşkınlık ihtiyacı bir süreliğine ta-

pınakların dışında giderilebilmişti. Günümüzde bu ihtiyaç yeni biçimlerle, iktidarların tüm dünyada sergilediği yozlaşma gösterisi, yaşamın metalaştırılması ve elinde avcunda hiçbir şey olmayanlara reva görülen hayat şartlarının insaniyetsizliği karşısında, ahlak talebini gözeterek yeniden icat edilen dinlerle tekrar itikadileşiyor.

"Kenara atılmışlar"ın çığlığı bugün çoğunlukla dini bir çığlık. Fransa'da "radikalliğin İslamileşmesi" diye adlandırılanın mahiyeti bu. Dedelerinin fabrikalara gelişinden iki kuşak sonra, sömürgeden gelen işgücünün hâlâ ve daima damgalanan torunları, adaletsizlik karşısında ortak bir ses, etik dayanaklar arıyorlar kendilerine. Bu gençlerin esasen Müslümanlaşma şekliyle tecelli eden bu tekrar itikadileşmeleri, 2005'teki başkaldırı hareketleri sırasında kurbanı oldukları tecridin ve işçi hareketindeki dağılmanın bir sonucu. Ebeveynlerinin dininden daha sert olan onların İslamı, horgörülmüş ailelerinin hafızasına ve toplumda gördükleri kötü muameleye bir cevap. Bu İslam, yitirilen siyasetin yerine genel bir karşı-anlatı işlevi görüyor. Bunun için, başka çevrelerde ve başka aile tarihlerinde din değiştirmelere yol açıyor.

Ama şiddetin kökeni bu itikadileşme değil. Umudun kaybedilmesiyle doğuyor şiddet. Yüzyılın başından beri ayaklanmaların ve sivil çatışmaların artışı, 19. ve 20. yüzyıllarda icat edilmiş siyasi biçimlerin tükendiğini gösteriyor bize (Alain Bertho, *İsyanlar Zamanı*). İsyanlar kendilerine umutsuzca bir mümkünat ufku arıyorlar. Ne 2001'de Porto Alegre'de başlatılmış dünya sosyal forumları ne de Occupy Wall Street bu ufku açabildi. 2011'deki "Arap Baharları"nı da 2012-2013'teki seferberlikleri de ağır hüsranlar izledi. Her tür kolektif umudun yokluğu vicdanları eziyor. Medyatik sessizliğin içinde çoğalan kendini yakmalar bunun en açık işareti (Annamaria Rivera, *Il fuoco della rivolta*, Dedalo, 2012).

Bir âhir zaman cihadı

"If we burn, you burn with us" (Biz yanarsak, siz de bizimle yanarsınız) diye yazılmıştı 2014'te Ferguson duvarlarına (Michael Brown adında silahsız bir Afrika kökenli Amerikalının bir polis memuru tarafından altı el ateş edilerek vurulmasının ardından). Savaş artık

siyasetin başka yollarla sürdürülmesi değil, siyasetin yerine geçiyor. 11 Eylül 2001'den sonra başlatılan, iktidarın güvenlikçi çehresi olarak savaşın yansımasını, isyanın muhtemel bir çehresi olarak savaşta görüyoruz. Her iki durumda da bu savaşın sonu yok, barış stratejisi yok. Korku yaymak istiyor ve daima ölümü çağırıyor. Suriye'ye giden gençler, toplumumuzun uyandırdığı "tiksinti"yi, burada yaşamama iradesini zikrediyorlar çoğu zaman. IŞİD onlara iradelerinin sonuna kadar gitmeyi, öldürmeyi, bu dünyada umut kalmadığına göre de ölmeyi öneriyor.

"Dünyanın sonunu (âhir zamanı) tahayyül etmek, kapitalizmin sonunu tahayyül etmekten kolay" diye saptıyor Slavoj Žižek. Kimliği belirsiz bir el, "Bir başka âhir zaman mümkün" diye cevaplıyor onu, 2016 Baharı Fransası'nda bir duvarda. Şehitleri katil kılan ve IŞİD'in mesajına güç veren zamanın ruhu bu. Bu cihad, gezegenin ve insanlığın geleceği üzerine duyabildiğimiz endişelerle cebelleşen bir ahir zaman cihadı. Bu korkunç simya ne uzak bir diyardan ne de zamandışı bir ilahiyattan geliyor. Hem Fransa'da hem başka yerlerde, toplumsal ve ulusal durumlarda meydana geliyor. Bugün Fransa'da başka yerlerden fazla. Bu yüzden, kadınların giysileri üzerine yasalar çıkarmak ya da kamuoyuna savaş telkin etmek yerine, bu umutsuzlukla yüzleşmek kuşkusuz daha acil.

Filistin kökenli Amerikalı tarihçi Rashid Khalidi, Columbia Üniversitesi'nde Edward Said için kurulan Modern Arap Araştırmaları kürsüsünde öğretim üyesi. Joseph Confavreux ile yaptığı bu söyleşi 23 Mart 2016'da online gazete *Mediapart*'ta yayımlandı.

RASHID KHALIDI:
SYKES-PICOT'NUN YÜZÜNCÜ YILINDA ORTADOĞU SINIRLARI YANIYOR

ORTADOĞU'DA imparatorluk güçlerinin dayattığı "yapay sınırları" tanımayan IŞİD, Arap dünyasındaki haritaları yeniden oluşturarak, Pan-Arapçılığın hüsrana uğradığı yerde başarıya ulaşabilir mi? Edward Said'in halefi Rashid Khalidi'ye sorduk.

İmparatorluk güçlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde Ortadoğu haritasını tekrar çizdikleri gizli Sykes-Picot Anlaşması'ndan tam yüz yıl sonra, bölgedeki sınırlar meselesi hiç bu kadar yakıcı olmamıştı.

IŞİD, propagandasında, güncel sınırları ve oluşumlarıyla ortadan kalkabilecek olan Irak ile Suriye arasındaki sınır çizgisini bir mizansenle yok ediyor. Şimdiden Irak ve Suriye'de geniş ölçüde özerkleşen Kürtler, gitgide daha fazla Türkiye için kabul edilmez olan bir ulus-devlete can atıyorlar. IŞİD'e karşı mücadelenin kaçınılmaz bir biçimde Irak Sünnileri için özerk bir toprak parçasının tanınmasından geçeceğine hükmedenler var. Bazı hayalciler ise, her ne kadar hayallerinin gerçekleşmesi için otoriterlik ve kliyantelizm tarafın-

dan kemirilen devletlerin derinlemesine demokratikleşmeleri gerekse bile, hâlâ bir Arap halkları konfederasyonu umuyorlar. Yaşayabilir bir Filistin devleti beklentisine gelince, hiç bu kadar uzak görünmemişti...

Joseph Confavreux

JOSEPH CONFAVREUX: *Birinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu sınırlarının çizilme tarzı, tam da propagandasının bir kısmını bu "yapay sınırları" ortadan kaldırma üzerine kuran IŞİD'le uğraşıldığı sırada ne gibi sonuçlara yol açıyor?*

RASHID KHALIDI: IŞİD bir asır önce 1916'da Britanyalı Mark Sykes ile Fransız François Georges-Picot tarafından imzalanan gizli anlaşmayı zamanımızın yakıcı bir siyasi meselesine dönüştürdü. Bu anlaşmayla ortaya çıkan Suriye-Irak sınır çizgisindeki karakolların yok edilmesinin sahnelendiği videolarda gördük bunu. Fakat IŞİD'in eylemliliğine bağlı olan bu sınır meselesinin güncelliğinin ötesinde, Ortadoğu ülkelerinin sınırlarının imparatorluk güçleri tarafından alınan kararlarla yaratılmış olması, bir asırdır Arap dünyasının başına musallat olmuştur. Üstelik topraklarını bölmek isteyen emperyalist iradelere direnerek (çünkü Büyük Britanya Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilere ve Kürtlere özerk devlet sözü vermişti) güçlü ulus-devletler kurmayı başarmış olan İran ve Türkiye örnekleri, Araplara sürekli olarak kendi bölünmüşlüklerini ve güçsüzlüklerini hatırlatmaktadır.

O sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunan halkların iradesinin horgörülmesi, sadece imparatorluk güçlerine karşı milliyetçi husumeti beslemekle kalmamış, ister bir cumhuriyet ister bir parlamenter monarşi çerçevesinde liberal demokrasinin İngiliz ya da Fransız modellerinin cazibesine kapılan Arap seçkinlerine karşı güvensizliği de artırmıştır.

Arap halklarının çoğu, ekonomik çıkarlar ve imparatorluk güçleri arasındaki rekabet uyarınca tamamlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasındaki şiddeti, liberal Arap seçkinlerinin başarı-

sızlığı ve demokratik modelin gözden düşmesi gibi telakki etmiştir. Liberal fikirlerin bu iflası, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganını bir simgeye dönüştürürken Arap dünyasında bunun tam aksi biçimde davranan imparatorluk güçlerinin ikiyüzlülüğüyle bir araya geldiğinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bilhassa Irak ve Suriye'de Baas Partisi'yle olduğu gibi, bir dizi darbe sonrasında Arap ülkelerinin çoğunda askeri ve otoriter rejimlerin yerleşmesine yol açmıştır.

IŞİD'in bugün Ortadoğu'daki "yapay" ve "emperyalist" sınırlara saldırma tarzı, Mısırlı Nasırcıların ya da Irak veya Suriye'deki Baasçıların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra taşıyıcısı oldukları, bu aynı sınırları geçersizleştirme söylemine benziyor mu?

Belagatleri aynı değil; aşağılanmanın sağladığı yakıt her iki durumda esas olsa da. IŞİD günümüzdeki sınırlara karşı antiemperyalist gerekçeler geliştirdiğinde bile, bunlar Nasırcıların ya da Baasçıların geliştirdikleri haliyle Arap milliyetçiliğinden gelmiyor. 1958 ile 1961 arasında Suriye ile Mısır'ın birleşmesinden oluşan birleşik bir Arap Cumhuriyeti'nin varlığına rağmen, Arap milliyetçileri sınırları kaldırmayı başaramamışlardır. Çünkü "böl ve yönet" kuralı yabancı güçler tarafından iyi uygulanmış olsa da, Arap dünyasındaki bölünmelerin çoğu Sykes-Picot Anlaşması'nın öncesinde bile zaten mevcuttur.

IŞİD, Arap dünyasını birleştirmeyi başaramamış olan bu milliyetçileri kolayca alaya alabiliyor; sınırları dini bir zeminde silmek istediğini ve buna gücü olduğunu beyan ediyor. Fakat dışarıya gösterilen bu hedefe rağmen, El Kaide'de ya da Taliban'da bulunmayan eşsiz bir pragmatizmle hareket ediyor. Tarihçi olarak, IŞİD'in Baasçı fikirlerle İslamcı fikirler, ya da İslamı kullanan fikirler arasında son derece tuhaf bir simya oluşturduğunu görünce, insanın eli ayağı bağlanıyor. IŞİD'i yöneten kimseler, 2003'teki müdahaleden sonraki Amerikan kararlarının budalalığıyla aşırılıkçıların kollarına atılan Saddam Hüseyin Irak'ının eski kadroları. Bu kimseler, acımasız bir haşinlikle, ama aynı zamanda etkililikle de, bir devlet idare etmeyi mükemmelen biliyorlar. Dolayısıyla dini, hatta kıyametvari

belagate ne kadar kapılırlarsa kapılsınlar, sınırlara önem veriyorlar.

Cihadcı ideoloji ile seküler bir hareket olan Baasçılığın yollarının bu çakışması, IŞİD'in ortaya çıkışından önce vuku bulmuştur. Irak'ta Sünni veya Şii muhalefet hareketlerinin zayıflattığı Baas rejimi, sonlara doğru buna cevap olarak İslamileşmeyi seçmişti. Simgesel olarak bayrağını değiştirmiş ve laik tarihine rağmen dini göndermeler eklemişti. İran'la savaşın, Körfez Savaşı'nın ve 2003 sonrasındaki Amerikan işgalinin art arda yarattığı travmalar, toplumun derinlerindeki evrimi kolaylaştırmış ve bu tür beklenmedik dönüşleri mümkün kılmıştır.

Tarihçi olarak benim saptadığım, IŞİD yüzyıllar önceki bir İslama dönme iddiasında olsa bile, üyelerinin sürekli olarak karşı çıktıklarını yapaduruyor olmalarıdır; yani Arapçada *bid'at* denilen "yenilik", "ilhâd" (gerçek inançtan yüz çevirme). Onların sözde "İslam Devleti"nde, tarih boyunca diğer İslam devletlerinde olanlara benzeyen hiçbir şey yoktur. Kur'an adına insanların kafalarını kesme biçimleri, onların kutsal metinden habersizliğini gösterir yalnızca; ama aynı zamanda, sadece muayyen bir İslamcılığın ya da muayyen bir Baasçılığın çocukları olmadıklarını, hatta bilhassa, sosyal ağların teknolojik modernliği ile, daha önce Nazizm'de görülmüş olan bir şiddet, dehşet ve gaddarlık propagandasını birleştirebilen 21. yüzyıl çocukları olduklarını da gösterir.

ABD'de aşırı şiddet görüntülerinden ve sözlerinden büyülenen kişiler uzun zamandır var. Ama bunlardan Ortadoğu'da da çok var; yıllarca süren savaşlarla mağdur edilmiş o halkların bağrından devşiriliyorlar ve sivil halkı bombalayan ordularımızın güçlendirmekten başka bir işe yaramadığı o propagandaya bilhassa açık oldukları ortada.

Bombardıman altında kalmanın ruhlarda ve bedenlerde nelere yol açtığını ancak yaşayan bilir. Benim başıma 1982'de Beyrut'ta gelmişti bu. 1975'ten ve Lübnan Savaşı'ndan beri, Irak'ta vuku buldu; şimdi de Suriye'de yaşanıyor. Tabii ki Arap toplumlarının iç kaynaklı sorunları var; fakat dış müdahaleler ve işgaller bu sorunları daha da vahimleştirdi. El Kaide, Afganistan savaşının bir ürünüdür; IŞİD ise Irak savaşının.

Tarihçi olarak, 21. yüzyıl başındaki Ortadoğu'nun 20. yüzyılın başlangıcındaki Balkanlar'la aynı rolü oynayabileceğini; özellikle Irak ve Suriye'deki çöküşün devam etmesinin bir dünya savaşını başlatan kıvılcımı tutuşturabileceğini düşünüyor musunuz?

Mümkün. Beyaz Saray'daki yeni bir başkanın, İranlıların, Türklerin, Suudilerin ya da IŞİD'in elinde denetlenemez bir çatışmayı başlatma imkânları var. Ama her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nın kıvılcımı Balkanlar'da çakılmış da olsa, daha sonraki savaşın sorumluluğu büyük güçlerdedir. Bugün büyük güçler, sorunun merkezini oluşturan Vahhabi ideolojisini petrol parası sayesinde yayan Suudi Arabistan'a silah satmayı sürdürüp asla kışt dememenin sorumluluğunu taşıyorlar.

Şiilere ve bütün diğer azınlıklara karşı bu hoşgörülmesi mümkün olmayan nefret, infilaka hazır bir Sünni ortodoksluk biçimi haline geldi. Özellikle de Şiilerin, İran'da olsun başka yerlerde olsun, tamamen güçsüz olmamalarındandır bu. Ve de petrole bağımlı bir teokrasi olan Suudi Arabistan'ın, bugün çok sayıda İranlı daha çok özgürlük ve daha çok demokrasi istiyor olsa da İran İslam Cumhuriyeti'nin halk nezdindeki meşruluğuna sahip olmamasındandır. İranlılarla Suudilerin Yemen'de, Libya'da ya da Suriye'de sürdürdükleri vekâlet savaşı, şayet Batılı güçler Suudi Arabistan'ın hiçbir laf söylemeye cesaret edilemeyen bir müşteri olması nedeniyle Vahhabi ideolojinin daha da büyümesine ses çıkarmazlarsa, ölçek ve derece değiştirebilir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında kararlaştırılmış Ortadoğu sınırlarının kalkabileceğini ya da dönüşebileceğini düşünüyor musunuz?

Ben bir tarihçiyim, gelecekbilimci değilim, ama bu sınırların silineceğinden de emin değilim. Bu sınırlar artık bir asırdır buradalar ve bu cinsten çizgiler, başlangıçta yapay da olsalar, dayanıklılık kazanırlar. Irak ve Suriye ulus-devletler haline gelmişler; her ne kadar çöküşlerini ve dağılmalarını düşünebilsek de.

Ayrıca o dönemdeki imparatorluk güçleri tarafından tespit edil-

miş bu tür sınırlar dünyanın her tarafında var; Asya'da, Afrika'da. Sadece Arap dünyasında yok yani. Oysa benim saptadığım; Sudan, Balkanlar ve eski Sovyetler Birliği haricinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çizilmiş bu sınırlar değişikliğe uğramamış. Tabii Ortadoğu'daki sınırlarda değişiklikler olması düşünülebilir; özellikle Kürt talepleri, bazı azınlıkların maruz kaldığı baskılar, Irak'ta ya da Suriye'deki iç savaşlar yüzünden. Ama tarihçi olarak bir asırdır varolan sınırlarda değişikliğe gitmenin zor olduğunu görüyorum.

Irak Kürtlerinin merkeziyetçi bir Irak devletiyle bütünleşebilmelerinin zorluğunu, Suriye Kürtlerinin de fiili bir özerklik elde ettiklerini görüyoruz. Ortadoğu'nun geleceği daha özerk ve ufaltılmış toprak bütünlüklerinden geçmiyor mu? Özellikle Irak'ta ve Suriye'de tanık olduğumuz, mezhep ya da toplulukları karşı karşıya getiren şiddet döngüsüne belki bu yolla son vermek daha mümkündür.

Irak Kürtlerinin üniter bir devletle bütünleştirilmesi gerçekten de imkânsız görünüyor bana. Suriye Kürtleri de keza. Ama bugün Irak ya da Suriye bütünlüklerinin son bulduğunu kesin olarak söylemek de imkânsız geliyor. Bazı bölgelerin özerkliğinin artması muhtemelen kaçınılmaz, ama halihazırdaki ülkeleri çökertmeden de tasarlanabilir bu. Bir yıl önce, Şam rejiminin tarihi bir yenilgiye doğru yol aldığı düşünülüyordu; bugün, savaş beş yıldır sürmesine rağmen, durum öyle değil artık. Tarih, konjonktüre göre rol değişimlerine pay bırakmalı.

Bunun aksine, genişletilmiş bir Arap konfederasyonu hangi koşullarda tasarlanabilir?

Arap halkları özlemlerini temsil etmeyen hükümetlerce yönetildikçe, bu fikir imkânsız görünüyor bana. Her ne kadar Lübnan'da, Fas'ta veya tabii ki Tunus'ta temsiliyet biçimleriyle birkaç istisna olsa bile Arap ülkelerinin çoğundaki rejimler, halklarının iradesini ayaklar altına alan ve toplumun servetini kişi, aile ya da hanedan hesaplarıyla idare eden diktatörlüklerdir. Arap dünyasında birlik duygusu

demokratikleşme olmadan artamaz.

Ama bu durumun Arap dünyasının dışında yaşayan kimilerine yaradığını hatırlatmak gerek. Toplumlarının sırtından geçinen bu hükümdar aileleri Paris, Londra veya New York'ta bankalar, binalar, kurumlar, üniversite kürsüleri, silahlar satın alıyor. Körfez şirketlerinin toplu satın alımları olmasa, Airbus ya da Boeing gibi büyük şirketlerin hali ne olurdu? Ortadoğu'daki çatışmalar olmasa, Amerikan ya da Avrupa silah sanayilerinin hali ne olurdu? Arap dünyasında büyük bir demokratik konfederal bütünlüğün temayüz etmesi Batı'nın hiç işine gelmez.

Ortadoğu'da bugün olup bitenleri göz önüne aldığınızda, Filistin' deki durumu nasıl görüyorsunuz?

Çok üzülerek, Arapların birleşememesinin fazladan bir simgesi gibi görüyorum. İsrail'in günümüzdeki gücü de sorunun bir parçası; fakat sorunun özü Filistin ulusal hareketinin bir gerileme döneminde bulunmasında. Filistinliler ve Araplar Birinci Dünya Savaşı'ndan beri bir zayıflık ve bölünme durumundalar; oysa sırtını ABD'ye dayayan İsrail, askeri ve siyasi olarak hiç bu kadar güçlü olmamıştı; Batı Şeria'yı neredeyse tamamen yuttu.

Bununla birlikte, tanık olduğumuz, gitgide daha ırkçılaşan ve yayılmacı hale gelen Büyük İsrail projesi, 1967'de bu halde yoktu. Üstelik bu projeyi desteklemek, Avrupa'da da ABD'de de gitgide daha güç bir hale geliyor. Bu dönüm noktası Boykot/Yatırımları durdurma/Yaptırımlar kampanyası etrafında oluşan sürtüşmeleri açıklıyor. Yaşadığım ve öğretmenlik yaptığım ülkede, İsrail'in gençler arasında, üniversitelerde, sendikalarda ya da kiliselerde sürekli destek kaybettiğini görüyorum. Bütün bunlar daha yirmi yıl önce yoktu ve İsrail'in sağa sapması tecridini artırıyor.

Filistin davası Arap dünyasında neden geriledi? Filistin'in başka zeminler ve başka sınırlar üzerinde bölgelere ayrılmış bir Arap dünyası projesiyle bütünleşmesini tahayyül edebilir miyiz?

Filistin davasındaki gerilemenin açıklaması, bitmek bilmeyen savaşlarda yatıyor. 1975'ten beri önce Lübnan'la, daha sonra da Irak ve Suriye ile, Ortadoğu'daki savaş ateşi hiç sönmedi. Bütün bu iç savaşlarla, insanların Filistin'i düşünmesini nasıl beklersiniz? Kaldı ki, her ne kadar Arap halkları Filistinlileri desteklemiş de olsalar, Arap rejimleri hiçbir zaman onların hakikaten arkalarında olmamıştır. 1917 Balfour Deklarasyonu'ndan beri Filistin'de bir Yahudi devleti isteyen büyük güçlerin iradesine daima râm olmuşlardır.

Filistin'in yeni bir Arap bütünlüğüyle birleştirilmesi fikrine gelince; uzak görünüyor bu bana. Filistinlileri Suriye'deki kaosla, ya da Lübnan'ı belirleyen mezhepler sistemiyle nasıl bütünleştirirsiniz? Maamafih tarih bize her şeyin tasarlanabileceğini ve dönüşümlerin çabuk olabildiğini gösteriyor. Birinci Dünya Savaşı sırasında imparatorluk güçleri, Lübnan ya da Filistin'de özellikle Ortadoğu sahillerini işgal ediyorlardı; Şam Meclisi ise günümüzdeki Suriye'nin hayli ötesinde bir sahayı kaplayan birleştirilmiş büyük bir Arap toprakları bütünlüğünü temsil ediyordu. Fakat bölge kaynaklarının işletilmesi/sömürülmesi için demiryolu hattının yaygınlaşmasını gözeten Mark Sykes ile François Georges-Picot tarafından imzalanan anlaşma bütün bu dengeyi allak bullak etmişti. Şaşırtıcı kalıcılıkta özelliklerine rağmen, yine de bu anlaşma ilelebet mermere kazılmış değildir.

2007'de vefat eden Lübnanlı entelektüel ve gazeteci Joseph Samaha, Arap milliyetçiliği, sol ve İslam konularında yaptığı çalışmalarla öne çıkmıştı. Samaha'nın 2006'da Nicolas Dot-Pouillard'a söyledikleri 4 Mart 2016 tarihinde *Orient XXI*'de tekrar yayımlandı.

JOSEPH SAMAHA'NIN GÖZÜNDEN ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ, SOL VE İSLAM

JOSEPH SAMAHA 25 Şubat 2007'de Londra'da bir kalp krizi geçirerek vefat etmişti. Sol bir entelektüel ve Lübnan Komünist Eylem Örgütü'nün (OACL) eski bir militanıydı; bir yandan Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ın mirasını benimserken, siyasi İslam la diyalog halindeydi. 1990 ve 2000'li yıllarda Joseph Samaha etkili bir entelektüel çehreydi ve kalemi tüm Arap dünyasında tanınmıştı. Günlük gazete *Es-Safir*'in yazı işleri müdürlüğünü yapmıştı; 2006 Yazı'nda, İsrail-Lübnan Savaşı'nın tam ortasında, *El Ahbar* gazetesini kurmaktaydı.

Onunla 17 Şubat 2006'da yapmış olduğumuz bir söyleşiyi *Es-Safir* gazetesi kısa süre önce yayımladı. Bu röportajın yapıldığı dönemden beri siyasi bağlam değişti: İsrail'in Lübnan'da yürüttüğü savaş sırasında, Joseph Samaha *El Ahbar* gazetesini kurmak üzereydi. Dahası, söylediği şeylerin, muayyen bir zaman farkıyla da olsa tuhaf bir yankısı var: 2011'deki Arap başkaldırıları henüz yaşanmamıştı; Suriye krizi, Joseph Samaha'nın sık sık atıfta bulunduğu Müslüman Kardeşler'le Hizbullah'ı henüz ayırmamıştı. Siyasetin mezheplere ayak uydurması günümüzdeki derecesine ulaşmamıştı.

Ama kafası öncelikle "ulusal sorun" ve "toplumsal sorun"la meşgul olan ve o dönemde hem çoğul hem de hegemonyacı gibi algıladığı bir siyasi İslamın oluşumunu dikkatle takip eden Lübnanlı bir sol entelektüelin sözlerini okurlara sunmak yararlı olacaktır.

Nicolas Dot-Pouillard

1967-95 Siyasi güzergâh

Önce Nasırcı akımdan çok etkilendim, ama Haziran 1967'de İsrail karşısındaki Arap yenilgisi nedeniyle 1968-69'da bir boşluktan geçer gibi oldum. Hepimiz sarsılmıştık, o dönemi unutmayı tercih ederim. Gençtim, yirmili yaşlardaydım. 1969'dan itibaren, özellikle iki Suriyeli düşünürün, Yasin Hafız ile Elias Morkos'un[1] temsil ettikleri ve maalesef Arap solu üzerinde çok etkisi olamayan bir düşünce akımıyla ilişkideydim. Bu iki düşünür Nasır'ın Marksist bir okumasını, ya da Arap milliyetçiliğinin Marksizan bir okumasını yapmayı denemişlerdi. O dönemdeki üç akımla daha geniş bir tartışmanın parçasıydı bu. İlk olarak, Arap dünyasındaki geleneksel komünist partilerin akımı, yani Sovyet yanlıları vardı. İkinci olarak, Baas Partisi'nin Arap milliyetçisi akımları vardı. Üçüncü olarak da aşırı sol hareketlerle birlikte, "yeni sollar" diye adlandırılan, Arap Milliyetçileri Hareketi'nin (MNA) geçirdiği dönüşümlerle,[2] 1967 ve 1969'da Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin (FHKC), Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi'nin (FDHKC), ama aynı zamanda Lübnan Komünist Eylem Örgütü'nün (KEÖ) doğuşuyla, özellikle Filistin direnişine dayanan sol hareketlerdi bunlar.

Beni en çok Yasin Hafız ve Elias Morkos etkilemişti. Lübnan' da, Irak'ta, Suriye'de, etraflarında küçük grupçuklar vardı ve siyasi akımlarını temsil eden Arap Devrimci İşçi Partisi maalesef genişleyememişti. 1972'ye kadar bu hareketlilik içindeydim. Gençtik, Lüb-

1. Yasin Hafız 1930'da doğmuş ve 1978'de vefat etmiştir; Suriye Deir ez Zor kökenlidir. Elias Morkos 1927'de doğmuş ve 1991'de vefat etmiştir. Lazkiye kökenlidir.

2. Prof. Konstantin Züreyk'in fikirlerinden esinlenen Arap Milliyetçileri Hareketi 1960'lı yılların başında Filistinli Georges Habbaş tarafından kurulmuştur.

nan kaynıyordu, işçi hareketi vardı, köylü hareketi vardı, öğrenci hareketi vardı, üniversiteler çok hareketliydi.

Sonra 1972'de, yeni radikal sol gruplarla Arap milliyetçiliğinin sınırında bulunan Lübnan Komünist Eylem Örgütü'ne (OACL) katıldım. 1980'e kadar bu örgütün yönetiminde siyasi büro üyesi olarak bulundum. Ama strateji, taktik ve yönetim tarzı üzerine eleştirel bir tutumum vardı. Birçok kez yönetim tarafından ihraçla tehdit edildim. Ve 1980'de, özellikle sadece örgütü eleştirmekle kalmayıp Velid Canbolat'ı[3] ve Lübnan ulusal hareketinin genel stratejisini eleştiren bir makale dizisi akabinde OACL'den gerçekten ihraç edildim. Kendimi hep solda hissediyordum, ama Lübnan solunun pratiğine muayyen bir eleştiri getirmeyi deniyordum. Belirli bir anda, Velid Canbolat, artık İlerici Sosyalist Parti (PSP) adını taşımayıp daha geniş bir parti olacak yeni bir Sosyalist Parti'nin programının yazılmasını telkin etti, ama başarısızlıkla sonuçlandı bu.

İnsanlarla siyasi anlaşmazlıklarım kişisel ilişkilerimi hiç etkilemedi: Fawaz Trabulsi'yle[4] çalışmaya devam ettim; Velid Canbolat' la hep tartıştım.

Sonra 1982'de İsrail istilası oldu. 1982'den sonra Beyrut'ta iki yıl kaldım, sonra bir süreliğine Beyrut'tan ayrılarak Fransa'ya geldim. Bu benim için hem entelektüel hem siyasi bakımdan derin bir tecrübe oldu: Başkalarıyla birlikte, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) bir anlamda yakın olan haftalık bir dergi işi başlattım. Bu dergiye "Yedinci Gün" (*al-Yom al-sabi'*)[5] adını vermiştik. 1980'li yılların ortasındaki bu dönem zordu; Güney Lübnan İsrail işgali altındaydı, ama aynı zamanda Filistinlilerle Şii Emel hareketi arasında kamp savaşları yaşanıyordu. Gazetemiz Lübnan'daki Suriye politikasına karşı gerçekten epey eleştirildi; bu nedenle de Beyrut'a dönemiyordum.

3. Velid Canbolat, çoğunluğu Dürziler'den oluşan İlerici Sosyalist Parti'nin (PSP) lideridir.

4. Fawaz Trabulsi OACL'nin eski liderlerindendir. Bugün Lübnan Amerikan Üniversitesi'nde profesördür ve *Bidâyet* (Başlangıç) adlı üç ayda bir yayımlanan bir sol dergi çıkarmaktadır.

5. Haziran 2005'te Beyrut'ta katledilen tarihçi Samir Kassir, *al-Yom al-sabi'* dergisine düzenli olarak yazmaktaydı.

Dolayısıyla Lübnan'a 1995'teki dönüşüme kadar on bir yıl Paris'te kaldım. Bunu yapabilmiş olmam, Suriyelilerin artık beni veto etmemelerindendi. Ortaya yeni bir durum çıkmıştı: Oslo Anlaşması. Anlaşmaya karşı çok eleştireldim, bunun yardımı olmuştu. İsrail-Arap çatışması üzerine, her zaman eleştirdiğim "Refik Hariri'nin sistemi"[6] ve "Taif-sonrası" yeniden inşa[7] üzerine çok sayıda yergi yazdım.

Siyasi İslam ve tarihin anlamı

Artık bir siyasi partiye üye değilim: Benim seçtiğim konum gazetecilik, yazı, kamu önünde tavır alma yoluyla, bence sol olan, fakat solcu olduğunu söylemenin yetmemesi anlamında ulusal soruna çok bağlı olan, bu bölgede önemli olanın yabancı müdahaleleri ve buna karşı çıkma görevi olduğunu solun göz önünde bulundurmasının gerekmesi anlamında, fikirleri ve patikaları özümlemeyi deneyen bağımsız bir solcu insanın konumudur. Bana göre, sol savaş alanını terk edip ulusal sorunu bıraktıkça, ötekiler de, özellikle İslamcılar, gelip bu alanı işgal etmekte ve etkilerini artırmaktadır.

Yıllar geçtikçe sadece siyasi İslamın değil, İsrail'e karşı direnişin de simgesi olmuş olan iki İslamcı örgütü ele alalım. Ulusal soruna önem veren bir sol insanı olarak, siyaseten iyi yönde gittiklerini düşünüyorum. Hamas'tan çok Hizbullah; ama Hizbullah ve Hamas yine de. Dini ideolojileriyle hemfikir olmayabiliriz; stratejilerinin, taktiklerinin, hatta taşıyıcısı oldukları sloganların bazı veçhelerini onaylamayabiliriz. Fakat duruma dürüstçe bakılırsa, Arap dünyasında hakiki bir durum tespiti yapılırsa, Arapların ulusal ya da vatansever bir akıma yönelik büyük bir beklenti içinde oldukları görülür. Arap milliyetçisi akımın yenilgisinden sonra da, belirli bir anda, bu boşluğu solun doldurabileceğini düşünmüştük çoğumuz. Fakat sol doldurmadı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin sonu, Afganistan

6. Refik Hariri Lübnan'da birçok kez başbakanlık yapmıştır; Şubat 2005'te katledilmiştir.

7. Lübnan İç Savaşı'na son veren Taif Anlaşması Ekim 1989'da Suudi Arabistan'da imzalanmıştır.

savaşının sonu ve galebe çalan Amerikan politikasıyla kendisi de tamamen dönüşüme uğrayan bir konjonktürde, 1990'lı yıllarda geçirdikleri dönüşümlerle tedrici bir biçimde bu boşluğu dolduranlar İslamcılar oldular.

İslamcılar bazen sol hareketten ve Arap milliyetçi hareketinden gelen kadroları devraldılar; mesela El Fetih'in sol kanadından olup siyasi İslama geçen solcu bir Filistinli entelektüel olan Münir Şefik[8] geliyor aklıma. O zaman sorarım: Sızmaya mı çalışıyor, yoksa söylediğine gerçekten kanaat getirmiş mi? Ama ne önemi var? Başkalarıyla birlikte, Filistin'de 1990'lı yıllar boyunca Hamas'la, Lübnan'da da Hizbullah'la yaşanmış olan tüm değişimlerle birlikte, muayyen bir ulusal söylemin sürekliliğini temin etmeyi başarmıştır.

Arap kitlelerini hakikaten yerinden kımıldatabilecek tek söylem olan ulusal kurtuluş söylemini bu İslamcı akım ele geçirdi gibi geliyor bana. Şimdiye kadar ne soldan, ne demokratlardan, ne liberallerden hiçbir başka akım bunu yapmayı başaramamıştı maalesef. İslamcılar, Lübnan'da ve Filistin'de, diğer siyasi akımlarla müzakere yürüterek nihayet demokratik ve çoğulcu bir çerçeveden istifade ettiler; bunun onlara yararının dokunduğunu, karşılıklı evrimlerine de katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Demokrasinin bu akımlara yararı dokunmalıdır. Her fırsat çıktığında, Nasır'dan Saddam Hüseyin gibi bir müstebite, Araplar gerçekte ne istediklerini söylemişlerdir: Hissettikleri tehditlere, bu Amerikan hegemonyasına ve gitgide daha istilacılaşan o politikaya cevap veren bir politika. Mesela Filistin'de.

Arap milliyetçiliği, sol ve siyasi İslam

Ocak 2006'da Filistin'deki Meclis seçimlerini Hamas kazandığında ikircikli duygular yaşadım. Muayyen bir korku hissettim, ama aslında Hamas'ın kazandığına memnun olmuştum. Zira Mahmud Abbas'ın ve El Fetih yönetiminin, hareketi, El Fetih'i ve Filistin Ulusal

8. Münir Şefik 1980'li yıllarda El Fetih üyesi ve FKÖ'nün sol kollarının teşvikçisi ve Planlama Bürosu'nun sorumlusu olmuştur. 1979 İran Devrimi'nden sonra siyasi İslama yakınlaşmıştır.

Yönetimi'ni ne hale getirdiklerine bakmak yeterli – tarihi bir felaket bu. Oysa basit bir ulusal sorun yaklaşımıyla, Hamas El Fetih'i yenmeyi ve Filistin Ulusal Yönetimi'nin vazgeçtikleri karşısında milliyetçi bir mesajın taşıyıcısı olmayı başarmıştır.

Lübnan'daki çerçeve farklı: Solun söylemi Hizbullah'ın hegemonyası tarafından bütünüyle tasfiye edildi. Ama Hizbullah başka akımlardan gelen fikirlere açık davranıp onları özümlemeyi de becerdi. Büyük gücü budur. Hizbullah'ı iyi biliyorum, kadrolarını ve yöneticilerini iyi tanıyorum. Onlarla her tartıştığımda, gerçek milliyetçiler oldukları izlenimine kapılıyorum. Ve paradoksal olarak, geçmişle mukayese edersem, bu hareketin, kadrolarının, yönetiminin ana maddesinin, başka bir dönemde, vatansever ve ilerici büyük bir hareketinkiyle aynı olabileceğini geçiriyorum aklımdan.

İslami hareketin bağrındaki kesilmeleri de anlamak gerek. Kuveyt'teki İhvan'ın Irak, Mısır, Sudan ve Cezayir'deki İhvan'la hiçbir alakası yok. Tek bir siyasi İslam yok. Ama beni ilgilendiren siyasi İslam, vaktiyle Arap milliyetçilerinin ve solun taşıyıcısı oldukları milliyetçi mesajı taşıyandır. Aslında artık hegemonya kurmuş hâkim ideoloji olan İslam aracılığıyla kendini ifade eden, Arap milliyetçiliğidir. Çelişkileri görmek gerek: Belki irtica gibi telakki edilebilecek epey gerici bir söylem vardır, ama aslında ilericidir ve benim rıza göstermezlik edemeyeceğim bir istikamette gitmektedir.

Bununla birlikte ideolojik uzlaşmalardan hoşlanmam. Ne söylediğimi iyi anlamak gerek: Bazı İslamcı siyasi akımların ulusal kurtuluş söyleminin taşıyıcıları olduklarını düşünüyorum. Ama bu şekilde, Arap milliyetçiliğiyle sol ve siyasi İslam arasında bir karışım yapılabileceğine de inanmıyorum. Bu tür ideolojik uzlaşmalardan hoşlanmam. Ben Arap milliyetçisi ve solcu olabilir ve Hamas gibi bir siyasi parti hakkında konuşabilirim: Bu durumda, tecrübelerinde olumlu ve olumsuz olarak kaydettiklerimi söylüyorum. Fakat ne idüğü belirsiz bir şeye mahal verebilecek ideolojik bir karışım vazetmeye de vardırmam işi. Benim kafamı iki şey meşgul ediyor: Arap ve antiemperyalist olmak. Bu çerçevede, hiçbir yere götürmeyen sâfi İslami göndermelerden daima biraz korkarım. İslami dayanışmaya inanmıyorum.

Mesela Nasır dönemini alalım: Müttefiklik kıstası antiemperyalist olmaktı; kültürel ya da dini bir kıstas değildi bu. Hindistan'la birlikte Pakistan'a karşıydık, Yunanistan'la beraber Türkiye'ye karşıydık. Çünkü Türkiye ile Pakistan açık bir biçimde emperyalist taraftaydılar. "Neler biz Arapların ulusal çıkarınadır?" demekten ibaret olan yaklaşım, "Biz, Müslümanlar..." demekten farklıdır. Çok sayıda Arap ülkesi, SSCB bizim özlemini çektiğimiz toplumdan uzak bir toplum modelini temsil etmesine rağmen, Araplar olarak SSCB ile ittifak yaptı. Ama gerçekte, muayyen bir küresel ve uluslararası güç dengesi bakımından Arapların müttefikiydi o. Afganistan'a Sovyetlere karşı dövüşmeye giden o Arapları anlamıyorum: Orada yapacak hiçbir işleri yoktu. Şeyh Abdullah El Azzam[9] İsrail'e iki adım mesafedeydi ve Pakistan'a Afganistan'da dövüşmeye gitmişti. "Arap ulusal davasının taşıyıcılığını yapan İslamcı partileri savunuyorum" demek bir şeydir; "Müslüman oldukları için İslamcı partileri destekliyorum" demek başka şeydir.

Dolayısıyla olup bitenlere çok pragmatik ve gerçekçi bir tarzda bakıyorum. Günümüz konjonktüründe İslamın siyasi ve kültürel yaşama hâkim olduğu ve olacağı bir tarihi safhadayız. Bu bir olgu ve daha yıllar boyunca sürecek. Siyasi İslam hâlâ yükselme evresinde. Belki de bunun başlangıcındayız. Yasin Hafız şöyle diyordu: "Hiçbir zaman İslamdan tasarruf edemeyeceksiniz; Araplar hiçbir zaman İslamdan tasarruf edemeyeceklerdir." Haklıydı.

Arap dünyasındaki entelektüel kriz

İslamda derin bir entelektüel devrime inanmıyorum; çünkü halihazırda Arap dünyasında derin bir entelektüel devrime inanmıyorum. Entelektüel kriz tüm dünyayı sarsıyor. Entelektüel bakımdan karamsarım. Her şey yokuş aşağı gitti. Siyasi İslam için de geçerli bu:

9. Abdullah el Azzam Ekim 1984'te Pakistan'ın Peşaver şehrinde Afgan mücahitleriyle beraber dövüşmeye gelen yabancı savaşçılara yardım amaçlı *Mekteb iül-Hadimat*'ı (Mücahitlere Hizmet Bürosu) kuran Filistinli bir şeyhtir. 1960'lı yılların sonunda kısa bir süre Filistin El Fetih hareketine üye olmuştur. 1989'da katledilmiştir.

Cemaleddin Afgani'nin Muhammed Abduh'dan[10] iyi olduğunu; Muhammed Abduh'un Reşid Rıza'dan iyi olduğunu; Hasan El Bennâ'nın[11] da Seyyid Kutub'dan iyi olduğunu samimiyetle düşünüyorum. Sonunda Eymen el Zevahiri'ye ve Ebu Musab el Zerkavi'ye varıyoruz![12] İslamın yaşadığı kriz daha genel bir düzeyde düşüncenin krizidir. Sadece İslamcılara mahsus değildir ve yapısaldır. Mesela Arap liberallerinin dünkü Mısırlı liberallerle hiç alakaları yoktur: Liberal akım için, tarihi olarak Taha Hüseyin'den Eymen Nur'a inilir[13]; İslamcılarda da Afgani'den Zevahiri'ye inilir. Arap solu ve milliyetçileri için de geçerlidir bu – bu akımlarda da derin bir kriz vardır.

Manzaranın bütünüyle olumsuz olduğunu söylemiyorum. İhvan'ın bazı çevrelerinde bir şeyler olup bitiyor.[14] Kendi üzerlerinde bir çalışma yürütüyorlar. Hizbullah'ın içinde, bu çalışma açıkça görülebiliyor. Genel olarak Şii düşüncesinde, Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın yazıları vardır ve bunlar ilginçtir.[15] İhvan'a yakın hareketlilikte, Mısırlı Şeyh Yusuf El Kardavi gibi bir şahıs var belki. Onu derinlemesine gerici entegrist bir şeyh gibi görebilirsiniz; ama başka bir açıdan ileridedir, zira bazı din adamlarıyla arasında ışık yılları var.

10. Cemaleddin Afgani (1838-1897) ümmetçiliğin (panislamizm) kurucularındandır. Muhammed Abduh (1849-1905) Mısırlı Müslüman bir reformcudur.

11. Muhammed Abduh'un talebesi olan Muhammed Reşid Rıza (1865-1935) Suriye kökenli Müslüman bir reformcudur. Hasan el Bennâ (1906-1949) Mısır' daki Müslüman Kardeşler'in (İhvan-ı Müslimin) kurucusudur.

12. Seyyid Kutub (1906-1966) radikal İslamın ideolojik babası olarak kabul edilir. Mısır kökenli Eymen Zevahiri, bugün El Kaide'nin önde gelen yöneticilerinden biridir. 2006'da öldürülen Ebu Musab El Zerkavi. El Kaide'nin Irak sorumlusuydu.

13. Taha Hüseyin (1889-1973) Arap modernizminin babası kabul edilen bir Mısırlı romancı ve entelektüeldir. Eymen Nur, El Ghad (Yarın) Partisi'nin lideri olan Mısırlı bir siyaset adamıdır.

14. Bkz. orientxxi.info/dossiers/les-freres-musulmans/le-repositionnement-des-freres-musulmans-en-egypte-1-5,1099

15. Muhammed Hüseyin Fadlallah (1935-2010) Irak Necef'te dini ilimler öğrenimi görmüştür. Lübnan'daki Şii topluluğunun en önemli dini şahsiyetlerinden biriydi.

Suriyeli İhvan'ın içinde şu son yıllarda biraz hareketlilik yaşandı: Kaleme aldıkları son iki veya üç belge epey moderndi. Tunus'taki En Nahda hareketinin lideri Raşid Gannuşi,[16] entelektüel yenilenme ve laiklerle diyalog anlamında ilginç bir şey yapmayı deniyor. Raşid Gannuşi geçmişte Baasçıydı. Suriye'yi bilir, Arap sorununa muayyen bir hassasiyeti vardır; atgözlüksüz bir İslamcı bakışı var. Münir Şefik ilginç bir bakış açısı geliştirmeyi deniyor, Fehmi Huveydi de.[17]

Ama bütün bunlar çok dağınık. Bölgede o kadar sabırsızlık belirtileri var ki. Halihazırdaki gibi kalırsak, İslamın içinde elzem olan o kültürel devrimi yapabilecek miyiz bilmiyorum. Çünkü tarihsel bir tasarının taşıyıcısı olan toplumsal sınıf yok. Bu bakımdan epey Marksist kalıyorum.

Nasıl bir "siyasi kolektiflik"?

Bir etiket tercih edersem, kendi tarzımda Nasırcı'yımdır. Ve de solcu. Nasır'ın tecrübesini nasıl gördüğüm hakkında çok sayıda makale yazdım ve daima söylediğim şey, Arap dünyasındaki büyük düşünce akımları içinde, İslamcılar, liberaller, Marksistler ve milliyetçi akım –özellikle de Baas– içinde, hem pragmatizmi hem de tecrübesiyle en azından doğru soruları sorabilmiş tek kişinin Nasır olduğudur. Nasırcılık ille de Baasçılık ya da Marksizm gibi bir düşünce değil; döneminde Arap dünyasını derinlemesine değiştirmiş olan pratik, hatta duygusal bir tecrübe. Arapların Batı karşısında kendilerini algılayışlarını değiştirdi. Kaldı ki az çok iyi cevaplar almıştı – daha sonra Mısır'da olup bitenleri gördük–, ama en azından, Arap dünyasının çağdaş tarihindeki büyük akımlar üzerine tartışırsak, bağımsızlık ve toplumu kapsama anlamında, yapılması gerekene en yakın örnektir. Nasırcı olduğumu söylemek Baasçı olmadığımı söylemenin bir şeklidir: Zira Nasır ile Baas arasındaki farkı göremiyor-

16. Raşid Gannuşi 1980'li yılların başında, müstakbel En Nahda'nın ilk hali olan İslami Eğilim Hareketi'ni (MTI) kurmuştur; Ocak 201 l'de Zeynel Abidin Bin Ali'nin düşüşünden sonra, bu partinin hâlâ başlıca lideri ve teorisyenidir.

17. Fehmi Huveydi uzun süre *El Ahram* gazetesine yazmış olan Mısırlı bir entelektüel ve gazetecidir.

sak, Arap dünyasında Nasır tecrübesinin ne olduğunu hiçbir zaman anlayamayız.

Nasır döneminde sorulmuş olan bu soruları çıkış noktası kabul ederek, günümüzde karşımıza çıkan bazı sorular üzerine nasıl düşünebiliriz? Arap dünyasında büyük bir ulusal kurtuluş hareketi bugün ne demektir? Nasır'da bu, belirli bir ölçüde, üç şeyin bileşimiydi: Çekoslovakya'dan silah satın alımı (1955), Süveyş Kanalı Şirketi'nin millileştirilmesi (1956) ve 1960'lı yıllarda hizmete giren Asvan Barajı'nın inşası. Muayyen bir dünya düzeninin, günümüzde yaşadığımızdan farklı bir güç dengesinin bağrında mümkün bir tecrübe olmuştu bu. Devletin ekonomide önemli bir rol oynaması fikri, halk sınıflarının çıkarlarına dikkat gösteren bir kalkınma fikri; herkesin, İslamcıların, liberallerin, demokratların ve hatta Arap solunun hedefleri arasında bütün bunlar artık hiç bulunmamaktadır. Bu sol, demokrasiden, insan haklarından bahseder; ama kalkınma sorunsalı, Devlet meselesi, hedefleri arasında bulunmamaktadır artık. Hangisi olursa olsun bütün bu akımlar, tekkutuplu, homojen bir dünyanın ve ekonomik açıdan sadece liberal olarak tasarlanmış bir küreselleşmenin bir bakıma kabul edildiğini göstermektedir. Günümüzde bir Arap ulusal kurtuluş hareketinin toplumsal içeriği ne olabilir? Bilmiyorum, zira güç dengesi bozuldu.

Arap dünyasında kültürel içeriğe doğru bir sapma olması tesadüf değil. Araplardan söz ettiğim vakit, bu konuda siyasi terimlerle, siyasi ortaklaşmanın terimleriyle konuşmak isterdim. Fakat artık bu sadece, İslam gibi kültürel bir belirtidir. Çünkü Arap dünyasındaki siyasi akımların tamamı, programlarına siyasi, ekonomik ve toplumsal bir içerik vermeyi beceremezmişlerdir. Dolayısıyla Araplar olarak ve Müslümanlar olarak, kimliğe kapanılan bir dönem yaşamaktayız. Arabız ya da Müslümanız, ama hiçbir zaman siyasi, stratejik ve ekonomik bir anlamda değil. Sadece kültür anlamında. Tunus'tan Lübnan'a Arap dünyasında ortak olan sadece kültür var. Yeni medyalarla, özellikle de televizyonlarla, aynı yazarlarımız, aynı filmlerimiz, aynı kültürel duyarlılıklarımız var gerçekten. Ama o kadar. Halihazırda revaçtaki konular kültürdür, kimliktir, dindir.

"Günümüzde Arap dünyasını sarsan kriz, sömürgelerin bağımsızlığa kavuşma kavgalarının kazanımlarına zorla el koymuş rejimlerin en ufak reformu reddetmesiyle doğan, devrimci tipte bir kriz. Bu çatışmalarda taraf olan diktatörler de cihadcılar da, siyasi meşruiyet kaynağı olarak halk egemenliğini aynı yırtıcılıkla reddediyor."
Jean-Pierre Filiu'nun bu yazısı 9 Eylül 2015'te *Orient XXI*'de yayımlandı.

JEAN-PIERRE FILIU:
MODERN MEMLÛKLAR, GÜVENLİKÇİ VE CİHADCI MAFYALAR

Karşı-devrimci dinamik üzerine[1]

Mary Shelley'nin 1818'de yayımladığı *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* / Frankenstein ya da Modern Prometheus kitabına adını veren kişi Doktor Victor Frankenstein'dı. Aradan geçen iki yüzyıl ve onlarca edebiyat ve sinema uyarlamasından sonra, "Frankenstein" yaygın bir şekilde, aynı adı taşıyan yaratıcısı doktordan ziyade yaratılan canavarı akla getirir. Bu çeşit paralellikler karşısında teamül gereği ihtiyat paylarımız olmakla birlikte, çok yakışıksız bir isimle "İslam Devleti" (Irak'ta ve Suriye'de, IŞİD) diye adlandırılan yapının güçlenmesi akabinde dikkatlerin meşru olarak onun üzerinde yoğunlaşması, bu yapının ortaya çıkışında kollayıcı-kayırıcı bir rol oynamış olup mutlak iktidarlarının bir gıdımını bırakma-

1. Bu makale, 23 ve 24 Haziran 2015 tarihlerinde Paris'teki Hugo Vakfı'nın binasında düzenlenen "Terörizmin ve Karşı-terörizmin Yeni Kılıkları" başlıklı inceleme günlerinde sunulan bir tebliğin yazılı versiyonudur. Bu günler, Collège de France'ın Çağdaş Arap Dünyası Tarihi kürsüsü ve Moulay Hicham Vakfı tarafından 2011'den beri her sene düzenlenen toplantılar arasındadır.

mak için her şeye hazır Arap Frankenstein'larının gözlerden uzak tutulmasına yol açıyor.

Hemen belirtmek gerekir ki Shelley'nin icat ettiği canavarın aksine, günümüzdeki cihadcılık hadisesi hiçbir şekilde sadece Arap diktatörlüklerinin bir "imalat"ına indirgenemez. Ne var ki bu diktatörlükler, 2010-11 Kışında görünürleşen ve Ocak 2011'de Zeynel Abidin Bin Ali'nin, bir ay sonra da Hüsnü Mübarek'in düşüşü akabinde tüm bölgeye yayılan halk muhalefetinin önünü almak için cihadcılık hadisesinin gelişmesine destek vererek ateşle oynamışlardır.

Mısır'daki diktatörün alaşağı edilmesinden az sonra, kıdemli bir Amerikan istihbaratçısı endişelerini şöyle açıyordu bana: "Demokrasi hareketinin uğrayacağı bir yenilgi, cihadcı yıkıcılığa öyle bir ivme kazandırır ki, bu cüssede bir tehdidin karşısına çıkabilmek için anti-teröre tahsis edilen bütçenin iki değil üç misline katlanması gerekir."[2] Bugün Arap dünyasının içinde bulunduğu durum tam da budur; bir tek Tunus, demokrasiye geçişteki başarısıyla istisna teşkil etmektedir. Boyundurukları altındaki halkın protestolarını bastırmak isteyen Arap askeri rejimlerini, veba gösterip sıtmaya razı etmek ister gibi cihadcılığa oynamaya yönelten, nice perişanlık kaynağı o sapık mantığın üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırmak gerekmektedir.

From Deep State to Islamic State[3] kitabımda savunduğum tez, intikam peşindeki cihadcıların ortaya çıkıp tutunmasında Arap diktatörlüklerinin sorumluluğuna vurgu yapıyor. Arap dünyasında bir yanda "anti-terörist" aygıtların, diğer yanda ise bunların savaştıkları farz edilen "terörist" tehdidin birbirine koşut olarak kabarmalarındaki zahiri paradoksun izahı söz konusu. Gerçekte, kanlı bir bilek güreşine girişmiş olan bu iki güç, ortak düşman telakki ettikleri demokratik halk muhalefetini birlikte ezmekten memnuniyet duymaktadır.

2. Jean-Pierre Filiu, *The Arab Revolution, Ten Lessons from the Democratic Uprising*, Hurst, 2011, s. 118.

3. Jean-Pierre Filiu, *From Deep State to Islamic State, the Arab Counter-revolution and Its Jihadi Legacy*, Hurst, 2015.

Halk egemenliğinin reddi söz konusu olduğunda, anca beraber kanca beraber

Bu görüşü beslemek amacıyla –geliştirilmesi mümkün– iki kavram ileri sürülebilir. Bugün sanık sandalyesindeki askeri diktatörlüklerin özelliklerini belirginleştirmek için "Modern Memlûklar" kavramı ve aslında kavranılmaz olan, dolayısıyla da alt edilemeyen bir "teröre" karşı dünya çapındaki seferberliğin "anti-terörist" aygıtlarının yerleşmesini tasvir etmek için ise "güvenlikçi mafyalar" kavramıdır bunlar.

Üç zaman dilimi, günümüzdeki krizi önümüze koyma imkânı veriyor:

- 1798'te Napolyon'un Mısır seferiyle açılan ve iki yüz yıl süren Nahda, yani Arap Rönesansı dönemi;
- 1922 ile 1971 arasında Arapların bağımsızlığa kavuşup modern ulus-devletlerin biçimsel egemenliğine ulaştıkları yarım yüzyıllık dönem;
- 1949 ile 1969 arasında, milliyetçi seçkinlerin ayağını kaydıran asker klikleri tarafından bu bağımsızlıkların yoldan saptırılmasıyla geçen yirmi yıllık dönem.

Arap dünyasını sarsan kriz, bu yorum çerçevesinde, sömürgecilerden bağımsızlığın alınması için verilen kavgaların kazanımlarına zorla el koymuş rejimler tarafından en ufak reformların bile reddedilmesinden ileri gelen devrimci tipte bir krizdir. Dolayısıyla halkların bu mücadelesi trajik bir biçimde, kendi kaderlerini tayin hakkı yönünde uzamıştır. Nitekim diktatörler de cihadcılar da siyasi meşruiyet kaynağı olarak halk egemenliğini aynı şiddetle reddetmektedir. Üstelik halk egemenliğinin böyle reddedilmesi, şu an yaşamakta olduğumuz çarpıntıları anlamak için, "laikler" ile "şeriatçılar" arasında (Şiilerle Sünniler arasındakilerden ise hiç söz etmeyelim) kullanıla kullanıla cılkı çıkmış dikotomilerden çok daha aydınlatıcı bir kıstas gibi görünmektedir.

Cezayir, Mısır, Suriye ve Yemen'deki askeri rejimleri Modern

Memlûklar kategorisine yerleştirebiliriz. İlk üçünde, bir dizi darbe ve kanlı entrika sonucunda, Darwinci bir süreçle, zorbaların en acımasızları ayakta kalmıştır. Ali Abdullah Salih söz konusu olduğunda ise, Kuzey Yemen'in başına geçişinden on iki yıl sonra 1990' da tüm yetkileri elinde toplayarak Yemen'i birleştirdiğinden beri, "Memlûklar"ın yerel türevi haline gelmiştir.

Mısır ve Suriye'deki Memlûklar'ın 1260'tan 1516'ya kadar yaptıkları gibi, Modern Memlûklar da halktan kopuk kastlarda teşekkül etmişlerdir ve güya ulusal çıkarların savunulması adına ülke kaynaklarına el koymaktadırlar – ki hüküm süren kliğin çıkarlarıdır bunlar. Vaktiyle de olduğu gibi, Memlûkbaşı'ndaki hanedanlık eğilimi ile bu eğilimin silah arkadaşları arasında kabul görmemesinin yarattığı sürekli bir gerilim vardır. Nitekim Mübarek'in Yüksek Askeri Konsey tarafından Şubat 2011'de alaşağı edilmesi, bugün elimizdeki tek numunesi Esadların Suriyesi olan "babadan oğula cumhuriyet"e, ya da *cemleket*'e* bu karşı çıkışın bir parçasıdır.

"Klasik" Memlûklar ile "Modern" Memlûklar arasındaki en aydınlatıcı paralellik, meşruiyeti kendi mutlak iktidarları için saptırmalarında yatar. Baybars[4] ve halefleri, Moğol istilasından kaçan Abbasi halifesinin tarafında olduklarını söylüyorlardı, fakat adına camilerden cuma hutbesi okunan bu halifenin hiçbir gerçek otoritesi yoktu. Bugünkü Memlûklar, egemenliği Anayasa'da da kayıt altına alınmış olan halka düzenli bir biçimde başvuruyormuş gibi yapıyorlar, fakat tartışılır katılım oranları ve gerçeküstü sonuçları olan bu halkoylamalarının, halkın zorbaya sözümona gönüllü köleleşmesini bir âyin tarzında yenilemekten başka amacı yok. Abdülfettah el-Sisi'nin Mayıs 2014'te resmi rakamlarla oyların %97'sini alarak cumhurbaşkanı "seçilmesi" ile, bir ay sonra Beşar Esad'ın %89'la seçilmesi, bu bakımdan iç karartıcıdır.

* "Cemleket" diye karşıladığımız *jamlaka*, Arap diktatörlük rejimlerini ve bu rejimlerdeki ağır kültürel cansızlığı nitelemek için monarşik cumhuriyet anlamında Arapçada kullanılan yeni bir sözcüktür (*jamhouriyya-mamlaka*, yani *cumhuriyet/cemahiriye-memleket*'ten türemiştir). –ç.n.

4. 1260'tan 1277'ye kadar Mısır'da hüküm süren Bahri hanedanından Memlûk sultanı.

Karşılaştırmanın ince ayarı

Düzenli olarak halkoylamaları yaptıran bu Modern Memlûklar ile, her tür seçim biçimine karşı değişmez bir husumet içindeki Muammer Kaddafi'nin Cemahiriye'sinde işbaşında olan totaliter eğilimler ve herkesin aynı oyu attığı oylamalara sadece 1995 ve 2002'de, yani iktidarı alışından yirmi yıl sonra ve her şeyden evvel ülkesine karşı yaptırım uygulamasına geçen BM'ye bir meydan okuma jesti olarak başvuran (oyların yaklaşık %100'ü) Saddam Hüseyin'in Irak'ı arasında açık bir ayrım yapılmalıdır.

Güvenlikçi mafyalara gelince; yabancı düşmana karşı yürütmekten âciz oldukları "savaş"ı kendi halklarına karşı yürütmekle yetinmeyip, tam da karşısında savaştıklarını iddia ettikleri terörist tehditle beslenirler. Bu hadise George W. Bush yönetiminin Modern Memlûklar için hakiki bir stratejik fırsat olan "teröre karşı küresel savaş"ı açmasıyla doğal olarak büyümüştür: Bu sayede Cezayirli askerler uluslararası oyuna tekrar kabul edilme hakkını kazanırlar; Mübarek Mısır'ı "teröristlere" işkence yapılan yasadışı merkezler –*black holes*/kara delik deniyor bunlara– ağı listesine sokar; mahdum Esad ise bir taraftan Irak'taki cihadcı ayaklanmaya destek olurken, diğer tarafta aynı cihadcılara karşı ABD'yle güvenlik işbirliği yürüterek (CIA tarafından 2005'te Pakistan'da ele geçirilen Ebu Musab es-Suri, Guantanamo'ya götürülmesiyle çıkacak büyük sorunlardan kaçınmak için gizlice Şam'a teslim edilir) iki tabelada da ustalıkla oynar.

Maamafih diğer güvenlikçi mafyalarda da görülen ikili oynama sapkınlığını Ali Abdullah Salih'in Yemen'i her konuda kat kat aşmıştır. "Frankenstein Sendromu"ndan türetilmiş "Vadi el-Masila Sendromu"dur bu. Kanada şirketi CanOxy tarafından 1994'ten beri işletilen bu Hadramut yatağı, aslında başkanın amcalarından birinin "himayesinde"dir. Fakat yerel kabileleri dışlayarak dayatılan bu pahalı himaye, hüküm süren emniyetsizliği vahimleştirmekten başka bir işe yaramamıştır.[5]

5. Stephen Day, *Regionalism and Rebellion in Yemen, A Troubled National Union*, Cambridge University Press. 2012, s. 148.

Sonraki onyılda Salih rejiminin "teröre karşı küresel savaşa" katılmasıyla, aynı anda hem Arap Yarımadası El Kaidesi'nin (AYEK/AQPA) güç kazandığına, hem de öncelikli olarak zorbanın savunulmasına yönelik olup devlet başkanının oğlu ve yeğeninin idaresi altındaki Muhafız Alayları'nın kurulduğuna şahit olduk – oysa ABD'den gelen silahlar, kullanım bilgileri ve finansman ise "anti-terörist" birimleri sağlamlaştırma amaçlı olmuştur. Günümüzde genel olarak bütün Arap dünyasının yaşadığı, "anti-terörist" karşı-devrim dekoru önünde cihadcı tehdidin yayılma göstermesi aslında böyle bariz bir paradokstur.

Cezayir kalıbı ve haberli gelen dehşet

Cezayir'de 1990'lardaki "kara onyıl", bugün Arap dünyasının içinde debelenip durduğu dehşetin birçok bakımdan habercisidir. Bu dehşetin mukadderatla alakası yoktur ve Modern Memlûklar'ın üstlendikleri acımasız politikanın sonucudur. Cezayir'deki askeri iktidarın dışa kapalı çevresine verilen adla, "karar vericiler", Parlamento'da, dolayısıyla hükümette İslamcı bir çoğunlukla bir araya gelmeye hazır olmakla suçladıkları Şadli Bencedid'i Ocak 1992'de görevden azlederler.

Birçok bakımdan 2011'de Mübarek'in Yüksek Askeri Konsey tarafından alaşağı edilmesiyle karşılaştırabileceğimiz bu darbe, tam İslami Selamet Cephesi'nin (FİS) milletvekili seçimleri birinci turunu büyük farkla kazandığı sırada seçimleri askıya almıştır. Benzeri görülmemiş şiddette bir iç savaş başlatılır. Bu iç savaşta, fazla yasallık yanlısı olduğuna hükmedilen FİS'in yerini çabucak Silahlı İslami Gruplar (GIA) denilen komandolar alır. 150.000 ölüye (resmi kaynaklara göre) ve ortadan kaybolan binlerce insana rağmen, Cezayirli "karar vericiler" cihadcı tehdidin "kökünü kazıma"yı asla başaramamışlardır. Ama uyum göstererek siyaset oyunuyla bütünleşebilecek bir İslamcılık imkânının da düpedüz mezarını kazmışlardır.

General Abdülfetah El Sisi'nin, Mısır tarihinin demokratik olarak seçilmiş ilk cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı Tem-

muz 2013'teki darbesi akabinde izlediği çizgi de tam olarak budur. Düşürülen başkana destek gösterilerinin ezilmesi sırasında binden fazla Müslüman Kardeşler (İhvan) üyesi öldürülmüştür. Fakat Kahire'de 1798-1801'deki Fransızların Seferi'nden beri benzeri görülmemiş olan bu kan gölü Mısır'a güvenlik getirmemiş, ülkeyi cihadcı şiddetin tırmanışına sürüklemiştir.

1992'de Cezayirli Memlûklar'ın, 2013'te de Mısır'daki muadillerinin, "terörizm"le mücadele adına, terörizm denen şeyin beslenmesine doğrudan katkıda bulundukları, bunu da ülkede hâkim olan İslamcı partiyi vahşi bir biçimde bastırarak yapmış oldukları iyi görülmektedir. Cezayir'in sonunda iyi-kötü alışmak zorunda kaldığı "tortul terörizm", ülke sınırlarını aşmakta gecikmemiş, önce komşu Tunus'ta istikrarsızlığı beslemiş, sonra da Mali'nin kuzeyindeki cihadcı dehşete dalmıştır.

Bununla karşılaştırılabilir bir fikri takiple, yarım milyon Mısır askerinin Kuzey Sina'daki bin kadar cihadcı asiyi durduramaması, bunların baş örgütü olan Ansar Beyt El-Makdis'i (ABM), El Bağdadî'nin ilan etmiş olduğu halifelikle ittifaka girmeye ve İslam Devleti Örgütü IŞİD'in "Sina vilayeti" haline gelmeye yöneltmiştir. ABM'nin Gazze Şeridi'ndeki cihadcı hücrelerle geliştirdiği bağlar, sonuçlarını henüz hiçbir tarafın ölçemediği körlemesine bir gidişle, Mısır ordusunun eksikliklerini telafi etmek isteyen İsrail'in müdahalesine neden olabilecektir (Mısır askerleri, Sina'daki cihadcılara vurulacak darbelerde, şimdiden geniş ölçüde İsrail istihbaratına bağımlı hale gelmiştir).

Kast yırtıcılığı

Dolayısıyla askeri rejimlerin "anti-terörizm" zorunluluğuyla, hem cihadcı tehdidin vahimleşmesinin, hem de bölgesel ortamın istikrarsızlaşmasının atbaşı gittikleri görülmektedir. Bu hadise Suriye ve Yemen'de daha da barizdir: Beşar Esad, ülkesindeki gösteriler katiyetle barışçıl olmasına karşın, Mart 2011'den beri ülkesinin bir "terörist" kampanyaya hedef seçildiğini söyleyip durmuş, cihadcı mahpusları toplu olarak serbest bırakırken şiddet-karşıtı muhaliflerini toplu olarak hapse atmıştır. Salih'e gelince, iktidarı Şubat 2012'de

yardımcısı Hadi'ye bırakmak zorunda kalmasını izleyen aylarda, demokrasiye geçişi tökezletebilmek için Arap Yarımadası El Kaidesi ile bulanık ilişkilerini kullanacak, güneydeki garnizonlar kırıp geçirilecek ve başkentteki güvenlik aygıtının merkezine saldırılar düzenlenecektir.

Cihadcıların Esad rejimi elinde olan bir şehri ele geçirmeleri, ilk olarak Palmyra'nın Mayıs 2015'te IŞİD tarafından alınmasıyla gerçekleşmiştir; işe bakın ki Suriye'de daha önce fethettikleri diğer tüm toprakları Esad rejiminin değil, devrimci koalisyonun elinden almışlardır. Suriye'nin başındaki zorba ise kendi payına, Ocak 2014'te Halep'teki isyancı mahallelerine karşı, saçma doldurulmuş TNT kalıplarının bulunduğu "variller"le büyük tahribat yaratan bir bombardıman kampanyası başlatmıştır. Hem de devrimci güçlerin bu bölgeden IŞİD'i çıkarmalarının sonrasında. Genel olarak bakıldığında, 2014'te IŞİD'in vurduğu darbelerin %10'dan azı Esad rejimine karşı olmuştur; diğer tarafta da aynı şey söz konusudur, zira Esad da Bağdadî de ortak düşmanları olan Suriye Devrimi'ne yüklenmekte seve seve anlaşmaktadırlar.

Tunus, diktatörlük-sonrası tecrübesindeki insani eksikliklere rağmen, cihadcı tehdidin önünde durmak için askeri anlamdan ziyade demokratik meşruiyet bakımından yine de en iyi donanıma sahip ülke gibi görünmektedir. Mart 2015'te Bardo Müzesi'nde 22 kişinin ölümüne sebep olan saldırı, halkta, cihadcıların yıkıcılığına karşı en emin kale olan şaşırtıcı bir seferberlik duygusuna yol açmıştır. Eski mareşal Sisi'nin Mısır'ında, başkentin göbeğinde böyle bir güvenlik sorununun nelere yol açabileceğini tahayyül ediyoruz.

Terörizm ile kontr-terörizmi karşı karşıya getirmeye de bir son vermemiz lazımdır; aksi takdirde Modern Memlûklar'ın kendi toplumlarına reva gördükleri cehennemden hiçbir şey anlayamayız. Cezayir'deki "Kara Onyıl"ın ışığında bakarsak, bunda yeni hiçbir şey yoktur. Buna karşılık, kendi kastlarının ayakta kalması için halklarını feda etmeye hazır rejimlerin yırtıcılığı, IŞİD'in barbarlığında kendi ayarında bir dehşet ortağı bulmuştur; bu da ilanihaye Arap dünyasıyla sınırlı kalmayacaktır.

Raşid Gannuşi, Tunus'ta kendisini artık "sivil" bir siyasi parti olarak tanımlayan En Nahda'nın başkanı. Kongre öncesinde Frédéric Bobin'in yaptığı bu söyleşi 19 Mayıs 2016'da *Le Monde*'da yayımlandı. Gannuşi, 2011 Devrimi ve 2014 Anayasası'nın kabulünden beri Tunus'ta siyasi İslama artık gerek kalmadığını belirtiyor.

RAŞİD GANNUŞİ: **MÜSLÜMAN DEMOKRASİSİNE GİRMEK İÇİN SİYASİ İSLAMDAN ÇIKIYORUZ**

LE MONDE: *En Nahda 20-22 Mayıs'ta tarihinin dönüm noktası olabilecek bir kongre düzenliyor. Doktrinine yeni bir formülasyon getireceği ilan ediliyor. Ne olacak bu?*

RAŞİD GANNUŞİ: Bu kongrenin gündem maddelerinden biri, partinin siyasi boyutu ile dini boyutu arasındaki bağı tartışmak olacak. En Nahda'nın Müslüman ve modern uygarlık kaynakları olan siyasi, demokratik ve sivil bir parti olduğunu ileri sürüyoruz. Bu kaynaklar, modernlik ile kimlik arasındaki o karma anlayışı yansıtan 2014 Anayasası'nda bulunmaktadır. Sadece siyasi faaliyetlerde uzmanlaşan bir parti olma yönünde ilerliyoruz.

Öyleyse En Nahda tarihi kaynak olarak İslamla arasına mesafe mi koyuyor?

Bizim söylediğimiz, siyasi faaliyet ile dini faaliyet arasındaki farklılığı *açık bir biçimde iyi belirlemek* gerektiğidir. Siyasi faaliyetin yeri cami değildir. Cami halkın toplandığı bir yerdir, dolayısıyla tek bir partinin faaliyetlerinde camiyi kullanması için bir sebep yok. Dinin Tunusluları birleştiren bir unsur olmasını istiyoruz, bölen değil. Bu yüzden bir imamın hiçbir siyasi partiye yönetici ya da üye olmamasını istiyoruz. Gündelik sorunları, ailelerin ve kişilerin yaşamını söz konusu eden bir parti olmak istiyoruz; kıyamet gününü ya da cenneti vs.'yi söz konusu eden değil. Dini faaliyetin siyasi faaliyetten tamamen bağımsız olmasını istiyoruz. Siyasetçiler için çok iyi olur bu; zira böylece, dini siyasi amaçlarla kullanma suçlamasıyla karşılaşmazlar. Din için de çok iyi olur bu; böylelikle din siyaset tarafından rehin alınmaz, siyasetçiler tarafından kullanılmaz.

Böyle bir sıçrama neden? Sizi bunu yapmaya iten etkenler neler?

Muayyen bir olgunluk yönündeki safhaların biri bu. Batı kökenli bir adlandırma olduğu için buna muayyen bir ihtiyatla yaklaşsak bile, siyasi İslamı iki unsura karşı bir tepki gibi telakki ediyoruz. Bu unsurların biri diktatörlüktü. Diğeri de laik aşırılıkçılıktı. 2011 Devrimi sadece diktatörlüğe son vermekle kalmayıp laik aşırılıkçılığı da bitirdi. Tunus günümüzde demokrasiyi yaşıyor. 2014 Anayasası laik aşırılıkçılığa da dini aşırılıkçılığa da sınırlar dayattı. Tunus'ta artık siyasi İslama gerek yok. Kaldı ki, bu siyasi İslam kavramı da El Kaide ve IŞİD tarafından tanınmaz hale getirilmiştir. Bu yüzden bizim savunduğumuz Müslüman demokrasisi ile, aramıza daha da *mesafe koymak* istediğimiz aşırılıkçı cihadcı İslam arasındaki farkı iyi *göstermek* lüzumlu hale gelmiştir.

Sizi iyi anlıyorsak, En Nahda siyasi İslamdan çıkıyor mu?

Müslüman demokrasisine *girmek* için siyasi İslamdan çıkıyoruz. Artık siyasi İslamı temsil iddiasında olmayan Müslüman demokratlarız.

Bu kongre 2011 sonunda iktidara gelişiniz ile 2014 başında ana gövdesini En Nahda'nın oluşturduğu üçlü koalisyon hükümeti için-

deki konumunuzun teşhisini de yapacak. Şimdi dönüp geriye baktığınızda, bu iktidar imtihanındaki başarısızlıklar ya da yetersizlikler ne oldu?

Öncelikle, bu üçlü koalisyon dönemi fazla uzun sürdü. Anayasa'nın *yazılması* için bir yıl taahhüt etmiştik ve bu dönem üç yıl aldı. Hükümete sol partileri de *dahil edebilmiş* olsaydık, aşırı bir kutuplaşmadan *kaçınabilirdik.* Geçiş dönemi demokrasisinin, istikrar dönemi demokrasisiyle aynı olmayan kendine özgü mekanizmaları olduğunu anladık. Bunu geç keşfetmemizin faturası da çok ağır oldu. İstikrar dönemi demokrasisinin basit çoğunluğa ihtiyacı vardır; oysa geçiş dönemi demokrasisi, basit çoğunluğun hayli ötesinde, mümkün olabilecek en büyük katılımı gerektirir. Sert kutuplaşmalara ve ideolojik konumlanmalara tahammülü yoktur.

En Nahda'nın Tunus'ta kadın haklarındaki kazanımlar hususunda tavrı nedir?

2014 Anayasası kadın haklarını muhafaza edip savunarak bu tartışmaya son vermiştir. Bu artık bir konu değil. "Tunus'ta kadın sorunu" diye bir mesele kalmadı. Tek sorun, kadın katılımının hâlâ sınırlı olması. Kongremizde hareket içindeki kadın katılımını *artırma* çağrısı olacak.

Tunus'ta kadın-erkek eşitliği üzerine bir yasa teklifi de halihazırda tartışmalara yol açıyor. Sizin tutumunuz nedir?

Halk bunu tartışmıyor, seçkinler arasındaki bir tartışma bu. Halk ise bundan daha öncelikli konular olduğunu düşünüyor. Tunusluların çoğu, seçkinler bile, bu sorunu bir *oyalanma* gibi telakki ediyor. Burgiba döneminden günümüze kadar bütün siyasi liderler, Kur'an tarafından, kimliğimiz ve uygarlığımız tarafından dile getirilmiş o ilkeye sadıklar. Mirasta kadının erkeğin yarısı hissesi olması kuralını *karikatürleştirmemek* gerek; çok daha karmaşık.

Eşcinselliğin yasaklanmaması da Tunus'taki bazı çevreleri çalkalayan bir başka tartışma. Bunu destekliyor musunuz?

Biz Tunus yasasına saygılıyız; o da bireysel özgürlüklerle kamusal alan arasında fark gözetir. İnsanların *özel yaşamına* ne yasa ne din karışabilir. Kamusal alanda ise yasa uygulanır. Özel alan bireysel özgürlüktür.

2015 başından beri, eski rakibiniz Nida Tunus Partisi tarafından yönetilen bir koalisyon hükümetinde yer alıyorsunuz. Basit bir hükümet ortaklığı mı bu, yoksa stratejik bir ittifak mı söz konusu?

Şimdilik bir hükümet ortaklığı, ama stratejik bir ortaklığa doğru *evrilebilir*. Henüz o noktaya gelmedik. Hükümete bu katılım ülkenin çıkarına. Farklı çıkarların idaresini öğreniyoruz; özellikle de bizimki gibi, siyasi kararların çok uzun zaman boyunca tek bir yerden alındığı bir ülkede. Dolayısıyla *birlikte varolmayı* ve farklılıkla *birlikte yaşamayı* öğrenmeye ihtiyacımız var.

Fransa'da cihadcılıkla ilgili tartışmalar aynı zamanda daha içerici bir laikliğin nasıl olabileceğinin de tartışılmasına yol açtı. Çağdaş İran ve Fransa Müslümanları üzerine sosyolojik ve antropolojik çalışmalarıyla tanınan Farhad Khosrokhavar da aşağıdaki makalesinde bunu ele alıyor. 8 Eylül 2016 tarihinde *Le Monde*'da yayımlandı.

FARHAD KHOSROKHAVAR:

FRANSA'NIN SAKİN VE HUZURLU BİR LAİKLİĞE DÖNMESİ LAZIM

KAMUSAL ALANDA başörtüsünü ya da İslami işaretleri yasaklama, böylelikle de örtünmeyi uzun vadede suç haline getirme hesabı yapan kendinden geçmiş bir laikçiliğin sapmalarının kınanabilmesi ve laikliğin durulmuş bir versiyonunu dillendirmek isteyenlere söz hakkı tanınması için, *The New York Times*'taki makale, ondan önce de "burkini" davaları ve bunların yol açtığı uluslararası tepkiler gerekiyormuş anlaşılan.

Kökünden-kazımacı feministleri, safi sertlik yanlısı Fransa ve Avrupa aşırı sağını ve bir sürü laikçi entelektüeli bir araya getiren bu akım, Jean-Louis Bianco, Jean Baubérot, Michel Wieviorka ve Etienne Balibar gibi ılımlı laiklerin ve Françoise Gaspard ile Christine Delphy gibi bazı açıklık yanlısı feministlerin sesini düpedüz bastırıyor. Ağır ve temel önemde bir mesele var ortada: Bir yanda Müslüman kadının özleştirilmesi ve şeyleştirilmesine dayalı hoşgörüsüz bir laiklik versiyonu var (bunu destekleyenler için başörtüsü özü itibariyle kadının astlığının simgesidir); diğer yanda, çeşitliliği

korunan bir sivil toplumun bağrında Devlet'in tarafsızlığını korumayı dert edinen sakin bir laiklik anlayışı var.

Cumhuriyetçi hoşgörüsüzlük

Laikliğin 1905'te Kilise ile Devlet'i ayıran yasayla taçlanan zaferi, uzlaşmaz bir laiklik versiyonuyla böbürlenen ve tam karşısındaki teokratik İslamcılığa tehlikeli biçimde yakınlaşan günümüzdeki laikçilikten çok daha hoşgörülü olmuştur: Suudi Arabistan'ın ve İran'ın örtünmeyen kadınlara kamusal alanda görünmeyi yasakladığı noktada, laikçilik de örtünen kadınların agoraya girişini gayrimeşru kılıp yasaklama niyetinde (Nicolas Sarkozy'nin getirdiği ve Fransa ile Avrupa'nın büyük kısmında aşırı sağ tarafından savunulan yasa teklifi bu yönde değil mi?).

Cumhuriyetçi hoşgörüsüzlüğün Fransız demokratik hukukunda kayıtlı olduğu ve sonuç olarak söz konusu İslamcılık vakalarındakinden çok daha az baskıcı olduğu doğru; fakat esas tutum aynı: Azınlıkların ya da "hafif farklılık" iradelerini beyan edebileceklerin davranış –özellikle giyim-kuşam– biçimlerini Devlet'in vesayeti altına almak söz konusu.

Başörtüsü, fundamentalizm, örtünen kadının tutsaklığı ve Müslüman cemaatçiliği arasındaki bu özdeşleştirmeler, Fransa ve Avrupa'da örtünen genç kadınlar üzerine yapılmış çok sayıda ampirik araştırmadan habersiz olunduğunun izlerini taşıyor. Bu araştırmalar, geleneksel itaat ile yeni başörtüsünün birbirinden ayrı şeyler olduğunu, ayrıca örtünen kadınların çoğu için ataerkil bir otoriteye itaatin söz konusu olmadığını gösteriyor. Dini fundamentalizm ile başörtüsü arasında daha da az bağ var (Selefiler hariç).

Başörtüsünün yeni versiyonu, İslamın ortodoks bir versiyonunun bireysel olarak benimsenmesinin ifadesi de olabiliyor, diğer Müslümanlardan ya da laiklerden ayırt edilme iradesi de olabiliyor, yeni bir biçim altında dini bir anlam arayışı da olabiliyor, muhayyel bir Müslüman geçmişiyle tekrar bağ kurma iradesi de olabiliyor, yeni bir sosyalleşme biçiminde kendini aramak da olabiliyor... Vakaların ezici çoğunluğunda, başörtüsü kullanma teşebbüsü genç kadınların kendisinden geliyor ve şayet yabancılaşma varsa, bu yaban-

cılaşma gönüllü cinsten ve kadının kendini vurgulamasına dayanıyor; kocaya, babaya, erkek kardeşe ya da anneye itaate değil. Peki ama, hangi hakla, kendi kadınlık kavrayışına dayanarak diğer kadınların yabancılaştığı hükmüne varılıyor?

Çelişik buyruklar

Bu hoşgörüsüz anlayış, laiklik adına hareket ediyor, ama kaydadeğer çarpıtmalara maruz bırakıyor onu:

- Laik (aslında laikçi) yekpârelik adına kamusal alandaki her tür çeşitlenebilirliği inkâr ederek Anglo-Sakson çokkültürcülüğünden iyice ayrılacak bir Fransız tekkültürcülüğünü buyuruyor: Bu "evrensel" kaideye her saygısızlık, toplumun dışına sürülebilir bir "özerklikçilik/partikülarizm" olacaktır;
- Bütün yurttaşların, bilhassa kadınların, giyim-kuşam düzeyinde laik kaideye itaat etmelerini buyuruyor. Başörtüsü ataerkilliğe köle olunduğunun işareti olacaktır ve tüm erkek ve kadın yurttaşların, örtüsüz kadın ve dini işaret taşımayan erkek anlamına gelen "laik modele" uymaları gerekmektedir. Özellikle bu bakış açısı kamusal alanda her tür dindarlık gösterisine karşı çıkılmasını icap ettiriyor.

Laikliğin bu en uzlaşmaz versiyonu 1980'li yıllardan itibaren Müslüman toplulukların Fransa'ya nihai yerleşmeleriyle oluşmuştu (Creil'deki başörtüsü davası 1989 tarihlidir). Zamanla gitgide daha baskıcı bir hal aldı ve 2012'de terörist saldırıların yenilenmesiyle (Merah, Nemmouche, Kouachi Kardeşler, Coulibaly...) iyice güçlendi.

Toplum travmaya uğradıkça (Ocak 2015'ten beri cihadcı saldırılarda 250 civarında insan öldü) cumhuriyetçi erkek ve kadın entelektüeller, bir de popülist siyasetçiler bunların sorumluluğunu, özerklikçi/partikülarist tutumlarıyla cumhuriyetçi modeli mahvetme suçlamasını yönelttikleri Müslüman erkek ve kadınlara yüklüyorlar: Örtünen Müslüman kadınlar cihadcılık yolunun taşlarını döşeyen fundamentalistlermiş.

Nihayet bu laiklik anlayışı Müslümanları çelişik buyruklara maruz kaldıkları bir deli gömleğine sokuyor: Şayet kamusal alanda

Müslüman olduğunuzu vurgularsanız, dini fundamentalist oluyorsunuz; ama aynı zamanda, cihadcıların terörist saldırılarını Müslüman olarak kınamak ve Müslüman yurttaşın anonimliğinden çıkmak için yurttaş Müslüman olmak da gerekiyor. Bu çelişki, Müslüman ne yaparsa yapsın, peşinen mahkûm edilmesine yol açıyor.

Sonuçsuz da kalmıyor bu. Yüksek düzeyde öğrenim görmüş erkek ve kadın Müslümanların bir kısmı Fransa'dan ayrılıyor ve dini ibadetlerini huzur içinde yerine getirmelerinin Fransa'da engellendiğini apaçık söylüyorlar. Vicdan özgürlüklerine saldırı oluşturan bir davranış ve tutum dayatılarak hayat onlara zehir ediliyor. Kalanların ise önlerinde bir başarı örneği yok. Damgalanmanın doğal bir etkisi sonucunda, kalan bu Müslümanlar kendi üzerine kapanma çözümü olarak daha da koyu bir fundamentalizmin cazibesine kapılabiliyorlar.

Radikal İslamcılığın büyüleyici çağrısı

Fransa'yı İslamofobinin sahnelendiği bir ülke olarak kınayan radikal İslamcılığın büyüleyici çağrısına kulak verenler çıkabiliyor ve şiddete kışkırtan bu çağrıya icabet etmeseler de cihadcılığa karşı meşru kavgada Cumhuriyet'le işbirliğine girmekte çekingen davranabiliyorlar. Nitekim Fransız toplumundaki egemen eğilim, başörtülü Müslümanları kınar ve onlara fundamentalistlerin, hatta aşırılıkçıların suç ortağı muamelesi yaparken, örtünen bir kadın radikal İslamcılık konusunda nasıl olur da "Not in my name" (Benim Adıma Değil) diyebilir?

Bunun bir başka sonucu da cumhuriyetçiliğin bu versiyonu ile (Nicolas Sarkozy'de, belirli bir ölçüde de başörtüsünün Müslüman kadının esareti olduğunu alenen söyleyen Başbakan Valls'te tecessüm eden) Fransa'daki ve Avrupa'daki diğer aşırı sağ versiyonlarının (Hollanda aşırı sağının liderlerinden Geert Wilders Fransa'da "burkini"nin yasaklanmasını hayranlıkla karşıladığını beyan etti) tehlikeli yakınlaşmasıdır.

Uygun bir pedagoji

Fransa Müslümanlara karşı, özellikle de dinlerini kamusal alanda teşhir edenlere karşı, gitgide daha fazla hoşgörüsüz tutumunu haklı göstermek için laikliği ve Cumhuriyet'i bahane eden bir popülizmin tehlikeli yoluna girmiştir. Bu tutuma bir son verilmezse hem Cumhuriyet için hem toplum için tehlikeli sonuçlar doğacaktır. Eğer Fransa insan ve kadın haklarının vatanı olarak kalmak istiyorsa, herkesin dini inançlarına saygı içinde Devlet'in yansızlığını ve yurttaşların vicdan özgürlüğünü temin eden sakin ve huzurlu bir laikliğe dönüş gereklidir.

Bu laik Fransa'nın kendi kültürel ve siyasi geçmişi vardır ve Müslümanlardan buna saygı göstermeleri beklenmektedir; ama bununla koşut olarak, ikna etmeye, özellikle de göreli başkalığını kabul ederek Müslümana saygı üzerine kurulu, uygun bir pedagoji uygulanmalıdır: Fundamentalist (din yayıcılığı yapma, başkalarını stereotipleşmiş bir davranış modeline uymaya zorlama isteği) ya da aşırılıkçı (demokratik toplumla hesabı kesme isteği) olmadığı müddetçe, insan ve kadın hakları ülkesi Fransa, Müslümanın varoluşsal tercihine saygı göstermelidir, ki bu da kamu ve cumhuriyet düzenini hiçbir şekilde tartışma konusu etmez.

Berkeley'de sosyokültürel antropoloji profesörü olan Saba Mahmood, Pakistan kökenli. Joseph Confavreux'nün kendisiyle *Mediapart* için yaptığı söyleşi 25 Aralık 2015 tarihli. Mahmood bizi, ifade özgürlüğü ile inanç özgürlüğünü birbirine tokuşturmaktan kaçınmak için, bizzat laiklik ve din kavrayışını tekrar düşünmeye davet ediyor.

SABA MAHMOOD: DİNÎ OLANI TEKRAR DÜŞÜNMEK, LAİKLİĞİ DE TEKRAR DÜŞÜNMEKTİR

JOSEPH CONFAVREUX: *Dini dünya görüşüyle laik dünya görüşü arasında gitgide daha güçlenen bir "farklılaşma" mı oluşuyor?*

SABA MAHMOOD: Evet, daha yoğunlaşıyor. Ama muhtelif laik tavırlar ve muhtelif dini tavırlar olduğunu da belirtmeliyim. Bizi bugün bir çıkmaza götüren, laik görüşün kendine özgü bir yorumu ile dini görüşün kendine özgü bir yorumudur. Hem laik hem dini açıdan mümkün tavırlar tayfının genişliği göz önünde bulundurulabilse, laik görüşle dini görüş arasındaki bölünme daha az şiddetli olurdu.

Tarih bakımından laik devlet, dini sadece düzen getirme heveslerinden uzak tutmakla kalmamış, yasa aracılığıyla ona tekrar şekil vermeye de uğraşmıştır. Bu tekrar şekillendirme boyunca, ister Müslüman olsun ister Hıristiyan, sadece dindarların uzlaşmazlığına isnat edilemeyecek gerginlikler ve paradokslar yaşanmıştır. Laiklik, sadece Kilise ile Devlet'in öğretisel ayrılıkları gibi değil, modern

duyarlıklar ve yönetim modelleriyle bağdaşması gereken dinin tekrar tanımlanması gibi kavranır. Laik aklın kural koyma iddialarını sorgulamak, dini aşırılıkçılığın topluma el koymasına yol aralamak anlamına gelmez; inancını yaşama tarzlarında, din özgürlüğüyle ifade özgürlüğünü birbirine tokuşturmaktan kaçınma olanağı sağlayabilecek bir çoğulluğun varlığını hatırlatmaktır.

Dinin "esasen bir seçim meselesi olduğu" fikrinin gerçekte bir varsayım olduğuna nasıl geliyorsunuz?

Dinin her şeyden evvel bir inanç –bireysel inanç– meselesi olduğu ve öncelikle hususi bir tecrübenin söz konusu olduğu yolundaki bu fikir, hayli yeni bir din görüşü teşkil eder. Dinin Protestanca bir kavranışıdır bu; hatta son dönem Protestanlığından çıkan bir kavrayış derdim. Tarih bakımından, din çok başka biçimlerde de telakki edilmiş ve yaşanmıştır; hem İslamda hem Hıristiyanlıkta.

Dini bireysel inanç gibi gören bu bakış, bireylere ve şahısların vicdanlarına odaklanır; insanların çoğu için dinin öncelikle, birey karşısında ağır basan kurumları ve sosyalleşme biçimleriyle bir ortak yaşam tarzı oluşturduğunu umursamaz. İşin alaycı tarafı, dinin böyle, bireysel inanç gibi kavranışının sadece Avrupa'da değil, Müslüman ülkelerde bile hukuk içinde ve hukuk tarafından düzene bağlanmış olmasıdır. Ortadoğu'da Müslüman çoğunluğun bulunduğu çok sayıda ülkede, anayasalar dinin her şeyden önce şahsa mahsus bir inanç olduğu fikrini kabul ederler. Dinin bu kavranışı modern devlet tarafından teşvik edilmiştir, oysa dini yaşamanın başka tarzları da vardır. Dolayısıyla kaide koyucu din kavrayışıyla dinin uygulanma tarzı arasında bir uçurum vardır; Batı toplumlarında da.

Ortak ibadetler üzerinde değil de bireysel inançlar üzerinde ısrar eden bu hâkim din kavrayışı özellikle Avrupa Müslümanları için mi sorun kaynağı?

Avrupa'da olduğu gibi Müslüman ülkelerde de çok sayıda Müslüman, dini bireysel inanç olarak gören bu kavrayışı benimser. Bir an-

tropolog olarak çalışmalarımın çoğunu gerçekleştirdiğim Mısır'da yürütülen ve vurguyu her kişinin vicdanına yapan mürtedlik (*apostasie*, dinden dönme) davaları bunun bir göstergesidir.

Dolayısıyla Avrupa'da ve Fransa'da, Müslümanların çoğunun gözünde, dini her şeyden önce bireysel bir iman gibi düşünmenin hiçbir mahzuru yoktur. Mesela örtünmeden yana gerekçelerinin çoğu bu bireysel inanç özgürlüğüne dayanmaktadır.

Dolayısıyla dinin kişisel inanç olduğu yolundaki bu fikir, Hıristiyanlarda olup Müslümanlarda bulunmayan bir şey değildir kesinlikle. Ama sadece İslamda değil Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da bulunan ve bu din görüşüyle pek uyuşmayan başka din kavrayışları da vardır. Mesela ortodoks Yahudilik kaşer yemek, giyinme tarzı ve bazı ritüeller hususunda ısrarcıdır... Kişisel iman, muayyen sayıda ibadet ve davranışların, ya da bazı kurumların, özellikle de okulların aksatılmamasından ayrı düşünülemez. Hıristiyan ve laik toplumlarda bile, dini sadece bir inancı içsel olarak benimsemek gibi kavramayan başka biçimler vardır.

*Önceki kitabınız "Dindarlığın Siyaseti"nde (*Politique de la piété, *Éditions La Découverte) bedeniyle özümseme (*incorporation*) sorununa vurgu yapıyordunuz: Üzerine araştırma yaptığınız Mısırlı kadınların, dini öznelliklerini beden yoluyla –ve bedensel ibadetlerin tekrarıyla– azar azar oluşturduklarını söylüyordunuz. Özel alanda kalanla onun kamusal dışavurumunu birbirinden ayırmanın İslamda daha zor olduğu anlamına mı geliyor bu?*

O kitaptaki meramım, modern laik toplumlarımızın nasıl, içsel olarak hissedilen ile dış tezahür arasındaki, imanın mahremiyeti ile kamusal dışavurumu arasındaki bağı çözmüş olduğunu göstermekti. Bağların böyle çözülmesi, bu toplumlarda dinilik nazarında benimsenecek normal tavır olarak takdim edilmektedir. Oysa ne varolan tek kaidedir bu, ne de mümkün tek kaidedir. Bağların böyle çözülmesi, kendi mahremiyeti ile dış dünyayı temasa geçirmenin birçok yolundan biridir. Antropolog olarak ben şahsiyetle ilgileniyorum, bireyle değil. Dolayısıyla dışsallıkla içselliğin birbirine bağlı olma-

ması varsayımının nasıl özel bir şahsiyet kavrayışı yansıttığını görmekti benim ilgimi en çok çeken.

İçsellikle dışsallık arasındaki ilişkinin başka kavrayışlarını tasarlamak, hem bazı dini ibadetleri –bilhassa İslamda– daha iyi anlamayı sağlar, hem de İslamın bu hususta bir özgüllüğü olduğu fikrinden koparır. Aksi takdirde mesela nasıl olup da bir dövüş sanatının, bir pratik tekrarı aracılığıyla bir içsellik edinmeyi gerektirdiği anlaşılamaz. Bir şahsiyetin, şu geleneği veya bu uygulamayı takip etmeden önce zorunlu biçimde zaten burada ve tamam olduğunu düşünme eğilimindeyiz. Kişinin de böylelikle ancak ne ise onu dışavurduğunu düşünüyoruz...

Oysa tam da olmak istediğiniz kişi haline gelmek için muayyen sayıda uygulamayı takip etmek de mümkündür. İç ile dış arasındaki bu karmaşık diyalektik, hem Mısırlı kadınların örtünerek imanlarını derinleştirmek istemelerini, hem de dövüş sanatlarına başlangıçta kas geliştirmek için gelmiş sporcuların farklı değerler benimsemelerini açıklamaktadır...

Önce bir Danimarka dergisinde, sonra da Charlie Hebdo*'da yayımlanan Peygamber karikatürleri davasından hangi dersleri çıkarıyorsunuz? Bu karikatürler dindar Müslümanları neden bu kadar sarstı?*

Antropolog olarak, Peygamber karikatürlerinin, çizenlere karşı girişilen şiddet hareketlerini yine de desteklemeyen kimselerde açtığı yaranın tabiatıyla ilgilendim. Hissettikleri hakaretin tabiatı nedir? Çok sayıda söyleşi okuyup kendim de yaparken –Müslümanların sadece bir kısmını temsil eden– dindar ve ortodoks Müslümanların Peygamber'in şahsına özel bir bağlılıkları olduğunu anladım; öyle ki Peygamber'e edilen bir küfür, onların kendi şahıslarına ve şahsiyetlerine de edilmiş bir küfür oluyordu. Bu yüzden o insanların şiddet hareketlerine giriştiği anlamına gelmez bu; fakat ortodoks Müslümanların Peygamber'i örnek almaları, Hz. Muhammed'e karşı bir saldırıyı, müritlerine karşı da bir saldırı gibi görmelerine sebep olur.

Karikatürleri sadece bir peygamber temsili gibi görmekle yeti-

nirsek, ortodoks Müslümanların onun şahsı nezdinde, bedenen özümsemekten daha yakın bir ilişkiyi onun temsiliyle nasıl kurabildikleri iyi anlaşılmamaktadır. İfade ettiği anlam zamanla değişmiş olan *efkaristiya*'yla bir yakınlık kurulabilir. Ortaçağ döneminde dindar kul tam anlamıyla Hz. İsa'nın tenini ve kanını "yutuyordu". Ekmek ve şarap Hz. İsa'nın bedenini simgelemiyorlardı, Hz. İsa'nın bedeniydiler. Bu yavaş yavaş değişti ve harfiyen anlaşılmasından, ekmek ile şarabın Hz. İsa'nın yerini aldıkları bir görüşe geçildi.

İslamın Peygamberi'ndeki süreç aynı değildir, çünkü Hz. Muhammed tanrısal değildir. Diğerleri gibi bir beşeri varlıktır. Ama onun gibi olmayı isteyecek derecede yapıp ettikleri taklide çalışılan örnek bir modeldir. Dikkat! Bu karşılaştırma, günümüzdeki ortodoks Müslümanların hâlâ Ortaçağ'da yaşadıkları ve budala olduklarını anlamına gelmez... Öncelikle imanını yaşamanın bir başka şeklini gösterir; şayet anlamak istiyorsak bir arkaizme indirgememiz gereken ve bazen çok karmaşık bir düşünce tarzı olan, başka bir geleneği gösterir.

Dindar birey ile Hz. Muhammed'in teşkil ettiği örnek çehre arasında böyle bir ilişki olmasından ötürü doğacak manevi yara, onu hedef alan bir küfrün, adaletin kurumsal biçimleri ve hukuk çerçevesinde ele alınıp çözülmesinin zorluğunu açıklamaktadır. Bence bu küfür biçiminin mahkemelerin yetki alanına girdiğini ve ırkçı hakaretler ile nefret kışkırtmasıyla kıyaslanabilir olduğunu ileri sürmeyi deneyen Danimarkalı ve Avrupalı Müslümanlar, Peygamber'in de tıpkı örtünme gibi, ya da İslam hilâli gibi, sadece özel bir topluluğun simgesi olduğu hükmüne vararak gerçekte hakaretin asıl tabiatını, dolayısıyla da yankısını dönüştürmüşlerdir. Fakat şeyleri bu şekilde görme tarzı, yarayı kavrayış tarzını ve onun yaratabileceği tepkileri değişikliğe uğratır.

Küfür (blasphème) *mefhumu sizce neden karikatürlerin Müslüman müminlere yaşattığı hakaretin ölçüsünü karşılayamaz?*

İki nedenle. İlki, küfrün bir dinin içinde düşünülmesi ve karikatüristlerin Müslüman olmamalarıdır. İkinci neden ise, tarihte Peygam-

ber'in çok sayıda portresinin yapılmış olması ve bunun müminleri her zaman yaralamamasıdır. Bunun Peygamber'in bir temsili olmasının sorun çıkardığı fikri bana hatalı görünüyor. Küfür nitelemesi, yapılmaması gerekeni söylemek için dini veya dini olmayan yasayı kullanır. Söylenebilecek, yazılabilecek ya da resmi çizilebilecek hiçbir şeye sınır konulmaması gerektiği hükmünde olan ifade özgürlüğü ilkesinin tam tersidir. Bu iki konum, kültürel ve toplumsal olan bir sorunu halletmeyi denemek için yasanın katı diline atıfta bulunurlar.

Ama günümüzdeki zorluk, "İstediğiniz her şeyi yapabilirsiniz, hatta Müslüman azınlıklara hakaret bile edebilirsiniz" demekle de, "Müslümanlara hakaret etmek anlamına geleceği için Peygamber' in karikatürü asla yapılamaz" demekle de çözülemez artık. Sorunları ne dine hakaretin yasaklanması, ne de bağlamın bilincine varmadan mutlak ifade özgürlüğü çözecektir. Sadece yeni sorunlar yaratırlar.

Avrupa'daki antisemitizmi düşünürseniz, Yahudilere karşı tavırları değiştirme imkânını sağlayan, sadece yasalar olmamıştır, her ne kadar bunun yardımı olmuşsa ve yasalar elzemse de... Sadece yasanın dili olmayan, kültürel, siyasi ve etik bir dil bulmak gerekmiştir. Yahudi-aleyhtarlığına karşı mücadelenin yolu eğitimden ve mesela Yahudi aleyhtarı bir karikatür ile dini bir gelenek hususundaki mizahı ayırt etmek için geniş bir kitlenin bu sorunlara duyarlı kılınmasından geçmiştir. Müslümanların hoşgörüden ya da dinleri üzerine mizahtan âciz oldukları fikri bütünüyle yanlıştır ve 20. yüzyılın başında Yahudiler hakkında anlatılanları hatırlatmaktadır. Bu cins sorunları halletmek için yasanın yeterince hareket alanı bulunmamaktadır.

Dolayısıyla sadece bizi hiçbir şekilde etkilemeyen alelade farklılıklar için değil, sahici farklılıklar için de karşılıklı hoşgörü ve saygının dayatılması gerekir. Sizi etkilemeyen bir şeye karşı hoşgörülü olmak kolaydır. Ama sizi etkileyen bir şeye karşı hoşgörülü olmayı başarmak gerekir. Bunu da hem Müslümanlar veya Hıristiyanlar, hem de laikler için söylüyorum. İnanma, düşünme ve yaşama biçimleri arasında hakiki farklılıklar varken, karşılıklı saygıya dayalı

bir topluluğu mümkün kılmanın kavgasını nasıl vermeli?

Eğitim ve medya önemlidir, ama sinagoglarda, camilerde, kiliselerde ve tapınaklarda bir araya gelmek de gerekir; dini olmayan etkin kültürel kurumlar ve aynı masanın etrafında toplanıp hem kendi tavırları, hem de paylaşılan bir dünyaya ulaşma iradeleri hususunda taviz vermeyen kimseler gerekir. Sivil toplum düzeyinde inşa edilmelidir bu. Eğitim ve medya araçları hâlâ çoğu zaman haddinden fazla Devlet'in elindedir; oysa sivil toplumun –sendikaların, gençlik derneklerinin, spor cemiyetlerinin, vb.– ve karşılıklı etkileşim içinde harekete geçen yurttaşların kaynakları olmaksızın bu iş becerilemeyecektir.

Fransa'da İslamofobi terimi tartışma yaratıyor; çünkü bazıları bunun meşru bir din eleştirisi olduğunu düşünürken diğerleri de bunun maskeli bir ırkçılık olduğunu ileri sürüyor. İlerici ya da muhafazakâr olmalarına bakılmaksızın birçok Avrupalının gözünde, Müslümanlar ırki değil dini bir grup oldukları için ırkçılığa konu olamazlar; ırkçılığın sadece bir biyoloji meselesi olmayıp ayırt edici kültürel ve dini özellikler taşıyan gruplara da yönelebileceğini ileri sürmek mümkün olsa bile... Dinin bireysel bir inanç gibi kavranışında kalmamızla alakası var mı bunun? Çünkü bu kavrayışa göre, aslına bakarsanız inanç değişebilir, ama deri rengi değiştirilemez...

Şimdi biri çıkıp da: "Ben antisemit değilim, Yahudi fobisiyle yetiniyorum" dese, ne düşüneceğimizi tahayyül etmek ilginç olabilir. Bugün Yahudilikten nefret etme fikrini Yahudi halkından nefret etme fikrinden ayıramayız; özellikle de Avrupa tarihi ve Yahudilerin ırklaştırıldığı Nazizm nedeniyle. Fakat Nazizm tarafından ırklaştırılmadan önce Yahudilerin dini zemin üzerinde antisemitizmi tecrübe etmiş olduklarını hatırlamak gerekir. Bugün Müslümanların da, başlangıçta dini olan temeller üzerinde Yahudilerin ırklaştırılma tarzına benzer bir süreçle ırklaştırılmalarından çekiniyorum.

Koşullar elbette farklı olsa bile bu tarih nazarında bugün Müslümanlarla beraber vuku bulana bakmak zorundayız. Tek tek her şeyi karşılaştıramayız, fakat tanıdık manzaralar buluyoruz. Müslüman-

lardan nefretin ırkçılık olmayacağına inandırmak için bunun "basit" bir din eleştirisi olduğu söylenerek İslamofobi kullanılıyor. Ve Müslümanlar özleştirilerek karikatürize ediliyor.

İnsanların dinlerini seçebileceği ama deri renklerini seçemeyecekleri fikrine gelince; halkların çoğunluğu için doğru değil bu. Bu bireysel seçim fikrine dayanan ve alaycı bir tarzda dini meselelere burnunu sokmadığı iddiasında olan laiklik, gerçekte halkın sadece bir kesimini ilgilendiren çok özel bir din anlayışını dayatıyor.

Irk da bizatihi bir inşadır; bir Beyaz ile bir Siyah arasında DNA farkı bulunmamaktadır. Siyahlarla Beyazlar arasındaki toplumsal bölünmeler toplumsal olarak inşa edilmişlerdir; çünkü biyolojik ya da bilimsel özel nitelikleri bulunmamaktadır. Bu anlamda, bir Siyah da bir Müslüman kadar ne olacağını seçemez; çünkü onun şahsındaki özel bir niteliğe bağlı değildir bu; çatışmalar kadar, özleştirici önyargıları dağıtma olanakları da bulunan, içinde yaşadığı toplumun inşa ettiği bir şeye bağlıdır. Dininden ve kültüründen yine de vazgeçmeksizin Müslüman statüsüne indirgenmemek nasıl mümkün olur?

Durumun artık farklı olduğunu söylemek isteyen bazılarının ileri sürdüğü gerekçe, 21. yüzyılın başında eylemlerini İslam adına üstlenen teröristler olmasına karşın, 20. yüzyılın başında Yahudilik adına üstlenilen terörist eylem bulunmamasıdır. Bütün dinlerin, geçmişte ya da halen, kendi aşırılıkçıları olduğu iyi biliniyor; fakat İslamın şimdi içinde bulunduğumuz durumunun, sadece dini olmayıp siyasi ya da jeopolitik nedenlerden de ötürü, bir kısmının terörizme elverişli bir zemin oluşturduğu bir anda değil miyiz?

Halihazırda İslamın ruhuyla ilgili bir çarpışmanın yaşandığı muhakkak. Müslüman aşırılıkçılığının konjonktürel sebepleri de var, yapısal sebepleri de; fakat her şeyden önce, içinden fundamentalist çıkaran tek geleneğin İslam olmadığını belirtmek gerektiği gibi, işlenen cinayetlerin İslam adına üstleniliyor olmasının bu cinayetlerin İslam geleneğine bağlı oldukları anlamına gelmediğini de hatırlatmak gerekir.

Hıristiyan aşırılıkçıları Amerikan kürtaj merkezlerine karşı şiddet hareketlerine giriştiklerinde, sorunun Hıristiyanlıkta değil, onun sadece bir yorumunda olduğu düşünülür. Mesihçi İsrailliler tarafından Filistinlilere karşı cinayetler işlendiğinde de, sorunun Yahudilik olduğu ve bu dinin özü itibariyle fundamentalist olduğu söylenmez. Fakat başka yorum olanaklarına kapıyı kapatmak pahasına, İslam için bu söylenir.

Taliban, El Kaide ya da IŞİD, İslamın içindeki küçük bir azınlıktan ibarettir ve Müslüman olmayanlardan ziyade Müslümanları öldürürler. Dolayısıyla bunların varlığını mümkün kılmış olan koşulları sorgulamalıyız. Bir akademisyen olarak, onlarla mücadele etmek için onları neyin dürtmüş olduğunu anlamak gerektiğini düşünüyorum. Başlıca üç etken saptıyorum. İlki devletlerin çöküşü; Afganistan ya da Irak'taki gibi. İkincisi, listenin başında ABD'nin bulunduğu, ama iyi bir yerinde de Fransa'nın görüldüğü, silah satışlarıyla beslenen savaş mekanizması. Üçüncü etken ise, önce her tür siyasi ve ekonomik evrimin önünü tıkayan diktatörlükleriyle Ortadoğu'da, fakat Avrupa'daki Arap kökenlilerin bir kısmı için de geçerli olan yurttaşlık krizi. IŞİD'in uğursuz dehası, Ortadoğu ve Avrupa'daki bu çifte yurttaşlık krizini birbiriyle bağlantıya sokmuş olmasıdır.

Bütün bunlar bu gruplara karşı mücadele tarzıyla güçlenir. Benim ülkem Pakistan'da, insansız hava aracı saldırılarının nasıl birçok kimseyi Taliban saflarına katılmaya ittiğine tanık oldum. IŞİD'in elindeki bölgelere yapılan bombardımanlar zeminindeki bir cevabın da aynı sürece yol açmasından korkuyorum.

Aşırılıkçılara karşı mücadelenin önceliği İslamın içinde bulunmamaktadır; Ortadoğu'nun bir kısmını etkileyen o yurttaşlık krizini halletmek için Suriye'de, Yemen'de ya da Irak'ta siyaseten içerici ve işleyen devletlerin yaratılmasındadır. Avrupa Müslümanlarının çok küçük bir bölümünü oluşturan ve IŞİD'in cazibesine kapılması muhtemel Avrupalı devşirmeler bakımından ise, dindar ve Müslüman da olsalar onlara toplumun siyasi ve ekonomik yaşamında bir pay verilmesi elzemdir.

Başka türlü söylersem; Judith Butler, Wendy Brown ve Talal

Asad ile yazdığımız kitap, "Devlet hangi rolü oynayabilir?" sorusunu dile getirmek için bir denemedir. Kendini sadece polisiye ve hapsedici bir güce indirgemeden hangi rolü oynayabilir? Devletin taşıdığı laik gelenek, başının çaresine bakamayanların ekonomik ve toplumsal olarak cezalandırılmalarını meşrulaştırmak için değil de, içinde yaşadıkları Avrupa ülkelerinde bombalar patlatmak istemeyen ezici Müslüman çoğunluğuyla çatışmalı da olsa hakiki bir diyalog başlatmanın bir yolu olarak nasıl kullanılabilir?

Bu diyalog zor sorulara dayanmaktadır. Evet, Müslümanlar Peygamber karikatürlerinden derinlemesine müteessir olmuşlardır. Elbette onları yasaklamak için bir sebep değildir bu. Ama karşılıklı bir saygıya erişmek için, niçin ve nasıl kendilerini hakarete uğramış hissettiklerini anlamak gerekir. Bunu Fransa'daki aydınlar ve sol için bir hodri meydan çağrısı gibi görüyorum.

Charlie Hebdo *saldırısı Peygamber karikatürleri davasını okumanızda değişikliğe yol açtı mı?*

Evet. Karikatürlerin eleştirisi ile çizerlere karşı kabul edilemez şiddeti birbirinden ayırmanın önemini tekrar doğruladı benim gözümde. Fakat karikatürlere yöneltilmesi mümkün bir eleştiriyi ifade edince, bunu söylemek hiç de teröristlerin hareketini haklı göstermekten ibaret olmasa da, otomatik bir biçimde teröristlerin sempatizanı haline gelmediğiniz bir alan yoksa, ortak bir geleceğin nasıl tasarlanabileceğini göremiyorum.

Sözünü ettiğim ortak kitapta, karikatürlerin bence İslamofobik olmadıklarını, böyle düşünenlerin yanıldıklarını, bu karikatürlerin nasıl modern devlet tarafından düzenlenen özel bir laiklik ve din görüşünün parçası olduğunu anlamadıklarını söyleyerek gerekçelendirdim bunu.

Ama Peygamber çizimi yayınlarının uzun tarihine bakmaya başlayınca, bu çizimlerin sürekli bir biçimde ve ısrarla İslamofobik olma tarzları karşısında şaşkına döndüm. O zaman 19. yüzyılda Fransızlar ve Almanlar tarafından çizilmiş Yahudi karikatürlerini incelemeye başladım. Ve hiç beklemediğim halde karşılaştığım hakiki

benzerliklere afalladım kaldım. Bu karikatürlerde Yahudilere atfedilen yaşam tarzı, iş, giyim ya da yüz hatları gibi niteliklerin hepsi onların Fransız devletine karşı dürüstlük noksanlıkları ve muhtemel ihanetleri sonucuna varmaya yöneltiyordu.

Bugün Müslümanlar için de aynı fikirle karşılaşıyoruz: Takiye kokan davranışları, camiye gitmeleri, örtünme şekilleri... Bütün bunlar pek de umursanmayan dini bir alışkanlıklar bütününün göstergesi gibi algılanmakla kalmayıp, Cumhuriyet'e karşı muhtemel bir ihanetin belirtisi gibi görülmektedir. Buna çok dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum; çünkü teröristler de tam olarak Müslüman Fransızları Cumhuriyet'ten koparmak ve kendi tasarılarında yakıt olarak kullanmak istiyorlar.

Etienne Balibar, Fransız Marksist akımının temsilcilerinden biridir. Paris X-Nanterre ve Kaliforniya üniversitelerinde felsefe ve siyaset dersleri vermiştir. Türkçede yayımlanan kitaplarından *Eşitliközgürlük: Siyasal Denemeler* adlı kitabı 2016'da Metis'ten çıktı. Buradaki makalesi 29 Ağustos 2016 tarihli *Libération* gazetesinde yayımlanmıştır.

ETIENNE BALIBAR: LAİKLİK Mİ, KİMLİK Mİ?

DANIŞTAY KARARI SAYESİNDE*, Fransa'da kadınları örtünmeye zorlamakla değil de açılmaya zorlamakla görevli bir ahlak polisi görmekten kılpayı kurtulduk. Özgürlüklerin kullanılması, tanımı itibariyle onları kısıtlayan kamu düzeni icapları karşısında mümkün mertebe öncelikli olmalı. Demokraside kadınların hakları onların kararına bağlıdır; onları "özgür olmaya zorlamak" için davranışlarına yapıştırılan bir yorum anahtarına değil. Laiklik Devlet'in yurttaşlar karşısında yansız olma yükümlülüğüdür; yurttaşların Devlet karşısında ideolojik bir yükümlülükleri değil.

Bu tanıtlamaları benim gibi temel öneminde telakki edenler çoktur. İslam adına girişilen suikastler dizisinin yol açtığı duyguların, entegrist bir laikçilikle milliyetçiliğin azdırılması stratejisini bileştirmek için sömürülmesine bir durak verdiklerinden, bir karşı-taarruza yol açacaklar. Bazı seçilmişlerin adalet düzenine karşı yürüttüğü gerilla mücadelesinden de önemlisi, muayyen bir dine aidiye-

* 2016 Yazında burkiniyle plaja gidilmesini yasaklayan belediye kararlarını iptal eden karar. –*ç.n.*

tin işaretlerinin kamusal alanda yasaklanmasında yeni bir adım atılarak yasa teklifi getirilmesi olacak; ama bunun bedelleri de yüksek olacak, zira böyle bir yasa çıkarmanın sadece bir anayasa değişikliği gerektirmediği açıkça görülmeye başlanıyor; hukuk devletinden olağanüstü hal devletine doğru sapmak demek bu.

Laiklik anlayışı ve kurumu hususundaki sonuçları da önemli bunun. Fakat bu noktada, felsefi açıklama gerektiren bir zorluk uç veriyor. Fransa'da laikliğin ne olmuş olduğu ve yaşadığımız anda ne hale gelmekte olduğu üzerine bir "şecere" çalışması lazım. Bu zemin üzerinde ise muhafaza edilmesi, sürdürülmesi veya onarılması gerekenleri, ama aynı zamanda, ilkedeki anlam tersyüz edilip tam zıddına dönüşmesin diye düzeltilmesi gerekenleri de tartışmak lazım.

Tarih bakımından Fransa'daki laiklik fikri, her biri Katoliklik ile Cumhuriyetçilik arasındaki asırlık çatışmadan çıkmış iki anlayış tarafından paylaşılmaktadır. Régis Debray bunları "cumhuriyetçi" ve "demokratik" diye adlandırmıştı; fakat bu alternatif tatmin edici değil, çünkü her iki tarafta da demokratik unsurlar var ve her ikisi de cumhuriyetçi geleneğe ait. Uzaktan uzağa Hobbes'tan esinlenen ilkinin devletçi ve "otoriter" olduğunu, kısmen Locke'un kavramlarından türeyen ikincisinin ise liberal, hatta "liberter/anarşizan" eğilimli olduğunu söyleyebilirim. İlki, laikliği, kamu düzeninin özel faaliyetler ve görüşler üzerindeki "kural koyucu" önceliğinin temel bir parçası gibi görür; ikincisi ise, vicdan ve ifade özgürlüğünün bağlı oldukları sivil toplumun özerkliğini, Devlet'in hizmetkârlık edip kefil olduğu bir kural gibi ortaya koyar. 1905 tarihli, Kilise-Devlet ayrılığını getiren yasa, ikincisinin birinci (demokrasinin cumhuriyet) karşısında zaferini temin etmekten ziyade, "toplumun laikleştirilmesi" için din adamları sınıfına karşı projelerde, bireysel ve kolektif özgürlüklerin teminat altına alınması yoluyla bir *tashih*'e gidilmesinin belirtisi olmuştur; bu özgürlükler sayesinde de, Devlet'in laikliğinin varoluşsal ya da demokratik karakteriyle ilgili bir tehditle karşı karşıya kaldığı her durumda öndan yana olunduğu elbette gösterilebilmektedir.

Eşsiz yorumcuların aksine, kamu otoritesinin hukuki, ahlaki ve pedagojik bir anlayışının araçsallaştırılmasını, cumhuriyetçi ve laik

diye adlandırılsa da milliyetçi ve islamofobik olan bir "değerler dizgesi" fikrine doğru kaymasını hangi gerekçelerin kolaylaştırdığını görsem bile, bugün siyaset sahnesinin hem solunda hem sağında programının gelişmekte olduğunu gördüğümüz "kimlik olarak laikliğin", Hobbes'un mirasının basit bir vurgulanışı ya da liberal yorum karşısında temsili rövanşı olduğunu düşünmüyorum. Dönüşüme benzer bir şeylerin vuku bulmuş olduğunu sanıyorum.

Kimlik olarak laikliği ima eden simgesel denklem aslında tüm kapsamıyla tekrar onarılmalıdır: Bu denklemin ortaya koyduğu, *Cumhuriyet'in kimlik kaynağının laiklik olduğu*; bununla *bağıntılı olarak* da laikliğin, dini inançları nedeniyle ulusun bağrında "yabancı bir bünye" teşkil edebilecek yabancı kökenli (ki bu da açıkça şu demektir: sömürge ve sömürge-sonrası) ahalinin *asimilasyonu*'na hizmet etmesi gerektiğidir. "Cemaatçiliğin" önüne set çekme saplantısını taşıyan laiklik, dolayısıyla sonunda bir Devlet cemaatçiliği inşa eder (değerler yoluyla, ama aynı zamanda kültürel kaideler ve yasaklar yoluyla da). Fakat özellikle güncel konjonktürde daha vahim bir şey var: *Asimilasyon*'un simetriği, ya da tersyüz edilmiş eşanlamlısı *kültürsüzleştirme*'dir. Oysa "Hıristiyan" ve "seküler" uygarlığın Avrupa'daki Müslüman toplulukları üzerindeki (ve "modernleşmiş" Arap-Müslüman toplumları üzerindeki) nüfuzunu kınayıp, bunu fırsat bilerek farklı internet sitelerinde okunabildiği gibi *cihad*'ı meşrulaştıran İslami fundamentalizmin ideolojik taarruzundaki vurucu güçtür bu mefhum. Laikliğin Cumhuriyet fikri tarafından ima edilen ve asimilasyon gerektiren (sadece toplumsal yaşamla bütünleşme ve yurttaşlık ödevlerinin yerine getirilmesi değildir bu) kolektif ve ulusal kimlik olarak inşası, böylelikle Fransız siyasetinin aynı zamanda önlemini almakta olduğunu ileri sürdüğü totaliter bir söylemle, birbirini taklit eden rakipler senaryosuna doğru çekilmektedir. Hiç değilse şu söylenebilir: Böyle bir inşa, ne tehlikelerin tabiatını anlayacaktır, ne de –"savaşta olduğumuza göre"– yurttaşlar arası dayanışmayı kurmaya hizmet edecektir.

Hiç kuşku yok ki bu kimlikçi laiklik "canavarı"nın birdenbire ortaya çıkışı, aşırı şiddet hareketlerine bağlı olarak günümüz dünyasında çok sayıda milliyetçiliğin azgınlaşmasından ve vuku bulan

"uygarlıklar çatışması"ndan tecrit edilerek münferit olarak ele alınabilir bir hadise değildir. Bununla birlikte "Fransa'da aldığı" biçim özeldir. Bizi derinlemesine şaşırtmaktadır, çünkü siyasi tarihimizde temel bir rol oynamış olan bir ilkenin siyasi işlevini tersyüz etme eğilimindedir: İşin aslına bakarsanız, belli bir laikçilik biçimi vaktiyle kilise egemenliği yanlılarının işgal ettiği yeri aldı. Tepki vermek hayatidir. Ama olup biteni anlamak gerek; "cepheler"i yeniden çizmek, eski çarpışmaları aynen tekrar oynamaya da kalkışmamak gerek.

Fransız filozof Alain Badiou, Ecole Normale Supérieure'de hocalık yaptı ve Paris'teki Uluslararası Felsefe Okulu'nda dersler verdi. Robert Maggiori ile Anastacia Vecrin'in *Libération* için yaptıkları bu söyleşi 12 Ocak 2016 tarihli. Badiou, vaatlerini yerine getirmeyen bir kapitalizmin hüsrana uğrattığı dünya gençliğine, ideolojik bir alternatif sunma gerekliliğini hatırlatıyor.

ALAIN BADIOU:
BATI'YA DUYULAN ARZUNUN HÜSRANA UĞRAMASI ÖLÜM İÇGÜDÜSÜNE ALAN AÇIYOR

MAGGIORI VE VECRIN: *Ocak saldırılarıyla Kasım saldırıları arasında nasıl farklılıklar görüyorsunuz?*

ALAIN BADIOU: İkisinde de aynı tarihsel ve jeopolitik bağlamdayız; katillerin mahreci aynı, ölüm ve intihardaki gözü dönmüşlük aynı; devlet cihetinde de aynı polisiye, milliyetçi ve intikamcı cevap. Bununla birlikte, kitle katliamı cihetinde de devletin cevabı cihetinde de önemli farklılıklar var. Önce, ocak ayındaki cinayetlerde hedef gözetilmiş, kurbanlar seçilmişti: *Charlie Hebdo*'daki kâfirler, Yahudiler ve polis memurları. Bu cinayetlerin ideolojik, dini ve Yahudi düşmanı mahiyeti bariz. Öte yandan verilen cevap kitlesel bir güç gösterisi biçimini alarak ulusun hükümet ve uluslararası müttefikleri arkasındaki birliğini "Hepimiz Charlie'yiz" gibi kendisi de ideolojik bir slogan etrafında simgeleştirmek istiyor. Belirgin bir noktadan yana çıkılıyor: Laik özgürlük, kutsala hakaret hakkı.

Kasım ayında ise cinayet hedef gözetmiyor, çok bariz bir biçimde nihilist: Kitle taranıyor. Cevap ise halk gösterisi içermiyor, sloganı hamasi ve haşin: "Barbarlarla savaş". İdeoloji ancak gerektiği kadar ve soyut miktarda, "değerlerimiz" tarzında. Gerçek ise, polis seferberliğinin son derece sertleşmesi ve onun beraberinde vicdanı susturup özgürlükleri katleden, tamamen yararsız olduğu gibi olağanüstü hali sonsuz kılmaya da göz diken bir sürü yasa ve kararname. Akılcı ve ayrıntılı bir müdahalenin daha da geciktirilemez ve elzem olması bundandır. Kamuoyunu, elbette canilerin nihilist kıyıcılığına da, devletin polisinin borazancılığına da meyletmemesi gerektiğine ikna etmek gerek.

13 Kasım'ı, komünizmin tarihi başarısızlığının sebep olduğu bir "dert" gibi tahlil ediyorsunuz. Neden? Nostaljik ve miadı dolmuş gibi görünen bir okuma anahtarı bu...

Devletlerin özel oligarşi karşısında zayıflaması gibi, Batı'ya duyulan arzu gibi, bugün kendisine karşı hiçbir alternatif önerilmeyen küreselleşmiş kapitalizmin yayılması gibi dünyamızın mevcut somut hallerini çıkış noktası alarak mümkün olduğunca berrak bir açıklama protokolü önermeye çalıştım. Hiçbir geçmişe nostaljim yok. Seçmen olup oy atmak anlamında hiçbir zaman komünist olmadım. Benim "komünizm" diye adlandırdığım şey, yeryüzü gençliğine mevcut tüketim aygıtının mütevekkilane kabulü ile vahşi nihilist kaçış yolları arasında tercih yaptırma rezaletinden başka şeyler önerebilmektir. Benim için bu ne bir inatlaşmadır, ne de bir gelenek. Gençliğe tam da dünyanın şu halinden başka bir şeyin mümkün olduğunu düşünme imkânı sağlayabilecek siyasi bir tertibat, herhangi bir stratejik çerçeve olmadığı müddetçe, 13 Kasım gibi patolojik belirtiler göreceğiz.

Bütün sorumluluğu küreselleşmiş kapitalizmin ahtapotumsu tahakkümünün üzerine atmak, tam da başka bir modeli tanıtmak isteyen entelektüellerin ve düşüncenin sorumluluğunu ihmal etmek değil mi?

60'lı ve 70'li yılların solculuğuyla hemen bir başarı kazanılamadığı için hayal kırıklığına uğrayıp 80'li yıllardan buruklaşmış bir halde çıkan muayyen sayıda entelektüel, yerleşik düzeni benimser hale geldiler. Dünyada yer edinmek için, Batılı huzurunun savunucuları haline geldiler. Onların sorumluluğu bariz elbette. Fakat kapitalist yayılmanın radikal bir eleştirisi ve komünizm varsayımını yenileyip güçlendirmesi gereken alternatif öneriler cihetindeki gecikmeyi de hesaba katmak gerek. Bu zayıflık felaketin boyutlarının büyüklüğünden geldi. Sadece uzun zamandır eleştirilen sosyalist devletler değil, özellikle savaş-sonrası Fransası'nın entelektüel kesimindeki ilerici ve devrimci fikirlerin hâkimiyeti de adeta çöktü. Bu çöküş, kavramsal ve ideolojik, özellikle de felsefi bir yenilenme icap ettiren derin bir bunalımı gösteriyordu. Başkalarıyla birlikte, bu göreve soyundum, fakat işin daha çok başındayız. Lenin, tarihin duyarlı tabakası olduğunu söylüyordu entelektüellerin. Tarih, 70'li yıllar ile 80'li yıllar ortasında bize olağanüstü şiddetli bir ideolojik alt üst oluşu dayattı: Her türden gerici fikrin daha önce benzeri neredeyse hiç görülmemiş bir zaferini.

Tasvir ettiğiniz dünyada, devletlerin zayıflaması var. Küreselleşmiş kapitalizm karşısında devletler neden düzenleme aktörleri olamasınlar?

Marx tarafından sermayenin iktidarına dayalı diye nitelenmiş olan devletlerin, bugün Marx'ın da öngörmediği bir düzeyde buna dayandıklarını saptıyoruz. Devletler, küreselleşmiş kapitalizmin hegemonyacı sistemiyle alt alta üst üste bir durumdalar. Onyıllardır, iktidarda hangi parti olursa olsun, "benim asıl hasmım finanstır" türünde ne beyanlar verilmiş olursa olsun, aynı politika sürmektedir. Bu yüzden özel bireyleri suçlamak bence haksızlık. Son derece kuvvetli zincirleme bir sistem olduğunu, kapitalist oligarşinin devletlik işlevini hayret verici bir biçimde belirlediğini düşünmek daha akılcı olur. Kısa süre önce yaşanan Yunanistan olayı bunun çarpıcı bir örneği. Kitle hareketlerinin ve bir siyasi yenilenmenin olduğu, yeni bir sol örgütlenmenin yaratıldığı bir ülke vardı önümüzde. Oy-

sa Syriza iktidara geldiğinde, finansın icaplarına ve alacaklıların taleplerine direnebilecek hiçbir güç oluşturmadı bu.

Değişime duyulan istek ile değişimin mümkün olmaması arasındaki bu uymazlık nasıl açıklanabilir?

Hegemonyayı elinde tutan kapitalist güçlerin nesnel bir zaferi yaşandı; ama aynı zamanda, tüm insanlık ölçeğinde ekonomik ve toplumsal dünyanın başka bir örgütlenmesinin de mümkün olduğu fikrini düpedüz ortadan kaldıran, bütün biçimleriyle gericiliğin büyük bir öznel zaferi de yaşandı. "Değişim" isteyen çok sayıda insan var; fakat gerçek düşünce ve gerçek eylem bakımından başka bir şeyin mümkün olabileceğine kendilerinin de kani olduklarından emin değilim.

Jürgen Habermas ekonomiden zamanımızın teolojisi diye bahsediyor. Bu sistemli aygıtın teolojik olduğu izlenimine kapılıyoruz. Fransa'da olup bitenleri nasıl açıklıyorsunuz peki?

Saldırıya uğrayan tek ülkenin Fransa olmadığını hatırlatmak isterim. Bu hadiseler günümüz insanının içinde yaşadığı genel çerçeveyle alakalı; çünkü hemen her yerde farklı koşullarda vuku buluyorlar. Fransa'daki olayın akabinde, Kaliforniya'da korkunç bir kitle kıyımının yaşandığı sırada Los Angeles'taydım. Bununla birlikte, nesnel tahlillerin ötesinde, elden geldiğince katillerin öznelliğine girmek gerek. Bu genç canilerde Batı'ya duyulan bir arzunun ezilmiş ya da imkânsız kılınmış olmasının etkileri bariz. Bu temel tutkuyu az çok her yerde buluyoruz; her şeyin anahtarı da bu: Başka bir dünya mümkün olmadığına göre, bu dünyada niçin bize yer yok? Başka hiçbir dünyanın mümkün olmadığını kafanızda canlandırırsanız, bu dünyada size yer olmaması, para, konfor ve tüketim gibi bu dünyanın kıstaslarına uygun bir yerinizin olmaması dayanılmazdır. Bu hüsran ölüm içgüdüsüne alan açar: Arzulanan yer, sahip olunamadığı için nefret de edilendir. Klasik bir öznel nedendir bu.

"Batı'ya duyulan arzu"nun ötesinde, sömürgeci geçmişinin Fransa' da bıraktığı izler de işe karışıyor sanki...

Gerçekten de tasfiye edilmemiş bir sömürgeci bilinçaltı var. Arap dünyasıyla ilişkinin yapısı, bütün Mağrip'te uzayıp gitmiş doğrudan bir yönetim dizisince oluşturulmuş. Bu bilinçaltı tanınmadığı ve güncellenmediği için, "sol" denen kamuoyunda bile muğlaklıkların belirmesine sebep oluyor. 1956'da Cezayir savaşını tekrar başlatanın bir sosyalist hükümet olduğunu, 80'li yılların ortasında, Afrika kökenli nüfustan bahsederken, "Le Pen['in] gerçek sorular sordu"ğunu bir sosyalist başbakanın söylediğini unutmayalım. Solun sömürgecilik tarafından, maskeli olduğu ölçüde önemli bir tarihi yozlaştırılması vardır. Ayrıca 50'li yıllar ile 80'li yıllar arasında sermaye eski sömürge Afrikasından kitle halinde gelen proleterlere zorunlu bir ihtiyaç duymuştur. Ama 70'li yılların sonundan itibaren başlatılan kudurgan sanayisizleşmeyle birlikte, o aynı sermaye eski işçilere de, onların çocuklarına ve torunlarına da hiçbir şey önermemekle kalmıyor, bir yandan da onların ülkemizdeki varlığına karşı gürültülü kampanyalar yürütüyor. Bütün bunlar felakettir ve olmasa hiç eksikliğini hissetmeyeceğimiz, İslamdan korkan o nev'i şahsına münhasır Fransız entelektüelini üretmiştir.

Yaptığınız tahlilde din sorununu, özellikle de İslamı dışarıda tutuyorsunuz...

Bu bir yöntem meselesi. Tahlilin çıkış noktasını din olarak görürseniz, işin içinden çıkılmaz olur; kofluğu oranında gerici de olan "medeniyetler çatışması" şemasına kıstırırsınız kendinizi. Ben yansız, evrensel kapsamlı ve farklı durumlara uygulanabilir siyasi kategoriler öneriyorum. Kendini hem "ideolojik" nedenlerle cinayet işlemekteki saçma böbürlenmeye, hem de intihar eğilimli nihilizme kaptıran gençliğin bir kısmının faşistleşebilmesi, evet, bir an için İslamın rengine bürünüp onun şekillerini alabilir, yadsımıyorum bunu. Fakat bizatihi din bu davranışları üretmez. Bize hep çok sayıda görünseler de bunlar çok nadir istisnalardır; özellikle de kitlesel bi-

çimde muhafazakâr olan Fransa İslamı'nda. Ancak İslamileşmenin bu uç biçiminin öznel koşullarının önce canilerin öznelliği içinde oluşturulduğunu saptadıktan sonra, İslama ve din meselesine gelmek gerekir. Bunun için, İslamileşmenin faşistleştirmediğinin, faşistleşmenin İslamileştirdiğinin söylenmesini öneriyorum. Faşistleşmeyi zorlayacak olan ise, kökeni ne olursa olsun halk kesimlerindeki gençliğin birleşebileceği yeni bir komünist öneridir.

Régis Debray, yazar ve filozof. Cumhuriyet ve kutsallık üzerine çok sayıda kitabı var. Nicolas Truong'un *Le Monde* için yaptığı söyleşi 26 Ocak 2016'da yayımlandı.

RÉGIS DEBRAY: DİNLERİN EVRENSEL BİRLİĞİ HER YERDE KRİZDE

NICOLAS TRUONG: *Başbakan Manuel Valls ile Laiklik Gözlemevi başkanı Jean-Louis Bianco arasındaki polemik*, Fransa'daki laiklik anlayışları arasındaki, bir yanda "kapalı" bir laikliğin taraftarları, diğer yanda da "açık" bir laikliğin savunucuları arasındaki bir savaşın açığa vurması mı?*

RÉGIS DEBRAY: Geleneğimizde iki solun ve üç sağın bulunduğu, Mülkiye'nin ilk yılında öğrenilir. Şaşırtıcı olan, acıklı olan, bir araya getirmeye yönelik laikliğin birbirini yeme noktasına varmış olmasıdır. Ekümeniklik** her yerde krizde görünüyor. Müdür Leschi ile ben bu münakaşalara yabancıyız.

Bizim niyetimiz, ortak davranış kurallarından oluşan bir platform yoluyla, anlaşmazlık konusu olan kırk kadar vakayı inceleye-

* 15 Kasım 2015 tarihli *Libération* gazetesinde yayımlanan "Nous sommes unis" (Hep Birlikteyiz) başlıklı, terör saldırılarını kınama metninde Müslüman Kardeşler'e yakın bazı imzacıların olması nedeniyle Başbakan Valls'ın Laiklik Gözlemevi başkanı Bianco'yu kınaması üzerine başlayan polemik. –*ç.n.*

** Üç İbrahimi din olarak İslam, Hıristiyan ve Yahudi dinlerinin ortak manevi değerlerine vurguda bulunan, dünya kapsamındaki dini birlik. –*ç.n.*

rek pratik bir rehberle temellere dönüş yapmak ve ne niteleyicisi ne de gizli ajandası olan bir laikliği fiiliyatta yaşatmaktır. Etkili olmak için mütevazı davranalım. Varoluş özden önce gelmelidir. Teorinin böldüğü yerde, alıştırma birleştirebilir. Soldakilerin, sağdakilerin, ya da hiçbir yerden olmayanların eline verilecek bu ilkyardım çantasının meramı budur.

1905 Yasası ve bizim laikliğimizi yönlendiren metinler bu kadar farklı yorumlara yer verebilecek derecede bulanık mı?

1905 Yasası'nda, kilise-devlet ayrılığının kilit taşı olan laikliğin adı bile anılmaz. Pratiğin teoriden ne kadar önce gelmiş olduğunu gösterir bu; hem de 1880 yıllarından beri. Vicdan özgürlüğü üzerine genel sözleri bir yana, açık ve tekanlamlı bir tanımının olmamasının uygulamada esneklik avantajı vardır, ne var ki fikirlerde de muayyen bir bulanıklık yaratma mahzuru bulunur. Eski Rejim'de olduğu gibi, bir üstün astına sevimli bakışı tarzında gösterilen hoşgörü buna bir örnektir. Ya da kesin olarak hiçbir taahhüde bağlamayan ve ihlali durumunda hiçbir cezai yaptırım kapsamayan güzel bir değer. Mesela kardeşlik güzel bir değerdir, saygı da; ama şayet bir belediye başkanının bir astına gösterdiği kardeşlikte bir eksiklik olursa, onu mahkemeye veremeyiz. Laiklik öncelikle hukukun alanına girer. Aklın bir talebinin yasaya girmesidir.

2015'te laiklik nedir? Sadece bir hukuksal çerçeve olarak mı kalmalıdır, yoksa aynı zamanda din yayıcılığına karşı bir sur da teşkil etmeli midir? Bilhassa İslamcı taleplerin artması karşısında, kavgacı bir laikliğe ihtiyacımız yok mu?

Hukuksal çerçeve kalkanların en güvenilir olanıdır; onun nesnelliği de herkes için hukuk önünde bir eşitlik garantisidir. İhtiyaç olduğunda bunu uygulayacak cesarete sahip olmak gerek. Zayıflık göstermeden. Kilise'nin eski büyük evladı, 1900'deki Katoliklikle aynı güç hırsını bugün entegrist bir fraksiyonu gösteren İslamın küçük evladı olmak için yapmamıştır Devrim'i.

Kimliksel parçalanma ve dinselliğin çok yönlü uyanışı, cismaniliğin bağımsızlığını dünyanın her yanında azaltıyor, en başta olduğu yerde bile: İsrail, Mısır, Hindistan, Endonezya, Meksika. Dünyadaki laik devletler silinip gidiyor. Dolayısıyla Fransa Cumhuriyeti'nin sekterliğe de önyargıya da düşmeden, kendi tarihinden aldığı yasanın silahlarıyla kendini savunması gerek. Hiçbir özel aidiyet özel haklar getirmez; hele bir hukuk, genel yasada hiç istisna teşkil edemez. Ulus tarafından onaylanmış bir medeni kanun vardır, herkes için aynıdır, nokta. Diğer yandan vahyedilmiş dinler elinde kendi yetkilerine girmeyen şeylerin alanına taşma tekeli de yoktur. Devlet, kendi din adamları ve kendi kutsal metinleri olan yeni şirket ve piyasa diniyle de ilişiğini kesse hiç fena olmaz tabii. Zamanını yaşamak gerek, değil mi? Din adamları gibi güç iradeleri de kılık ve sözdağarcığı değiştirebiliyorlar.

Sizce neden Müslüman din adamlarının sayısı artırılmalı ve takvime yeni tatil günü eklenmemeli? Bir okula Noel köşesi açılması da neden "tartışılır hareket" gibi görünüyor size? Neye izin verildiğiyle neyin yasak olduğunu belirleyen imleci nereye yerleştiriyorsunuz?

"İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar," diyor Marx.* Dedelerimiz belki *18 Brumaire*'i okumamışlardı, fakat yüzyıllara dayanan bir ibadetin kültürde tortular bıraktığını ve zihinlere, takvime ve manzaraya kazıldığını biliyorlardı. 1906'da Pazar günü haftalık dinlenme günü ilan edildi; işçi hareketinin laik bir kazanımıydı bu. Bugünkü on bir yasal tatil günümüz de Hıristiyan kökenli: Paskalya, İsa'nın Göğe Çıkışı, Meryem Ana'nın göğe çıkışı ve Noel. Diğer dini ibadetlere hakları nasıl verilecek? Müslümanlara ve Yahudilere? Bu kadarla kalsa iyi. Ortodokslara, Budistlere, Hindulara, Evanjelistlere? Nerede duracağız?

* Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Tanıl Bora, İletişim, s. 30, 2010. –*ç.n.*

Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla döşelidir ve şayet tarih bizim kanunumuz değilse, "ölmüş nesillerin ağırlığı"na aldırmayan bir kanun sonunda bu geçmişi daha etkili, hatta iştah uyandırıcı hale getirir. Mustafa Kemal sonrası Türkiye'ye bakın. Teokratiklik bir bumerang gibi dönüyor. Pazar meydanında bir Noel köşesi çok şirindir, taşra şenliklerindeki aziz kuklaları gibi. Aynı şeyi belediye binasına koyduğunuzda, bu, sebepsiz de denemeyecek bir biçimde, Katolik olmayanları simgesel olarak dışlama isteği gibi yorumlanacaktır. Ve diğer dini geleneklerin şikâyet etmelerine yol açacaktır.

"Gülümseme", yani dinler nazarında mizah pratiği, neden sadece bir hak olmakla kalmayıp, çok sayıdaki "laiklik ödevleri"nden biridir?

Teokrasiler gülmeyi sevmezler, ideokrasiler de. Sabah duamızı çok eğlenceli kılmaz bu, ama bir siyasi iktidar kendine karşı mizah çizimini ya da espri yapılmasını sansürlediği zaman, Mutlak'ın yerini doldurma iddiasında demektir. Nerede olursa olsun karikatürist bir alarm zilidir.

"Her karmalık-karşıtı talep bizatihi bir laiklik ihlali değildir" dediğiniz zaman taassuba alan bırakmış olmuyor musunuz?

Hayır. Laik okul çok uzun zaman boyunca oğlanlarla kızları ayırdı. 1968'den sonra erkek egemenliğine karşı koymak için erkeklerin varlığını reddeden kadın grupları gördük. Bildiğim kadarıyla karma localara karşı çıkan Masonlar da fena Cumhuriyetçiler değildir; tıpkı kadın basketbol takımları gibi. Şurada ya da burada türlerin ayrılmasında, dini bir sebeple olmadığı müddetçe kınanacak hiçbir şey yoktur. İmleç buradadır.

Neden imamlar Fransa'da yetiştirilmiyor?

Gerçekten de bu sorulabilir. Din adamlarının yetiştirildiği yer önemsiz değildir ve yabancı devletlerden maaş alan "ithal" imamlara bel bağlanması en beteriyle karşı karşıya bırakıyor bizi. İstenen şeyin

sonuçları da isteniyor olmalı. Şayet bir Fransa İslamı isteniyorsa, Fransa'da bir Müslüman İlahiyat Yüksek Enstitüsü olması zorunlu. Hiç değilse referans alınan bir yetiştirme merkezi olmalı. Uzun öğrenim görüp diploma almadan rahip, papaz ya da haham olunamıyor. Bu bir zorunluluk. İmamlar için neden geçerli olmasın bu? Yoksa internet üzerinden adam devşirmek mi tercih ediliyor?

Laiklik sivil din yerini tutabilir mi?

Zamanlarında Rousseau'nun ve Jaurès'in sormuş oldukları esas soruyu soruyorsunuz. "Bütün ruhları, gelip gittikleri sonsuza değin birbirine bağlayan ortak inançların olmadığı dinsiz bir toplum tasarlayamıyorum," diyordu. Söz dağarcığı o döneminkidir, kaygı ise her zamankidir. ABD'de Kitabımukaddesçi-vatansever bir din vardır; aşkınlıkları ise Tanrı, bayrak ve dolardır (ortalarında Yüce Varlık'la). Fransa "bölünmez, laik, demokratik ve sosyal" bir cumhuriyettir. Laik, diğer üçü tarafından taşınan ve taşıtılan bir sıfattır sadece. Bölünebilir, oligarşik ve anti-sosyal bir cumhuriyet, Toplum'a değil de Devlet'in yanına gelmesi gereken laik sıfatıyla kalmakta zorluk çekerdi.

Fransa'da özel bir biçimde gayri-medeni olan sivil toplum, tabiatı itibariyle, dini ya da ideolojik bağlılıkların, cemaat çıkarlarının ve birbiriyle savaşta olan kabilelerin mekânıdır. Sadece totaliter bir devlet, toplumu laikleştirmek isteyebilir. Laik kılınması gereken Devlet'tir, bu sözcüğü cisimleştiren onun varoluşudur ve kamu gücünün alaşağı edildiği yerde din adamlarının aynen mafya çeteleri gibi yükseldiğinin görülmediği tek bir örnek yoktur. Sansür talepleri artık özel hukuk derneklerinden gelmektedir; bizi bundan korumak da Devlet'e düşmektedir. Bu arada da dışarıdaki savaşların ve içerideki gizli anlaşmaların hayhuyu nazarında azametini koruması gerekmektedir hâlâ. Ve de devlet adamının sağa sola koşturarak müşteri kızıştıran bir iletişimciden başka bir şey olması.

Cumhuriyetçi bir kutsalı yaşatma ve su yüzüne çıkarma imkânı var mı hâlâ?

Ancak bizi aşan şey birleştirebilir bizi. Devlet artık bir idare heyetinden ibaret hale gelmişse, saygımız başka yere yönelecektir; o zaman da buyrun iç savaşa. Medeni/sivil olan ve etnik olmayan ulus bir halka bir ruh –Ernst Renan'ın deyişiyle bir anılar mirası ve bir birlikte yaşama iradesi– verebilir; sadece bir mevzuat değildir bu.

Çerçeve ile tabloyu karıştırmamak gerek; dini heyecanın, belki de her tür kardeşliğin gerektirdiği akıldışı ve hayalgücü payını sağlamasını da laiklikten talep etmeyelim. Laiklik mistisizme göre, hatta inanca göre yapılmamıştır. Fauré'nin *Requiem*'inin ya da Yahudi kadiş mateminin laik muadilini görmüyorum. Şayet insan aşılması gereken bir şeyse, laik bir rejimin azameti, hümanizmle iyimserliği uzlaştırır: Her bireye kendi vicdanında, hiçbir baskı ve itaat olmaksızın, kendi zavallı bireysel yaşamını aştığını düşündüğü şeyi seçme hakkını vermekten ibarettir.

Bertrand Badie, uluslararası ilişkiler uzmanı, siyasal bilimler profesörü. Paris'teki Institut d'etudes politiques'te profesör ve Uluslararası Araştırma ve İncelemeler Merkezi'nde (CERI) araştırmacı-öğretim üyesi. Badie, son kitabı *Nous ne sommes plus seuls au monde*/Dünyada Artık Yalnız Değiliz'de adaletsiz bir dünya düzeninin ana hatlarını çizmişti.
18 Mart 2016'da *Libération*'da yayımlanan söyleşiyi Marc Semo ve Catherine Calvet gerçekleştirdi.

BERTRAND BADIE:
BATI, DÜNYANIN ARTIK KENDİ TEKELİNDE OLMADIĞINI GÖZ ÖNÜNDE TUTMALI

SEMO VE CALVET: *Kitabınızın başlığı, "Dünyada Artık Yalnız Değiliz" ne anlama geliyor?*

BERTRAND BADIE: Önceden önemsenmeyen devletlerin ortaya çıktığını vurgulamakla birlikte, aynı zamanda uluslararası düzende sivil toplumların su yüzüne çıkışını da vurguluyorum. Uluslararası düzen kavramı 17. yüzyılda Vestfalya Barış Antlaşması'nın sonuca bağlanmasıyla Avrupalılar tarafından kıta ölçeğinde icat edilmişti. Avrupalılar, kıtaları ölçeğindeki bu kuralcı düzeni uluslararası düzenle eşanlamlı kılma yönünde hareket etmişlerdir. Bu dünyaya yeni bir düzen getirmesi gereken sömürgelerin bağımsızlaşması, Soğuk Savaş dünyasındaki ikikutupluluk uyarınca gerçekleşmiştir. Modern olan "Enternasyonal" fikri ile klasik olan "Avrupa birlikteliği" fikrini birbirine denk kılan bir dizi durum yaşanmıştır. Öyle ki ABD de ancak fazladan bir Avrupa gücü haline gelerek hakikaten

uluslararasılaşabilmiştir; özellikle de iki dünya savaşı sırasında Avrupa topraklarında çarpışmaya giderek... Sonra da elbette NATO'ya bağlı, ama derinlemesine eski dünyada kök salan bir ittifak sisteminde yer almıştır.

Avrupalılar sömürgeci imparatorlukları sayesinde dünyaya hükmetmişlerdi...

Sömürgeleştirme, hükmeden bir dünya ile hükmedilen bir dünya arasındaki bölünmeyi kalıcı bir biçimde yerleştirmişti. Bu mantık Avrupa çevresini kalıcılaştırdı. Eşitliksiz bir sistem fikri böyle sıradanlaştı ve eşitler arasında oluşturulmuş bir Avrupa kurumsal düzenine eklendi. Bu coğrafi evrime, küreselleşmenin yol açtığı toplumsal taşmanın sonuçları da ekleniyor. Bugün Batı, artık kendi tekelinde olmayan bir dünyanın varlığını göz önüne almalı; küresel aktörler haline gelmiş toplumsal aktörlerin temayüzünü de... Küresel düzene bizzat toplumlar akın ediyor: Özellikle de Güney toplumları Batılıların "baş başa"lıklarına son veriyorlar; klasik gücün ise onlar üzerinde hiçbir yaptırım kudreti yok.

"Zayıfların gücü" diye adlandırdığınız şey nedir?

Dünyanın savaş alanı Avrupa'dan ayrıldı ve Güney'e, Sahel ve Orta Afrika'ya, Ortadoğu'ya, hatta Orta Asya'ya doğru kaydı. Başlayan yeni çatışmalar artık güç çatışmaları değil, zayıflık çatışmaları. Güney toplumlarının ve kurumlarının zayıflığından türeyen savaş durumlarının nasıl sonuçlanacağını askeri güç belirlemiyor artık. Özellikle de, uluslararası gündem bu toplumları çevreleyen ve etkileyen ayrışma süreci tarafından belirleniyor. Dünyadaki başlıca çatışmalarda, mesela Sahel'de, siyasete ve devlete bağlı kurumların çürümesi, ulusların ve toplumsal sözleşmelerin neredeyse namevcut olması, aynı zamanda da toplumsal-ekonomik kalkınmanın son derece zayıf olması üst üste biniyor. Güçlüler artık ne sınırlara ne çatışmalara karar veriyorlar: Ancak tepki gösteriyor ya da denetim altında tutmaya çalışıyorlar. 21. yüzyılımızın başlangıcına, Bush'tan ziyade bir Bin Ladin'in ya da bir El Bağdadî'nin harekete geçirdiği

olaylar damga vurdu. Barack Obama, güce özgü tepki tavrının sınırlarını anlayan ve müdahaleci rutinde değişikliğe giden ilk Amerikan başkanı.

"Zayıflar"ın su yüzüne çıkışı ne zaman oldu?

Çok zaman önce. Şimdi geriye dönüp bakıldığında işin en şaşırtıcı tarafı, gelen hiçbir şeyin görülememiş olması. Dünyanın her tarafında, Batı'nın çekimine kapılmadığı gibi kendini bu Batı düzenine karşı tanımlama eğilimlerinin belirdiğini görmek için 20. yüzyılda olup bitenlere bakmak yeterli. İlk başlarda, bunlar kendilerini şiddetle göstermiyordu. Birinci Pan-Afrika Kongresi 1900'de toplanır ve farkına varılmaz; fakat Birinci Dünya Savaşı başkalarıyla birlikte kendini gösteren kimlikleri uyandırır; Pan-Asya konferansları gibi. İlk Pan-İslami kongre 1926'da Kahire'de toplanır; İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) hareketinin oluşumundan az evvel. Bütün bu toplantılar alarm teşkil etmeliydi; ama Batılılar, Batı dışında konumlanma yönündeki bu iradeye dikkat göstermediler.

Sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşmalarındaki başarısızlıkları nasıl açıklamalı?

Bu süreç iki sebeple tamamen başarısızlığa uğradı. Birincisi, formülün basite kaçması: Modelimizi başkalarının üzerine yapıştırabileceğimizi düşünüyorduk. Batılılar bu ülkelerin sömürge olmaktan çıkınca kendi suretlerinde devletlere dönüşeceklerini zannediyorlardı. Paradoksal bir biçimde, Batılı modeli ithal yoluyla yeniden üretmeyi teşvik edenler, sömürgeci güçlere karşı en sert mücadeleyi yürütmüş olan milliyetçiler arasından çıkıyordu. Bu modeli sömürgeciden öğrenmişlerdi – Nehru Cambridge'de yetişmişti; Afrikalı bağımsızlıkçıların en taşkınları metropolde öğrenim görmüşlerdir. Ama bu Avrupa siyasal modeli, yeniden üretilemediği ortaya çıktığı için, meşruluğunu yitirmiş ve çoğu zaman çökmüştür. Bütün o Güney devletlerinin çöküşü bugünkü çatışmaların baş sebebidir.

Sömürgelerin bağımsızlaşması muhayyilelerimizde gerçekleşmediği için mi bir başarısızlıktır?

Ama özellikle de sömürgelerin bağımsızlaşmalarından sonra dünyadaki yönetişim biçiminin değişmemesindendir. İster Güvenlik Konseyi olsun, ister G7, iktidar son derece dar bir oligarşik kulübün içinde kalmıştır. G20 hiçbir zaman gerçekten günyüzü görmemiştir. Dolayısıyla bu sistem dışlamayı sürdürmüştür. Hiçbir şeyin değişmediğini ve hiçbir şey öğrenmemiş olduğumuzu kanıtlarcasına, sanki hâlâ Clausewitz savaşlarıyla karşı karşıyaymışız gibi, Batılılar yeni çatışma durumlarına daima aynı tarzda, askeri müdahalelerle tepki göstermektedir. En halisâne niyetlerle de olsa, başkalarının savaşlarını sahiplenmek ve durumu daha da karmaşıklaştırmaktan başka şey yapmıyoruz. Afganistan'da da olsa, Irak veya Mali'de de olsa; Libya'dan hiç söz etmiyorum.

İki küreselleşme olduğunu belirtiyorsunuz: Kuvvetlilerinki ve zayıflarınki. Ne kastediyorsunuz bununla?

Hem sağda hem solda sürekli tekrarladığımız çok büyük bir hata var: Küreselleşme ile, yeni, hatta aşırı liberal bir modelin tamamına erdirilmesini karıştırıyoruz. Küreselleşme, başlangıcında, ekonomik bir hadise değildir. İletişim sistemindeki bir dönüşüme bağlıdır. Bugün, bu doğrudan iletişim, önceden bilinen haliyle uluslararası ilişkiler için ölümcüldür. Kısa süre önceye kadar, sınırlar ve topraklar sayesinde hükümranlıklar icra edilebiliyordu. Bugün, ulusötesi seferberliklerin karşı konulmaz bir tırmanışına tanık oluyoruz. İletişimdeki bu derinleşmenin başlıca sonuçlarından biri, günümüzde yoksulun kuvvetliyi ve zengini görüyor olmasıdır: İşte muhayyileleri derinlemesine yenileyen ve yeni dayanışma biçimlerini davet eden bir olgu.

Fransa gibi orta büyüklükte bir gücün elinden ne gelir?

Fransa, orta büyüklükte bir güç olduğunu ve artık dünyada yalnız olmadığını henüz gerçekten hazmetmemiştir. Orta büyüklükte bir

güç olarak yine de bazı kozlara sahiptir. Avrupa bütününde de Birleşmiş Milletler'de de çoktaraflı yerleşik ilişkileri vardır. Bir rol oynamayı bu bakımdan sürdürebilir. Fakat üyesi olduğu "Batı ailesi" minvalli, basitleştirici, kaba ve indirgeyici fikirden kurtulması gerekmektedir. Gerçekten küreselleşmiş, farklı bölgesel örgütlerin aracılığına dayanan ve ayrıca klasik savaş modellerinin artık iş görmediğini anlayan bir dış politika benimsemesi gerekir. Son olarak da, ötekilere yönelik gerçek bir siyaset inşa etmek gerekir: Ötekiyi tanımak onunla mutabık olmak demek değildir; önce çoğulluğu kabul etmek, sonra da kararnameyle buyurmak yerine, uluslararası birlikte varoluş biçimlerini gerçekten müzakere etmek demektir.

Yeni tehditleri daha iyi bertaraf etme olanağı sağlar mı bu?

Bizi bekleyen yeni cepheleşme biçimleri katmanlı savaşlar yaratıyor; bu savaşların elbette bir çatışma sahası var, ama rizomlar yoluyla bütün dünyaya yayılma yetenekleri de var. Nitekim Mezopotamya'daki [Irak ve Suriye] savaş, saldırılar yoluyla Paris, Molenbeek ya da Seine-Saint-Denis'de de mevcut. Oysa bizim 13 Kasım ertesinde ilk tepkimiz, Suriye'ye bombardımanlar ilan etmek oldu: Çağdışı bir savaş meydanı diplomasisi bu. Aynı şey François Hollande'ın teröristlerin "imha"sını istediğini beyan ettiği Mali'de de yaşandı. Paramparça olmuş bir toplum imha edilmez. Dünyada 500 bin civarında çocuk asker var. Bunlar bizim düşmanımız değil, dağılmakta olan toplumların çocukları bunlar. Bunlara karşı savaş tercihi saçma. Artık kendini dayatan muamele askeri değil toplumsal. Dolayısıyla uluslararası askeri harekâttan ziyade uluslararası bir *containment* (çevreleme) ve düzenleyici polis hizmetini düşünelim.

Edgar Morin, Fransız sosyolog ve filozof. Düşünceleriyle dünya barışına ve ulusların diyaloğuna sayısız katkıda bulunmuş olan yazarın 7 Şubat 2016'da *Le Monde*'da yayımlanan makalesini sunuyoruz.

EDGAR MORIN: HİÇ KİMSE FANATİK DOĞMAZ

UNESCO'NUN İLK KURULUŞ deklarasyonu, savaşın önce insanın zihninde bulunduğunu belirtmişti; bu yüzden de UNESCO barış için eğitimi teşvik etmek istemişti. Ama aslında, barışın savaşa yeğlenirliğinin öğretilmesi ancak beylik bir şey olabilir; sakin zamanlarda bu barizdir zaten. Sorun, savaş anlayışı zihinleri bastırdığı zaman ortaya çıkar. Dolayısıyla barışın eğitimini vermek, savaş anlayışına direnmek için mücadele etmek anlamına gelir.

Bununla birlikte barış zamanında bile, savaş anlayışının aşırı bir biçimi olan fanatizm gelişebilmektedir. Fanatizm mutlak doğrunun kesinliğidir, en doğru davadan yana hareket etme kanaatidir ve ona karşı çıkanlar ile beraber sapık ve zararlı olduğu hükmüne varılmış bir topluluğa ait olanları da, hatta inançsızları da (dinsiz bilinenleri) düşman telakki ederek imha iradesidir.

Ortak bir zihniyet yapısı

İnsan toplumlarının tarihinde dini, milliyetçi, ideolojik fanatizmin çok sayıda baskınını ve tezahürünü görebilmişizdir. Kendi hayatımda Nazi fanatizmlerinin ve Stalinci fanatizmlerin tecrübesini yaşadım. Maocu fanatizmleri ve, sükûnet içindeki Avrupa ülkelerimiz-

de, toplumdaki kötülüklerin sorumlusu olduklarına hükmettikleri kişileri hedef almakla kalmayıp, ayrım gözetmeksizin sivillere de yönelik saldırılara kalkışan grupçukları hatırlayabiliriz: Almanya'da "Baader Çetesi"nin Kızıl Ordu Silahlı Fraksiyonu, İtalya'da Siyah ve Kızıl Tugaylar, İspanya'da Bask bağımsızlıkçıları.

Öldürmeye yönelik bu eylemlerin her birini kınamak için "terörizm" sözcüğü kullanılır; fakat bu, hiç de saldırıları yapanları harekete geçireni değil, bizim yaşadığımız terörü, dehşeti gösterir sadece. Oysa fanatiklerin kendilerini kaptırdıkları davalar ne kadar çeşitli olursa olsun, fanatizmin her yerde ve her zaman ortak bir zihniyet yapısı vardır.

Bunun içindir ki yirmi yıldır okullarımızda, ilkokul sonu ve ortaöğrenimde bilginin ne olduğunun, yani onun hatalarına, yanılsamalarına, sapkınlıklarına neyin yol açtığının da öğretilmesini salık veriyorum. Zira hata yapma ve yanılsamaya düşme olasılığı, bilginin bizzat doğasındadır. Algısal olan ilk bilgi, duyumsal merkezlerimizdeki uyarılmaların sinirsel ağlarımıza ikili kodla bir tercümesidir daima; sonra da beyinde gerçekleşen bir yeniden-inşadır. Sözcükler dile tercümedir, fikirler ise sistemler halindeki yeniden-inşalardır.

İndirgemecilik, ak-karacılık, şeyleştirme

Nasıl fanatikleşilir peki? Yani dış dünya ve kendimiz hakkında kapalı ve yanıltıcı bir algı ve fikir sistemine nasıl hapsolunur? Hiç kimse fanatik doğmaz. Kendini bilgi sahibi olmanın sapkın ya yanıltıcı yollarına kaptırırsa tedrici olarak fanatikleşebilir. Her fanatizmin biçimlenmesinde vazgeçilmez olan üç unsur vardır: indirgemecilik, ak-karacılık ve şeyleştirme. Öğrenim bunları açıklamak, kınamak ve kökünden sökmek için ara vermeksizin çalışmalıdır. Zira kökünden sökmek tedbir mahiyetindedir, oysa radikallikten uzaklaştırma çabası, fanatizm yerini sağlamlaştırdığı vakit, geç kalmış olur.

İndirgeme, zihnin, bir bölümün bilgisiyle bir bütünü tanıdığını zannetme eğilimidir. Böylece, yüzeysel insan ilişkilerinde, görünümüne, birkaç bilgiye, ya da karakterinin bizim önümüzde gösterdiği bir özelliğine bakarak bir kişinin tanındığı zannedilir. İşe ürküntü

ya da antipati girdiği yerde, bu kişi en beter haline indirgenir; ya da aksine, sempati ya da sevgi duyulduğunda, en iyi halinden ibaret görülür. Benimsediğimizi en iyi halinden ibaret görmek de, ötekiyi en beterine indirgemek de, savaş anlayışının tipik bir özelliğidir ve fanatizme götürür.

İndirgeme, savaş anlayışının, özellikle de bu anlayışın barış zamanında gelişmesinin, yani fanatizmin alışılagelmiş bir yolu olur böylece. Ak-karacılık indirgemeciliğin izinde çoğalır ve gelişir. Artık sadece Mutlak İyiliğin Mutlak Kötülüğe karşı mücadelesi vardır. İndirgemeciliğin tektaraflı bakışını mutlakiyete iter, içindeki kör ak-karacılığın her yolla kötülüğün ortaklarına vurmaya uğraştığı bir dünya görüşü haline gelir; kaldı ki bu yaklaşım da düşmandaki ak-karacılığı kolaylaştırır. Dolayısıyla öldürme ve imha etme arzusunu haklı görmek için düşmanın gözünde bizim toplumumuzun en beteri olması, uyruklarının en beterleri olması gerekir. Bunu müteakiben de tehdit edilen biz, bize saldıran düşmanı insanlığın en beteri gibi telakki ederiz ve biz de az veya çok derinlemesine ak-karacılığa gireriz.

Fanatizme varmak için, harcına insan zihninin doğurduğu bir başka unsuru daha katmak gerekir. Şeyleştirme diye adlandırılabilir bu: Bir topluluktaki zihinler ideoloji ya da dünya görüşleri doğurur; bunun gibi tanrılar da doğurur ve bu tanrılar müthiş ve üstün bir gerçekliğe bürünür. İdeoloji ya da dini inanç, gerçeği maskeleyerek fanatik zihin için asıl gerçek haline gelir. İnsanın kendi zihni tarafından doğurulmuş olmasına rağmen, mitos ve tanrı zihin üzerinde kadirimutlaklaşır ve ona itaat, fedakârlık ve cinayet buyurur.

Bütün bunlar sürekli tezahür etmiştir ve İslama has bir özgünlük değildir. Birkaç onyıldır, devrimci fanatizmlerin (şu fâni dünyadaki bir selamete bizzat ateşle inanan) zayıflamasıyla, kadim bir azametten alçalmaya ve aşağılanmaya geçen bir Arap-İslam dünyasında kendine bir gelişme zemini bulmuştur. Fakat İslamcılığa geçen Hıristiyan kökenli genç Fransızlar örneği, ihtiyacın Mutlak Doğru getiren bir imana sabitlenebildiğini göstermektedir.

"Bilginin bilgisi"

Bugün ilkokulla birlikte başlayıp üniversiteye kadar süren bir "bilginin bilgisi" eğitiminin öğrenim programına dahil edilmesi gerekliden de öte, hayati görünmektedir bize. Bu sayede zihnin nerede oluştuğu, sapkınlıkları ve yanılsama riskleri henüz ergenlik yaşlarında bulunup ortaya çıkartılabilir; indirgemenin, ak-karacılığın, şeyleştirmenin karşısına, aynı gerçekliğin bütün çeşitli, hatta uzlaşmaz veçhelerini bağlayabilen, aynı kişinin, aynı toplumun, aynı uygarlığın bağrındaki karmaşıklıkları teşhis edebilecek bir bilgi oluşabilir. Kısacası zihnimizdeki zayıf nokta, en iyi geliştirdiğimizi sandığımız şeyin aslında en çok körleşme konusu olmasıdır: Bilgi.

Bilgide reform yaparak, savaş anlayışının yönelttiği körleşmeleri teşhis etme ve ergenlerde fanatizme götüren süreçleri kısmen öngörme yollarına sahip oluruz. Bunlara, belirtmiş olduğum gibi ("Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi"*), ötekiyi anlama öğrenimi ve belirsizlikle yüzleşme öğrenimini eklemek gerekir.

Bununla birlikte her şey çözülmüş olmaz: İman, macera, coşkunluk ihtiyacı kalır geriye. Bizim toplumumuz bunların hiçbirini vermez; bunları sadece özel yaşamlarımızda, sevgilerimizde, kardeşliklerimizde, geçici gönül birleşmelerimizde buluruz. Tüketim, süpermarketler, kazançlar, üretkenlik ve gayrisafi yurtiçi hasıladan oluşan bir ideal, dayanışma içindeki bir toplulukta kişi olarak kendini hayata geçirmek anlamına gelen insan varlığının derin özlemlerini tatmin edemeyecektir.

Sevgiye ve kardeşliğe iman etmek

Öte yandan, belirsizlik ve eğretilik zamanlarına girmiş bir haldeyiz; bunun nedeni sadece ekonomik bunalım değildir; bizim uygarlık bunalımımız ve insanlığın muazzam tehlikelerin tehdidi altında olduğu küresel bunalımdır. Belirsizlik endişeye yol açar, o zaman da

* Edgar Morin, *Les Sept savoirs nécessaires à l'éducation du futur*, École des Finances Personnelles, 2000. –ç.n.

zihin ruhsal güvenliği arar; ya tehlikenin dışarıdan geldiği düşünüldüğü için etnik veya ulusal kimliğine, ya da dini imanın getirdiği bir selamet vaadine kapanarak yapar bunu.

Yeniden canlandırılan bir hümanizm, bütün insanları aslında birleştiren kader ortaklığının bilincine, yeryüzü vatanımıza aidiyet duygusuna, şansları ve tehlikeleriyle insanlığın olağanüstü ve belirsiz macerasına aidiyet duygusuna burada vardırabilir.

Her birimizin içinde taşıdığı fakat halihazırdaki uygarlığımızın yüzeyselliği tarafından gaipte bırakılanı burada açığa vurabiliriz: Derin ihtiyaçlarımız olan sevgi ve kardeşliğe iman edilebileceğini, bu imanın insana coşku verdiğini ve belirsizliklerle yüzleşip endişeleri bastırma olanağı verdiğini.

Kitabın son yazısı olarak İtalyan filozof Giorgio Agamben'in 24 Aralık 2015'te *Le Monde*'da yayımlanan makalesine yer veriyoruz. Agamben saldırıların ardından Avrupa'da artan güvenlikçi politikaları tarihsel bir perspektifte ele alıyor.

GIORGIO AGAMBEN: HUKUK DEVLETİNDEN GÜVENLİK DEVLETİNE

AŞİNA OLDUĞUMUZ devlet modelinde kökten bir dönüşüm bağlamına oturtulmadığı takdirde, Fransa'daki olağanüstü halin (Şubat sonuna kadar) uzatılmasındaki gerçek hedef anlaşılmaz. Her şeyden önce olağanüstü halin demokrasiye kalkan olacağını ileri süren sorumsuz politikacıların sözlerini tekzip etmek gerek.

Tarihçiler bunun tam aksinin doğru olduğunu gayet iyi bilirler. Olağanüstü hal tam da Avrupa'daki totaliter iktidarların kurulma tertibatı olmuştur. Nitekim Hitler'in iktidarı alışından önceki yıllarda Weimar'daki sosyal-demokrat hükümetler olağanüstü hale o kadar sık müracaat etmişlerdir ki, daha 1933 öncesinde Almanya'nın parlamenter bir demokrasi olmaktan çıkmış olduğu söylenebilmiştir.

Göreve geldiğinde Hitler'in ilk işi de bir daha hiç yürürlükten kaldırılmayacak olan bir olağanüstü hal ilan etmek olmuştu. Almanya'da Nazilerin fütursuzca işleyebilmiş oldukları cinayetlere şaşırıldığında, bu işlerin bütünüyle yasal oldukları unutulmaktadır; zira ülke olağanüstü hale tabidir ve bireysel özgürlükler askıya alınmıştır.

Benzer bir senaryonun Fransa'da neden tekrarlanamayacağı bi-

linmez: Sosyalist hükümetlerin yurttaşlara artık kanıksatmış olacağı bir olağanüstü halin aşırı sağcı bir hükümet tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanılacağını tahayyül etmek zor değil. Uzatmalı bir olağanüstü halde yaşayan ve polis operasyonlarının tedricen adalet erkinin yerini aldığı bir ülkede, kamu kurumlarının çabuk ve geri dönüşsüz bir biçimde bozulmalarını beklemek gerekir.

Korkuyu ayakta tutmak

Olağanüstü halin bugün, Batı demokrasilerini artık Güvenlik Devleti (Amerikalı siyasetbilimcilerin deyişiyle *security state*) diye adlandırmak gereken bir şeye doğru evriltmekte olan bir sürecin içinde yer alması ölçüsünde daha da doğrudur bu. "Güvenlik" sözcüğü siyasi söyleme öyle bir girmiştir ki, yanılmaktan çekinmeden, vaktiyle "hikmet-i hükümet" diye adlandırılan şeyin yerini "güvenlik hikmetleri"nin aldığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu yeni hükümet biçiminin bir tahlili yapılmamıştır. Güvenlik Devleti, Hukuk Devleti'ne de, Michel Foucault'nun "disiplin toplumları" diye adlandırdığına da bağlı olmadığına göre, bir tanımı mümkün kılma amacıyla burada birkaç ana noktayı belirlemek uygun olur.

Siyaset felsefemizi derinlemesine etkilemiş olan Britanyalı Thomas Hobbes'un modelinde, erkleri hükümdara aktaran sözleşme, herkesin birbirinden korkmasını ve herkesin birbiriyle savaşta olmasını gerektirir: Devlet de tam olarak korkuya son vermeye gelendir. Güvenlik Devleti'nde bu şema tersyüz olur: Devlet kalıcı bir biçimde korku üzerine kurulur ve bu korkuyu ne pahasına olursa olsun ayakta tutmalıdır; zira esas işlevini ve meşruiyetini bundan alır.

Foucault "güvenlik" sözcüğünün Fransa'nın siyasi söyleminde ilk kez Devrim öncesindeki fizyokrat hükümetlerle belirdiğini göstermişti; felaketleri ve kıtlıkları öngörüp tedbir almak değildi söz konusu olan; vuku bulmalarına ses çıkarmayıp daha sonra onları idare etmek ve yararlı görülen bir istikamete yöneltmek söz konusuydu.

Hiçbir hukuki anlamı yok

Aynı şekilde, günümüzde söz konusu edilen güvenlik, terörist eylemleri öngörmeyi hedeflemiyor (kaldı ki imkânsız olmasa bile son derece zordur bu; çünkü güvenlik önlemleri ancak sonradan etkisini hissettirir; oysa terörizm, tanımı itibariyle hep bir dizi ilk darbedir), insanlarla umumi ve sınırsız bir denetim getiren yeni bir ilişki kurmayı hedefliyor – yurttaşların bilgisayarlarındaki ve iletişimlerindeki verilerin tamamının denetim altına alınmasını mümkün kılan tertibatlar üzerinde özel bir ısrar gösterilmesi, hatta bilgisayarların içeriğinin bütünüyle alınması bundandır.

Saptadığımız risk, terörizm ile Güvenlik Devleti arasında sistemli bir ilişkinin kurulmasına doğru sapmadır: Şayet Devlet'in kendini meşrulaştırmak için korkuya ihtiyacı varsa, öyleyse eninde sonunda terör üretmesi, ya da en azından terörün vuku bulmasına engel olmaması gerekir. Nitekim içeride savaşmak zorunda oldukları terörizmi besleyici bir dış politika izleyen ve terörist örgütlere mali kaynak sağladığı malum devletlerle yakın ilişkiler sürdüren, hatta onlara silah satan ülkeler görülür.

Kavranması önemli olan ikinci bir nokta ise, egemenliğin asıl sahibi kabul edilen yurttaşların ve halkın siyasi statüsündeki değişimdir. Güvenlik Devleti'nde, siyasi yaşama katılımları seçim yoklamalarıyla sınırlı kalan yurttaşların tedrici apolitikleşmesi diye adlandırmak gereken önüne geçilmez bir eğilimin yayıldığı görülür. Bu eğilimin endişe vericiliği, halkı, Devlet'in koruma ve büyüme temin etmesi gereken ve özünde siyasi olmayan bir unsur gibi tanımlayan Nazi hukukçuları tarafından kuramlaştırılmış olması ölçüsünde artar.

Bu hukukçulara göre siyasi olmayan bu unsuru siyasi kılmanın tek bir yolu vardır: Onu yabancıdan ve düşmandan ayıracak olan köken ve ırk eşitliği. Hayır, burada Nazi Devleti'yle çağımızdaki Güvenlik Devleti'ni birbirine karıştırıyor değiliz. Anlaşılması gereken şudur: Yurttaşlar apolitikleştirildiğinde, ancak kendilerine sadece dışsal olmayan bir yabancı düşmana karşı korkuyla seferber edildikleri takdirde edilgenliklerinden çıkabilmektedirler (bu düş-

man Almanya'da Yahudilerdi, günümüz Fransası'nda ise Müslümanlardır).

Belirsizlik ve terör

"İtalyan yurttaşlığına layık olmayan yurttaşlar"ın vatandaşlıktan çıkarılmasını öngören 1926 tarihli faşist yasayı ve Yahudilerin vatandaşlıktan çıkarılmasının önünü açan Nazi yasalarını hatırlatan çift-uyruklu yurttaşların vatandaşlıktan çıkarılabilmesini öngören uğursuz tasarıyı bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Önemini küçümsememek gereken üçüncü bir nokta ise, kamusal alanda hakikati ve kesinliği ortaya koyan kıstaslardaki radikal dönüşümdür. Terör cinayetlerinin raporlarını dikkatle inceleyen bir gözlemciyi her şeyden önce sarsan şey, adli kesinliği sağlamaktan bütünüyle vazgeçilmiş olmasıdır.

Bir Hukuk Devleti'nde bir cinayetin ancak adli bir tahkikatla açığa kavuşturulduğu hususunda herkes hemfikir ise de, güvenlikçi paradigmada, polisin ve ona bağımlı olan basının –yani hep az güvenilir olduğu düşünülen iki merciin– dedikleriyle yetinmek zorunda kalınır. Tüm doğrulama ve çarpıtma ihtimallerini bile bile atlayan ve soruşturmadan ziyade dedikoduyu andıran, olayların nasıl yaşandığını aceleci bir biçimde tekrar oluşturma denemelerindeki inanılmaz belirsizlikler ve bariz çelişkiler bundandır. Bu da kendilerini neyin tehdit ettiği konusunda yurttaşların belirsizlik içinde kalmalarının –onları koruması gereken– Güvenlik Devleti'nin çıkarına olduğu anlamına gelmektedir; zira belirsizlik ve terör yan yana gider.

20 Kasım tarihli, "davranışlarının kamu düzeni ve güvenlik için bir tehdit teşkil ettiğini düşündürecek ciddi nedenler bulunan her kişi"ye atıfta bulunan, olağanüstü hal üzerine yasa metninde de aynı belirsizlik görülmektedir. "Düşündürecek ciddi nedenler" formülünün hiçbir hukuki anlamı olmadığı tamamen açıktır; "düşünen"in keyfiyetini referans aldığı ölçüde her an her kişiye uygulanabilir olduğu da barizdir. Oysa hukukçular tarafından daima hukukun kesinliğine aykırı telakki edilen ne idüğü belirsiz bu formüller kaide haline gelmektedir.

Yurttaşların apolitikleşmesi

Fransa'nın terörizme karşı savaş halinde olduğunu düşünen siyasetçilerin beyanlarında da aynı belirsizlik ve aynı muğlaklıklar görülüyor. Terörizme karşı savaş ifadesi, kendi içinde çelişir; zira savaş hali tam da dövüşmek gereken düşmanın teşhisinin mümkün olmasıyla tanımlanır. Güvenlikçi bakış açısında ise düşman –aksine– bulanık kalmalıdır; böylelikle herhangi biri –içeride, ama dışarıda da– böyle tanımlanabilecektir.

Umumi bir korku halinin ayakta tutulması, yurttaşların apolitikleştirilmesi, her tür hukuki kesinlikten vazgeçiş: İşte Güvenlik Devleti'nin ortalığı bulanıklaştıran üç özelliği. Çünkü bunun anlamı, içine gömülmekte olduğumuz Güvenlik Devleti'nin, vaat ettiğinin tam aksini yapmasıdır; bu devlet korkuyu ve terörü ayakta tutmaktadır, çünkü güvenlik, yükümlülüksüz *(sine cura)* olmak anlamına gelir. Güvenlik Devleti nihayetinde bir polis devletidir, adalet erkinin zayıflatılması yoluyla, normalleştirilmiş bir olağanüstü halde gitgide daha fazla başına buyruk davranan polisin hesap sorulamazlık marjını genişletir ve genelleştirir.

Yurttaşın tedrici apolitikleşmesi ve bir nevi potansiyel terörist haline gelmesiyle, Güvenlik Devleti sonunda siyasetin bilinen alanından çıkar ve kamusal ile özelin iç içe geçtiği, sınırları belirlenemeyen müphem bir mıntıkaya yönelir.

—

Haldun Bayrı'nın çevirdiği diğer kitaplar:

Claude Lévi-Strauss, *Irk ve Tarih* (Reha Erdem ile, Metis, 1985); Marguerite Duras, *Ölüm Hastalığı* (Nilüfer Güngörmüş ile, Metis, 1990); Jacques Bertrand, *Terazinin Hüznü ve diğer burçlar* (Roza Hakmen ile, Metis, 1990); Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç* (Metis, 1991); E. M. Cioran, *Burukluk* (Metis, 1993); Léo Malet, *Kara Üçleme* (*Hayat Berbat*, *Güneş Bize Haram* ve *Ecel Terleri*, Metis, 1995, 1996, 1997); E. M. Cioran, *Tarih ve Ütopya* (Metis, 1999); Marco Koskas, *Arafat, Yaşayan Bir Efsane* (Milliyet, 1998); E. M. Cioran, *Çürümenin Kitabı* (Metis, 2000); Edgar Morin, *Aşk, Şiir, Bilgelik* (OM, 2000); Gilles Kepel, *Cihat, İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi* (Doğan Kitap, 2001); Gilles Kepel, *Bir Şark Savaşı Güncesi* (Doğan Kitap, 2002); Olivier Roy, *Küreselleşen İslam* (Metis, 2003); Albert Cossery, *Tanrının Unuttuğu İnsanlar* (Kanat, 2004); Abdelwahab Meddeb, *İslamın Hastalığı* (Metis, 2005); İbn Fadlan, *Bin Yıl Önce Türkler* (İnkılap, 2005); E. M. Cioran, *Ezeli Mağlup*, Söyleşiler (Metis, 2007); Marguerite Yourcenar, *Mişima ya da Boşluk Algısı* (Can, 2011); Olivier Abel, *Paul Ricœur'ün Baykuşu* (Metis, 2011); Salim Mokaddem, *Sokrates'in Aşkı* (Metis, 2011); Jean Starobinski, *Özgürlüğün İcadı ve Aklın Amblemleri* (Metis, 2012); Jean-Philippe Pierron, *Gaston Bachelard'ın Hülyası* (Metis, 2013); Daryush Shayegan, *Melez Bilinç* (Metis, 2013); Claude Lévi-Strauss, *Hepimiz Yamyamız* (Metis, 2014); Olivier Roy, *Kayıp Şark'ın Peşinde* (Metis, 2015); Line Faden-Babin ve Jacob Rachmanski, *Kierkegaard ile Denizkızı* (Metis, 2015); Pierre Babin, *Sigmund Freud: "Bilim Çağında Bir Trajedi Yazarı"* (YKY, 2015); Sorel ve Seksik, *Stefan Zweig'ın Son Günleri* (YKY, 2015); Robin Recht, *Notre-Dame* (çizgi-roman, YKY, 2016); Alexandre Dumas, *Sainte-Hermine Şövalyesi* (İş Bankası Yay., 2016).

Türkçeden Fransızcaya çevirileri:

Le voyage de Jules Laurens en Turquie (YKY, 1998); Ahmet Hamdi Tanpınar, *Pluie d'été* (Actes-Sud, 2006); *Sireli Yeghpayrs (Mon cher frère). Les Arméniens en Turquie il y a 100 ans à travers les cartes postales de la collection Orlando Carlo Calumeno* (Bir Zamanlar Yayıncılık, 2007); Attila Durak, *Ebru, Reflets de la diversité culturelle en Turquie* (Noémi Lévy ile, Actes-Sud, 2009); Hrant Dink, *Chroniques d'un journaliste assassiné* (Éd. Galaade, 2010); Takuhi Tovmasyan, *Mémoires culinaires du Bosphore* (Éd. Parentheses, 2012).

HAZIRLAYAN

HALDUN BAYRI

CİHADCILIK
EFSANELER GERÇEKLER

Bu kitapta bir araya getirdiğimiz yazı ve söyleşiler cihadcılığın kökenlerini ve yayılma nedenlerini aydınlatma çabasının ürünü. Çok sayıda soru çıkıyor ortaya: Cihadcı örgütlerin cazibesini nasıl anlamalı? Örgüt bu "cazibeyi" nasıl inşa ediyor, medyadan nasıl yararlanıyor? Ölmeye ve öldürmeye duyulan tutku nereden kaynaklanıyor? IŞİD askeri mücadeleyle engellenebilir mi? IŞİD'e katılanların din ile ilişkisi ne? İslam dini siyasallaşmadan, ve şimdi cihadcılıktan nasıl zarar görüyor? Ve asıl soru: Cihadcılığın yayılışında ve katliamlarında devletlerin rolü ne? Örneğin Ortadoğu'da, Türkiye'de ya da Fransa'da, devlet etme mantığıyla cihadcılık nasıl paslaşıyor?

Hatırlanacağı gibi, 90'lı yıllarda birçok yazar İslamcıların siyasallaşma, kamusal alanı ve gündelik hayatı İslam ile düzenleme iddialarındaki totaliterleşme eğilimine ve çıkışsızlığa dikkat çekmişti. Öyle görünüyor ki bugünün cihadcı şiddeti bu çıkışsızlığın sonuçlarından biri. İslamın siyasallaşması bugün hiçbir yerde insanlara demokrasiyi yahut esenliği hatırlatmıyor, sadece bitimsiz bir şiddet sarmalını ve katliamları akla getiriyor.

Metis Siyahbeyaz
ISBN-13: 978-605-316-078-6

9 786053 160786

Metis Yayınları
www.metiskitap.com